อนุสรณ์

งานพระราชทานเพลิงศพ

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ป.ม., ต.จ.ว.

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๗

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้า ฯ

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ป.ม., ต.จ.ว. อนิจกรรมด้วยโรคหัวใจวาย เมื่อวันพุธที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานน้ำหลวงอาบศพ โกศโถ ประกอบศพ และฉัตรเบญจา ปี่กลองชนะประโคม เวลาพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ ทั้งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ประกอบพิธีพระราชทานเพลิง ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม และเป็นเกียรติอันสูงสุด แก่พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี และวงศ์ตระกูลโดยแท้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมใต้เบื้องยุคลบาท ด้วยความรู้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นหาที่สุดมิได้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า นางประยงค์ หนุนภักดี

บุตร–ธิดา และ ญาติ

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๘๒๗๐ สำนักพระราชวัง

๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ป.ม.,ต.จ.ว. อายุ ๗๓ ปี ข้าราชการบำนาญ สังกัดกระทรวงมหาดไทย ถึงอนิจกรรมด้วยหัวใจวาย ณ บ้านเลขที่ ๒๑/๑๔ ซอยระแอง ๒ เมื่อวันศุกร์ ที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๗ เวลา ๑๕.๐๐ น.

วันเสาร์ ที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๑๗ เวลา ๑๗.๐๐ น. ขอรับพระราชทานน้ำหลวงอาบศพพร้อมด้วยเครื่องเกียรติยศประกอบศพ ณ ศาลาสถิตยุทธการ วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานน้ำหลวงอาบศพ โกศโถประกอบศพ ปี่กลองชนะประโคมเวลาพระราชทานน้ำหลวงอาบศพ.

บุญชม (พิมพ์).
หาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เพื่อทราบ เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานผู้มาปฏิบัติ ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๕๔๖๓

สำนักพระราชวัง

๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

พระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ป.ม.,ต.จ.ว. ที่เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

<u>วันพุธ ที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๗</u> เวลา ๙.๓๐ น. เจ้าพนักงานจัดการเปลื้องเครื่องสุกำศพ ที่ศาลาสถิตยุทธการ วัดโสมนัสวิหาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศโถประกอบศพ แล้วเผาบุพโพ ที่เมรุวัดโสมนัสวิหาร

<u>วันพฤหัสบดี ที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๗</u> เวลา ๑๔.๐๐ น. เชิญโกศศพขึ้นรถวอประเทียบจากวัดโสมนัสวิหาร ไปยังเมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ตั้งกระบวนแห่ศพเวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานเพลิง

<u>วันศุกร์ ที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๗</u> เวลา ๗.๐๐ น. เก็บอัฐิ.

ปิยะ/พิมพ์/[illegible]/ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เพื่อทราบ เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้ และเจ้าพนักงานที่มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

[signature]

ผู้รับรับสั่ง

รำลึกในพระกรุณาธิคุณ

ในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมวังอัญเชิญธูปเทียน ไปพระราชทานเพลิงศพพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ในวันพฤหัสบดีที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๗ เวลา ๑๗.๐๐ น. แทนพระองค์ ฯ นั้น

ข้าพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งบุตร ธิดา และญาติ ขอพระราชทานกราบบังคมทูลแทบเบื้องพระบาท ด้วยความสำนึกในเมตตากรุณาครั้งนี้เป็นล้นพ้น และจะจารึกไว้ในดวงใจมิรู้ลืม

การจะควรประการใดสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า นางประยงค์ หนุนภักดี

บุตร–ธิดา และญาติ

โทร. ๘๑๕๕๔๓

วังศุโขทัย
กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๗

เรียน **นางประยงค์ หนุนภักดี**

ตามหนังสือของท่าน ลงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๗ ขอพระราชทานกราบบังคมทูล สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท เรื่องกำหนดการพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ในวันพฤหัสบดีที่ ๑๙ ธันวาคม ศกนี้ เวลา ๑๗.๐๐ น. นั้น มีพระราชเสาวนีย์โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เรียนมาว่า ทรงเสียดายเป็นอย่างมากที่เสด็จพระราชดำเนินไม่ได้ เพราะทรงมีพระราชภารกิจอื่นเสียแล้ว แต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กรมวังอัญเชิญธูปเทียนไปพระราชทานเพลิงแทนพระองค์ ฯ ในงานนี้ด้วย จึงเรียนมาเพื่อทราบ.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(ลายมือชื่อ)

(**หม่อมเจ้าหญิงผ่องผัสมณี จักรพันธุ์**)
ราชเลขานุการประจำพระองค์
สมเด็จพระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ขอกราบขอบพระทัย และ กราบขอบพระคุณ

ทุกท่านที่ได้กรุณาให้เกียรติ แก่ พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี นับตั้งแต่การอาบน้ำศพ การรับเป็นเจ้าภาพในการสวดพระอภิธรรม การร่วมบำเพ็ญกุศล การเขียนคำไว้อาลัย การมอบเรื่องให้เพื่อจัดพิมพ์เป็นวิทยาทาน การช่วยเหลือทุกๆอย่างในงานศพ ตลอดจนได้สละเวลาอันมีค่าให้เกียรติมาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ หากมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดขาดตกบกพร่อง หรือรับรองไม่ทั่วถึง เจ้าภาพกราบขออภัยไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

เจ้าภาพ

บ้านประยงค์ฉัตร

๒๖ ระนอง ๒

งานพระราชทานเพลิงศพ

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี

กำหนดการบำเพ็ญกุศล

ณ ศาลาสถิตยุทธการ วัดโสมนัสวิหาร

ลำดับ	วัน เดือน ปี	เวลา	รายการ	เจ้าภาพ
๑	เสาร์ที่ ๒๖ ต.ค. ๑๗	๑๘.๐๐ น. ๑๙.๓๐ น.	บังสุกุล สวดพระอภิธรรม	 ภริยา–บุตร–ธิดา–ญาติ
๒	อาทิตย์ที่ ๒๗ ต.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	บริษัท ต. วัฒนา และ บริษัทในเครือ
๓	จันทร์ที่ ๒๘ ต.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	บริษัทสุขสัมพันธ์ และ บริษัทในเครือ
๔	อังคารที่ ๒๙ ต.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	บริษัทบริบูรณ์พาณิชย์ และ บริษัทในเครือ
๕	พุธที่ ๓๐ ต.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	เตรียม ทบ. รุ่น ๗ บริษัทสยามภัณฑ์เทรดดิ้ง
๖	พฤหัสบดีที่ ๓๑ ต.ค. ๑๗	ตอนเช้า ๑๙.๓๐ น.	ทำบุญครบสัตตมวาร สวดพระอภิธรรม	ภริยา–บุตร–ธิดา–ญาติ พล.ต.ท. สนั่น นรินทร์สรศักดิ์ กองบัญชาการตำรวจภูธร

ลำดับ	วัน เดือน ปี	เวลา	รายการ	เจ้าภาพ
๗	ศุกร์ที่ ๑ พ.ย. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	เตรียมนายร้อย จปร. รุ่น๑๒
๘	ศุกร์ที่ ๘ พ.ย. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	สมาคมชลประทานราษฎร์ อ. เมืองราชบุรี ญาติตำบลคุ้งกระถิน และคุ้งน้ำวน
๙	ศุกร์ที่ ๑๕ พ.ย. ๑๗	๑๘.๓๐ น. ๑๙.๓๐ น.	มีพระธรรมเทศนา สวดพระอภิธรรม	ภริยา–บุตร–ธิดา–ญาติ พล.อ. กฤษณ์ สีวะรา บริษัทน้ำตาลตะวันออก บริษัทสุราตะวันออก บริษัทชลาพรรณ บริษัทสากลสถาปั๋ตย์
๑๐	ศุกร์ที่ ๒๒ พ.ย. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	คุณยุทธ หนุนภักดี พล.ท. ประยูร หนุนภักดี คุณทวี หนุนภักดี
๑๑	ศุกร์ที่ ๒๙ พ.ย. ๑๗	๑๘.๓๐ น. ๑๙.๓๐ น.	มีพระธรรมเทศนา สวดพระอภิธรรม	ภริยา–บุตร–ธิดา–ญาติ บ้านสุทธิทิพย์ คุณเจือระวี–สุชาดา ชมเสวี
๑๒	ศุกร์ที่ ๖ ธ.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	บริษัทซีเมนต์นครหลวง คุณยุทธชัย ตระกูลยุทธชัย
๑๓	ศุกร์ที่ ๑๓ ธ.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	ลูกๆคุณลุงทัศน์ หนุนภักดี บริษัทปูนซิเมนต์บางซื่อ และบริษัทในเครือ

ลำดับ	วัน เดือน ปี	เวลา	รายการ	เจ้าภาพ
๑๔	เสาร์ที่ ๑๔ ธ.ค. ๑๗	ตอนเช้า ๑๙.๓๐ น.	ทำบุญครบ ๕๐ วัน สวดพระอภิธรรม	ภริยา–บุตร–ธิดา–ญาติ พ.ต.อ. ณัฐ มีนะกนิษฐ พ.ต.อ. สง่า ดวงอัมพร พ.ต.อ. ชาญชัย ศิริสิทธิ์
๑๕	อาทิตย์ที่ ๑๕ ธ.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	พล.ต.ท. ณรงค์ มหานนท์ กองบัญชาการตำรวจนครบาล
๑๖	จันทร์ที่ ๑๖ ธ.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	พระยามานวราชเสวี
๑๗	อังคารที่ ๑๗ ธ.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	คุณบุณยเกียรติ อรชุนนะกะ คุณศิริณ บุนนาค
๑๘	พุธที่ ๑๘ ธ.ค. ๑๗	 ๙.๓๐ น. ๑๘.๓๐ น. ๑๙.๓๐ น.	กำหนดการบำเพ็ญกุศล ออกเมรุ เปลื้องเครื่องสุกำศพ เสร็จแล้วเชิญบุพโพไปเผาที่เมรุ ฯ มาติกาบังสุกุล มีพระธรรมเทศนา สวดพระอภิธรรม	 พล.ต. วิเชียร สุตันตานนท์

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี

ชาตะ : ๑ เมษายน ๒๔๔๗

อนิจกรรม : ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๗

ลำดับ	วัน เดือน ปี	เวลา	รายการ	เจ้าภาพ
๑๔	เสาร์ที่ ๑๔ ธ.ค. ๑๗	ตอนเช้า ๑๙.๓๐ น.	ทำบุญครบ ๕๐ วัน สวดพระอภิธรรม	ภริยา-บุตร-ธิดา-ญาติ [illegible] มีนะกนิษฐ [illegible] ดวงอัมพร [illegible] ศรีสิทธิ์
๑๕	อาทิตย์ที่ ๑๕ ธ.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	พล.ต.ท. [illegible] มหาเนท์ กองบัญชาการตำรวจนครบาล
๑๖	จันทร์ที่ ๑๖ ธ.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	พระยามานวราชเสวี
๑๗	อังคารที่ ๑๗ ธ.ค. ๑๗	๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม	คุณบุญเพียรติ อรชุนะกะ คุณศรีน บุนนาค
๑๘	พุธที่ ๑๘ ธ.ค. ๑๗	 [illegible].๓๐ น. ๑๘.๓๐ น. ๑๙.๓๐ น.	กำหนดการบำเพ็ญกุศล ออกเมรุ เปลื้องเครื่องสุกำศพ เสร็จแล้วเชิญศพไปเผาที่เมรุ ฯ มาติกาบังสุกุล มีพระธรรมเทศนา สวดพระอภิธรรม	 [illegible] สุตันตานนท์

ประวัติสังเขป

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ป.ม., ต.จ.ว.

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เกิดเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๗ ณ ตำบลบ้านคลองแค อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นบุตรคนที่ ๔ ของขุนไกรนารายณ์ (กลับ หนุนภักดี) และนางไกรนารายณ์ (มาลัย หนุนภักดี) มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๖ คน โดยลำดับดังนี้

๑. นางสาว ละไม หนุนภักดี (ถึงแก่กรรม)
๒. เรืออากาศเอก เทศ หนุนภักดี (ถึงแก่กรรม)
๓. ร้อยตำรวจเอก ทัศน์ หนุนภักดี (ถึงแก่กรรม)
๔. พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี
๕. นางสุทธิสารรณกร (ถึงแก่กรรม)
๖. นางสาว ประทีป หนุนภักดี

ได้ทำการสมรส กับ น.ส. ประยงค์ วิชิตกลชัย บุตรี หลวงวิชิตกลชัย และนางวิชิตกลชัย (นางสายหยุด วิชิตกลชัย) มีบุตรธิดา ๗ คน คือ

๑. นางประยงค์ฉัตร ผุดผาด (สมรสกับ พล.ต.ต. องอาจ ผุดผาด)
๒. นางพยอม เศรษฐบุตร (สมรสกับ นายประหยัด เศรษฐบุตร)
๓. พ.ท. อิสระพงศ์ หนุนภักดี (สมรสกับ พ.ญ. สุมนา วิชพันธุ์)
๔. นางวรรณี คราประยูร (สมรสกับ พ.ท. สุจินดา คราประยูร)
๕. เด็กหญิงต้อย หนุนภักดี (ถึงแก่กรรม)
๖. นายณรงค์ศักดิ์ หนุนภักดี (สมรสกับ ม.ล. อนุรีย์ ศรีธวัช)
๗. นายอัครฉัตร หนุนภักดี (ถึงแก่กรรม)

การเล่าเรียนและคุณวุฒิ

๑. เรียนหนังสือไทยและอังกฤษ ที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดราชบุรี สอบได้ชั้นมัธยมปีที่ ๒

๒. เข้าเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก สอบได้จบหลักสูตร เมื่อ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๗

๓. สำเร็จวิชาปืนกล และขว้างลูกระเบิด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙

๔. สำเร็จการบินชั้นมัธยม เมื่อ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๐

ยศ

ได้รับพระราชทานตามลำดับดังนี้

๑ เมษายน	พ.ศ. ๒๔๖๗	นักเรียนทำการนายร้อย
๒๔ พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๔๖๗	ร้อยตรี
๖ มิถุนายน	พ.ศ. ๒๔๗๑	ร้อยโท
๒๙ มิถุนายน	พ.ศ. ๒๔๘๒	ร้อยตำรวจเอก
๗ กรกฎาคม	พ.ศ. ๒๔๘๔	พันตำรวจตรี
๒๗ กรกฎาคม	พ.ศ. ๒๔๙๒	พันตำรวจโท
๒ ตุลาคม	พ.ศ. ๒๔๙๖	พันตำรวจเอก
๑ มกราคม	พ.ศ. ๒๔๙๙	พลตำรวจจัตวา
๑ มกราคม	พ.ศ. ๒๕๐๑	พลตำรวจตรี
๑ ตุลาคม	พ.ศ. ๒๕๐๖	พลตำรวจโท

การรับราชการ

๒๒ มิถุนายน	พ.ศ. ๒๔๕๙	นักเรียนนายร้อย
	พ.ศ. ๒๔๖๓	ว่าที่นายสิบตรี นักเรียนนายร้อย
	พ.ศ. ๒๔๖๕	นายสิบตรี นักเรียนนายร้อย

๑ เมษายน	พ.ศ. ๒๔๖๗	นักเรียนทำการนายร้อย กรมทหารบกราบที่ ๔
๒๕ มีนาคม	พ.ศ. ๒๔๖๙	นายร้อยตรี ประจำกรมอากาศยาน
๒๔ มีนาคม	พ.ศ. ๒๔๗๑	นายร้อยโท ประจำกรมอากาศยาน
๑ สิงหาคม	พ.ศ. ๒๔๗๒	นายร้อยตำรวจโท ประจำกองตำรวจภูธรกลาง หมู่ที่ ๑๖
๑๘ พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๔๗๕	ประจำกองที่ ๒ ตำรวจสันติบาล
๒ ธันวาคม	พ.ศ. ๒๔๘๐	ผู้บังคับหมวด กองตำรวจภูธร จังหวัดชลบุรี
๒ กุมภาพันธ์	พ.ศ. ๒๔๘๒	รองผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดสุโขทัย
๑๙ ธันวาคม	พ.ศ. ๒๔๘๓	รองผู้บังคับกองตำรวจสนามประจำจังหวัด อุบลราชธานี
๑๗ กรกฎาคม	พ.ศ. ๒๔๘๔	รองผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดนครจัมปาศักดิ์
๑๙ ธันวาคม	พ.ศ. ๒๔๘๔	ผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดนครจัมปาศักดิ์
๒๔ เมษายน	พ.ศ. ๒๔๘๖	ผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดลพบุรี
๒๔ ตุลาคม	พ.ศ. ๒๕๘๗	ผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดปราจีนบุรี
๗ ธันวาคม	พ.ศ. ๒๔๘๘	ผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดลานช้าง
๒๔ พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๔๘๙	ผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดสงขลา
๒๒ ธันวาคม	พ.ศ. ๒๔๙๐	ผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดชลบุรี
๑๓ พฤษภาคม	พ.ศ. ๒๔๙๒	ผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดสมุทรสงคราม
๙ กุมภาพันธ์	พ.ศ. ๒๔๙๓	รองผู้บังคับการตำรวจภูธรเขต ๔ จังหวัดนคร-ราชสีมา
๑๗ เมษายน	พ.ศ. ๒๔๙๖	ผู้บังคับการตำรวจภูธรภาค ๖ จังหวัดพิษณุโลก
๒๖ พฤษภาคม	พ.ศ. ๒๔๙๗	ผู้บังคับการตำรวจภูธรภาค ๓ จังหวัดนครราชสีมา

๑๐ สิงหาคม	พ.ศ. ๒๔๙๗	ผู้บังคับการตำรวจรักษาชายแดนภาค ๓ อีกตำแหน่งหนึ่ง
๑๓ กรกฎาคม	พ.ศ. ๒๔๙๘	รองผู้บัญชาการกองอาสารักษาดินแดนภาค ๓
๒๙ กรกฎาคม	พ.ศ. ๒๔๙๘	ผู้บังคับการกองตรวจตำรวจภูธร
๒ พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๕๐๑	ผู้รักษาการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการตำรวจภูธร
๔ มกราคม	พ.ศ. ๒๕๐๒	รองผู้บัญชาการตำรวจนครบาล
๑ ตุลาคม	พ.ศ. ๒๕๐๖	ผู้รักษาการในตำแหน่งผู้บัญชาการตำรวจภูธร
๒๑ กรกฎาคม	พ.ศ. ๒๕๐๗	มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการตำรวจภูธร

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเหรียญตรา

๒๕ กุมภาพันธ์	พ.ศ. ๒๔๖๘	เหรียญบรมราชาภิเษก
๔ เมษายน	พ.ศ. ๒๔๗๕	เหรียญฉลองพระนคร ๑๕๐ ปี
๑๒ เมษายน	พ.ศ. ๒๔๗๘	เหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ
๒๗ กันยายน	พ.ศ. ๒๔๘๓	เครื่องราชอิสริยาภรณ์ จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย
๑๙ กันยายน	พ.ศ. ๒๔๘๔	เครื่องราชอิสริยาภรณ์ จัตุรถาภรณ์ช้างเผือก
๑๙ กันยายน	พ.ศ. ๒๔๘๔	เหรียญจักรมาลา
๕ กุมภาพันธ์	พ.ศ. ๒๔๘๕	เหรียญชัยสมรภูมิ
๑๘ กันยายน	พ.ศ. ๒๔๘๕	เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย
๑๔ กรกฎาคม	พ.ศ. ๒๔๘๖	เหรียญช่วยราชการเขตภายใน
๕ พฤษภาคม	พ.ศ. ๒๔๙๓	เหรียญเงินบรมราชาภิเษก
๑๘ พฤศจิกายน	พ.ศ. ๒๔๙๖	เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตริตาภรณ์ช้างเผือก

๔ ตุลาคม	พ.ศ. ๒๔๙๘	เหรียญรัตนาภรณ์ชั้น ๓
๕ ธันวาคม	พ.ศ. ๒๔๙๘	เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทวิติยาภรณ์มงกุฎไทย
๑๘ เมษายน	พ.ศ. ๒๔๙๘	เหรียญราชการชายแดน
๕ ธันวาคม	พ.ศ. ๒๕๐๓	เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทวิติยาภรณ์ช้างเผือก
๕ พฤษภาคม	พ.ศ. ๒๕๐๕	เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
๑๐ ตุลาคม	พ.ศ. ๒๕๐๕	เครื่องราชอิสริยาภรณ์ รัฐบาลสาธารณรัฐจีน จึงชา เจียงจาง ขั้นที่ ๒ (อันดับ ๓)
๕ ธันวาคม	พ.ศ. ๒๕๐๕	ประถมาภรณ์มงกุฎไทย

ราชการพิเศษ

๑. เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง มิถุนายน ๒๔๗๕ ได้รับคำสั่งให้ไปถวายอารักขาความปลอดภัย แด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ ที่พระราชวังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

๒. ได้ไปรับและอารักขาความปลอดภัยให้แก่นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งพักอยู่ที่สิงคโปร์ และเดินทางจากสิงคโปร์ถึงกรุงเทพ ฯ โดยเรียบร้อย เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖ จนถึงวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖ รวม ๗ วัน

๓. ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการที่ปรึกษาราชการกรมตำรวจ ตั้งแต่วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ถึงวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ รวม ๔ เดือน ๑๖ วัน

๔. ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการสอบคัดเลือกตำรวจชั้นลูกแถว สังกัดกองบังคับการเขต ๒ เพื่อเลื่อนฐานะเป็นชั้นประทวน เริ่มสอบตั้งแต่วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๓ แล้วเสร็จวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๓๔๘๓

๕. ไปปฏิบัติราชการสงครามในกรณีพิพาทกับอินโดจีนฝรั่งเศส ตั้งแต่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๓ – ๓๐ เมษายน ๒๔๘๔

๖. ผู้อำนวยการปราบปรามกองโจรฮ่อที่จังหวัดลานช้าง ตั้งแต่ ๗ ธันวาคม ๒๔๘๘ – ๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๘๙

๗. มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นนายตำรวจราชสำนักเวร ตั้งแต่วันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ จนถึงวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๗

๘. ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้อำนวยการประจำกองบัญชาการพิเศษฝ่ายตำรวจ เพื่อทำหน้าที่ปฏิบัติงาน และประสานงานกับกองบัญชาการคณะปฏิวัติของฝ่ายทหาร เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

๙. มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๒

๑๐. มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นนายตำรวจราชสำนักพิเศษ รับราชการสนองพระเดชพระคุณสืบต่อไป

บั้นปลายของชีวิต

ตั้งแต่ได้รับราชการมาจนกระทั่งเกษียณอายุ พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เป็นผู้มีสุขภาพและอนามัยแข็งแรงโดยตลอดมา แทบจะไม่รู้จักคำว่าเจ็บป่วย วันลาป่วยในชีวิตรับราชการรวมทั้งสิ้นเพียง ๕ วัน จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้ตรวจพบว่ามีน้ำตาลในเลือดสูง จึงทราบว่าเป็นโรคเบาหวาน ได้ปฏิบัติตนตามคำแนะนำของนายแพทย์ พ.ต.ท. ผจวบศักดิ์ หงสกุล แห่ง ร.พ. ตำรวจ โดยสม่ำเสมอ จนสามารถควบคุมจำนวนน้ำตาลในเลือดไว้ได้

ต่อมาเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ตอนเช้ายังออกไปเดินตรวจงานก่อสร้างบ้านบุตรชายคนสุดท้องได้อย่างปรกติ ตอนกลางวันหลังจากรับประทานอาหารกลางวันแล้วบ่นอึดอัด อาเจียรออกมา ๒–๓ ครั้ง แล้วลงนอนพักที่เก้าอี้โซฟาร์ในห้องรับแขก มีอาการแน่นที่หน้าอก มือและเท้าเกร็ง ยังไม่ทันนำส่งโรงพยาบาลก็สิ้นใจอย่างสงบ เมื่อรถพยาบาลไปถึงได้นำไป ร.พ. เปาโลเมโมเรียล นายแพทย์ ลงความเห็นว่า พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ถึงอนิจกรรมอย่างกระทันหัน ด้วยโรค **"หัวใจวาย"**

พฤษภกาษร　　อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง　　สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย　　มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี　　ประดับไว้ในโลกา
ความดีก็ปรากฏ　　กฤติยศฤๅชา
ความชั่วก็นินทา　　ทุรยศยินขจร

๗. มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นนายตำรวจราชสำนักเวร ตั้งแต่วันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ จนถึงวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๗

๘. ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้อำนวยการประจำกองบัญชาการพิเศษฝ่ายตำรวจ เพื่อทำหน้าที่ปฏิบัติงาน และประสานงานกับกองบัญชาการ [illegible] เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

๙. มีพระบรมราชโองการโปรด[illegible]เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๒

๑๐. มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นนายตำรวจราชสำนักพิเศษ รับราชการสนองพระเดชพระคุณสืบต่อไป

บั้นปลายแห่งชีวิต

ตั้งแต่ได้รับราชการมาจนกระทั่งเกษียณอายุ พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เป็นผู้มีสุขภาพและอนามัยแข็งแรงโดยตลอดมา แทบจะไม่รู้จักคำว่าเจ็บป่วย วันลาป่วยในชีวิตรับราชการรวมทั้งสิ้นเพียง ๕ วัน จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้ตรวจพบว่ามีน้ำตาลในเลือดสูง จึงทราบว่าเป็นโรคเบาหวาน ได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของนายแพทย์ [illegible]ศักดิ์ [illegible]กุล แห่ง ร.พ. ตำรวจ โดยสม่ำเสมอ [illegible] จำนวนน้ำตาล [illegible]

ต่อมาเมื่อวันศุกร์ [illegible] พ.ศ. ๒๕๑๗ [illegible] ไปเดินตรวจงานก่อสร้างบ้านบุตรชายคนสุดท้อง ได้[illegible] เวลาบ่ายวันหนึ่ง [illegible] แล้วบ่นอึดอัด อาเจียรออกมา ๒–๓ ครั้ง แล้ว[illegible]คนพาที่นอนโซฟาในห้องรับแขก [illegible] ที่หน้าอก มือและเท้าเกร็ง ยังไม่ทันนำส่งโรงพยาบาลก็สิ้นใจอย่างสงบ [illegible] ถึงได้นำไป ร.พ. เปาโลเมโมเรียล นายแพทย์ ลงความเห็นว่า พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ถึงอนิจกรรมอย่างกระทันหัน ด้วยโรค "หัวใจวาย"

ประมวลภาพในอดีต

ของ

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี

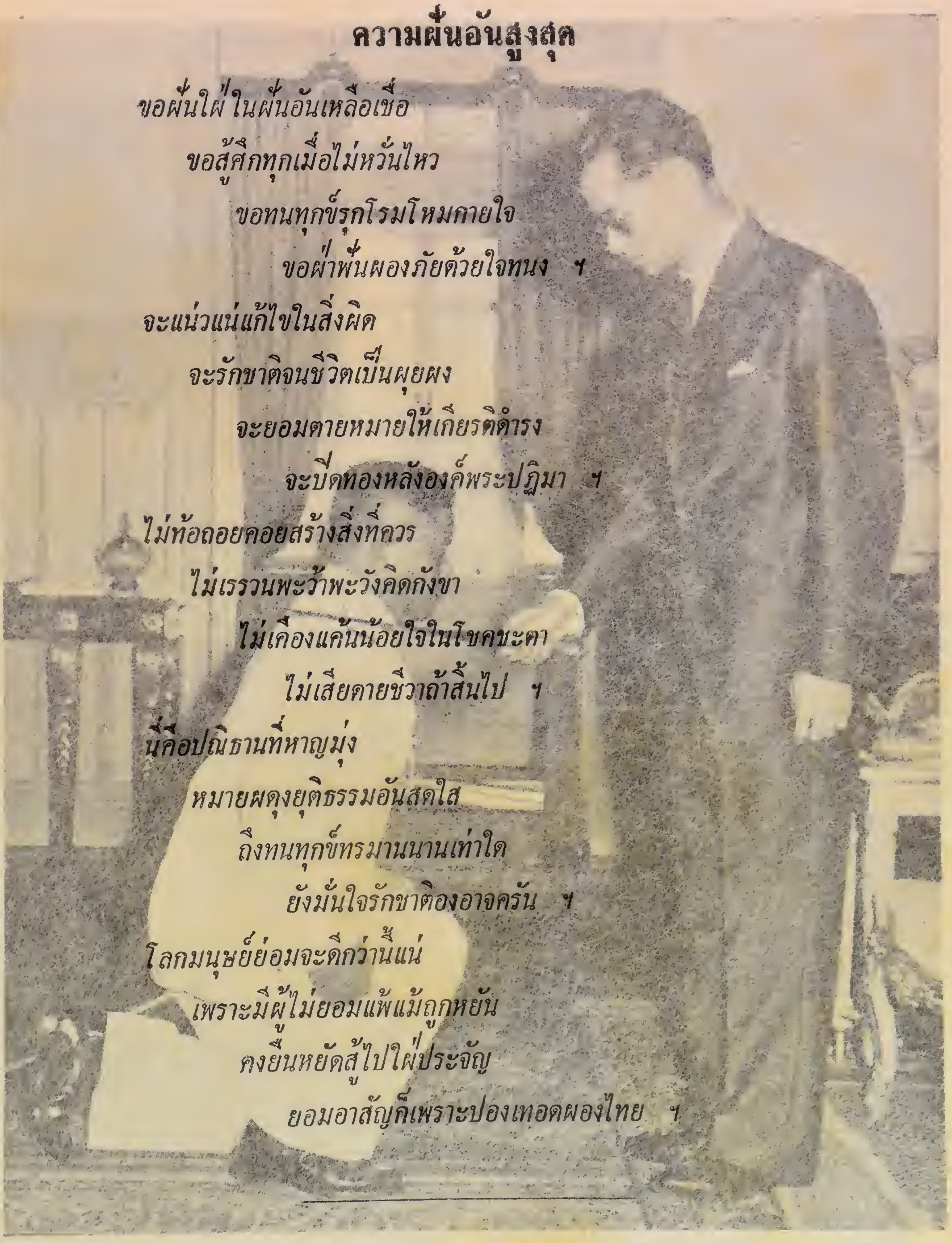
อดีตผู้บัญชาการตำรวจภูธร

ประมวลภาพในอดีต

ของ

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี

อดีตผู้บัญชาการตำรวจภูธร

ความฝันอันสูงสุด

ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ
ขอสู้ศึกทุกเมื่อไม่หวั่นไหว
ขอทนทุกข์รุกโรมโหมกายใจ
ขอฝ่าฟันผองภัยด้วยใจทนง ฯ

จะแน่วแน่แก้ไขในสิ่งผิด
จะรักชาติจนชีวิตเป็นผุยผง
จะยอมตายหมายให้เกียรติดำรง
จะปิดทองหลังองค์พระปฏิมา ฯ

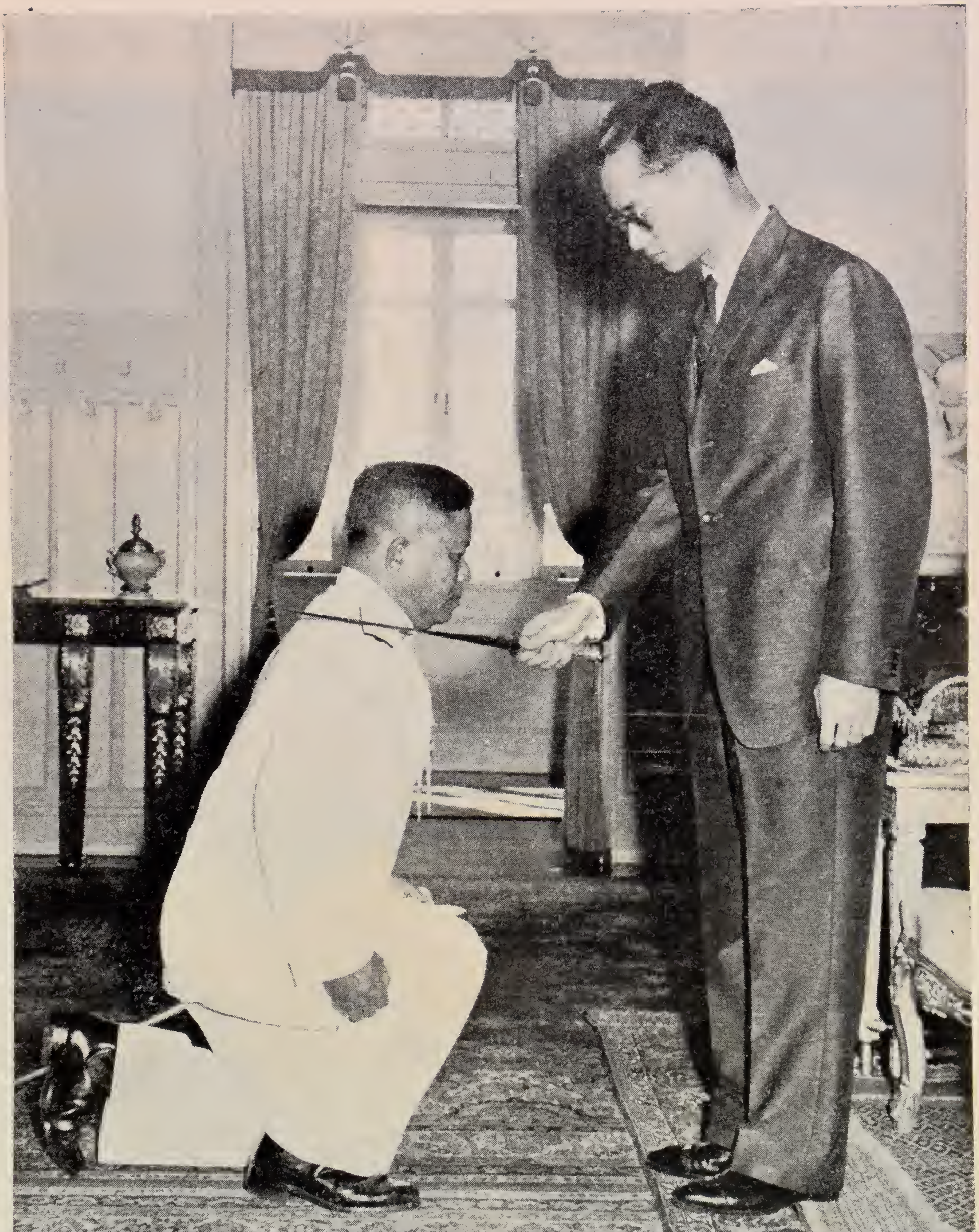
ไม่ท้อถอยคอยสร้างสิ่งที่ควร
ไม่เรรวนพะว้าพะวังคิดกังขา
ไม่เคืองแค้นน้อยใจในโชคชะตา
ไม่เสียดายชีวาถ้าสิ้นไป ฯ

นี่คือปณิธานที่หาญมุ่ง
หมายผดุงยุติธรรมอันสดใส
ถึงทนทุกข์ทรมานนานเท่าใด
ยังมั่นใจรักชาติองอาจครัน ฯ

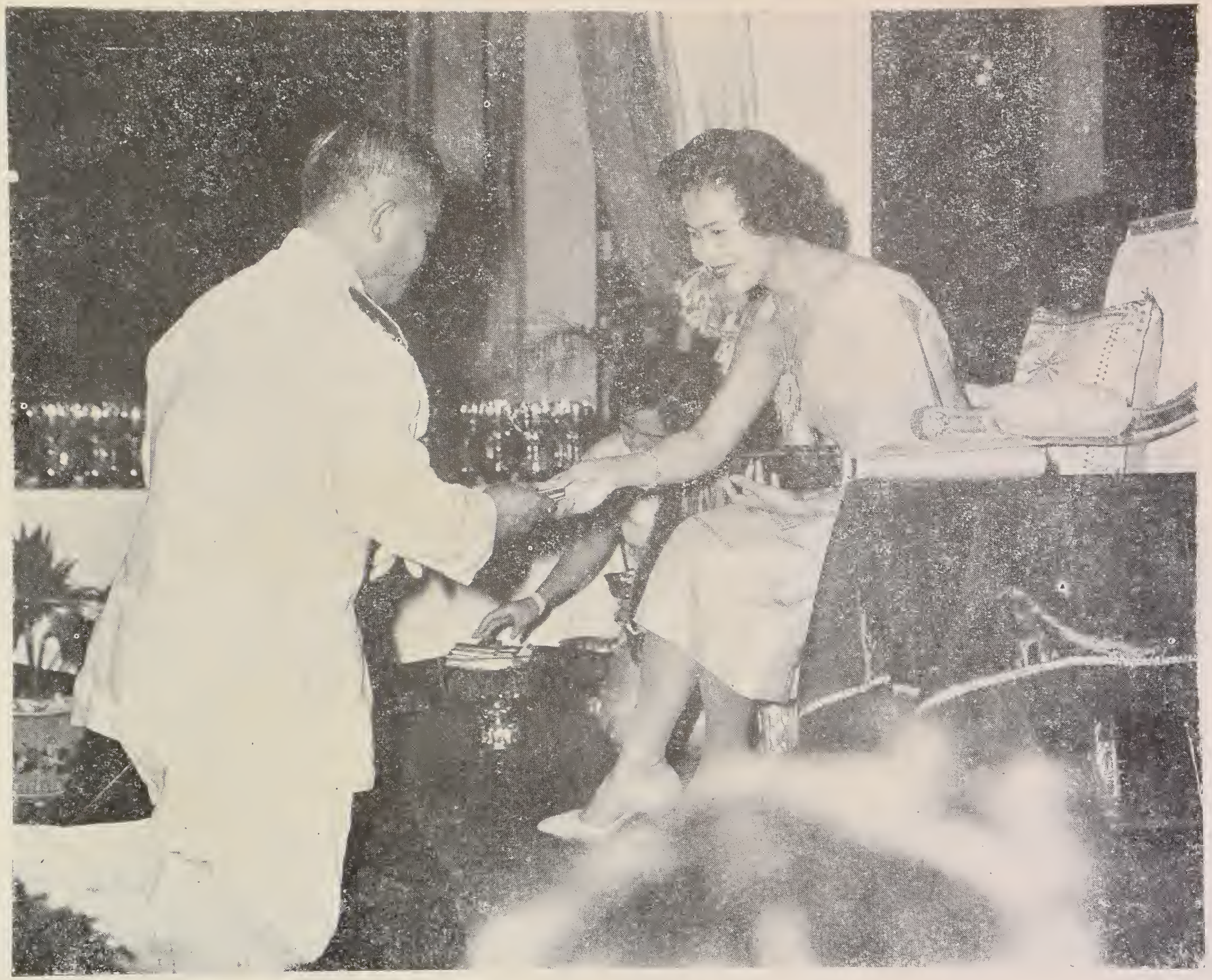
โลกมนุษย์ย่อมจะดีกว่านี้แน่
เพราะมีผู้ไม่ยอมแพ้แม้ถูกหยัน
คงยืนหยัดสู้ไปใฝ่ประจัญ
ยอมอาสัญก็เพราะปองเทอดผองไทย ฯ

พระราชทานแก่ผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่เพื่อประเทศชาติ

ได้รับพระราชทาน [illegible] เมื่อ ๘ ตุลาคม ๒๕๐๖

ได้รับพระราชทานยศพลตำรวจโท เมื่อ ๑ ตุลาคม ๒๕๐๖

ได้รับพระราชทานเหรียญกาชาดสมนาคุณ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒

ประเทศสยาม

กรรมการได้ตรวจสอบแล้วเห็นว่า

นายร้อยตรีนิตย์ หนุนภักดี

เกิดที่เมืองจังหวัดราชบุรี

วันเกิดที่ ๑๕ ธันวาคม พ,ศ, ๒๔๔๗

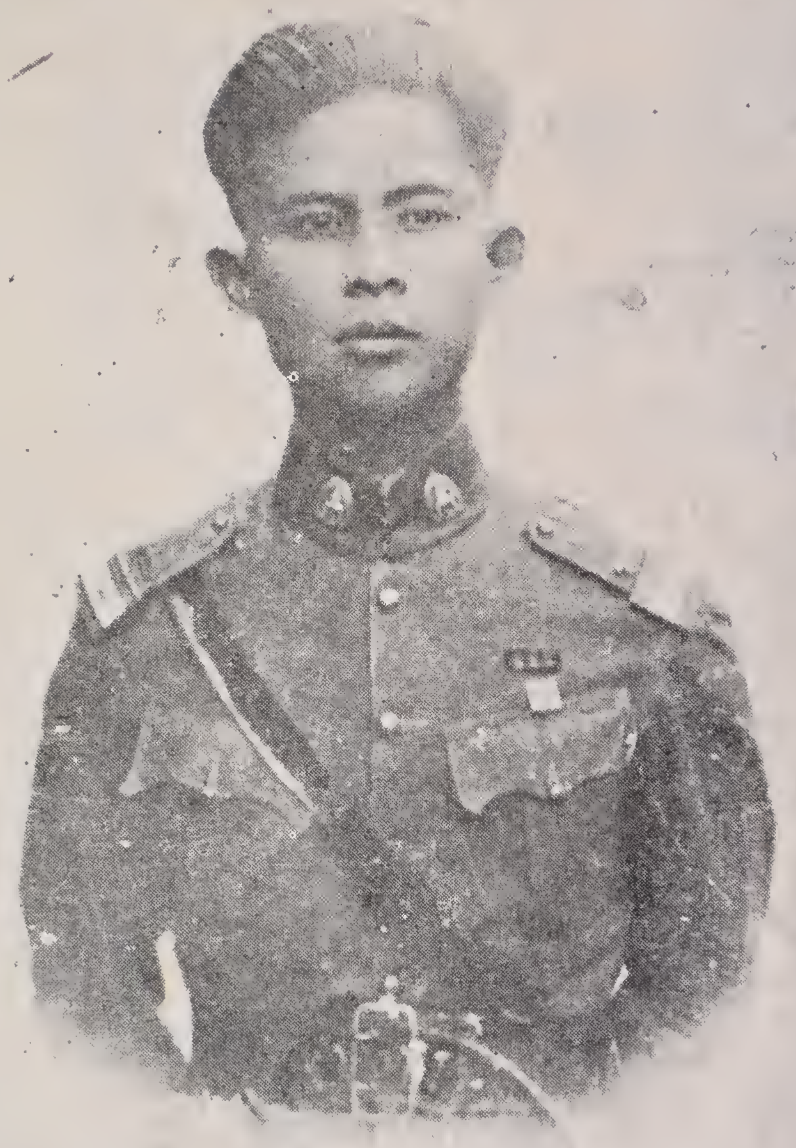
มีความรู้ในการใช้เครื่องบินในอากาศ และความรู้อย่างอื่นซึ่งเนื่องด้วยการบินตามหลักสูตร กองทัพบกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แห่งชนชาวสยาม กรรมการได้อนุญาตให้เป็น

นักบิน

ตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม พ,ศ, ๒๔๗๐

จอมพลสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ลงนามให้ไว้เป็นสำคัญ

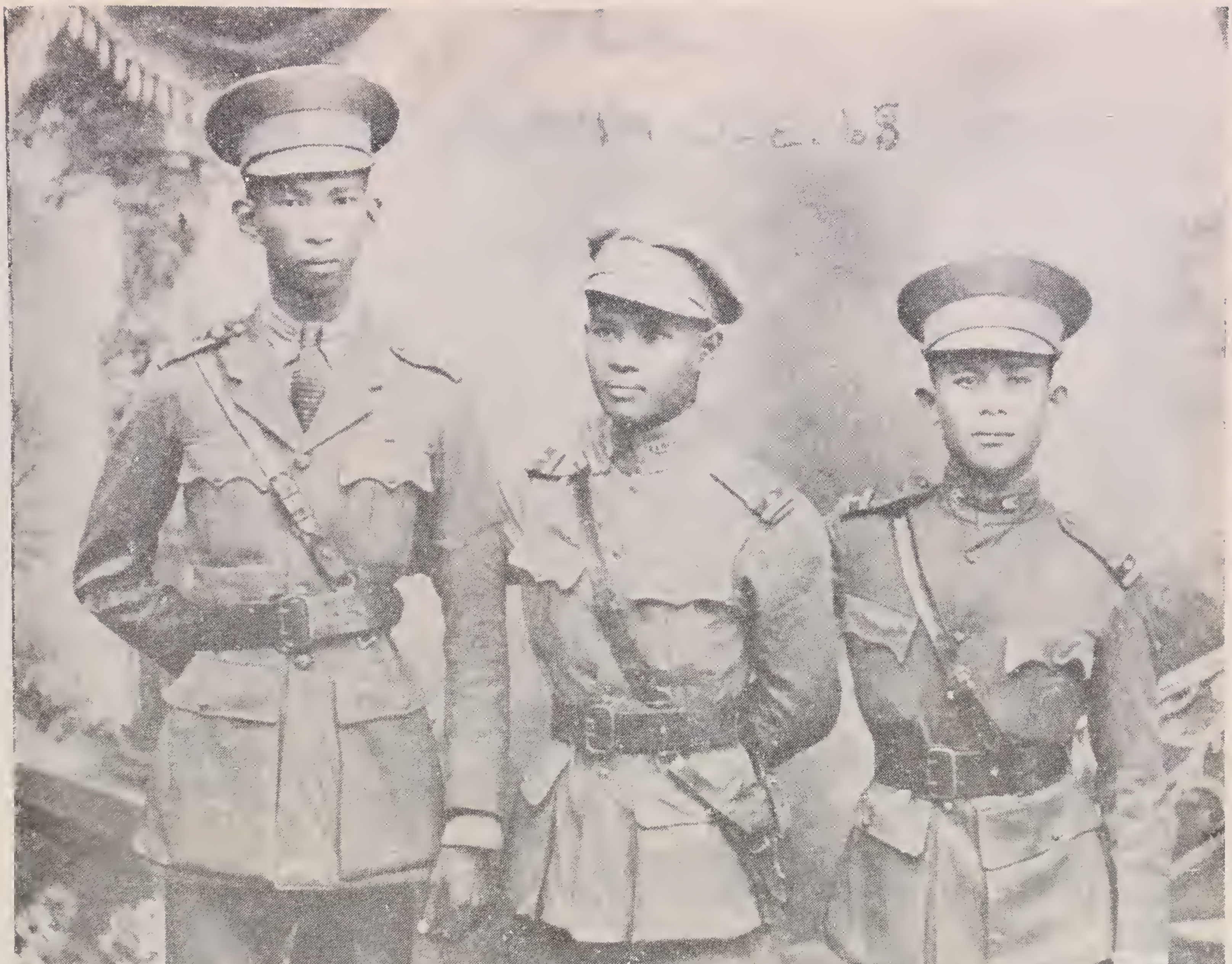
เสนาบดีกระทรวงกลาโหม

นาม นายร้อยตรีนิตย์ หนุนภักดี

นักบินเลขที่ ๓๑๖

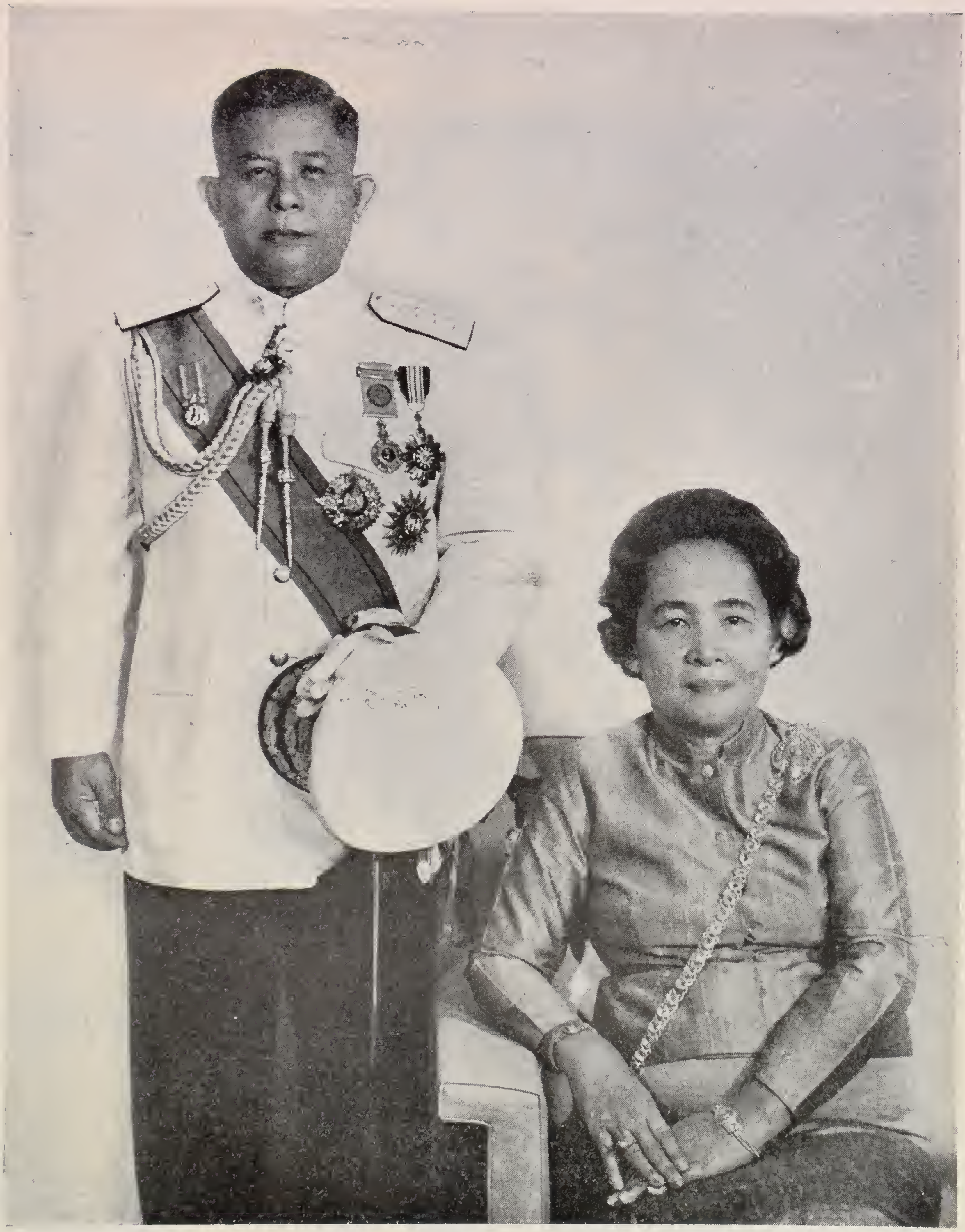
สำเร็จการบินชั้นมัธยม เมื่อ ๑ มิถุนายน ๒๔๗๐

เพื่อน ๆ ร่วมรุ่นที่ประจำอยู่กรมทหารบกราบที่ ๔ เมื่อ ๑ เมษายน ๒๔๖๘

ถ่ายภาพร่วมกับบุตร – ธิดา – หลาน ๆ ที่บ้านประยงค์ฉัตร เมื่อ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๐๔

พลตำรวจโท ฉัตร และ คุณประยงค์ หนุนภักดี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖

วันสงกรานต์ที่บ้านสุทธิทิพย์ เมื่อ ๑๓ เมษายน ๒๕๑๓

คุณประยงค์ หนุนภักดี บุตร – ธิดา และ หลาน ๆ เมื่อ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

แถวนั่ง : คุณประยงค์ฉัตร ผุดผาด คุณแม่ประยงค์ หนุนภักดี คุณพยอม เศรษฐบุตร
แถวยืน : คุณณรงค์ศักดิ์ หนุนภักดี คุณวรรณี คราประยูร พ.ท. อิสระพงศ์ หนุนภักดี

วจนานุสรณ์

ยี่สิบห้าตุลาเหมือนฟ้าฟาด

ใจแทบขาดแสนอาลัยเป็นนักหนา
โอ้ร่มโพธิ์ร่มไทรของภรรยา
(แล) ของบุตร (แล) ของธิดามาวายชนม์
โรคหัวใจพรากพลัดสลัดวิญญ์
จากร่างสิ้นดับสูญอาดูรล้น
คงแต่คุณความดีที่หมู่คน
ทั่วสกลแซ่ซ้องสาธุการ
เกียรติยศปรากฏเป็นอนุสรณ์
สถาพรสถิตย์อยู่คู่สถาน
ขอวิญญาณ์ที่คอปรด้วยธรรมทาน
จงยืนนานในสุขคติเทอญ.

ท่านพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เป็นผู้[illegible]เอียงน้อมไปในธรรมปฏิบัติ มีศรัทธาปสาทะมั่นในพระพุทธศาสนายึดหลักธรรม[illegible]ปฏิบัติเป็นประจำ เช่น อัตตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบอันเป็นอุดมมงคลประจำเสมอมา [illegible] แม้ในหน้าที่ราชการก็ยึดการตั้งตนไว้ชอบ ประคับประคองตน[illegible]บาปเหนือทุจริตต่าง ๆ การปฏิบัติราชการจึงมีความเจริญก้าวหน้า[illegible]ประเทศชาติบ้านเมืองเป็นอันมาก แม้ในการพระศาสนา เมื่อออกจากราชการรับบำนาญ[illegible] กรมการศาสนาได้จัดปรับปรุงวิธีการในการรักษาและเพิ่มผลประโยชน์แก่ศาสน[illegible]เชิญท่านผู้ทรงคุณวุฒิมีความซื่อสัตย์และมุ่งความเจริญแก่ศาสนสมบัติ [illegible]ท่านพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ก็ได้รับเชิญเป็นกรรมการที่[illegible]เรียกชื่อย่อว่า "กปศ" ท่านก็ยินดีรับและได้ใช้สติกำลังช่วยเหลือกิจการที่ได้[illegible]เป็นอย่างดี โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก มุ่งประโยชน์ในการทำนุบำรุง[illegible]พระศาสนาเป็นที่ตั้ง ความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่การงานที่ท่านได้ปฏิบัติมาในเมื่ออยู่ในราชการ จึงปรากฏเกียรติคุณ ให้ทางกรมการศาสนาได้เลือกท่านเป็นกรรมการที่ปรึกษาศาสนสมบัติดังกล่าวนั้น ก็เพราะท่านตั้งตนไว้ชอบ คือ ตั้งตนไว้ในระดับสูง คือ ระดับของผู้ประพฤติธรรม ผู้ประพฤติธรรมย่อมมีใจสูง ผู้มีใจสูงย่อมอยู่เหนือความชั่วทุจริต ความคดโกง ความไม่ซื่อตรง ซึ่ง[illegible]อำนาจกิเลสที่หยาบ ซึ่งเปรียบด้วยห้วงน้ำอันสามารถครอบงำท่วมทับจิตใจของผู้ที่ไม่ประพฤติธรรม คือผู้ที่มีจิตใจอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งเปรียบเหมือนน้ำที่หลากมา หลากมาย่อมไหลไปท่วมพื้นที่ ๆ ลุ่มที่ต่ำเท่านั้น ไม่สามารถจะท่วมที่ดอนที่สูงได้ ฉันใด ความชั่วทุจริตความคดโกง ความไม่ซื่อสัตย์ ย่อมท่วมจิตใจของผู้ตั้งอยู่ในธรรมไม่ได้ ฉันนั้น

วจนานุสรณ์

ท่านพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เป็นผู้มีอัธยาศัยน้อมไปในธรรมปฏิบัติ มีศรัทธาปสาทะมั่นในพระพุทธศาสนายึดหลักธรรมะมาปฏิบัติเป็นประจำ เช่น อัตตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบอันเป็นอุดมมงคลประจำเสมอมา จึงเป็นผู้เจริญมาโดยลำดับ แม้ในหน้าที่ราชการก็อาศัยการตั้งตนไว้ชอบ ประคับประคองตนไว้ในระดับที่สูง ที่อยู่เหนือบาปเหนือทุจริตต่าง ๆ การปฏิบัติราชการจึงมีความเจริญก้าวหน้าและเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองเป็นอันมาก แม้ในการพระศาสนา เมื่อออกจากราชการรับบำนาญแล้ว ทางกรมการศาสนาได้จัดปรับปรุงวิธีการในการรักษาและเพิ่มผลประโยชน์ศาสนสมบัติ จึงได้เชิญท่านผู้ทรงคุณวุฒิมีความซื่อสัตย์และมุ่งความเจริญแก่ศาสนสมบัติ มาเป็นกรรมการที่ปรึกษาศาสนสมบัติ ท่านพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ก็ได้รับเชิญเป็นกรรมการที่ปรึกษาศาสนสมบัติ ซึ่ง เรียกชื่อย่อว่า "กปศ" ท่านก็ยินดีรับและได้ใช้สติกำลังช่วยเหลือกิจการที่ได้รับในหน้าที่ของกรรมการนั้นเป็นอย่างดี โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก มุ่งประโยชน์ในการทำนุบำรุงศาสนสมบัติ ของพระศาสนาเป็นที่ตั้ง ความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่การงานที่ท่านได้ปฏิบัติมาในเมื่ออยู่ในราชการ จึงปรากฏเกียรติคุณ ให้ทางกรมการศาสนาได้เลือกท่านเป็นกรรมการที่ปรึกษาศาสนสมบัติดังกล่าวนั้น ก็เพราะท่านตั้งตนไว้ชอบ คือ ตั้งตนไว้ในระดับสูง คือ ระดับของผู้ประพฤติธรรม ผู้ประพฤติธรรมย่อมมีใจสูง ผู้มีใจสูงย่อมอยู่เหนือความชั่วทุจริต ความคดโกง ความไม่ซื่อตรง ซึ่งเกิดจากอำนาจกิเลสที่หยาบ ซึ่งเปรียบด้วยห้วงน้ำอันสามารถครอบงำท่วมทับจิตใจของผู้ที่ไม่ประพฤติธรรม คือผู้ที่มีจิตใจอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งเปรียบเหมือนน้ำที่ไหลบ่ามา หลากมาย่อมไหลไปท่วมพื้นที่ ๆ ลุ่มที่ต่ำเท่านั้น ไม่สามารถจะท่วมที่ดอนที่สูงได้ ฉันใด ความชั่วทุจริตความคดโกง ความไม่ซื่อสัตย์ ย่อมท่วมจิตใจของผู้ตั้งอยู่ในธรรมไม่ได้ ฉันนั้น

ท่านพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม คือ อัตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ คือตั้งตนไว้ในธรรม ที่ทำระดับจิตใจให้สูง อันน้ำคือ ความชั่ว ความคดโกง ความประพฤติทุจริต ไม่สามารถท่วมทับจิตใจของท่านได้

คุณธรรมนั้นตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้มีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. อุฏฐานะ ความหมั่นไม่เกียจคร้าน

๒. อัปปมาทะ ความไม่ประมาท

๓. สัญญมะ ความสำรวมระวัง

๔. ทมะ ความข่มจิต

ทั้ง ๔ อย่างนี้ เมื่อมีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นย่อมมีจิตใจสูง ห้วงน้ำคือกิเลส บาปทั้งปวงท่วมทับไม่ได้

ฉะนั้นท่านจึงได้เป็นผู้มีความเจริญมาโดยลำดับ มีชื่อเสียงเกียรติคุณ เป็นที่รักใคร่เคารพนับถือ ของท่านผู้รู้จักเกี่ยวข้องทั้งในและนอกวงราชการ เมื่อท่านมาถึงแก่อนิจกรรมลงจึงเป็นที่เสียดาย และต้องสูญเสียท่านผู้มั่นคงและขวนขวายในกิจการพระพุทธศาสนาไปท่านหนึ่ง แต่มั่นใจได้ว่าคติของท่าน คงไม่ตกต่ำ มีแต่สุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

พระธรรมปัญญาจารย์

วัดโสมนัสวิหาร

พระธรรมเทศนาอานิสงส์

อิทานิ ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปรินิพฺพานโต

ปฏฺฐาย สตฺตรส สํวจฺฉรุตฺตรปญฺจสตานิ เทฺว สํวจฺฉรสหสฺสานิ

อติกฺกนฺตานิ ปจฺจุปฺปนฺนกาลวเสน กตฺติกมาสสฺส

ปณฺณรสมํ ทินนฺนํ วารเสน ปน สุกฺกวาโร โหติ เอวํ

ตสฺส ภควโต ปรินิพฺพานา สาสนายุกาล คณนา

สลฺลกฺเขตพฺพาติ

ศุภมัศดุ พระพุทธศาสนายุกาล จำเดิมแต่ปรินิพพาน แห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า อรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น บัดนี้ ล่วงแล้วได้ ๒๕๑๗ พระพรรษา ปัจจุบันสมัย พฤศจิกายนมาส สุรทินที่ ๑๕ ศุกรวาร พระพุทธศาสนายุกาล จำเดิมแต่ปรินิพพาน แห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีนัยอันท่านพระพุทธบริษัทจะพึงกำหนดจดจำ ด้วยประการฉะนี้

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

[illegible]

ขอเจริญพร ณ บัดนี้ อาตมาภาพจักได้แสดงพระธรรมเทศนาอานิสงส์ ทักษิณานุปทาน อุทิศส่วนกุศล แด่ท่านนายพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี อดีตผู้บัญชาการตำรวจภูธร ผู้ล่วงลับไปแล้ว เพื่อฉลองศรัทธาปสาทะ ประดับสติปัญญาบารมี เพิ่มพูลกุศลบุญราศี ของท่านเจ้าภาพตามสมควรแก่เวลา

ด้วยท่านเจ้าภาพ มี คุณหญิงประยงค์ หนุนภักดี พร้อมด้วยบุตรธิดา หลาน ๆ และญาติมิตร ตลอดถึงผู้ที่เคารพนับถือทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วันนี้

ท่านพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม คือ อัตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ คือตั้งตนไว้ในธรรม ที่ทำระดับจิตใจให้สูง เหนือน้ำคือ ความชั่ว ความคดโกง ความประพฤติทุจริต ไม่สามารถท่วมทับจิตใจของท่านได้

คุณธรรมนั้นเป็น [illegible] คือ

๑. อุฏฐานะ ความหมั่นไม่เกียจคร้าน

๒. อัปปมาทะ ความไม่ประมาท

๓. สัญญมะ ความสำรวมระวัง

๔. ทมะ ความข่มจิต

ทั้ง ๔ อย่างนี้ เมื่อมีอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นย่อมมีจิตใจสูง ห้วงน้ำคือกิเลส บาปทั้งปวงท่วมทับไม่ได้

ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้เป็นผู้มีความเจริญมาโดยลำดับ มีชื่อเสียงเกียรติคุณ เป็นที่รักใคร่เคารพนับถือ ของท่านผู้ [illegible] ทั้งในและนอกวงราชการ เมื่อท่านมาถึงแก่อนิจกรรมลงจึงเป็นที่เสียดาย และต้องสูญเสียการผู้ [illegible] และขวนขวายในกิจการพระพุทธศาสนาไปท่านหนึ่ง แต่มั่นใจได้ว่าคติของท่าน คงไม่ตกต่ำ มีแต่สุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

พระธรรมปัญญาจารย์

วัดโสมนัสวิหาร

พระธรรมเทศนาอานิสงส์

อิทานิ ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปรินิพฺพานโต
ปฏฺราย สตฺตทส สํวจฺฉรตฺตปญฺจสตานิ เทฺว สํจฺจฺฉรสหสฺสานิ
อติกฺกนฺตานิ ปจฺจุปนฺนกาลวเสน กตฺติกมาสสฺส
ปณฺณรสมํ ทินฺนํ จาร เสน ปน สุกฺกวาโร โหตุ เอวํ
ตสฺส ภควาโต ปรินิพฺพานา สาสนายุกาล คณนา
สลฺลกฺเข ตพฺพาติ

ศุภมัศดุ พระพุทธศาสนายุกาล จำเดิมแต่ปรินิพพาน แห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า อรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น บัดนี้ ล่วงแล้วได้ ๒๕๑๗ พระพรรษา ปัจจุบันสมัย พฤศจิกายนมาส สุรทินที่ ๑๕ ศุกรวาร พระพุทธศาสนายุกาล จำเดิมแก่ปรินิพพาน แห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีนัยอันท่านพระพุทธบริษัทจะพึงกำหนดนับ ด้วยประการฉะนี้

นโม ตสฺส ภควาโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควาโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นโม ตสฺส ภควาโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา

ขอเจริญพร ณ บัดนี้ อาตมาภาพจักได้แสดงพระธรรมเทศนาอานิสงส์ ทักขิณานุปทาน อุทิศส่วนกุศล แด่ท่านนายพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี อดีตผู้บัญชาการตำรวจภูธร ผู้ล่วงลับไปแล้ว เพื่อฉลองศรัทธาปสาทะ ประดับสติปัญญาบารมี เพิ่มพูลกุศลบุญญาราสี ของท่านเจ้าภาพตามสมควรแก่เวลา

ด้วยท่านเจ้าภาพ มี คุณหญิงประยงค์ หนุนภักดี พร้อมด้วยบุตรธิดา หลาน ๆ และญาติมิตร ตลอดถึงผู้ที่เคารพนับถือทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วันนี้

ฯพณฯ ท่าน พลเอก กฤษณ์ สีวะรา พร้อมด้วยคุณหญิง และคณะได้รับเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลทักขินานุปทาน นับเป็นมหากุศลพิเศษยิ่ง ควรแก่การอนุโมทสาธุการ เป็นอย่างสูง

ท่านทั้งปวงที่ได้มาร่วมชุมนุมเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศล อุทิศแด่ท่านนายพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เป็นครั้งสุดท้าย เมื่อ ท่านได้ถึงแก่มรณะกรรมไปแล้วด้วยความอาลัยอย่างยิ่งในการจากไปโดยมิได้กลับมาในสภาพนี้อีก ยังความเศร้าโศกสลดแก่ภรรยา บุตรธิดา ญาติมิตรผู้อยู่ภายหลัง ยากที่จะระงับได้ ทั้งนี้ก็เพราะพระคุณของท่านนายพลผู้ล่วงลับไปนั้นได้ประทับตาตรึงใจไม่รู้ลืม

แต่เมื่อได้ใช้สติปัญญาพิจารณาถึงธรรมชาติของสามัญมนุษย์ทุกถ้วนหน้าแล้ว เห็นว่าไม่มีใครในโลกจะหลีกเลี่ยงความตายได้เลย ทุกคนย่อมประสพพบกับความตายทั้งสิ้น บางท่านก็ตายตามกาละ บางท่านก็ตายยังไม่ถึงกาละ เพราะความตายด้วยเหตุ ๔ อย่าง คือ

(๑) กัมมักขยะมรณะตายเพราะสิ้นกรรม
(๒) อายุกขยะมรณะตายเพราะสิ้นอายุ
(๓) อุภยักขยะมรณะตายเพราะสิ้นกรรมและอายุทั้ง ๒
(๔) อุปัจเฉทมรณะตายเพราะกรรมตัดรอน

ความตายเหมือนเพชฌฆาตถือดาบจะฆ่าอยู่ ทำให้สมบัติพินาศ คนอื่นตายอย่างไรเราก็ตายอย่างนั้น ทำให้ร่างกายทั้งหมดเป็นอาหารแก่หมู่หนอน ความตายทำให้อายุหมดกำลังลงไม่มีนิมิตเครื่องหมาย ตัดอายุให้น้อยลงไป ความตายมีอยู่ได้ทุกขณะ

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสว่า

"*ยเมก รตฺตึ ปฐมํ คพฺเภ วสติ มานโว*
อพฺภุฏฺฐิโต ว สยาติ ส คจฺฉํ น นิวตฺตติ"

สัตว์ที่อยู่ในครรภ์นั้น นับตั้งแต่ขณะปฏิสนธิในเวลาราตรีก็จะมีแต่แปรผันไปเดิมเกิดเป็นกลละแล้วแปรไปเป็นอัพพุธะ มีแต่จะแปรไปจนถึงมรณะในที่สุด จะเที่ยงแท้นั้นไม่มีเลย เปรียบเหมือนหมอกที่ตั้งขึ้นแล้วกระจายสูญหายไป ฉันนั้น

ขึ้นชื่อว่า สัตว์ทั้งปวงในโลกสันนิวาสนี้.- ชาติทุกข์ย่อมติดตามล่อลวงให้ลุ่มหลงชรา ทุกข์นั้นก็รัดรึงตรึงตราให้วิปริตต่าง ๆ พยาธิทุกข์นั้นเล่าก็ตามย่ำยีให้ป่วยไข้ทุกขเวทนาเจ็บปวด สรรพางกาย มรณะทุกข์ก็ครอบงำทำลายชีวิตินทรีย์ให้ขาดสูญ พระมัจจุราชจะไม่เว้นบุคคลใดเลย ย่อมครอบงำย่ำยีสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนาม ไม่เลือกว่า กษัตริย์ พราหมณ์ พ่อค้า ชาวนา หรือ จัณฑาล คนขนขยะ อุปมาเหมือนภูเขาหินที่เป็นแท่งทึบสูงจดอากาศ กลิ้งหนุนไปใน ทั้ง ๔ บดขยี้ สรรพวัตถุทั้งหลาย ไม่เลือกสัตว์หรือสังขาร จะต่อสู้มัจจุราชนั้นไม่มีทางต่อสู้ได้เลย

ผู้มียศ เช่น พระเจ้าจักรพรรดิราช ผู้มีบุญเช่นโชติกเศรษฐี ผู้มีกำลังมาก เช่น พระยาวาสุเทพ ผู้มีฤทธิ์มาก เช่น พระโมคคัลลานะเถรเจ้า ผู้มีปัญญามาก เช่น พระสารีบุตร ก็ต้องแก่มรณะกรรมไม่พ้นเงื้อมมือของมัจจุราชได้เลย แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ พระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งเต็มเปี่ยมด้วยบารมีเห็นปานนั้น ก็ยังต้องดับขันธ์ปรินิพพานในที่สุด

องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงไว้ว่า

"อิธ ภิกฺขเวภิกฺขุ ทิวเส นิกฺขนฺเต รตฺติยา ปฏิหิตาย อิติปฏิสญฺจิกฺขติ"

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่มีมรณะสติในพระพุทธศาสนานี้ เมื่อวันเวลาล่วงไปย่างเข้า ราตรีนั้น ก็พิจารณาความตายของตนว่า เหตุปัจจัยที่ทำให้ตัวถึงแก่ความตายนั้นมีมากมายนัก

ชีวิตของสัตว์ทั้งปวงยังมีลมหายใจเข้าออก จึงมีอายุอยู่ไม่ได้ดับสูญ ถ้าลมหายใจเข้าออก ขาดไป ไม่มีลมหายใจเข้าออกแล้ว ก็ถึงแก่มรณะกรรมแล้ว เมื่อปรากฏยังยืน เดิน นั่ง นอน สม่ำเสมออยู่ อายุก็ยังไม่ดับสูญ ถ้าอิริยาบถไม่สม่ำเสมอ นั่งมาก นอนมาก ยืนมาก หรือเที่ยว มากนัก อิริยาบถใดอิริยาบถหนึ่งมากเกินไป ก็ทำให้อายุสั้นพลันตาย

ชีวิตนี้กำหนดไม่ได้ กำหนดความเจ็บไข้ไม่ได้ กำหนดเวลาตายไม่ได้ กำหนดสถานที่ ทิ้งศพไม่ได้ กำหนดภาพที่จะไปเกิดในเบื้องหน้าไม่ได้

ชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันนี้น้อยนัก มีอายุยืนอย่างมากก็เพียงร้อยปี มากกว่าร้อยปีหรือ น้อยกว่าร้อยปีบ้างก็มี แต่ไม่ถึงสองร้อยปี มีแต่ถอยลงมาแล้วก็ต้องตายด้วยกันทั้งนั้น องค์สมเด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า

"อปฺปมายุ มนุสฺสานํ หิเลยฺยนํ สุโปริโส

จเรยฺยาทิตฺตสีโสว นตฺถิ มจฺจุสฺส นาคโม

ดูกรสงฆ์ทั้งปวง บุคคลที่เป็นสัปบุรุษนี้ เมื่อรู้แจ้งว่า อายุของมนุษย์นี้น้อย อย่าดูหมิ่นอายุของตน อย่ามัวเมาอายุ อย่าถือว่าอายุยืน ควรอุตสาหะในสุจริตธรรม ขวยขวายที่จะให้สำเร็จ พระนิพพานที่ระงับทุกข์ กระทำอาการเหมือนคนที่ไฟไหม้ศรีษะ ขวนขวายที่จะดับไฟบนศรีษะของตน พยายามด้วยความสังเวชสลดใจ ถึงความตาย เกิดมาเป็นคนแล้ว พระยามัจจุราช ความตายจะมาถึงแน่ จะไม่ตาย ไม่มีอย่างแน่นอน"

พระพุทธองค์ ทรงตรัสไว้ในอลังกตสูตรว่า

"ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว อรโก นาม สตฺถา อโหสิ"

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่ก่อนโน้น พระตถาคตเสวยชาติ เป็นครูชื่ออรกะแสดงธรรมแก่พราหมณ์ ผู้หนึ่งชื่ออลังกพราหมณ์ ว่า ชีวิตของสัตว์ทั้งปวง ตั้งอยู่ไม่นาน ดุจหยาดน้ำค้างที่ติดอยู่ตามปลายหญ้า เมื่อต้องแสงอาทิตย์ก็แห้งหายไปโดยเร็ว หรือเหมือนต่อมน้ำ เกิดขึ้นเพราะกระแสน้ำกระทบกันแล้วแตกสลายตัวไปทันที หรือมิฉะนั้น ชีวิตของสัตว์ทั้งปวงก็เหมือนขีดรอยน้ำแล้วหายไปโดยเร็วพลัน อันตรธานไปเร็วเหมือนแม่น้ำ ที่ไหลมาจากลำธารในภูเขามีกระแสเชี่ยวพัดเอาจอกแหนและวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ไปอย่างรวดเร็ว หรือเหมือนก้อนเขฬะที่คนมีกำลังรวมเข้าแล้วบ้วนลงในน้ำ แล้วอัตรธานหายไปอย่างเร็วพลัน หรือเหมือนชิ้นเนื้อที่ทิ้งลงในกะทะเหล็กร้อนที่ไฟไหม้เผาตลอดวัน ย่อมไหม้เป็นเถ้าฝุ่นไปโดยเร็วทันที ความตายนี้ก็มารออยู่ใกล้ ๆ คอยที่จะสังหารชีวิตดุจพราหมณ์ที่คอยจะฆ่าโคในที่บูชายันต์เท่านั้น

เมื่อได้มาพิจารณาว่า "ชีวิตของมนุษย์ทุกวันนี้น้อยนักทั้งทุกข์ยากลำบากมาก เต็มไปด้วยความโศกเศร้าสะอื้นอาลัยอยู่ทั่วไป บัณฑิตชนจึงไม่ประมาท อุตส่าห์ทำการกุศล ประพฤติพรหมจรรย์ในพระศาสนาเถิด เกิดมาเป็นสัตว์มีชีวิตแล้วที่ไม่ตายไม่มีเลย เกิดมาแล้วก็จะต้องตายเป็นที่สุด" เมื่อพิจารณาเช่นนี้แล้วก็จะให้บรรเทาความเศร้าโศกอาลัยลงได้บ้าง จึงพากันบำเพ็ญกุศลทักขิณานุปทานกิจ อุทิศส่วนกุศลแด่ท่านที่ล่วงลับไปสู่ปรโลกแล้ว ตามแบบอย่างบุคคลที่หาได้ยากในโลก ๒ ประเภท คือ

๑. บุพพการี – บุคคลที่อุปการะคุณมาก่อน

๒. กตัญญูกตเวที – บุคคลที่สนองตอบแทนคุณโดยรู้อุปการะคุณ

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า

"นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา

ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี"

โดยที่ท่านเจ้าภาพพร้อมด้วยคณะญาติมิตรทั้งหลายได้ทราบซึ้งถึงอุปการะคุณของท่านพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เมื่อมีชีวิตอยู่ ได้กระทำความงามความดีไว้มากเป็นที่ประทับใจแก่ทุกคนเป็นอย่างยิ่งเมื่อท่านมีชีวิตอยู่ได้กระทำประโยชน์ทั้งส่วนตัวและส่วนรวมไว้เป็นอันมาก

สำหรับประโยชน์ส่วนตน เป็นบุคคลที่ขยันหมั่นเพียรในกิจการหน้าที่ราชการ รับสนองพระเดชพระคุณ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต พยายามรักษาเกียรติยศ ชื่อเสียงที่แสวงหามาได้เป็นอย่างดี แม้การใช้จ่ายก็ประหยัดไม่ให้ฟุ่มเฟือยหรือฝืดเคือง คบแต่มิตรที่ดี มีศีลธรรมด้วยกัน นอกจากนั้นยังตั้งอยู่ในศรัทธาเลื่อมใส พระบวรพุทธศาสนาอย่างมั่นคง หมั่นบริจาคทานรักษาศีล เจริญภาวนาทำกรรมฐานอยู่เสมอ เป็นบุคคลที่สุขุมรอบคอบ มีสติสัมปชัญญะ น่าเลื่อมใสควรแก่การถือเป็นแบบอย่าง อย่างยิ่ง

สำหรับประโยชน์ส่วนรวมนั้น ท่านพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ได้บำเพ็ญประโยชน์ไว้มากทั้งส่วนครอบครัว สังคม ประเทศชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์

ท่านมีพรหมวิหารธรรมต่อทุกคนในครอบครัว มีเมตตา รักทุก ๆ คน กรุณาสงสารทุกคนที่ได้รับทุกข์ มีมุทิตา ยินดีกับทุกคนที่ได้ดีมีความสุข และมีความยุติธรรมกับทุก ๆ คน มีความอุเบกขาไม่ลำเอียงไม่ซ้ำเติม เมื่อช่วยไม่ได้ เป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ อยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของพ่อแม่ เป็นสามีที่ดีของภรรยา ไม่นอกใจภรรยา เป็นพ่อที่ดีของลูก ๆ การเลี้ยงดู การให้การศึกษา การช่วยเหลือให้มีหลักฐานก็พยายามทุกวิถีทางที่จะให้ลูกเป็นคนดีมีหลักฐาน บางทีลูกต้องจากไปอยู่ต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริก ก็สู้อุตส่าห์เดินทางไปเยี่ยมเยียน

เป็นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาที่ดีของผู้บังคับบัญชา เป็นผู้บังคับบัญชาที่ดีของผู้ใต้บังคับบัญชา หมายความว่าเป็นผู้น้อยก็เป็นผู้น้อยที่มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ เป็นผู้ใหญ่ก็มีความโอบอ้อมอารีต่อ

ผู้น้อย ซื่อตรงต่อเวลาและหน้าที่ เคร่งครัดในระเบียบวินัย เป็นมิตรที่ดีของสหาย เป็นที่ช่วยอุปการะและร่วมทุกข์ร่วมสุข ส่งเสริมและสนับสนุนสังคมที่ดีตลอดมา

ท่านนายพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ได้ถวายความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ประมุขของรัฐอย่างยอดเยี่ยม คุ้มครองป้องกันพระราชบัลลังก์ จนสุดชีวิต ได้เทอดทูลบูชาเคารพสักการะต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นที่สุด พยายามรักษาและปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองและนับถือจารีตประเพณีอันดีงามของชาติเป็นอย่างยิ่ง หมั่นเสียภาษีอากรตามระเบียบ ไม่ปรากฏว่ามีการทุจริตต่อหน้าที่ตลอดอายุราชการ แม้เกษียรอายุแล้วยังเป็นประธานงานต่าง ๆ เป็นอันมาก

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นชาวพุทธ ได้รับหน้าที่ประธานกรรมการพัฒนาวัดทั่วประเทศ เสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญาทุกอย่าง เพื่อบริจาคทาน รักษาศีล เจริญภาวนายิ่ง ๆ ขึ้นไป ให้เป็นปัจจัยแก่มรรคผลนิพพาน ได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อทำจิตใจให้สงบ และรู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริง

ภรรยา ลูก หลาน ญาติมิตรผู้อยู่หลังจึงพยายามสนองกตเวที ในอุปการคุณมากล้นสุดที่พรรณนานี้ด้วยการกระทำ ๒ ประการ คือ

๑. ปฏิบัติตามคุณธรรมที่ท่านปฏิบัติมาและโอวาทสั่งสอนที่ได้ให้ไว้

๒. บำเพ็ญบุญกุศลทักขิณานุปทาน อุทิศส่วนกุศลให้ท่าน

โดยเฉพาะการทำบุญกุศล อุทิศไปให้นั้นนับเป็นประการสุดท้ายในทางพระพุทธศาสนา เพราะเมื่อท่านมีชีวิตอยู่ได้ช่วยทำกิจงานของท่านเมื่อท่านแก่เฒ่าชรา ปฏิบัติตามโอวาทคำสั่งสอนของท่านประพฤติตนควรแก่การรับทรัพย์มรดกแล้ว และบุตรธิดาก็ให้ดำรงวงศ์ตระกูลอย่างดีตลอดมา

โดยที่ท่านได้มีอุปการคุณอย่างสูงสุดเช่นนี้ ก็สมควรที่จะอุทิศอันสูงสุดเช่นเดียวกัน บุญกุศลอันสูงสุด ทั้งต้องเป็นบุญกุศลที่อุกฤต ยอดเยี่ยมบริสุทธิ์ ซึ่งบุญนั้นต้องเป็น โสมนัสไม่เศร้าหมอง เป็นญาณสัมปยุต ประกอบด้วย สติปัญญา เป็นอสังขาริก บุญที่เข้มแข็งบำเพ็ญรองดังเช่น ได้อัญเชิญศพในโกศมาตั้งไว้เป็นประธานแล้ว อาราธนาพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีลมาสวดพระอภิธรรม และบังสุกุล พิจารณาอสุรากรรมฐาน จิตของพระสงฆ์ก็บริสุทธิ์สอาด เพราะได้สาธบาย สวดพระอภิธรรมว่า

"กุสลาธมฺมา ธรรมที่เป็นกุศล (ดี)

อกุสลาธมฺมา ธรรมที่เป็นอกุศล (ชั่ว)

อพฺยากตาธมฺมา ธรรมที่เป็นอัพยากฤต (ไม่ดีไม่ชั่ว) เป็นต้น ทำให้พระสวด และผู้ฟังละความชั่ว ทำความดี และสิ่งที่ไม่ดีไม่ชั่ว เช่น รูปต่าง ๆ และพระนิพพาน เป็นต้นได้ และแล้วท่านก็พิจารณาอสุภกรรมฐาน ว่าเป็นของไม่งามเป็นศพ ทั้งพิจารณาว่า

"อนิจฺจา วตสงฺขารา อุปาทายธมฺมิโน

อุปฺปชฺชิตวา นิรุชฺเฌนฺติ เตสํวูปสโมสุโข

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นแล้วดับไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป เมื่อเข้าไปสงบระงับสังขารทั้งหลายเหล่านั้นเป็นสุข"

เมื่อพระสงฆ์พิจารณาเช่นนี้แล้ว ก็ได้ปฏิคาหกที่บริสุทธิ์ เป็นเนื้อนาบุญควรแก่การบริจาคทานในขณะนั้น เพื่ออุทิศส่วนกุศล เมื่อเจ้าภาพซึ่งเป็นทายกทายิกาผู้ถวายจิตบริสุทธิ์ทั้งก่อนถวาย กำลังถวาย และถวายแล้วซึ่งจตุปัจจัยไทยธรรม กระทำการอุทิศส่วนกุศลกรรมกรวดน้ำหลั่งน้ำแสดงการส่งบุญกุศลที่บำเพ็ญทานศีลภาวนานี้ไปให้ก็จะรับตามสมควรแก่คติวิสัย

ปรโลกอันเป็นคติที่ไปของสัตว์ทั้งหลาย เมื่อสิ้นชีพแล้ว มีทั้งทุกข์คติและสุขคติ

บุคคลที่มีโลภมาก ทุจจริตไว้สิ้นชีวิตแล้วก็ไปเกิดในภูมิของเปรต อสุรกาย ซึ่งเต็มไปด้วยความหิว และความกลัว

บุคคลที่มีโทสะมากแล้วทำทุจจริต สิ้นชีพไปก็ไปเกิดในภูมินรก ซึ่งเต็มไปด้วยความทุกข์หาความสุขไม่ได้

บุคคลที่มีโมหะมากแล้วทำทุจจริตต่าง ๆ สิ้นชีวิตแล้วไปเกิดในภูมิเดรัจฉาน ซึ่งเต็มไปด้วยความหลงและเป็นทุกข์นานับประการ

บุคคลที่มีศีล ๕ หรือกุศลกรรมบถ ๑๐ ทำสุจริตให้มาเกิดในภูมิมนุษย์ มีความสุขตามสมควร

บุคคลที่มีหิริโอตตัปปะ ละอายและกลัวบาป ไม่ทำทุจจริต ทำแต่สุจจริต บริจาคทาน

รักษาศีล เจริญภาวนา สิ้นชีวิตแล้วก็ไปเกิดในภูมิเทวดา บนสวรรค์ชั้นกามาวจร เสวยทิพย์สุขอยู่จนกว่าสิ้นบุญ

บุคคลที่ทำสมถกรรมฐานจนกระทั่งได้ฌาณ สิ้นชีวิตแล้วก็จะไปเกิดในภูมิพรหม ได้เสวยฌาณสุขอยู่จนกว่าจะสิ้นอำนาจบุญนั้น

ส่วนบุคคลที่ได้มาเกิดพบพระพุทธศาสนาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เห็นรูปนามเกิดดับเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตาทั้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จนสำเร็จมรรคผลนิพพาน จนถึงอรหัตตผล สิ้นชีวิตไปก็จะปรินิพพาน ไม่ไปเกิดในภูมิใด ๆ อีก

บุคคลที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ควรแก่การจะได้รับส่วนกุศลเป็นอย่างยิ่ง โดย เฉพาะภูมินรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ที่กำลังได้รับความทุกขทรมานหิวโหยอยู่

บุคคลที่เกิดในนรก ทุกข์ทรมานมากมักจะไม่รู้ต้องมีผู้ส่งข่าวให้รู้ เดรัจฉานก็เกิดในท้องเสียมักจะไม่รู้ เทวดาบนสวรรค์ถ้าเพลิดเพลินตามสุขอยู่ก็จะไม่รู้ พรหมก็มักจะเสวยฌานสุขอยู่ อาจจะไม่ทราบ

ส่วนที่คอยรับส่วนกุศลอยู่เสมออีกก็คือ เปรต อสุรกาย หรือเทวดาชั้นต่ำ เมื่อได้รับรู้รับทราบแล้วก็จะอนุโมทนารับส่วนกุศลที่ส่งอุทิศไปให้ก็จะยังสุคคติภพยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้

บัดนี้ท่านเจ้าภาพมี พณฯ ท่าน พล เอก กฤษณ์ สีวะรา พร้อมด้วยคณะและคุณประยงค์ หนุนภักดี พร้อมด้วยบุตรธิดา หลาย ญาติมิตรทั้งหลายได้มาบำเพ็ญบุญกุศลอันพิเศษเป็นสัตตวาระ โดยพร้อมเพียงกันเพื่ออุทิศส่วนกุศลเป็นทักขิณานุปทานกิจโดยถือคติตามหลักที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า

"จิตฺเต อสงฺกิลิฏฺเฐ สุคฺคติปาฏิกงฺขา

เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว สุคคติเป็นอันหวังได้โดยไม่ต้องสงสัย"

เมื่อมีความเชื่อความเลื่อมใสแล้วเช่นนี้ เมื่ออุทิศไปให้ท่านท่านก็มีความโสมนัสยินดีใจไม่เศร้าหมอง สุคคติก็เป็นที่ไปอย่างแน่นอน ส่วนเจ้าภาพนั้นย่อมได้รับกุศลทั้งเวลาทำและเวลาอุทิศเป็นกุศลทวีตรีคูณ จะยังควาเมสงบสุขยิ่งขึ้นไปโดยลำดับจนกว่าจะบรรลุมรรคผลนิพพาน

อาตมาภาพได้แสดงพระธรรมเทศนาอานิสงส์ในครั้งนี้ ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว ในที่สุดแห่งพระธรรมเทศนานี้ ขอตั้งกุศลจิตอุทิศส่วนกุศลด้วยอำนาจแห่งคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และบุญกุศลที่ท่านเจ้าภาพได้กระทำบำเพ็ญแล้ว จงเป็นพลวปัจจัยเหมือนหนึ่งน้ำทักษิโณทกตกลงเหนือปฐพีให้ความชุ่มเย็นฉันใด ขอบุญกุศลทั้งมวลนี้ จงปรากฏแก่ ท่านพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ได้อนุโมทนายังสุคติภพยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนกว่าจะถึงพระนิพพาน และโปรดประทานพรให้คณะเจ้าภาพ ภรรยา บุตรธิดา ลูกหลาน ญาติมิตรทั้งปวง เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ จงทุกประการ ดังรับประทานวิสัชชนา มาก็พอสมควรแก่เวลายุติลงคงแต่เพียงเท่านี้

เอวํ ก็มีประการฉะนี้

ขอเจริญพร

คำไว้อาลัย

แด่

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี

พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี อดีตพระภิกษุอคฺคฉตฺโต แห่งวัดเขาบางทราย ในระหว่างอยู่ในสมณเพศ เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตามกฎพระธรรมวินัยอย่างดียิ่ง ถือสัจจธรรม เป็นสำคัญ ในฐานะที่อาตมภาพเป็นอาจารย์ ท่านเป็นศิษย์ อาตมภาพเคยขอให้ท่านงดเว้นดื่มเครื่องดองของเมา ท่านก็รับปากอย่างง่ายดาย นับแต่นั้นเป็นต้นมา หลังจากที่พ้นจากสมณเพศแล้ว ไม่เคยพบหรือทราบข่าวเลยว่าเคยดื่มเครื่องดองของเมา นับว่าท่านผู้นี้ถือสัจจะจริงๆ นอกจากนี้ยังเป็นผู้รักความจริงเป็นนิสัยอีกด้วย และไม่เคยลืมครูบาอาจารย์ ไม่ว่าจะจากไปที่ไหนห่างไกลอย่างใด ถ้ามีโอกาสมักจะนำอาหารไปถวายเสมอ เป็นการกตัญญูกตเวทีอย่างดียิ่ง

อาตมาภาพได้รับข่าวการสูญเสียชีวิตในวินาทีแรก รู้สึกเศร้าสลดเสียใจ แต่แล้วก็ได้ใช้ธรรมของพระพุทธเจ้าที่ท่านตรัสว่า “สิ่งใดมีเกิดขึ้น สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา นับแต่วันนั้นมาจนถึงวันที่ เขียนนี้ อาตมภาพได้ตั้งใจอธิษฐาน ขอให้ดวงวิญญาณของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพโน้นเทอญ”

พระครูชลโธปมคุณ

วัดเขาบางทราย ชลบุรี

คำไว้อาลัย

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี

คุณประยงค์ หนุนภักดี ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัย พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี สามีผู้ล่วงลับไปแล้ว ข้าพเจ้ายินดีที่จะสนองความประสงค์ เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ อธิบดีกรมตำรวจ ได้ส่งนายตำรวจภูธรกลางมาอบรมหาความรู้ที่กรมอัยการ ข้าพเจ้าได้รับไว้ และจัดให้ดูสำนวนการไต่สวนคดีอาญา กับให้ดูวิธีปฏิบัติงานที่กรมอัยการ นอกจากนี้ยังได้ให้ พระยาอรรถกรมมนุตดี ผู้ช่วยอธิบดีกรมอัยการ สอนกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พระอรรถวสิษฐสุธี สอนกฎหมายลักษณพยาน นายนิตย์ นครทรรพ สอนกฎหมายลักษณอาญา ข้าพเจ้าสอนหลักการสืบสวนคดีอาญา คุณฉัตร หนุนภักดี ได้มากับนายตำรวจคณะนี้ ตำรวจคณะนี้มาจากทหาร เมื่อโอนมารับราชการในกระทรวงมหาดไทย กรมตำรวจก็ได้จัดเจ้าหน้าที่สอนมาคราวหนึ่งแล้ว ปรารถนาจะเรียนให้รู้ดียิ่งขึ้น เพื่อจะทำความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย จึงได้ส่งมาให้ข้าพเจ้าในฐานที่เป็นอธิบดีกรมอัยการ คุณฉัตร ฯ เวลานั้นเป็นนายร้อยโท เป็นคนสงบเสงี่ยม มีจิตใจสงบ เย็น ขยัน หมั่นเพียร เรียนดี เมื่อไม่เข้าใจอะไรเป็นขอถาม มีแววเป็นคนฉลาด ครูทุกคนก็ยินดีที่จะตอบ เป็นที่รักใคร่ของครูทุกคน ข้าพเจ้ารู้จัก คุณฉัตร ฯ ดีแต่นั้นมา ศึกษาอยู่ที่กรมอัยการหลายเดือน เมื่อเสร็จการศึกษาที่กรมอัยการ ก็ได้รับคำสั่งให้ไปจับผู้ร้ายที่ฆ่านายปิ่น ฯ ตาย ที่กลางตลาดจังหวัดจันทบุรี เวลากลางวัน แสดงว่าไม่กลัวอำนาจของบ้านเมือง มีพรรคพวกมามาก เมื่อทราบว่าตำรวจไปจากกรุงเทพ ฯ ทางเรือ ก็หนีเข้าป่าไป คุณฉัตร ฯ เดินทางไปจากกรุงเทพ ฯ แต่งตัวเป็นชาวบ้าน เมื่อไปถึงจันทบุรี ก็สืบสวนได้ความแน่ชัดว่า ผู้ร้ายอยู่ในบ้านแห่งหนึ่งพอกลางคืนคนนอนหมดแล้ว ก็ขึ้นไปบนบ้านนั้น ผู้ร้ายคนหนึ่งบอกว่า อย่าเข้ามาจะยิง เมื่อยิงผิดไปเล็กน้อย คุณฉัตร

ก็จำเป็นต้องยิงเป็นการป้องกัน จับผู้ร้ายเป็นได้สองคน ตายคนหนึ่ง สองคนรับสารภาพ นำไปจับหัวหน้าในคืนนั้นเอง คุณฉัตร ฯ มีชื่อเสียงแต่นั้นมา อัยการได้ฟ้องที่ศาลจันทบุรี ขอให้ศาลไต่สวนว่าคดีมีมูลหรือไม่ เมื่อศาลไต่สวนว่าคดีมีมูลสั่งขังจำเลยไว้ คุณฉัตร ฯ นำตัวจำเลยมาฟ้องที่ศาลในกรุงเทพ ฯ มาให้ข้าพเจ้าว่าความเรื่องนี้ ในฐานที่เป็นทนายแผ่นดินลูกศิษย์และครูได้มีโอกาสทำความสำคัญเรื่องนี้ ชนะทั้งสามศาล ข้าพเจ้าได้ติดตาม และยินดีในความเจริญของคุณฉัตร ฯ ตลอดมา เมื่อข้าพเจ้าลาออกจากราชการ เป็นประธานกรรมการบริษัท ปูนซิเมนต์ไทย มีผู้ร้ายไปปล้นทรัพย์ที่โรงงานปูนซิเมนต์ ท่าหลวง เวลานั้น คุณฉัตร ฯ เป็นผู้บังคับการกองตรวจตำรวจภูธร เผอิญอยู่แถวนั้น ได้เข้าไปช่วยเหลือทันท่วงที บอกว่าเป็นของในหลวง ปรากฏว่าคนงานจับผู้ร้ายได้เป็นหนึ่งคน คุณฉัตร ฯ มีโอกาสได้ไต่สวน ได้ชื่อและแหล่งที่อยู่ของผู้ร้ายทุกคน ได้พยายามจับเป็นมาแสดงตัวที่โรงปูนท่าหลวง ว่าเป็นคนร้ายใช่หรือไม่ แล้วจัดการให้ฟ้องศาลได้ทุกคน และได้ชัยชนะเสียด้วย เป็นเหตุให้คนแถวนั้นเห็นความกล้าหาญของคุณฉัตร และ เกรงกลัว, ต่อมาเกิดมีคนงานพวกหนึ่งสี่ร้อยคนสไตรค์ มีอาวุธครบมือ ข้าพเจ้าได้ขอความช่วยเหลือคุณฉัตร ฯ อีกครั้งหนึ่ง คุณฉัตร ฯ นั่งรถยนต์จากกรุงเทพ ฯ มีตำรวจไปด้วยหกคน พอไปถึงโรงงานท่าหลวงทั้งสองฝ่ายกำลังจะเดินหน้าเข้าประจันบาน มีตำรวจเตรียมพร้อม เพื่อช่วยเจ้าหน้าที่โรงปูน ๓๐ คน คุณฉัตร ฯ ออกคำสั่งให้เก็บอาวุธ แล้วเดินเข้าไปหา ผู้ก่อการกำเริบ แล้วยืนอยู่ใต้แสงไฟฟ้า เมื่อผู้ก่อการกำเริบ เห็นคุณฉัตร ฯ ก็ร้องเป็นเสียงเดียวว่า คุณฉัตร ฯ คุณฉัตร ฯ เลยสั่งให้ทิ้งอาวุธ และ ไล่ให้ออกไปจากโรงปูน ผู้จัดการชาวเดนมาร์คถึงกับยืนยกมือไหว้ บอกกับข้าพเจ้าว่า ไม่เคยเห็นคนที่มีความกล้าหาญอย่างคุณฉัตรนี้เลย มิฉะนั้น โรงปูนต้องเสียหายเป็นแน่ ข้าพเจ้ามีความดีใจที่มีลูกศิษย์ได้ช่วยครูถึงสองครั้งสองหน ไม่เสียทีที่ลงแรงสอนคุณฉัตร ฯ มาด้วยความเหนื่อยยาก เมื่อไม่นานมานี้ คุณฉัตร ฯ ให้หลานสาวมาเชิญข้าพเจ้าไปรดน้ำแต่งงาน ยังได้พูดจากัน เห็นสุขภาพดีมาก

คุณฉัตร ฯ เป็นคนมีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ ๗, ๘ และปัจจุบันนี้ โดยเป็นราชองครักษ์ตามเสด็จประพาสหลายครั้ง มีความเจริญในราชการขึ้นมาตามลำดับจนถึงนายพลตำรวจโท ผู้บัญชาการตำรวจภูธร

ข้าพเจ้า มีความเสียใจจริง ๆ ที่ได้ทราบว่า คุณฉัตร ฯ ถึงแก่กรรม ขาดเพื่อนที่ดีไปคนหนึ่ง ไม่มีผู้ใดสามารถจะเหนี่ยวรั้งไว้ได้ ในโอกาสที่จะพระราชทานเพลิงศพคุณฉัตร ฯ ครั้งนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้วิญญาณอันผ่องใสของคุณฉัตร จงไปสู่สุขคติวิสัยในสัมปรายภพ นั้น เทอญ

(พระยามานวราชเสวี)

บ้านปลอดภัย

๑๘๕ ถนนสาธรใต้

กรุงเทพ ฯ

คำไว้อาลัย

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี

"ผู้ ทำดี ได้ดี"

ทำ	*งานหมั่นมุ่งสร้าง*	*สำเร็จภาร–*	*ระกิจเฮย*
ดี	*เพราะเพียรทุกสถาน*	*เทิดให้*	
ได้	*ด้วยอิทธิการ*	*กุศลบถ***	*นะพ่อ*
ดี	*เพราะพึ่งอัตตะไซร้*	*ฝึกน้อมตนเอง*	

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ได้จากพวกเราไปแล้วด้วยโรคหัวใจวาย เมื่อ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๗ ทั้งนี้ทำให้ข้าพเจ้าและครอบครัว พลอยรู้สึกเศร้าสลดใจอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับบุตรภรรยาและญาติมิตรของเธอเหมือนกัน คุณประยงค์ หนุนภักดี ภริยาของผู้วายชนม์ ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัย แด่ คุณฉัตร น้องที่รัก สำหรับพิมพ์แจกเป็นเกียรติประวัติอนุสรณ์ เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ข้าพเจ้าได้ตอบรับด้วยความเต็มใจยิ่ง แต่มีข้อแม้ว่า จะพยายามค้นหาประวัติของคุณฉัตร ในเรื่องที่เกี่ยวแก่การบินในสมัยก่อนเท่าที่พอจะหาได้ ซึ่งอาจไม่สมบูรณ์และผิดพลาดได้ เพราะเอกสารต่าง ๆ ถูกทำลายมาก จึงขออภัยไว้ในที่นี้ด้วย

ข้าพเจ้ารู้จักและคุ้นเคยกันกับคุณฉัตรมาก เสมือนญาติที่ใกล้ชิดผู้หนึ่ง ตั้งแต่เธอมียศนายร้อยตรี ชั้น ๒ ซึ่งน่าจะประจำกรมกองทหารในกองทัพบกมา ๒ ปีแล้วคือ ในปี ๒๔๖๘ และ ๒๔๖๙ ร.ต.ฉัตร ได้สมัคร เป็นศิษย์การบิน ของกองโรงเรียนการบินที่ ๑ ซึ่งตั้งอยู่ที่ดอนเมือง ปี ๒๔๗๐ แต่ในปี ๒๔๖๔ ถึง ๒๔๖๘ โรงเรียนนี้มีชื่อว่า "กองโรงเรียนการบินเบื้องต้น" อยู่ที่ดอนเมืองเหมือนกัน ผู้เขียนเป็นศิษย์การบินชั้นปฐมรุ่นปี ๒๔๖๔ ไปสำเร็จหลักสูตรศิษย์การบินชั้นมัธยมที่กองบินใหญ่ที่ ๑ ประจวบคีรีขันธ์ (ต่อมาเรียกว่า "กองโรงเรียนการบินยิงปืน" กองโรงเรียนการบินที่ ๒ "กองบินน้อยที่ ๕" "กองบิน ๕" ซึ่งปรากฏในปัจจุบัน)

หมายเหตุ.– ๑. โคลงกระทู้ข้างบนนั้น เป็นบทความส่วนหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าได้เขียนเป็น "คำขวัญ" ให้แก่นักเรียนนายเรืออากาศรุ่นที่ ๑๕ ซึ่งสำเร็จเป็นนายทหารสัญญาบัตรเมื่อ มกราคม ๒๕๑๕ เห็นว่าเหมาะดีจึงนำมากล่าวอีก

๒ คำว่า "กุศลบถ" ในบรรทัดที่ ๓ ของโคลงได้ตัดพยางค์ให้สั้นลงเหมาะในการอ่านโคลง ขอให้ถือว่าคำนี้มาจากคำว่า "กุศลกรรมบถ" ซึ่งจัดเป็น.–

–กายกรรม ๓ อย่าง : เว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากอาการขะโมย เว้นจากประพฤติผิดในกาม

– วจีกรรม ๔ อย่าง : เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

– มโนกรรม ๓ อย่าง : ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้ายเขา เห็นชอบตามคลองธรรม

ข้าพเจ้า เป็นนักบินประจำกองบินใหญ่ที่ ๑ เมื่อ ๑ เม.ย. ๒๔๖๗ ต่อมาในเดือนเดียวกันได้ย้ายไปประจำกองศึกษาและผึกหัด กองโรงเรียนการบินเบื้องต้น แล้วย้ายไปเป็นผู้ช่วยผู้บังคับฝูงบินที่ ๒ (ฝูงเครื่องบินสปั๊ต) กองบินใหญ่ที่ ๑ (ซึ่งย้ายมาจากประจวบ ฯ ไปอยู่ลพบุรี) เมื่อ ๑๕ ก.ย. ๒๔๖๘ ถึง ก.ค. ๒๔๗๒ ได้ย้ายไปเป็นนายทหารผึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก จึงไม่เคยร่วมปฏิบัติงานกับคุณฉัตรในหน่วยราชการเดียวกันเลย สาเหตุนี้ทำให้ไม่ใคร่ทราบรายละเอียดในการเคลื่อนไหวของเธอมากพอจะนึกสุ่มเอาได้ ดังนั้นจึงต้องเขียนเรื่องของผู้อื่นและของข้าพเจ้ามาประกอบ เพื่อให้เข้าใจง่ายในตอนที่จะกล่าวถึงประวัติของคุณฉัตรในขณะอยู่ในกรมอากาศยาน แม้ค้นหา ได้บ้างก็กระท่อนกระแท่นมากทีเดียว

ในปี ๒๔๗๐ บุคคลที่กรมอากาศยานรับไว้เพื่อผึกเป็นศิษย์การบินชั้นปฐม มีนายทหารบกจากเหล่าต่าง ๆ สมัครและคัดเลือกได้ ๘ นายคือ.–

๑) ร.ต. ประเสริฐ ศุขวัฒน์

๒.) ร.ต. ฉัตร หนุนภักดี

๓) ร.ต. สะอาด ศาสตราวุธ

๔) ร.ต. บัญญัติ นพตระกูล (ถึงแก่กรรมเพราะ บ. เกิดอุบัติเหตุ ที่สระบุรี เมื่อ ๓๐ ธ.ค ๒๔๗๐ และได้ทำการฌาปนกิจ เมื่อ ๒๒ มี.ค. ๒๔๗๐)

๕) ร.ต. บุญรอด สิงหเสนี (ขุนเชี่ยวเวหน ผู้เขียนรู้จักดีเพราะเคยอยู่หมวดและกองร้อยเดียวกันมา ที่โรงเรียนนายร้อยชั้นปฐม)

๖) ร.ต. โชค จันทราภัย

๗) ร.ต. หม่อมราชวงศ์ อนุธำรง นวรัตน (ผู้เขียนรู้จักดีเช่นเดียวกับคุณบุญรอด)

๘) ร.ต. จงกล รัตนจินดา (ถึงแก่กรรม พร้อมกับหมายเลข ๔ เพราะอยู่ใน บ. ลำเดียวกัน และฌาปนกิจพร้อมกัน)

ศิษย์การบินในปีนี้ มีนายทหารและพลทหารรวมกัน ๖๔ นาย การที่ข้าพเจ้ารู้จักและคุ้นเคยกับคุณฉัตรมาก ก็เพราะเธอเป็นน้องคุณหญิงทิพย์ ภริยา พลเอก หลวงสุทธิสารรณกร และ ร.อ. เทศ หนุนภักดี ซึ่งรักใคร่และนับถือกันมากมาก่อน ร.อ. เทศ หนุนภักดี ได้สมัครไปในงานพระราชสงคราม ณ ทวีปยุโรป ครั้งที่ ๑ เพื่อช่วยฝ่ายสัมพันธมิตร ทำการรบต่อต้านฝ่ายประเทศเยอรมันนี เมื่อปี ๒๔๖๐ ผลการฝึกบินของ ร.อ. เทศ อยู่ในเกณฑ์ดีเยี่ยมผู้หนึ่งซึ่งควรส่งไปฝึกในการบินขับไล่ แต่เนื่องจากเคยเป็นนายทหารเหล่าทหารปืนใหญ่มาแล้ว ทางการจึงส่งไปฝึกเป็นนักบินตรวจการณ์ สำหรับครูนักบินตรวจการณ์ของไทยต่อไป เฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการตรวจการยิงให้ทหารปืนใหญ่ รวมทั้งได้รับการฝึกจนจบหลักสูตร เป็นนักบินกลางคืนได้ผลดีมาก **ที่สำคัญที่สุดนั้น เป็นนักบินไทยคนแรกที่ทำการบินกลางคืน ด้วยเครื่องบินเบรเกต์แบบ ๑๔ เอ. ปีก ๒ ชั้น เครื่องยนต์ เรโนลท์ ๓๕๐ แรงม้า เมื่อ ๖ พ.ย. ๒๔๖๗** ซึ่งผู้เขียนยืนดูและเอาใจช่วยอยู่ที่หน้าโรงเก็บ บ. (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงเก็บ บ. ของสโมสรการบินพลเรือน) ในคืนวันนั้น จำได้ว่าเป็นคืนเดือนมืด และสนามบินซึ่งเป็นสนามหญ้ารกไม่เป็นระเบียบ ยังมีน้ำขังแฉะเป็นแห่งๆ ทั่วไป ขนาดกว้างยาวของสนามบินประมาณ ๕๐๐ คูณ ๕๐๐ เมตรเท่านั้น นักบินวิ่งขึ้นและบินลงจากเหนือไปใต้ ได้ไปบินรอบพระนครประมาณ ๒๐ นาที รวมเวลาบินทั้งสิ้น

ประมาณ ๔๐ นาที ผลในการบินเรียบร้อยดียิ่ง ในคืนวันนั้นมีคนดูด้วยความสนใจและต่างเอาใจช่วยเป็นแนวยาวประมาณ ๕๐๐ เมตรเห็นจะได้ ขณะเครื่องบินขึ้นและลงเสียงไชโยโห่ฮิ้ว! อย่างระเบ็งเซ็งแซ่ เมื่อนักบินขับเครื่องไปถึงโรงเก็บแล้วต่างคนแย่งกันจับมือขอแสดงความยินดี ข้าพเจ้าทั้ง ๆ ที่พบพี่เทศเสมอก็พลอยเบียดเสียดเข้าไปเอาอย่างเขาบ้าง นักบินผู้นี้ เป็นที่นับถือของชาวอากาศโดยทั่วไป เพราะมีนิสัยโอบอ้อมอารี เข้ากับใคร ๆ ได้ด้วยดีทั้งนั้น แต่ท่านเป็นประชาธิปไตยมากไปหน่อย จึงยังไม่ได้รับพระราชทานเลื่อนยศและบรรดาศักดิ์จนแล้วจนรอด แม้ไปรับราชการในตำแหน่ง ผู้บังคับกองโรงเรียนการบินยิงปืนที่ประจวบ ฯ เมื่อปี ๒๔๖๘ และดูเหมือนท่านได้จากไปอย่างน่าเสียดายยิ่ง ด้วยโรคหัวใจวายในอ้อมกอดของคุณพี่จำรัส ภริยาที่รักยิ่งของท่าน พวกเราได้แต่ส่งหนังสือแสดงความเศร้าสลดใจ ไปยังคุณพี่จำรัพเท่านั้น นี่ข้าพเจ้าเขียนนอกประเด็นไปมากแล้ว แต่เมื่อหารายละเอียดของคุณฉัตรไม่ได้ ก็เลยเล่าเรื่องนักบินชั้นเยี่ยมรุ่นประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นพี่ของคุณฉัตร ก็น่าจะได้รับอภัยเป็นแน่

อย่างไรก็ดี ทายาทของผู้วายชนม์ ขอให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องฝึกบินในสมัยก่อนโน้นประกอบคำไว้อาลัยด้วย ข้าพเจ้าจึงขอกล่าวต่อไปอีกพอสมควรดังต่อไปนี้.–

การฝึกบินในครั้งแรก ได้ดำเนินไปเมื่อ ๒๑ ม.ค. ๒๔๕๗ รับสมัครและคัดเลือกนายทหารสัญญาบัตร ได้ ๘ นาย ใช้พื้นที่ ที่สนามราชกรีฑาสโมสร เป็นสนามบิน เวลาในการศึกษาและทำการฝึก ๗ เดือน แล้วทำการสอบ ปรากฏว่าสอบได้เพียง ๒ นาย อีก ๓ นายสอบได้ภายหลัง ส่วนอีก ๓ นายต้องส่งตัวกลับกองเดิม เพราะเรียนไม่สำเร็จ ครูการบินและช่างเครื่องในสมัยนั้นคือ.–

๑) **นายพันโท หลวงศักดิ์ศัลยาวุธ** (ต่อมาเป็น พล.อ.ท. พระยาเฉลิมอากาศ สุณี สุวรรณประทีป ซึ่งสอบไล่ได้ตามหลักสูตรวิชาการบินพลเรือนของสโมสรการบินแห่งประเทศฝรั่งเศสเมื่อ ๘ ต.ค. ๒๔๕๕ และเป็นนักบินไทยที่สอบไล่ได้สำเร็จหลักสูตร เป็นนักบินทหารของกองทัพบกฝรั่งเศส เมื่อ ๕ มิ.ย. ๒๔๕๖)

๒) **นายพันตรี หลวงอาวุธสิขิกร** (ต่อมาเป็น น.อ. พระยาเวหาสยานศิลปสิทธิ์ หลง สินสุข สอบไล่ได้ตามหลักสูตรวิชาการบินของสโมสรการบินพลเรือนแห่งประเทศฝรั่งเศส เมื่อ ๙ มิ.ย. ๒๔๕๖)

๓) **นายร้อยเอก ทิพย์ เกตุทัต** (ต่อมาเป็น น.อ. พระยาทยานพิฆาฏ ทิพย์ เกตุทัต สอบไล่ได้ตาม หลัก สูตร วิชาการบิน ของ สโมสรการบินพลเรือนแห่งประเทศฝรั่งเศษ เมื่อ ๒๔ เม.ย. ๒๔๕๖)

นับว่าทั้ง ๓ ท่าน เป็นผู้ริเริ่มในการให้การศึกษา การฝึกนักบิน และ การซ่อมกับ**การสร้างเครื่องให้แก่คนไทย เป็นครั้งแรกโดยแท้ ซึ่งต่อมากองทัพอากาศไทยได้ยกย่องเทิดทูนขึ้นเป็น "บรรพบุรุษ"** โดยสร้างอนุสาวรีย์ **"สามบรรพบุรุษ" ไว้สักการะ ตั้งแต่ ๒๗ มี.ค. ๒๕๐๐ อันเป็น วันคล้ายวันสถาปนากองทัพอากาศ** (๒๗ มี.ค. ๒๔๕๗) **และต้นปีสำคัญคือ ปี ๒๕๐๐ อันเป็นปีที่ ๒๕ พุทธศตวรรษ นับว่าเป็น "มงคลฤกษ์" ที่สูงยิ่ง** ของชาวกองทัพอากาศทั้งมวล **จึงถือเป็นวันที่ระลึกของกองทัพอากาศ และได้ทำพิธีระลึกถึงพระคุณท่านเป็นประเพณีนิยมสืบต่อมาจนทุกวันนี้**

เนื่องด้วย **สนามบิน ที่สระปทุมคับแคบมาก จึงเลือกที่สำหรับสร้างสนามบินได้ใหม่ ที่ดอนเมือง** ซึ่งมีระดับพื้นดินสูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๑.๕๐ ถึง ๒.๐๐ เมตรดังนั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายพื้นดินของแผนกการบิน ได้นำสัมภาระเคลื่อนย้ายไปเข้าที่ตั้งใหม่ที่ ดอนเมือง เมื่อ ๕ มี.ค. ๒๔๕๗ **ส่วนนักบินได้นำเครื่องบิน บินมาลงที่สนามบินดอนเมือง เมื่อ ๘ มี.ค. ๒๔๕๗ การฝึกบินจึงได้ดำเนินการที่ดอนเมืองตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา**

สนามบินดอนเมือง มีพื้นที่กว้างขวางดีมาก โดยทั่วไปเป็นที่ทำนาซึ่งมีหนองโสน (ส โหน) เป็นหย่อม ๆ จากเหนือไปใต้ ต้องถากถางคันนา ตอนใดเป็นเนินก็ถากลงและเอาดินนั้นไปถมที่ลุ่ม ต้องปราบดงหญ้าคาและหญ้าชันกาด ซึ่งเหนียวและเอาชนะได้ยาก จึงทำได้เฉพาะที่ ๆ ต้องใช้ในการบินเท่านั้น เมื่อฝนตกชุกคราวใด มักมีน้ำขังเป็นแอ่งเล็กแอ่งน้อยโดยทั่วไป

เป็นอุปสรรคขัดขวางในการบินเสมอไป เครื่องทุ่นแรงต่าง ๆ ก็หาได้ยากซึ่งมีบ้างแต่ราคาแพง ดังนั้น คนงานศิษย์การบิน ครูการบิน ต่างต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานโยธาอย่างเป็นนิจ เช่นการวิดน้ำ ขุดรางระบายน้ำ ตัดหญ้าด้วยพร้าหวด ถากดินจากที่ดอนไปถมแอ่งน้ำ ฯลฯ ทั้งนี้ดำเนินไปทั้งกลางคืนกลางวันตามความจำเป็น

การฝึกบินในสมัยนั้น ยังขาดเครื่องบินฝึกที่เหมาะสม ขาดเครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนเครื่องอุปกรณ์ในการฝึกสอนที่ทันสมัย แต่อาศัยความวิริยะอุตสาหะของผู้บังคับบัญชา ครูการบิน รวมทั้งความมานะอดทนของศิษย์การบิน จึงทำให้การฝึกบินทหารบกได้ดำเนินไปด้วยดีพอสมควรต่อเนื่องกันมาจนประมาณภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ปี ๒๔๗๕) อุปสรรคในการฝึกบินจึงได้รับการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นโดยลำดับ

หลักสูตรการฝึกบิน ในสมัยนั้น อาจเรียกได้ว่า เป็นการฝึกสอนศิษย์การบินเป็น "โลกวิทู" คือ "ผู้รู้แจ้งโลก" โดยดำเนินการฝึกและการศึกษาวิชาการบินสารพัดอย่าง มุ่งให้เป็นได้ทั้ง **นักบิน** ที่สามารถบังคับเครื่องบิน ให้บินขึ้น – บินลง บินเดินทาง บินผาดแผลง บินยิงปืน และ/หรือทิ้งระเบิด ตลอดจนการบินตลอจการณ์ และให้เป็น **ช่างเครื่องบิน** ที่สามารถทำการถอดประกอบปรับเครื่องบินและชิ้นส่วนง่าย ๆ ถึงยากไปตามลำดับ ทั้งยังให้เป็น**ช่างเครื่องยนต์** เช่นรู้เรื่องการตรวจ และการซ่อมเครื่องยนต์อากาศยาน ทั้งทางทฤษฎีและการปฏิบัติ ตั้งแต่การล้างการปรับหัวเทียน บดวาว (Value) จนกระทั่งการตั้งไฟ ลองเครื่องยนต์ และการปรับแก้ไข เมื่อเกิดอาการผิดปกติ (Malfunctions)

การฝึกบิน กระทำภายหลังเมื่อได้ศึกษาวิชาทางตำราในห้องเรียนแล้ว ศิษย์ก็ไปฝึกบินเดี่ยวกับเครื่องบินนิเออปอรต์ ซึ่งเขาตัดปลายปีกทั้ง ๒ ข้างให้สั้น เพื่อมิให้ลอยตัวในอากาศได้ วิธีนี้เป็นการหัดขับวิ่งเส้นตรงบนพื้นดิน (Taxyinq) และบังคับเครื่องบินให้วิ่งขึ้นแล้วผ่อนเครื่องยนต์ เครื่องจะตกลงมาในท่าวางตัวอย่างธรรมดาที่พื้นดิน การหัดวิ่งเส้นตรงนี้เป็นที่ตื่นเต้นแก่ศิษย์การบินมากทีเดียว เพราะบังคับยากคือบังคับได้แต่เพียงหางเสือเลี้ยวอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนเครื่องบังคับอื่น ๆ ไม่มี และเครื่องยนต์สูบหมุนมีแรงบิดจากเกลียวใบพัดมาก (Torque) ซึ่งทำให้เครื่องบินเอียงในทางเกลียวใบพัดหมุน และเลี้ยวในทิศทางที่ตรงกันข้ามกับใบพัดหมุน เช่นเรา

พายเรือ เรากดใบพายทางขวามือ เรือจะเอียงขวา และเลี้ยวซ้ายดังนี้เป็นต้น รวมทั้งมีแรงเหวี่ยงจากศูนย์กลางมาก (Centrifuqal Forc) ก็เช่นเดียวกับการพายเรือดังกล่าวแล้ว อาจทำให้เครื่องบินหมุนที่พื้นดินได้บ่อย ๆ จนถึงหักยับเยินก็ได้ ดังนั้นการฝึกบินสมัยก่อน จึงมีเรื่องยุ่งยากสลับซับซ้อน แม้จะปรับแก้มุมปะทะของปีกไม่เท่ากัน ปีกเล็กแก้เอียง และส่วนหาง เพื่อต่อต้านแล้วก็ตาม ก็ยังไม่หายขาดนอกจากนี้ไม่มีห้ามล้อเหมือนในปัจจุบัน จึงทำให้เครื่องบินหมุนเมื่อลงถึงพื้นดินได้ง่าย ซึ่งพวกชาวอากาศเรียกว่า "กราวด์ ลู้ป" ("Ground Loop") มันหมุนอย่างจรเข้ฟาดหางทีเดียว บางรายก็ตกลงในคูบ้าง บางทีก็ซุกเข้าพงหญ้าคาบ้าง บางครั้งเจ้า "เบ็ดย่าง" ขึ้นอากาศสูงไปหน่อย แล้วตกลงมาที่พื้นดินแล้ว กระดอนเด้งหนึดไปหลาย "ชาม" จนตับไตไส้พุง แทบแตกทีเดียว เครื่องบินสมัยใหม่แม้มีอะไรดีโดยทั่วไป แต่ก็ยังอาจมี "กราวด์ ลู้ป" อยู่บ้างเหมือนกัน เช่นเมื่อลงแปะแล้ว ขณะเครื่องบินวิ่งไปบนพื้นดิน จะหมุนและหกคะเมนได้บ้างเหมือนกัน ถ้านักบินขาดความรอบคอบ โดยลืมห้ามล้อหางก่อนบินลง (เครื่องบังคับกันไม่ให้ล้อแกว่ง) หรือถูกลมตีข้างอย่างแรง ฯลฯ การหัดวิ่งเส้นตรงด้วยเจ้า "เบ็ดย่าง" ได้เลิกในต่อมา เพราะไม่ได้ผลคุ้มค่า

เมื่อครูเห็นว่าศิษย์ มีความคุ้นเคย และจิตใจมั่นคงต่อเหตุการณ์ รู้จักแก้ไขเอาตัวรอดได้แล้ว ครูก็นำศิษย์ของตนขึ้นบินในเครื่องคันบังคับคู่ ขึ้นสู่อากาศเพื่อให้ศิษย์เริ่มคุ้นเคยต่อการบินในอากาศเป็นครั้งแรก

ใน ๒–๓ เที่ยวแรก ครูจะพาศิษย์ของตนขึ้นชมภูมิประเทศก่อนแล้ว (Orientation) จึงนำศิษย์บินขึ้นในระยะสูงพอควร เพื่อสอนถึงการตอบของคันบังคับ (เครื่องบังคับ) ตามทฤษฎีการบิน (Theory of Fliqht) ให้ศิษย์ทดลองบังคับเครื่องบินในอากาศ เช่น บินตรงบินระดับ เลี้ยวซ้าย เลี้ยวขวา เลี้ยวปีกเบาและปีกลึก ตลอดจนท่า บ. เสียอาการทรงตัว การควงสว่าน การแก้คืน จนเป็นที่แน่นอนแล้ว ก็นำลงมาฝึกการวิ่งขึ้น การบินเข้าวงจร การร่อนลง การเงยและแปะบนพื้นดิน ตลอดจนการขับเครื่องบินบนพื้นดิน จนกระทั่งเครื่องบินหยุดสนิท

การฝึกบินขึ้นลงนี้ ดำเนินไปจนครูการบินเห็นว่า ศิษย์มีความคุ้นเคยและความชำนาญเพียงพอแล้ว ก็จะ "ปล่อยเดี่ยว" ("Solo") ให้ทำการบินตามลำพัง เริ่มแต่การปล่อยเดี่ยวครั้ง

แรก ปล่อยเดี่ยวให้ไปบินหาความชำนาญในอากาศ จนถึงการปล่อยเดี่ยวขึ้นไปทำการบินผาดแผลง และแก้การวิปริตในการบิน เช่นการควงสว่าน และการนำ บ. ลงสู่สนามเมื่อเครื่องยนต์ดับเป็นต้น

ความยากลำบากในการฝึกบินสมัยนั้น ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การฝึกบินกับเครื่องบินที่นั่งเดี่ยว ซึ่งครูกับศิษย์ไม่มีโอกาสที่จะตามขึ้นไปสอนกันในอากาศได้เลย ต้องสอนศิษย์การบินบนพื้นดิน ส่วนมากกระทำกันบนพื้นสนามบิน ในเครื่องบิน หรือใกล้ ๆ เครื่องบิน โดยสอนให้เร่งเครื่องยนต์ประมาณเท่านั้นเท่านี้รอบ และความเร็วเท่านั้นเท่านี้ แล้วโน้มคันบังคับไปข้างหน้า เพื่อให้หัวเครื่องบินต่ำลงประมาณ ให้ไม้ประกับลวดแกงแนงที่เรียกว่า "ลูกปลา" ต่ำกว่าขอบฟ้าเท่านั้นเท่านี้ "ฝ่ามือ" จนได้ความเร็ว (ซึ่งบางครั้งบางคราวก็พอมีเครื่องวัดหรือเครื่องชี้ (Tndicator) หยาบ ๆ ส่วนมากมักใช้ลมปะทะมือ หรือหน้า) อันสมควรแล้ว แล้วดึงคันบังคับบ้าง ดันคันบังคับบ้าง เท้ายันปลายกระเดื่องหางเสือเลี้ยวไปทางขวาบ้างและทางซ้ายบ้าง เอียงขวาและเอียงซ้ายบ้าง ทั้งนี้ทำสลับกันไป โดยนับไปตามจังหวะแล้ว เครื่องบินจะแสดงออกมาเป็นลวดลายในการบินผาดแผลงในรูปต่าง ๆ

เมื่อสอนกันบนพื้นดิน จนครูเห็นว่าศิษย์จำได้อย่างแม่นยำเป็นอัตโนมัติ และไม่แสดงอาการตื่นเต้นแล้วก็จะ "ปล่อยเดี่ยว" คือสั่งให้ศิษย์ของตนนำเครื่องบินไปแต่ลำพังผู้เดียว โดยกำหนด ท่าบินอย่างใดบ้าง ไปทำที่ใด ระยะสูงเท่าใด และเมื่อเครื่องบินคืนจากการบินผาดแผลงแล้วห้ามทำต่อไปอีกในระยะต่ำเท่าใด ดังนี้เป็นต้น การบินในสมัยนั้น จึงต้องอาศัยความเชื่อมั่นกับความกล้าหาญเป็นหลัก จนควรเรียกได้ว่า "ผิดลักษณะสามัญชน" จึงจะเอาตัวรอดตลอดรอดฝั่งในการเป็นนักบินมาได้ สมดั่งคำขวัญของกองทัพอากาศไทยที่ว่า "อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา" "ผู้มีฤทธิ์" ย่อม "ไปได้ในอากาศ"

คุณฉัตร เป็นศิษย์การบินรุ่นปี ๒๔๗๐ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว และมีหลักฐานเหลืออยู่บ้างเช่น คำสั่งสำหรับทหารบกที่ ๒๑๖/๑๒๔๒๑ ลง ๓๐ มี.ค. ๒๔๗๑ เรื่อง เลื่อนชั้นเงินเดือนกับเลื่อนข้าราชการรับราชการต่อไปในกรมอากาศยาน.-

รับเงินเดือนอัตรา ร.ท. ชั้น ๓

๓๘. ร.ต. ฉัตร หนุนภักดี ศิษย์การบินกองโรงเรียนการบินที่ ๑

สำหรับยศนั้น คุณฉัตร ได้เลื่อนยศเป็นนายร้อยโท เมื่อ ๕ เม.ย. ๒๔๗๒ ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๔๖ ตอนที่ ๒ เธอเป็นผู้มีโชคดีกว่าศิษย์การบินรุ่นก่อนทุกรุ่น กล่าวคือในสมัยผู้เขียน หรือรุ่นก่อนผู้เขียนนั้น ศิษย์การบินจะไม่ได้เลื่อนชั้นเงินเดือนและยศเลย เว้นแต่เมื่อได้เลื่อนเป็นศิษย์การบินชั้นมัธยมแล้ว จะได้เงินเพิ่มพิเศษค่าบินสำหรับนายทหารสัญญาบัตรได้ ๓๐ บาท ครึ่งหนึ่งของนักบินประจำกอง ส่วนศิษย์การบินชั้นมัธยมชั้นประทวนได้ ๒๐ บาท ครึ่งหนึ่งของนักบินประจำกองชั้นประทวน

ตามที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า คุณฉัตร กับข้าพเจ้าไม่เคยอยู่ประจำในกองบินเดียวพร้อมกันเลย เช่นตอนที่คุณฉัตร รับเงินเดือน ร.ท. ชั้น ๓ อาจจะอยู่ที่ดอนเมืองแล้วไปจังหวัดประจวบฯ ส่วนข้าพเจ้า เป็น ร.ท. ชั้น ๑ สังกัดกองบินใหญ่ที่ ๑ โคกกระเทียม ลพบุรี ประมาณ ๓ ปีเศษแล้วก็เตรียมตัวไปเข้าโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ในปลายปี ๒๔๗๒ อย่างไรก็ตาม คุณฉัตร อาจไปอยู่โรงเรียนการบินที่ ๒ แล้วย้ายไป บญ. ๑ ลพบุรี ไปประจำอยู่ฝูงบินที่ ๒ ฝูง บ. สปั๊ต ซึ่งข้าพเจ้าทำหน้าที่ปกครองฝูงนี้เป็นคนแรกมาแต่ก่อน ดังนั้นจึงขอ สันนิษฐานว่า คุณฉัตร อาจประสบอุบัติเหตุด้วยเครื่องบินสปั๊ต ซึ่งตกที่ตำบลดงสวอง ทิศใต้สนามบินโคกกระเทียมประมาณ ๕–๖ กิโลเมตรและได้รับบาดเจ็บสาหัส เช่นมีบาดแผลฉกรรจ์ที่หน้าและอื่นๆ จนไม่อาจทำการบินต่อไปได้ กรมอากาศยานจึงส่งตัวกลับไปยังกัดเดิม คุณฉัตร เป็นนักบินหมายเลข "316" ส่วนข้าพเจ้าหมายเลข "136" ซึ่งตัวเลขเหมือนกันทุกตัว แต่ต่างกันในหลักสิบและหลักร้อย ข้าพเจ้าใช้เลข "6" ในหลักหน่วยเป็น **มิ่งขวัญ** อันมงคลยิ่ง เป็นเลขประจำเครื่องบินสำหรับประจำตัวทุกแบบ เช่น บ. ขับไล่ บ. ทิ้งระเบิดเบาหรือโจมตี และ บ. สื่อสาร ดังนี้เป็นต้น บ. ที่มีหมายเลขดังกล่าวตั้งแต่ก่อนสงคราม ในสงครามถึง ๒ สมัย และ ภายหลังการสงคราม เหล่านั้นไม่เคยได้รับอันตรายจากข้าศึกแม้แต่น้อย รวมทั้งบินได้ทั้งกลางคืนและกลางวันโดย บ. ดังกล่าวไม่เคยทำพยศใด ๆ แก่ข้าพเจ้าเลย

ต่อมาคุณฉัตร ได้ย้ายจากกองทัพบกไปรับราชการในกรมตำรวจ และมีลักษณะ เป็นผู้นำที่ดี เช่นมีความประพฤติ มีความรู้ความสามารถดี มีปฏิภาณ – กล้าหาญ – มานะอดทน – วินัยดี ทั้งเชื่อมั่นในตนเองและซื่อสัตย์ในภารกิจ ข้อสำคัญเป็นผู้ยึดพรหมวิหารสี่ เป็นหลักในการปกครอง

ตนเองและผู้อื่น ได้เลื่อนยศชั้นรวดเร็วด้วยดีตามลำดับจนถึงพลตำรวจโท ส่วนเหรียญตราย่อมได้เป็นบำเหน็จความชอบตามยศและตำแหน่งจนถึงชั้นสายสพาย และได้รับราชการในกรมนี้จนถึงเกษียณอายุ นับว่าพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี มีพรสวรรค์ดี และเป็นบุคคลชั้นตัวอย่างที่ดีต้องตามบทโคลงที่กล่าวนำไว้ทุกประการ ซึ่งบุคคลควรศึกษาชีวะประวัติของท่านผู้นี้ไว้เป็นตัวอย่าง

ส่วนหน้าที่ฝ่ายข้าราชการการเมืองนั้น คุณฉัตร ได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภา ร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อ ๓ ก.พ. ๒๕๐๒ เป็นสมาชิกฯ ในลำดับที่ ๔๐ ในจำนวน ๒๔๐ คนในสมัย พลเอก ถนอม กิตติขจร กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ลง ๒๐ ต.ค. ๒๕๐๑ และจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด เป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติ ได้ทำการ ยึดอำนาจการปกครองอีกครั้งหนึ่ง โดยการสนับสนุนของรัฐบาลชุดเก่า (พลเอก ถนอม ฯ) เมื่อเวลา ๑๒ นาฬิกา ของวันที่ ๒๐ ต.ค. ๒๕๐๑ และ **ได้มีประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติพรรคการเมืองฉบับแรก ซึ่งประกาศใช้เป็นกฎหมายได้ ลง ๒๖ ก.ย. ๒๔๙๘** สมัย ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ ๗ ถึง ครั้งที่ ๘ ในสมัยนั้นมีพรรคการเมือง ๒๐ พรรค ซึ่งนับว่ามากอยู่แล้ว แต่สมัยนี้ทราบจากหนังพิมพ์ว่ามีถึง ๔๐ พรรค

อย่างไรก็ดี ก่อนจะจบลง ข้าพเจ้าขอสรุปเน้นเรื่องการฝึกบินของ ร.ท. ฉัตร ไว้ ณ ที่นี้สักเล็กน้อย กล่าวคือ แม้จะหาหลักฐานไม่ได้เพียงพอก็ตาม แต่หลักฐานสำคัญที่ค้นพบนั้นบ่งว่าเธอเป็นนักบินหมายเลข "316" ซึ่งย่อมได้รับการฝึกตามหลักสูตรการฝึกศิษย์การบินก่อนปี๒๔๗๕ อันเป็นการฝึกที่ยากลำบากมาก ดังนั้นจึงพอยุติได้ว่า คุณฉัตร ต้องมีความอดทนต้านความยากลำบากอย่างแสนสาหัสมาแล้วเหมือนกัน และเรื่องที่เขียนเกี่ยวแก่การฝึกบินอย่างยืดยาวมาแล้ว ขอท่านผู้อ่านถือว่าเป็น **พันธกิจ** เพื่อสักการ และอุทิศประโยชน์ให้แก่วิญญาณของพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เป็นครั้งสุดท้ายครั้งเดียว ถ้าผิดพลาดประการใด ขอได้โปรดให้อภัยด้วย

เนื่องด้วยคุณฉัตร หนุนภักดี มีลักษณะเป็นผู้นำที่ดี ข้อสำคัญยึดถือ "พรหมวิหารสี่" เป็นหลักในการปะครองตนเองและผู้อื่น และบำเพ็ญตนต้องตามบทโคลง ดั่งกล่าวนำไว้ข้างต้นทุกประการ จึงจัดว่าเป็นผู้ "มาดี" "ทำดี" และ "จากไปดี" นับเป็นเกียรติประวัติอนุสรณ์อันดียิ่ง ท่านได้จากพวกเราไปแต่เพียง สังขารกับวิญญาณ เท่านั้น ส่วนคุณความดีงามทั้งหลายยังเหลือเป็น "อมต" สถิตย์เทอดไว้แก่วงศ์ตระกูล "หนุนภักดี" ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด

สุดท้ายนี้ ขอให้คุณงามความดีของพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ที่ได้กระทำไว้ในอดีต และบรรดาทักษิณานุประทานที่ภริยาและบุตร ตลอดจนบรรดาญาติมิตรได้ร่วมกันบำเพ็ญ ส่วนกุศลอุทิศให้ตลอดระยะเวลา จงเป็นนิสัยปัจจัยส่งเสริมให้ดวงวิญญาณของ คุณฉัตร หนุนภักดี จงบรรลุสู่แดนสุคติในสัมปรายภพ เทอญ

จอมพลอากาศ

(ฟื้น รณนภากาศ ฤทธาคนี)

๒ ซอยประชาอุทิศ, ถนนปฏิพัทธิ์
กรุงเทพฯ ๔
๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

คำอาลัย

การถึงแก่อนิจกรรมของ พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๗ แม้ว่าจะเป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติที่จะต้องเกิดขึ้นมิวันใดก็วันหนึ่ง แต่เมื่อวันนั้นมาถึงโดยมิได้คาดคิดหรือมีวี่แววมาก่อน จึงย่อมจะมีผลต่อความรู้สึกนึกคิดอย่างปุบปั๊บด้วยความสุดอาลัยเป็นอย่างยิ่ง

การจากไปของคุณฉัตร ยังความโทรมนัสให้แก่ผมและครอบครัวเป็นอย่างมาก "คุณฉัตร" เป็นเสมือนญาติสนิทคนหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกันทั้งในด้านการงานและในทางครอบครัวมาโดยตลอด คุณฉัตรให้ความนับถือและยกย่องผมเป็น "พี่" เหมือนผมคือพี่ชายร่วมสายโลหิต ที่แท้จริง คนหนึ่ง สิ่งนี้ได้ก่อให้เกิดสายสัมพันธ์ทางใจให้แก่ผมอย่างลึกซึ้ง การสูญเสียคุณฉัตร จึงเสมือนมีใครมาดึงเอาสิ่งที่สุดหวงแหนออกไปจากความครอบครองของผม มันเหมือนกับส่วนหนึ่งแห่งองค์ประกอบที่หล่อหลอมรวมกันเป็นเรือนร่างของผม ได้หลุดสูญหายไปอย่างไม่มีอะไรจะมาแทนที่ได้ ผมถือว่ามันเป็นการทำร้ายจิตใจกันโดยตรงและอย่างรุนแรง ความรู้สึกอันปวดเจ็บนี้คงจะจำหลักอยู่ในความทรงจำของผมตลอดไป

หากจะมีญาณวิถีใด เป็นมัชฌิมเชื่อมโยงให้ดวงวิญญาณอันพิสุทธิ์ผุดผ่องของคุณฉัตร ได้ล่วงรู้ถึงความอาลัยรักของคนที่คุณฉัตรทิ้งไว้เบื้องหลังแล้ว ขอให้ญาณวิถีนั้นจงเป็นสื่อถ่ายทอดความสะเทือนใจ ที่เกิดมีขึ้น ในดวงใจ ของผมไป ยังแห่งหนที่ดวงวิญญาณ ของคุณฉัตรสิงสถิตอยู่ด้วย และหากว่ากุศลผลบุญทั้งหลายที่ผมได้กอปร์ก่อไว้ในภพนี้ จะมีส่วนช่วยเสริมส่งให้ดวงวิญญาณของคุณฉัตรขึ้นเสวยสุขบนสรวงสวรรค์ชั้นพิมานแมนได้แล้ว นั่นคือยอดแห่งความสุขในชั่วชีวิตของผม

พลเอก

(ครวญ สุทธานินทร์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม

คำไว้อาลัย

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เป็นผู้ใหญ่ที่ผมรู้จักชอบพอรักใคร่นับถือมานาน ท่านเป็นผู้ใหญ่ที่ทำงานด้วยการเสียสละเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม เป็นผู้ที่ปฏิบัติงานด้วยความเข้มแข็ง เป็นคนตรง และให้ความเมตตากรุณาแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ความดีของท่านจึงอยู่ในความทรงจำของผู้ที่ได้รู้จักและผู้ที่เคยร่วมงานด้วยทุกคนเป็นอย่างดี การจากไปของพลตำรวจโท ฉัตร ฯ ครั้งนี้จึงทำให้เศร้าสลดใจและอาลัยรักแก่บรรดาทายาท ผู้ที่รู้จักคุ้นเคยและผู้ที่เคยร่วมงานด้วย ถึงแม้ว่า พลตำรวจโท ฉัตร ฯ จะได้ออกจากราชการเพราะครบเกษียณอายุแล้วก็ตาม แต่ก็ได้ติดต่อกับผมอยู่เสมอ

ผมเชื่อมั่นว่า ด้วยกุศลผลบุญและคุณความดีที่ พลตำรวจโท ฉัตร ฯ ได้บำเพ็ญไว้ จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของ พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี จงบรรลุสู่สุคติในสัมปรายภพเทอญ.

พลเอก

(กฤษณ์ สีวะรา)

ผู้บัญชาการทหารบก

คำไว้อาลัย

ผมได้รู้จักคุ้นเคยกับพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ในปี ๒๕๐๒ ในโอกาสที่ปฏิบัติราชการร่วมกันอยู่ที่หอประชุมกองทัพบก เนื่องจากสถานการณ์ในประเทศขณะนั้นไม่สู้จะปกติ จึงต้องมีผู้แทนจากเหล่าทัพต่าง ๆ และกรมตำรวจ มาประจำอยู่ที่หอประชุมกองทัพบก เพื่อทำหน้าที่ติดต่อประสานงานให้กับหน่วยต้นสังกัด พลตำรวจโท ฉัตร ท่านเป็นหัวหน้าผู้แทนกรมตำรวจ ในขณะนั้นท่านดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการตำรวจภูธร และมียศเป็นพลตำรวจตรี ผมเป็นผู้แทนกองทัพเรือและมียศเป็นนาวาเอก ในกระโจมที่เราอยู่ร่วมกันนั้น มีผู้แทนจากกองทัพเรือ กองทัพอากาศ และกรมตำรวจหลายนายด้วยกัน กระโจมนี้ใช้ทั้งเป็นที่ปฏิบัติงาน และกินอยู่หลับนอนไปด้วยในตัวเสร็จ โดยปกติตอนเช้าเราทำงานที่หน่วยต้นสังกัด ในตอนบ่ายจึงมาปฏิบัติงานที่หอประชุมกองทัพบก และกินนอนอยู่ที่นั่นเป็นประจำทุกคืน โดยที่พลตำรวจโท ฉัตร ท่านอาวุโสกว่าเพื่อนทั้งยศและวัย พวกเราจึงให้ความเคารพและยกย่องให้ท่านเป็นหัวหน้ากระโจมโดยปริยาย จากการปฏิบัติงานร่วมกันตั้งแต่แรกเพียงไม่กี่วัน พวกเราก็เข้ากันได้เป็นอย่างดี และยิ่งต้องอยู่ร่วมกันต่อไปอีกเกือบหนึ่งปี ก็ยิ่งเกิดความรักใคร่ใกล้ชิดสนิทสนมกันมากยิ่งขึ้นระหว่างพวกเราในกระโจมเดียวกัน ทั้งนี้ก็เพราะพลตำรวจโท ฉัตร เป็นสำคัญ ท่านเป็นคนสนุกสนาน สุภาพอ่อนโยน ไม่ถือตัวและล้อเล่นกับพวกเราซึ่งอ่อนอาวุโสกว่าอย่างเป็นกันเองที่สุด ในการปฏิบัติงานท่านก็เป็นตัวอย่างที่ดี เป็นคนตรงเวลา มีความขยันขันแข็ง สละเวลาให้แก่ราชการอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่มีหลบหลีก เป็นคนตรง พูดจาตรงไปตรงมา ปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างยุติธรรมและมีระเบียบวินัย ท่านเป็นคนพอดี คือไม่ดุแต่ก็ไม่ตามใจผู้น้อยจนเกินไป เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติงานไม่ตรงใจท่าน ก็ไม่เคยเห็นท่านใช้กิริยาวาจารุนแรง หากแต่ใช้วิธีอบรมชี้แจงเหตุผลให้หาทางปรับปรุงแก้ไขอย่างนุ่มนวล จึงรู้สึกว่าท่านเป็นผู้ที่ผู้ใต้บังคับบัญชารักใคร่และให้ความเคารพมาก นอกจากนั้นท่านเป็นคนตาแหลมเข้าใจเลือกคนมาใช้ นายตำรวจหลายท่านที่ทานเลือกมาร่วมงาน

ด้วย ล้วนเป็นคนดีทั้งในการปฏิบัติงานและในทางส่วนตัว และต่อมาต่างก็มีความเจริญก้าวหน้าเป็นนายพลตำรวจ และพันตำรวจเอกพิเศษไปตาม ๆ กันทั้งนั้น

ผมเองนับว่าโชคดีที่ได้มีโอกาสปฏิบัติงานใกล้ชิดกับพลตำรวจโท ฉัตร อยู่นาน เพราะนอกจากความเมตตากรุณาเป็นกันเองที่ท่านให้กับผมแล้ว วิธีปฏิบัติราชการของท่านก็เป็นแบบที่ดีงาม ซึ่งผมพยายามจดจำและนำมาใช้ในโอกาสต่อมา จึงนับว่าท่านมีบุญคุณต่อผมอยู่มาก ต่อมาหลังจากที่เราจากกันเมื่อการปฏิบัติราชการที่หอประชุมกองทัพบกสิ้นสุดลงแล้ว ผมก็ได้มีโอกาสพบท่านเป็นครั้งคราวในงานพิธีทางราชการบ้าง ตามงานสมรสบ้าง งานศพบ้าง ท่านก็ยังคงให้ความเมตตาทักทายเป็นกันเองเสมอ จนกระทั่งท่านได้เลื่อนเป็นผู้บัญชาการตำรวจภูธร และครบเกษียณอายุไปในที่สุด ในระยะหลัง ๆ นี้ผมไม่ใคร่ได้มีโอกาสพบท่าน แต่ก็พยายามถามข่าวคราวจากผู้รู้จักถึงท่านอยู่เสมอ ครั้งสุดท้ายเมื่อได้พบกับพลตำรวจตรี องอาจ ผุดผาด บุตรเขยของท่านที่วิทยาลัยทัพบก เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๗ ก็ทราบว่าท่านสบายดี จนกระทั่งเมื่อต้นพฤศจิกายน ๒๕๑๗ พลตำรวจตรี องอาจ ได้มาพบผมที่ที่ทำงาน และแจ้งให้ทราบว่าพลตำรวจโท ฉัตร ได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๗ การจากไปของท่านทำให้ผมรู้สึกเสียใจและอาลัยท่านมาก เพราะไม่ได้ทราบข่าวคราวและมีโอกาสเยี่ยมเยียนการเจ็บป่วยของท่านเลย

ขอให้อานิสงส์คุณงามความดีที่ท่านได้ประกอบไว้ จงดลบันดาลให้วิญญาณของพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ได้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพตลอดไปเทอญ.

พลเรือเอก *(ลายมือชื่อ)*

เสนาธิการทหารเรือ

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

"คำไว้อาลัย"
พล. ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี

ผมได้มีโอกาสพบและสังสรรกับ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี มาเป็นเวลานาน รู้สึกว่าท่านเป็นผู้ใหญ่ที่น่าเคารพนับถือมาก น้ำใจดี มีใจคอกว้างขวาง ท่านเป็นผู้ที่ประพฤติมั่นคงในสิ่งที่เป็นยุติธรรม มีน้ำใจใสสะอาดประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา แสดงออกซึ่งอัธยาศัยไมตรี เป็นที่พึ่งของผู้ที่ได้มีโอกาสได้พบและสนทนาอยู่เสมอมา เนื่องด้วยวัยวุฒิของผมอ่อนกว่าท่านมาก ดังนั้น ในโอกาสแรกที่ผมได้มีโอกาสพบท่านโดยการแนะนำของ คุณทวี หนุนภักดี ผมจึงได้ยึดถือแบบฉบับของท่านที่เป็นอยู่เป็นแนวในการประพฤติปฏิบัติของผมเสมอมาจนทุกวันนี้

เนื่องด้วยอาชีพของท่านเป็นเจ้าพนักงานพิทักษ์สันติราษฎร์ ซึ่งในสมัยก่อนเรามักจะเกรงกลัวว่าเมื่อผู้ใดเป็นตำรวจ มักจะมีคำกล่าวถึงที่ไม่พึงเป็นมงคลนัก สำหรับท่านผู้วายชนม์นี้ ผมได้เคยนำชื่อท่านไปพูดบ้างบางครั้งที่มีการพบปะกับเพื่อนฝูงซึ่งมีทั้งพ่อค้า ประชาชน และข้าราชการทุกวงการยอมรับว่าท่านเป็นผู้ที่มีใจยุติธรรมในการเป็นเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ระงับทุกข์ บำรุงสุขแก่ประชาชนผู้เกี่ยวข้องเสมอมา ไม่เคยได้ยินว่ามัวเมาอำนาจหรือใช้อำนาจเกินขอบเขต ไม่มีการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน มุ่งแต่ประโยชน์ส่วนรวม ดังจะเห็นได้อย่างง่าย ๆ แม้หลังจากท่านออกจากราชการแล้ว ทรัพย์สมบัติก็มิได้มีมากมายเหมือนบุคคลอื่น และยิ่งกว่านั้นยังทำตนเป็นข้าราชการบำนาญที่ดี โดยประกอบอาชีพทางเกษตรถึงกับได้รับเลือกเป็นนายกสมาคมชลประทานราษฎร์อำเภอเมืองราชบุรี กระทำการแนะนำส่งเสริมอาชีพการทำนาและเพาะปลูกพืชแก่ราษฎรที่จังหวัดราชบุรี จึงนับได้ว่าท่านเป็นพ่อพิมพ์ในวงราชการตำรวจ ที่อนุชนรุ่นหลังพึงจะยึดเป็นตัวอย่างเพื่อความเจริญแก่วงศ์สกุลสืบไป

ในด้านการเป็นผู้ปกครองคน ซึ่งท่านได้มีโอกาสเป็นประธานคณะกรรมการ บริษัทอุตสาหกรรมแห่งหนึ่งนั้น เนื่องด้วยในระยะหลังจากเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ นี้ บ้านเมืองเราเต็มไปด้วยการเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ท่านเองก็ประสพปัญหานี้เช่นกัน กล่าวคือ คนโรงงานถลุง

เหล็กได้ประกาศปิดโรงงานและนัดหยุดงาน แต่เหตุการณ์นั้นก็สามารถจบลงได้เพียงคืนเดียว โดยท่านได้ไปพบกับคนงานและไต่ถามปัญหาและความต้องการต่าง ๆ ต่อรองการเรียกร้องเหล่านนโดยแสดงความเป็นธรรมในด้านการประกอบการ คือแสดงรายได้รายจ่ายให้หัวหน้าคนงานดู ในที่สุดทุกสิ่งก็สำเร็จลงได้ด้วยความบริสุทธิ์และยุติธรรม คนงานได้รวมตัวกันแบกขึ้นโห่ร้องแสดงความยินดี และโอกาสเดียวกันขออภัยในการที่ก่อให้เกิดการวุ่นวายขึ้น เหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกเต็มไปด้วยความรุนแรงก็ได้ผ่อนปรนเป็นความสงบชั่วเวลา ๒ ชั่วโมง ซึ่งนับว่าเป็นแบบฉบบอนดีสำหรับวิสาหกิจต่าง ๆ จะพึงรับประสพการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ไปใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ที่อาจจะมีขึ้นในอนาคต

การจากไปอย่างไม่มีวันกลับของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ย่อมนำความสลดเสียใจมาสู่ญาติพี่น้อง มิตรสหายและผู้เคยพบปะสังสรรท่านเป็นอย่างยิ่ง ด้วยอานิสงส์จากกุศลบุญที่ท่านได้สร้างสมไว้ ท่านได้ถึงอนิจกรรมด้วยโรคหัวใจวายโดยเฉียบพลัน ปราศจากความทรมานแม้แต่น้อย ผมขอตั้งจิตอธิษฐานให้ดวงวิญญาณท่านจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ

สุพัฒน์ สุธาธรรม

ประธานคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน

อาลัย พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี

ระหว่างปลายสงครามมหาเอเชียบูรพา พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี กับข้าพเจ้าร่วมรับราชการอยู่จังหวัดลพบุรี พล.ต.ท. ฉัตร เป็นผู้กำกับการตำรวจ ข้าพเจ้าเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด การติดต่อร่วมราชการกันใกล้ชิด ทำให้เรารักและสนิทสนมกันมาก ได้ลำบากตรากตรำงานในหน้าที่และงานในสังคมทุกสถานการณ์ เรียกได้ว่าไปด้วยกันทุกแห่ง โดยที่ พล.ต.ท. ฉัตร เป็นนักเรียนนายร้อย ต่อมาโอนไปเป็นนักบินแล้วจึงมาอยู่ตำรวจ พอดีจังหวัดลพบุรีมีทหารบกและทหารอากาศ ข้าพเจ้าจึงได้อาศัยผู้กำกับการตำรวจคลุกคลีกับทหารได้ดีขึ้น ขณะนั้นเป็นเวลาเคร่งเครียดด้วยการเตรียมรบ มีทหารหลายเหล่า รวมประมาณ ๒๕ หน่วย อยู่ตั้งแต่ลพบุรีถึงชัยบาดาล เราต้องติดต่อสนองความต้องการของทหารด้วยประการต่าง ๆ ข้าราชการพลเรือนก็มีน้อยตัว ทำงานกันอย่างไม่คิดชีวิต ข้าพเจ้ายังรู้สึกขอบใจ พล.ต.ท. ฉัตร เป็นพิเศษในการที่ได้ร่วมรับรู้ช่วยเหลืองานฝ่ายปกครองทุกอย่างด้วยน้ำใจรัก

ข้าพเจ้าจำภาพความสัมพันธ์เดิมครั้งนั้นได้ชัดเจนจนบัดนี้

ภายหลังเราแยกย้ายการงานจากกันไปตามดวงชะตา ได้มีโอกาสพบกันเป็นครั้งคราวนาน ๆ ครั้ง ก็ยังมีความรู้สึกในความรักความหลังเช่นเดิม หลังสุดนี้ข้าพเจ้าไม่ได้พบพล.ต.ท. ฉัตร ประมาณ ๑ ปี ความจริงก็ดูเป็นคนแข็งแรง ไม่น่าจะอายุสั้น ดังนี้ เมื่อทราบข่าวก็ใจหาย ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้ขอแสดงความรักและนับถือไว้เป็นโอกาสสุดท้าย ขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกจงคุ้มครองวิญญาณของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ให้ประสพแต่สรรพสิ่งสุขสวัสดีเป็นนิจนิรันดร์

(ศักดิ์ ไทยวัฒน์)

คำไว้อาลัยของนายทหาร รุ่น ๒๔๖๗

นายทหารรุ่นออกรับราชการจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก ปี ๒๔๖๗ รู้สึกเสียใจและอาลัยถึง ท่านพลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ในการที่จากพวกเราไปอย่างไม่มีวันจะได้พบกันอีกเป็นอย่างมาก เพราะท่านเป็นเพื่อนร่วมรุ่นของเราผู้หนึ่ง ขณะแรกที่เราได้รับข่าวการจากไปของท่าน ทำให้จิตใจที่กำลังนึกคิดถึงเรื่องอื่น ๆ อยู่ หยุดคิดเรื่องนั้น ๆ หมดทันที พลันก็เกิดความรู้สึกเสียใจและอาลัยถึงท่านเข้ามาแทนที่ แล้วเกิดคำถามขึ้นในใจว่า ท่านจากเราไปด้วยเหตุไรป่วยไข้อะไรถึงรวดเร็วนัก เมื่อได้ทราบเรื่องพอเข้าใจแล้ว ก็ได้นึกถึงความหลังที่ได้เคยเรียนมาด้วยกัน เคยเล่นกัน เคยสัพยอกหยอกล้อกัน มีความรักใคร่นับถือกันเหมือนญาติ เป็นเพื่อนกอดคอ ร่วมทุกข์ ร่วมสุขกันมา เคยลำบากตรากตรำมาด้วยกัน ตั้งแต่ครั้งยังเป็นยังเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกตลอดเรื่อยมา จนกระทั่งท่านมาถึงอวสานแห่งชีวิต ความเป็นเพื่อนระหว่างท่านกับพวกเรามิได้เสื่อมคลายเลย พวกเราจึงถือว่า เราเป็นหนี้ในความโอบอ้อมอารีย์ ในความรัก และความปรารถนาดี ของท่านซึ่งมีต่อพวกเรา พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี เป็นผู้มีนิสัยที่ควรแก่การสรรเสริญอยู่อย่างหนึ่ง คือเป็นผู้รักความเป็นธรรมอย่างยิ่ง หากได้ประสพพบเห็นความไม่เป็นเป็นธรรมในกิจการใด ที่ใดแล้ว ท่านผู้นี้จะไม่ยอมร่วมด้วย หรือดิ้นรนต่อสู้ขัดขวางทันที

ที่ประทับใจเพื่อนอย่างจะลืมเสียมิได้ ก็คือ น้ำใจแห่งความรักเพื่อน ซึ่งท่านได้แสดงออกให้เห็นตลอดมา ไม่ว่าจะเป็นในบั้นปลายของชีวิต ในยามเพื่อนตกทุกข์ได้ยาก ตกอับคับแค้นท่านจะไม่ทอดทิ้ง หรือเฉยเมย แม้ในทางราชการท่านจะได้ก้าวขึ้นสู่ยศนายพลไปแล้วก็ตาม เพื่อนทุกคนยังคงเป็นเพื่อนของท่าน เมื่อมีโอกาสพบกัน ท่านได้แสดงออกให้เห็นถึงความห่วงใยในเพื่อน ถามถึงความทุกข์สุขของเพื่อนเสมอมา บางครั้งได้สละเวลาไปเยี่ยมเยือนเพื่อนผู้ป่วยไข้ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่มีประจำอยู่ในใจท่าน ดังนั้นการจากไปของท่าน ที่ไม่มีใครจะสามารถเปลี่ยนแปลง

แก้ไขให้เป็นอย่างอื่นได้นี้ จึงเท่ากับทำให้นายทหารรุ่น ๒๔๖๗ ได้เสียตัวจักรหลักไปตัวหนึ่งทีเดียว

ในการบำเพ็ญกุศลพระราชทานเพลิงศพนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนไตร และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย กับอานิสงส์แห่งกุศลผลบุญคุณงามความดีที่ท่านได้ประกอบไว้ จงดลบันดาลให้วิญญาณของท่านสุขคติด้วยเถิด.

๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

แด่พลตำรวจโทฉัตร หนุนภักดี

พลตำรวจโทฉัตร หนุนภักดี ได้เคยเป็นเพื่อนนักเรียนนายร้อยรุ่นเดียวกับข้าพเจ้า ในสมัยเมื่อ ๕๗ ปีมาแล้ว เราทั้งสองมีนิสสัยตรงกันหลายอย่าง เช่นพยายามตั้งใจเล่าเรียนและประพฤติตนให้เรียบร้อยเป็นที่รักของครู และผู้บังคับบัญชา เราจึงชอบพอจนเป็นเพื่อนสนิทกันมาตั้งแต่ครั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอใช้คำว่า "พี่ฉัตร" แทนที่จะใช้ชื่อเต็ม ครั้งหนึ่งพี่ฉัตรเคยพาข้าพเจ้าไปพักผ่อนยังภูมิลำเนาเดิมของท่านเมื่อโรงเรียนหยุดเทอมฤดูร้อน ข้าพเจ้ายังจำได้และนึกภาพออกว่า เป็นบ้านใหญ่อยู่ริมแม่น้ำราชบุรี หลังบ้านเป็นทุ่งนากว้างใหญ่ไพศาล ภาวะแวดล้อมในต่างจังหวัดนำความตื่นเต้นมาสู่ข้าพเจ้ามาก ที่จะได้ออกไปเห็นสภาพชนบทเป็นครั้งแรกในชีวิต เพราะเคยอยู่แต่ในกรุงเทพ ฯ ข้าพเจ้าเคารพนับถือบิดามารดาญาติพี่น้องของพี่ฉัตรเสมือนของข้าพเจ้าเอง และพี่ฉัตรก็ให้ความเคารพแก่คุณแม่ของข้าพเจ้าเสมือนคุณแม่ของพี่ฉัตรด้วย เราได้อยู่เป็นนักเรียนกินนอนร่วมกันตลอดเวลา ๔ ปี ข้าพเจ้าก็จำเป็นต้องออกไปศึกษาต่อในประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส ตลอดเวลา ๙ ปีที่เราต้องจากกันนั้น พี่ฉัตรก็ไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนคุณแม่ของข้าพเจ้าอยู่มิได้ขาด ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นหนี้บุญคุณแก่พี่ฉัตรอยู่เสมอที่ได้อุสาหะสละเวลามาหาคุณแม่ของข้าพเจ้า ซึ่งทำให้ท่านบรรเทาความว้าเหว่ที่ต้องรอคอยลูกชายคนเดียวของท่านอยู่เป็นเวลานาน เมื่อข้าพเจ้ากลับจากต่างประเทศเข้ารับราชการอยู่ในกรุงเทพฯนั้นพี่ฉัตรต้องออกหัวเมืองอยู่บ่อย ๆ โอกาสที่เราจะได้วิสาสะกันจึงมีน้อย แต่กระนั้นยิ่งเวลาผ่านมานานขึ้น ความรักใคร่นับถือระหว่างเราและระหว่างครอบครัวของเราก็ยิ่งทวีมากขึ้น เราสนิทชิดชอบกันมากเพียงใด ก็ปรารภที่จะหาโอกาสให้บุตรของเราสนิทชิดชอบกันไว้ด้วย พี่ฉัตรเป็นผู้มีจิตใจสะอาดบริสุทธิ์มาตั้งแต่เยาว์วัย และเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นก็มีความหนักแน่นในคุณสมบัติอันดีเลิศยิ่งขึ้น พี่ฉัตรมีเมตตากรุณาต่อผู้น้อย และโอบอ้อมอารีย์ต่อญาติมิตร เพื่อนฝูงและคนทั่วไป ถ้าผู้ใดได้รับความเดือดร้อนหรือความไม่เป็นธรรมใด ๆ ถ้าได้เข้ามาขอความกรุณาให้พี่ฉัตรช่วยเหลือโดยไม่ผิดศีลธรรมแล้ว พี่ฉัตรก็จะให้ความอนุเคราะห์แก่ผู้นั้นโดยมิได้หวังผลตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น ในงานพิทักษ์สันติราษฎรนั้น

พี่ฉัตรก็ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเป็นธรรม เข้มแข็ง อดทน และกล้าหาญอย่างหาที่เปรียบได้ยาก สำหรับข้าพเจ้าเองและครอบครัวนั้น รักและเคารพพี่ฉัตรเสมือนญาติสนิท เมื่อพี่ฉัตรถึงอนิจกรรมลง ภรรยาข้าพเจ้าซึ่งกำลังป่วยอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์นั้น พอทราบข่าวร้ายนี้ก็เศร้าโศกเสียใจอย่างสุดซึ้งมาจนบัดนี้ ข้าพเจ้าเคารพและบูชาความเป็นผู้เสียสละด้วยความสุจริตในการปฏิบัติหน้าที่ราชการของพี่ฉัตร โดยมิได้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตัวเลย คุณธรรมและอุดมคติอันสูงส่งของพี่ฉัตรย่อมนำชื่อเสียงและเกียรติยศมาสู่ตระกูลหนุนภักดี อันเป็นความดีที่น่าภาคภูมิใจแก่ลูกหลานเป็นอย่างยิ่ง ด้วยอำนาจแห่งคุณความดีที่พี่ฉัตรได้ปฏิบัติมา รวมด้วยผลแห่งบุญทั้งหลายที่พี่ฉัตรได้บำเพ็ญไว้แล้ว จะต้องเป็นปัจจัยสัมฤทธิ์ผลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์สะอาดของพี่ฉัตรไปสู่สุคติในสัมปรายภพอย่างแน่นอน หากจะมีชาติหน้า ภพหน้าสำหรับเรา ก็ขอให้เราทั้งสองเกิดเป็นญาติหรือเพื่อนสนิทร่วมสุขร่วมทุกข์กันอีก เพื่อให้เรามีความสัมพันธ์อันชื่นบานไม่มีวันลืมตลอดกาลนานเทอญ.

พล.ต. วิเชียร สุตันตานนท์

คำไว้อาลัย
ของ พล.ต.ท. จำรัส มังคลารัตน์

ท่าน พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี อดีตผู้บัญชาการตำรวจภูธร ได้ถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคหัวใจวาย เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๗ นอกจากจะยังความเศร้าโศกเสียใจให้แก่บุตรภรรยาญาติมิตรแล้ว ตำรวจผู้ใต้บังคับบัญชาทั่วไปก็มีความรู้สึกทำนองเดียวกันเพราะท่านเป็นคนดี

เกียรติประวัติในการทำงานของท่านนั้น เชื่อว่าตำรวจภูธรทุกคนคงจะต้องยอมรับว่าอดีตผู้บังคับบัญชาของเราเป็นคนที่น่าเคารพนับถือเพียงใด ท่านเป็นคนเปิดเผย จริงจังและจริงใจ มีความห่วงใยในสวัสดิการของลูกน้อง ที่สำคัญอีกก็คือเป็นผู้มีความสามารถในการปราบปรามโจรผู้ร้ายเป็นเยี่ยมผู้หนึ่ง และท่านสามารถประยุกต์วิชาความรู้ทางทหารซึ่งท่านเจนจัดมาใช้ในการตำรวจโดยเฉพาะในการปราบปรามได้อย่างดีเยี่ยมผู้หนึ่งซึ่งประทับใจข้าพเจ้ามาก

ความรู้สึกรับผิดชอบต่อหน้าที่ และความห่วงใยผู้ใต้บังคับบัญชาในการทำงานและความเป็นอยู่ของผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีอยู่ในตัวท่านอย่างเปี่ยมล้นนั้น สามารถแสดงออกและผสมผสานกันได้อย่างดีเลิศในตัวคน ๆ เดียวกัน ซึ่งไม่ใช่สิ่งหาได้ง่ายนัก เพราะบางคนมุ่งเอาแต่งาน ลูกน้องจะเป็นอยู่อย่างไร ทุกข์สุขอย่างไรไม่ค่อยสนใจกัน แต่ท่านอดีต ผบช. ภ. ของพวกเราได้แสดงให้ประจักษ์ชัดแล้วว่า แม้ท่านจะรักงาน เข้มงวดกวดขันในการทำงานเพียงใด ท่านก็ให้ความเมตตากรุณาสนใจในสวัสดิการพร้อม ๆ กันไปด้วย จนแทบจะกล่าวได้ว่าท่านเป็น ผบช. ภ. คนหนึ่งที่เดินทางออกไปตรวจสอบงาน วางแผนการป้องกันปราบปรามและเยี่ยมเยียนทุกข์สุขของตำรวจภูธรเกือบทั่วราชอาณาจักร แม้แต่ในท้องถิ่นที่ทุรกันดาร

ในโอกาสพระราชทานเพลิงศพนี้ ข้าพเจ้าขอน้อมจิตอธิษฐานขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและคุณงามความดีที่ท่าน พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ได้ประกอบไว้ด้วยความเสียสละจงเป็นอานิสงส์คุ้มครองให้ท่านจงประสพสุขสันติในสัมปรายภพด้วยเทอญ.

พล.ต.ท. [signature]

ผู้ช่วย อ.ตร. บร.

คำไว้อาลัย

ท่านผู้บัญชาการ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี เป็นนายตำรวจที่เคร่งครัดต่อการปฏิบัติหน้าที่ราชการยิ่งนัก ในสมัยที่ท่านมียศ ร.ต.ท. รับราชการในตำแหน่งรองสารวัตรประจำในกองตำรวจสันติบาลกองที่ ๒ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๕–๒๔๗๖ ซึ่งมีหน้าที่อารักขาผู้ใหญ่ในวงราชการนั้น มีเรื่องเล่าว่าในระยะนั้น ท่านทำหน้าที่อารักขาเจ้านายหลายพระองค์ก็ดี อารักขาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในคณะผู้ก่อการก็ดี ท่านจะปฏิบัติหน้าที่อย่างดีที่สุด บางครั้งถึงกับปะทะกับคนร้ายที่มากร้ำกรายบุคคลสำคัญ จนผู้ร้ายถึงแก่ความตาย

ในหน้าที่ของผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความองอาจกล้าหาญกอร์ปด้วยน้ำใจที่เมตตากรุณา โดยมีอุบายที่แยบยลต่าง ๆ นา ๆ เช่น สมัยที่เป็นรองผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดสุโขทัย เมื่อท่านไปรับหน้าที่ใหม่ ๆ ท่านจะสืบว่าใครที่เป็นนักเลงโต นักเลงหัวไม้บ้างแล้วหาโอกาสในระหว่างที่พวกนักเลงยังไม่รู้จักท่านนั้น เดินไปกระทบไหล่นักเลงคนนั้นแล้วก็เกิดเขม่นกัน ชกต่อยกันจนมีตำรวจมาห้าม แล้วท่านก็ขอให้ตำรวจไม่เอาเรื่อง ก็เลยเป็นผู้มีบุญคุณและเป็นเพื่อนกับนักเลงคนนั้น แล้วถือโอกาสว่ากล่าวตักเตือนให้กลับตัวประพฤติเป็นคนดีต่อไป หรือบางครั้งท่านก็จะสืบสวนรวบรวมรายชื่อราษฎรที่มีชื่อเสียงในทางไม่ดี เป็นนักเลงอันธพาลไว้หลาย ๆ คน ในเขตอำเภอหรือจังหวัดที่ท่านรับราชการอยู่ พอมีโอกาสท่านก็จะเชิญบุคคลเหล่านั้นมาร่วมพบปะกับผู้บังคับบัญชาที่อยู่ใกล้ชิดกับท่าน แล้วชี้แจงถึงพฤติกรรมการกระทำที่ไม่ดีงามของบุคคลเหล่านั้นให้ผู้บังคับบัญชาทราบ และขอให้ผู้บังคับบัญชาผ่อนผันงดเว้นการปราบปรามไว้สักระยะหนึ่ง ให้มีโอกาสกลับตัวก่อน ซึ่งอุบายดังกล่าวทำให้ผู้ประพฤติมิชอบกลับตัวได้เป็นอันมากเป็นต้น

ชีวิตส่วนตัว ท่านเป็นผู้มีความรักครอบครัวอย่างดียิ่ง ให้ความอบอุ่นแก่บุตรหลานโดยทั่วถึงอย่างมั่นคง เมื่อครบเกษียณอายุไปแล้ว ท่านก็ใช้เวลาฝักใฝ่ในธรรม แม้ว่าจะมีความเจ็บป่วยประจำตัวอยู่ จิตใจของท่านก็สงบ ท่านเป็นผู้รู้ซึ้งถึงหลักธรรมและปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง ใน

บั้นปลายชีวิตของท่าน นอกเหนือจากทรัพย์สินที่ท่านแจกจ่ายแบ่งปันให้กับบุตรหลานเป็นสัดส่วนแล้ว ท่านยังได้รวบรวมเงินสดไว้จำนวนหนึ่ง เพื่อสำหรับใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลตอนเจ็บป่วยตลอดจนงานศพของท่าน เพราะในชีวิตของท่าน ประสงค์จะให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่บุตรหลานเท่านั้น ไม่ต้องการก่อภาระให้แก่บุตรหลาน ด้วยความรู้ซึ้งในหลักธรรมดังกล่าว ท่านจึงจากโลกนี้ไปด้วยความสงบ เพียงรู้สึกว่าไม่สบายในเวลาไม่กี่นาทีเท่านั้น ท่านจากญาติมิตรบุตรหลานไปโดยปกติปราศจากความกังวลห่วงใย จากไปชนิดเตรียมพร้อมที่จะจากไปด้วยความสงบจริง ๆ ไม่ทันได้ใช้เงินสดสำหรับที่ท่านได้เตรียมไว้เลย การที่ท่านจากไปอย่างกระทันหัน จึงยังความตระหนกตกใจแก่ญาติมิตร และบุตรหลาน และต่างมีความอาลัยเป็นอย่างยิ่ง

ขอให้คุณงามความดีของท่านผู้บัญชาการ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ที่มีต่อทางราชการ เพื่อนร่วมงาน มิตรสหาย ญาติพี่น้อง และบุตรหลาน ตลอดจนอานุภาพแห่งกุศลทักษิณานุประทานที่ท่านได้เคยสร้างไว้กับที่เจ้าภาพได้ทำไว้ จงเป็นบุญฤทธิ์ประสิทธิประสาทให้ดวงวิญญาณของท่านผู้บัญชาการ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ได้เสวยสุขสมบัติในแดนสุคติภพ เทอญ.

พล.ต.ท.

(กริช ปั้จฉิมสวัสดิ์)

ผู้ช่วยอธิบดีกรมตำรวจ

สดุดี ท่าน พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี

พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี เคยเป็นผู้บัญชาการตำรวจภูธร ปกครองข้าพเจ้า ท่านผู้นี้แม้จะไม่ใช่เลือดตำรวจมาแต่เดิม แต่ก็ด้วยคุณสมบัติและลักษณะด้วยการปฏิบัติงานในวิถีชีวิตของตำรวจภูธรมานานพอสมควร จึงเป็นนักปราบปราม ประกอบด้วยสมัยหนึ่ง บิดาของข้าพเจ้าเป็นผู้กำกับการจังหวัดชลบุรี มี พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี เป็นผู้บังคับหมวด ในสมัยนั้น โจรผู้ร้ายชั้นอิทธิพลและนักเลงยิ่งกว่าสมัยนี้มากนัก แต่ฝีมือของ พล.ต.ท. ฉัตร ได้ร่วมกันปราบปรามเหล่าร้าย และนักเลงชลบุรีสงบราบคาบ จนเป็นที่กล่าวขวัญกันมาจนทุกวันนี้

พล.ต.ท. ฉัตร มีเลือดภูธรอย่างแท้จริง สมัยที่ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งผู้กำกับการตำรวจจังหวัดสระบุรี (ระหว่าง ๒๔๙๘–๒๕๐๐) มีเสือร้ายที่จังหวัดสระบุรี ชื่อ บุญธรรม หรือ ธรรมแกละ ปล้น ฆ่า เรียกเงินค่าคุ้มครองจากราษฎร โดยอาศัยสีของเครื่องแบบเป็นผู้คุ้มครอง พล.ต.ท. ฉัตร เป็นผู้บังคับการกองตรวจ กองบัญชาการตำรวจภูธร ได้ยกกำลัง ไปตั้งกองปราบ ที่พระพุทธบาท สระบุรี ซึ่งพื้นที่เป็นดินแดนป่า เขา พล.ต.ท. ฉัตร ผู้อำนวยการการปราบปราม ได้ตั้งกองอยู่ที่ในป่า โดยไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ราษฎร คณะปราบปรามซื้อและหุงอาหารกินเอง โดยหักเงินเบี้ยเลี้ยงตำรวจคนละเท่า ๆ กัน และนำไปซื้ออาหารอย่างไม่เดือดร้อน ท่านบอกว่า นายพัน นายสิบ หรือพล ก็ท้องเดียวปากเดียวเท่านั้น นอกจากนี้ การป้องกันตนเกี่ยวกับความปลอดภัยก็เยี่ยม ตำรวจทุกคนที่อยู่ในหน่วยปราบปรามจะทำครัว อาบน้ำ หรืออยู่ในลักษณะใด ปืนต้องอยู่กับตัวไม่ทอดทิ้ง เป็นลักษณะของการเตรียมพร้อม ซึ่งเช่นนี้ จะหาไม่ค่อยได้ในตัวผู้ไปปราบปราม

สมัย พล.ต.ท. ฉัตร เป็นผู้บัญชาการ ระยะนั้น มีการปล้นรถโดยสาร แถว จังหวัดเพชรบูรณ์ และอุตรดิตถ์ชุกชุม ท่านก็ออกเดินทางไปอำนวยการปราบปรามด้วยตนเอง

ขุนโจรนามกระเดื่อง คือ เสือสนธิ์ พลบา ซึ่งมีประวัติโด่งดังทั่วประเทศในการปล้น ฆ่า เป็นร้อยศพ ก็สิ้นชื่อเพราะฝีมือของท่าน ทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ไม่ต้องหวาดผวาเกี่ยวกับการโจรผู้ร้าย

ชีวิตตำรวจภูธรในครั้งสุดท้าย ต้องจากตำแหน่งผู้บัญชาการตำรวจภูธร เพราะเกษียณอายุด้วยความเรียบร้อย ไม่มีมัวหมองด้วยมลทินแต่อย่างใด ชีวิตของท่านจึงเป็นตัวอย่างของตำรวจภูธรให้เกิดความสงบสุขร่มเย็น กรรมดีที่ท่านได้สะสมและประกอบมาแล้ว ขอได้เป็นผลานิสงฆ์ดลบรรดาลให้ท่านประสพแต่ความร่มเย็นเป็นสุขในภพที่ท่านไปจุติเทอญ.

พลตำรวจโท [signature]

(สนั่น นรินทร์สรศักดิ์)

ผู้บัญชาการตำรวจภูธร

คำไว้อาลัย

พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี อดีตผู้บัญชาการตำรวจภูธร กับข้าพเจ้าเคยร่วมรับราชการสายตำรวจนครบาลด้วยกัน ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๒ และ พ.ศ. ๒๕๐๖ โดยท่านได้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วย และรองผู้บัญชาการตำรวจนครบาล ส่วนข้าพเจ้าในตำแหน่งผู้กำกับการตำรวจนครบาลที่ ๓ แม้ว่าจะได้ปฏิบัติราชการร่วมกันมาเพียงชั่วระยะเวลาอันเล็กน้อย ประมาณ ๕ ปี แต่ข้าพเจ้าและเพื่อนตำรวจนครบาลทั่ว ๆ ไป มีความรู้สึกต้องกันว่า ท่านเป็นผู้มีบุคลิกลักษณะน่าเคารพ การปฏิบัติหน้าที่ราชการของท่านมีสมรรถภาพเข้มแข็ง ในด้านการปราบปรามสามารถปรับตนเองให้เหมาะสมกับสถานการณ์ได้ทันท่วงที การตัดสินใจในการสั่งราชการก็กระทำด้วยความกล้าหาญเฉียบขาด รวดเร็ว และเหมาะสม ในด้านส่วนตัวท่านเป็นนายตำรวจชั้นผู้ใหญ่ที่เพียบพร้อมไปด้วยเมตตาธรรม สุภาพอ่อนโยนต่อชนทุกชั้น จึงเป็นที่เคารพรักของตำรวจนครบาลทั่วไป ด้วยคุณงามความดีของท่านดังกล่าว ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ กระทรวงมหาดไทย จึงได้แต่งตั้งท่านจากตำแหน่งรองผู้บัญชาการตำรวจนครบาล ไปดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการตำรวจภูธร รับผิดชอบงานตำรวจภูธรทั่วราชอาณาจักร นับเป็นเกียรติประวัติอันดีของท่าน ซึ่งข้าพเจ้าและเพื่อนตำรวจนครบาลทุกคนมีความชื่นชมยินดีและปลื้มปีติในความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่ราชการของท่านในครั้งนั้นเป็นอย่างยิ่ง ข่าวมรณกรรมของท่าน ทำให้ข้าพเจ้าและเพื่อนตำรวจนครบาลมีความเศร้าสลดใจเป็นอย่างมาก ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้ดวงวิญญาณของท่าน พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี จงสถิตย์เสวยสันติสุขในสมัยสัมปรายภพ ตามควรแก่คติวิสัยนั้นเทอญ.

พล.ต.ท. [signature]

(**ณรงค์ มหานนท์**)

ผู้บัญชาการตำรวจนครบาล

แด่

พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี

ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวการเสียชีวิตของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ด้วยความสลดใจ.

ท่านผู้นี้ ในอดีตได้เคยรับราชการทั้งฝ่ายทหาร และตำรวจ เป็นเวลานาน, มากมายหลายตำแหน่งหน้าที่ และหน่วยงาน จวบจนครบเกษียณอายุ ในขณะที่ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการตำรวจภูธรอยู่ นับว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์สูงผู้หนึ่งในกรมตำรวจ

ความสูญเสียของท่านผู้นี้จึงยังให้เกิดความอาลัยแก่ญาติสนิท, มิตรสหาย และผู้ร่วมงานทั่วกัน.

ขอดวงวิญญาณของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี จงได้มีความเกษมสุข อยู่ในสัมปรายภพโพ้นเทอญ.

พล.ต.ท.

(สุรพล จุลละพราหมณ์)
ผู้บัญชาการตำรวจตระเวณชายแดน

ไว้อาลัย
พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี

ข้าพเจ้ามีโอกาสดีที่ได้ร่วมรับราชการกับท่าน พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ในอดีตที่ท่านดำรงตำแหน่ง ผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดลานช้าง คือเมืองปากลาย แขวงสมาบุรี แห่งราชอาณาจักรลาวในปัจจุบันนี้ แม้จะเป็นเวลาอันสั้น ข้าพเจ้าก็ได้รับความรู้ความคิดจากท่านในเรื่องของความซื่อสัตย์ ความมั่นคง ความอดทน และความไม่โลภ แม้จากมาแล้ว ท่านยังให้ความเมตตากรุณาเหมือนญาติสนิท คอยตักเตือนให้เกิดสติปัญญา ปฏิบัติราชการให้ถูกต้องด้วยดีเสมอมา เมื่อทราบข่าวท่านถึงแก่กรรม ข้าพเจ้าจึงรู้สึกสลดใจและเสียดายที่ต้องสูญเสียท่านผู้ใหญ่ ที่เป็นเสมือนร่มโพธิ์ของข้าพเจ้า และเป็นการสูญเสียอดีตท่านผู้ใหญ่ที่มีความสามารถ และบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ทางราชการอย่างน่าเสียดาย ด้วยอำนาจกุศลจรรยาสัมมาปฏิบัติ ซึ่งท่านผู้ล่วงลับได้ปฏิบัติมาเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ได้ทำให้ท่านประสพ อิฏฐวิบูลย์ มนูญผล ในสัมปรายภพเป็นอันดี

พล.ต.ต. [signature]

(เทพ ศุภสมิต)

ผู้บัญชาการตำรวจสอบสวนกลาง

๑๔ พ.ย. ๒๕๑๗

คำไว้อาลัย

อดีตที่ลืมไม่ได้และยังระลึกถึงตลอดมาว่า พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ท่านเป็นผู้บังคับบัญชาที่น่าเคารพรักยิ่งของข้าพเจ้า เพราะท่านเคยดำรงตำแหน่งหน้าที่ข้าพเจ้าเคยรับราชการเป็นผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดมาด้วยกันหลายตำแหน่ง อาทิเช่น ผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดนครจัมปาศักดิ์ (ซึ่งช่วงระยะหนึ่งเป็นของไทยหลังจากยุติกรณีพิพาทอินโดจีน) ผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดชลบุรี ผู้ช่วยผู้บัญชาการตำรวจภูธร และครั้งสุดท้ายดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการตำรวจภูธรจนครบเกษียณอายุราชการ ข้าพเจ้าเป็นผู้ใต้บังคับบัญชาของท่านในฐานะเป็นผู้บังคับหมวดสถานีตำรวจภูธรอำเภอเซลำเภา หัวหน้าสถานีกิ่งอำเภอสีทันดร จังหวัดนครจัมปาศักดิ์ รองผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดชลบุรี และรักษาการในตำแหน่งผู้บังคับกองสถานีตำรวจภูธรอำเภอเมืองชลบุรี ผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดน่าน จึงได้มีโอกาสร่วมรับราชการด้วยดีกับท่านโดยใกล้ชิด และเคารพคุ้นเคยอย่างยิ่ง เสมือนหนึ่งท่านเป็นญาติผู้ใหญ่เป็นเวลานานหลายปีพอสมควร ทำให้ข้าพเจ้าได้รับสิ่งประทับใจในคุณสมบัติอันดีงามของท่าน ทั้งในด้านส่วนตัวและหน้าที่ราชการ ท่านมีความสุภาพ อ่อนโยน เต็มไปด้วยความเมตตากรุณา ความเอื้ออารีและให้ความอบอุ่น กำลังใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาและครอบครัว การปฏิบัติราชการหน้าที่ตำรวจของท่านก็ล้วนแต่ได้บำเพ็ญตนด้วยความเสียสละอย่างสูง มีความซื่อสัตย์ สุจริต เข้มแข็ง เด็ดขาด ละเอียดรอบคอบ อดทนพากเพียรพยายาม มีประสิทธิภาพอย่างยิ่ง เกื้อกูลให้เกิดความยุติธรรม และความสงบสุขแก่สังคมเป็นผลดีต่อส่วนรวมอยู่อย่างสม่ำเสมอ อีกทั้งท่านยังได้ว่ากล่าวตักเตือน แนะนำ อบรมผู้ใต้บังคับบัญชาให้ประพฤติตนปฏิบัติงาน มีระเบียบ วินัย ความรอบรู้ ความสามารถ ประกอบกิจการหน้าที่ของตำรวจด้วยดี เมื่อท่านได้ปฏิบัติตน ปฏิบัติหน้าที่ของท่านจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิตแล้วท่านก็ถึงซึ่งมรณะภาพ และจากพวกเราไป จึงรู้สึกเสียใจ เสียดาย อาลัยอย่างสุดซึ้ง แต่ผลงานและการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของท่านยังคงจารึกอยู่ตลอดกาล

ด้วยอานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก ประกอบกับกุศลผลบุญที่ท่านได้กระทำไว้เป็นพลังปัจจัย จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของท่าน พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ได้ประสบสุขในสัมปรายภพด้วยเทอญ.

โอ้อาลัยท่านจากไปละโลก
ทิ้งความโศรกแก่เราผู้อยู่หลัง
แม้วายวาตม์ความดีท่านคงยัง
มิได้ฝั่งสูญลับไปกับกาย
ครั้งเมื่ออยู่ผลงานท่านล้นเหลือ
เคยโอบเอื้อผู้ทุกข์ยากมามากหลาย
สุดประเสริฐเพริดแพร้ว แผ้วใจกาย
ท่านเป็นนายที่ "ภูธร" อาวรณ์นาน.

พลตำรวจตรี สุขุม ตระกูลดิษฐ์

(สุขุม ตระกูลดิษฐ์)

เสียใจอาลัย

พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี

กระผมได้ทราบข่าวจากหนังสือพิมพ์ว่า พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ได้ถึงแก่กรรม ตั้งศพบำเพ็ญกุศลอยู่ที่วัดโสมนัส จนถึงวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๗ จึงจะบรรจุศพ

กระผมมีความเสียใจในมรณกรรมนี้เป็นอย่างสุดซึ้งมาก เพราะผู้มรณกรรมนี้ เมื่อยังรับราชการเท่าที่ร่วมจังหวัดกับกระผม เป็นเวลานานพอสมควร เป็นผู้เข้มแข็ง ซื่อสัตย์สุจริตต่อราชการ และรักษาความสามัคคี ความนับถือเป็นอย่างดีที่สุด ในบรรดาที่ร่วมรับราชการมากับกระผม ขอกล่าวเท่าที่จำได้คือ

๑. เมื่อรับราชการร่วมจังหวัดที่สุโขทัย ขณะนั้นกระผมเป็นผู้พิพากษา ผู้มรณกรรมมียศเป็นร้อยตำรวจเอก ตำแหน่งรองผู้กำกับการ วันหนึ่งกระผมทราบว่า บุตรของท่านป่วยจึงไปเยี่ยม ผู้มรณกรรมบอกกับกระผมว่ามีราชการด่วนจะต้องไป กระผมว่าบุตรป่วยจะไปได้อย่างไร ผู้มรณกรรมว่า มารดาเขาอยู่แล้วและก็เตรียมตัวไปในทันที

๒. ครั้งหนึ่งมีงานเทโวโรหนะ คืองานออกพรรษา มีการแข่งเรือ ผู้มรณกรรมได้ลงไปกับผมในเรือแข่งนั้นด้วย เพื่อรักษาความปลอดภัยให้กับผม จะไปไหน ๆ ก็เหมือนกัน ไม่ไปเองก็สั่งให้ตำรวจไปด้วย

๓. ครั้งสอง กระผมกลับไปรับราชการเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลที่สุโขทัย ผู้มรณกรรมรับราชการเป็นผู้บังคับการเขต ๖ จังหวัดพิษณุโลก กระผมส่งบัตรลาไปราชการเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลที่จังหวัดน่าน ผู้มรณกรรมซึ่งขณะนั้นตรวจราชการอยู่จังหวัดพิจิตร ได้รีบกลับมาส่งกระผมที่สถานีรถไฟ และบอกว่าต้องมาส่งให้ได้

๔. เมื่อกระผมออกจากราชการแล้วเป็นทนาย ไปว่าความที่ศาลจังหวัดราชบุรี ผู้มรณ-กรรมได้มีหนังสือบอกบุตรสาวซึ่งเป็นภรรยารองผู้กำกับการจังหวัดราชบุรีว่า ผู้ที่นับถือของพ่อจะมาว่าความที่ศาลจังหวัดราชบุรี ให้ลูกรับรองให้เหมาะสม

ที่กล่าวมานี้เป็นความสัตย์จริงทั้งสิ้น

ขอแสดงความนับถือ

ถ. อำพรสุต

(นายถาวร อำพรสุต)

อดีตผู้พิพากษาหัวหน้าศาล

คำไว้อาลัย แด่ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี

ของ

ยุทธ หนุนภักดี

เหตุการณ์อันไม่อาจจะคาดฝันถึงก็มาปรากฏขึ้นแก่ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ซึ่งได้ถึงแก่อนิจกรรม ด้วยโรคหัวใจวาย เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๗ ณ บ้านของท่านเอง ที่ถนนระนอง ๒ ยังความอาลัย และเศร้าสลดอย่างยิ่ง แก่บรรดาญาติมิตร และท่านที่ชอบพอรักใคร่นับถือทั้งหลาย ต่างก็พากันไปแสดงความเคารพ แสดงความอาลัยอาวรณ์ที่บ้านของท่าน จนเช้าวันรุ่งขึ้นก็เคลื่อนศพไปประดิษฐานและรับพระราชทานโกศศพตามระเบียบ ของสำนักพระราชวัง ซึ่งได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บรรดาข้าราชการ ญาติมิตร และท่านที่เคารพนับถือ ก็ได้ทยอยกันแสดงความไว้อาลัยและขอขมาต่อศพจนถึงเวลา ๑๗.๐๐ น. จึงได้เชิญศพบรรจุลงโกศ หลังจากได้รับพระราชทานน้ำอาบศพแล้ว พิธีสวดอภิธรรมก็ดำเนินการเรื่อยมาจนครบ ๗ วัน แล้วบรรดาญาติมิตร และท่านที่เคารพนับถือทั้งหลายก็ต่างทยอยกันสวดอภิธรรมเพื่อเป็นการไว้อาลัย และเคารพต่อศพ อุทิศส่วนกุศลไปทุกวันศุกร์เรื่อยมา จนถึงวันกำหนดพระราชทานเพลิงศพ โดยอัญเชิญศพมาดำเนินการ ณ เมรุ หน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาศ

นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณและเกียรติแก่ศพ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี และครอบครัวตลอดทั้งญาติมิตรของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี จนหาที่เปรียบมิได้

พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี เป็นบุตรของ คุณป้ามาลัย หนุนภักดี ซึ่งเป็นพี่สาวของบิดาของข้าพเจ้า ซึ่งเกิดจากพระยาภักดีณรงค์ และคุณหญิง มลิวรรณ คุณป้ามาลัยมีบุตรหลายคนด้วยกัน พี่ของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี คือ ร.อ. เทศ หนุนภักดี ซึ่งได้ถึงแก่กรรมไปนานแล้ว ส่วนน้องสาวของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี คือ คุณหญิงทิพย์ สุทธิสารรณกร (ถึงแก่กรรม) และ น.ส. ประทีป หนุนภักดี

พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ได้สมรสกับ พี่ประยงค์ หนุนภักดี บุตรคุณป้าสายหยุด หนุนภักดี ซึ่งเกิดจากพระยาภักดีณรงค์ และคุณหญิงมลิวรรณ

เนื่องจากความสนิทสนมใกล้ชิดกันในทางญาติพี่น้องซึ่งถือว่าเป็นหลาน ปู่ และย่าเดียวกัน และ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ได้รับการสนับสนุนจากญาติ ซึ่งมีฐานะเป็นข้าราชการสังกัดกระทรวงกลาโหมทั้งหลาย ให้เข้ามาศึกษาทางวิชาทหารที่ ร.ร. นายร้อยพระจุลจอมเกล้า ฯ แต่ยังเยาว์วัย ซึ่งเป็นไปตามสายอาชีพของตระกูลในระยะนั้น หลังจากได้จบการศึกษาเบื้องต้นจาก รร. ประจำจังหวัดราชบุรีแล้ว และได้สำเร็จการศึกษาจาก รร. นายร้อยพระจุลจอมเกล้า ฯ ซึ่งในขณะนั้นเรียกว่า รร. นายร้อยทหารบก และได้รับพระราชทานยศเป็นนายร้อยตรี สังกัดจังหวัดทหารบกราชบุรีเรื่อยมา จนต่อมาได้โอนสังกัดมาสังกัดกองทัพอากาศเพื่อรับราชการสนองพระเดชพระคุณเป็นนักบิน ทำนองเดียวกับพี่ชาย คือ ร.อ. เทศ หนุนภักดี แต่เผอิญประสพอุบัติเหตุเสีย พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี จึงเปลี่ยนไปรับราชการสังกัดกรมตำรวจ จนกระทั่งได้ดำเนินชีวิตในฐานะข้าราชการตำรวจ ตั้งแต่มียศเป็นนายร้อยตำรวจโทจนถึง พลตำรวจโท ตำแหน่งผู้บัญชาการตำรวจภูธร นับว่าเป็นตำแหน่งที่สูงสุด ตำแหน่งหนึ่งในราชการกรมตำรวจ ส่วนลำดับการทำงานได้เป็นมาอย่างไรนั้น ได้ปรากฏตามประวัติชีวิตของการรับราชการของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี นั้นโดยละเอียดแล้ว แต่เนื่องจากความสนิทสนมใกล้ชิดของข้าพเจ้า เสมือนหนึ่งเราเป็นพี่น้องคลานตามกันมา เพราะเราใช้สกุลเดียวกัน เรามีการศึกษาเบื้องต้นเหมือนกัน และได้พบปะกันอยู่เสมอ จนในวาระที่ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ต้องจากไปนั้น ทำให้มีหลายท่านเข้าใจว่าข้าพเจ้าเป็นพี่น้องที่เกิดจากบิดามารดาเดียวกับ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ซึ่งเป็นเหตุให้ข้าพเจ้ารู้สึกพูมใจเป็นอันมาก เพราะพี่ของข้าพเจ้าเป็นบุคคลที่มีสมรรถภาพสูงทุกอย่าง ในตัวของท่านเองคือ จิตใจ กาย วาจา ท่านเป็นบุคคลตัวอย่างในหน้าที่ราชการ การงาน หรือในสังคมต่าง ๆ ในหน้าที่ต่าง ๆ ท่านได้ทุ่มเทชีวิตเพื่อราชการ การงาน ที่เป็นหน้าที่ของท่าน เพื่อเกียรติศักดิ์วงศ์ตระกูล ต่อสู้ทั้งอุปสรรค อดทนทุกอย่าง โดยเอาชีวิตและความซื่อสัตย์เป็นประกัน ไม่เคยย่อท้อต่อการงานที่ยากลำบาก และสามารถฟันฝ่าอุปสรรคไปได้โดยไม่ท้อถอย ในที่สุดท่านได้พบความสำเร็จ ชัยชนะต่อศัตรูนั้น ๆ จนได้ ด้วยความเฉลียวฉลาด มั่นอยู่ในสัจธรรม ศีลธรรม ความเมตตา ความมานะอดทน แม้ชีวิตก็ยอมพลี ซึ่งเป็นที่ย่นย่อของศัตรู คือผู้ร้าย หรือโจร

ทั้งหลาย หรือคนที่เป็นอันธพาล แต่คนที่เป็นคนดีมีศีลธรรม อาชีพสุจริตยุติธรรมย่อมเป็นเพื่อน เป็นที่เคารพนับถือ ต่อพี่ของข้าพเจ้าด้วยใจจริง มีความเมตตาเผื่อแผ่ญาติมิตร และคนยากจน เพื่อนข้าราชการผู้น้อยและประชาชนในปกครองทั้งหลาย ซึ่งต่างพากันเคารพยำเกรง เป็นการให้ความสงบสุขมีขึ้นในท้องถิ่นที่คุณพี่ไปปกครอง อย่างน้อยเหตุการณ์ไม่สงบก็บันเทาเบาบางลง ส่วนที่เบาบางอยู่แล้วก็สงบเรียบร้อยลงด้วยดี ต่างหันหน้าเข้าหากัน เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ทั้งนี้ เป็นเพราะคุณพี่ไม่ตระหนี่ต่อที่จะคลุกคลีกับงานที่เป็นหน้าที่ อย่างเป็นชีวิตจิตใจ ทุ่มเทด้วยสติปัญญา กำลังกาย กำลังความคิด ไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย กรากกรำ แม้กระทั่งชีวิต คุณพี่ใช้อุดมการณ์ของคุณพ่ออยู่ทุกกระเบียดนิ้ว และกระทำสิ่งใดโดยความไม่ประมาท แต่ถึงกระนั้น บางช่วงของชีวิตก็ยังมีมรสุมอยู่บ้าง ท่านก็ถือว่าเป็นพรหมลิขิต คุณพี่ต้องเหน็ดเหนื่อยมามากตลอดชีวิต ซึ่งจะเห็นได้ว่าคุณพี่ปฏิบัติหน้าที่ราชการเป็นผู้บัญชาการตำรวจภูธร ซึ่งเป็นตำแหน่งสุดท้ายในราชการได้ปฏิบัติภารกิจ จนวินาทีสุดท้าย จวบจนวาระที่เกษียณอายุ และปรากฏว่าด้วยคุณงามความดีของท่าน ได้มีบริษัทการค้าของเอกชนใหญ่ ๆ ได้เชิญท่านเป็นประธานกรรมการหลายแห่ง เป็นการตอบแทนคุณงามความดีของท่านด้วยความเคารพ ท่านก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ของท่านอย่างเต็มความสามารถจนวันสุดท้าย สำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของท่านในฐานะเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นคุณพ่อก็ดี เป็นคุณปู่ คุณตา เป็นคุณอาว์ คุณน้าก็ดี คุณพี่ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริตยุติธรรมสุดความสามารถ จนวินาทีสุดท้าย อันเป็นเรื่องที่ควรแก่การสรรเสริญ ยกย่องถึงเกียรติคุณอันหาที่เปรียบได้ยากมาก เหลือที่จะพรรณาไว้ ณ ที่นี้ได้

บันทึกความจำวันที่เกี่ยวข้องกับข้าพเจ้า

ประมาณก่อนปี พ.ศ. ๒๔๕๙ เมื่อ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี เข้ารับการศึกษาที่ รร. นายร้อยทหารบกนั้น ได้เข้าศึกษาพร้อม ๆ กับ พี่วงษ์ หนุนภักดี (ถึงแก่กรรม) ซึ่งเป็นพี่น้องกัน ได้สำเร็จการศึกษาปี พ.ศ. ๒๔๖๗ มีเพื่อน นร. ในรุ่นเดียวกันรักและนับถือซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกับบุคคลในสถาบันนี้ เมื่อต้องร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมศิษย์ร่วมอาจารย์กินนอนร่วมกัน ต่างเห็นอกเห็นใจกันตลอดเวลา แห่งการศึกษาและฝึกอบรม เพราะเป็นสถาบันที่ฝึกอบรมทั้งร่างกายและจิตใจ ให้ผูกพันต่อการทรหดอดทน เสียสละ พลีชีพ เพื่อชาติ ศาสนา และ

ราชบัลลังก์ ถึงขนาดคุณพี่มีรอยสักที่ต้นแขนเป็นรูปหน้าเสือ และมีอักษรว่า "เสียชีพ อย่าเสียสัตย์" ดำเนินตามรอยเบื้องบาทยุคลในรัชกาลที่ ๖ ในคำโคลงที่ทรงพระราชนิพนธ์ "เสียสินสงวนศักดิ์ไว้วงศ์หงษ์" เพราะฉนั้นกระมัง ที่อาจเป็นมูลเหตุให้ข้าพเจ้ากล้าเขียนในตอนหนึ่งว่า คุณพี่ปฏิบัติตัวปฏิบัติหน้าที่กระทำหน้าที่อย่างมีอุดมการณ์ คุณพี่ได้พยายามปรับปรุงตัวเองให้มีแต่ในทางที่ดีมีคติ อุดมการณ์เรื่อย ๆ มา ความสำเร็จนี้เกิดจากความฉลาดไหวพริบ แก้ปัญหาได้ทันต่อเหตุการณ์ ทั้งทางบู๊ และทางบุ๋น ด้วยความสุภาพอ่อนโยนเข้ากับบทและพระราชนิพนธ์ของล้นเกล้า ฯ รัชกาลปัจจุบัน "เกิดเป็นไทย" "แกร่งดังเหล็กเพ็ชร ชูชาติเชิด" และ "เด็ดดวงยิ่งนัก ยอมชีพพลี" คุณพี่จึงเป็นคนทันสมัย และปรับปรุงตัวเอง เพื่อตัวเองและญาติ นำไปเป็นตัวอย่างศึกษาและประพฤติปฏิบัติตามในทางที่ชอบที่ควร

ก่อนที่คุณพี่จะออกรับราชการเป็นนายทหารสังกัดกรมทหารราบจังหวัดราชบุรี ข้าพเจ้าก็เข้าศึกษาที่ รร. นายร้อยทหารบกและน้องชายของข้าพเจ้า คือ พล.ท. ประยูร หนุนภักดี ก็เข้าไปศึกษาเป็นลำดับต่อมาเช่นเดียวกัน เป็นการศึกษาที่เป็นไปตามผู้ใหญ่ที่ท่านได้วางแนวทางไว้ ซึ่งแน่นอนว่า การรับราชการเป็นทหารของชาติก็เท่ากับเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และราชบังลังก์นั่นเอง ซึ่งคุณพี่กระทำได้สำเร็จ ถูกต้อง ตามแนวทางของคุณพี่ รวมทั้ง พล.ท. ประยูร หนุนภักดี ส่วนข้าพเจ้านั้นถึงแม้จะพบอุปสรรคบ้าง ก็ถือว่าได้พยายามหาทางเข้าปฏิบัติหน้าที่ราชการ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวทางที่ผู้ใหญ่หรือบรรพบุรุษได้วางไว้ โดยครบถ้วนแล้วเช่นกัน

เมื่อข้าพเจ้าเข้าศึกษาใน รร. นายร้อยทหารบก ปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้มีครูบาอาจารย์และผู้บังคับบัญชาที่เป็นนายทหาร และนักเรียนนายร้อยรุ่นพี่ ๆ พากันกล่าวขวัญถึงคุณพี่ ซึ่งมีความสามารถพิเศษเมื่อเป็นนักเรียน ในทางการศึกษาในห้องเรียน การฝึก พละศึกษา วินัย และความเสียสละเป็นอย่างดี

ความเข้มแข็งที่ถูกฝึกอบรมมาจากสถาบันนี้ก็อร์ปทั้งความสนใจ เพื่ออุดมการณ์ของคุณพี่ ซึ่งเป็นผู้นำของวงศ์ตระกูลผู้หนึ่ง ที่บากหน้าเข้ามาศึกษาจากจังหวัดราชบุรี (ชนบท) และจากความสนใจที่จะรำลึกถึงตระกูลวงศ์ จึงเกิดความมั่นใจขึ้นเป็นพิเศษ เกิดเป็นอุดมการณ์ประจำตัวประจำจิตใจดังกล่าวมาแล้ว ย่อมเป็นรากฐานก่อให้เกิดพลังแก่สมองจิตใจ และกำลังกาย เพื่อปฏิบัติ

หน้าที่ราชการต่าง ๆ ในชีวิตของคุณพี่ได้เป็นอย่างดี สมศักดิ์ศรีอย่างลูกผู้ชายในฐานะที่เป็นผู้หนึ่งในสกุล "หนุนภักดี"

ในขณะที่คุณพี่ได้ออกไปรับราชการ สนองพระเดชพระคุณที่จังหวัดทหารบกราชบุรี คุณพี่ได้เป็นตัวแทนของจังหวัดทหารบกราชบุรี แข่งขันฟุตบอลล์ และมีความสามารถในการยิงปืนแม่น จนได้รับเครื่องหมายแม่นปืน ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสามารถมีระเบียบวินัยเคร่งครัด จนเป็นที่ไว้วางใจของผู้บังคับบัญชาและเป็นที่เคารพนับถือแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา

ภายหลัง เมื่อคุณพี่ได้โอนไปรับราชการในกองทัพอากาศ และประสบอุบัติเหตุจนเกือบถึงทุพลภาพตลอดชีวิต แต่บุญบันดาลให้รอดมาได้ ก็ได้โอนไปรับราชการเป็นตำรวจ เพื่อรับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อไป ตามแนวทางของผู้ใหญ่ซึ่งในขณะนั้น คือ พ.ต.อ. พระขจัด ทารุณกรรม (เงิน หนุนภักดี) ซึ่งเกิดจากพระยาภักดีณรงค์ และคุณหญิงมลิวรรณ เป็นพี่ชายถัดจากบิดาของข้าพเจ้า และเป็นน้องชายของคุณป้ามาลัย หนุนภักดี มารดาของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี

ด้วยอุดมการณ์ดังกล่าวข้างต้น คุณพี่ได้ทำงานทุกอย่าง จนมีชื่อเสียงเด่นในวงการตำรวจ เป็นที่ไว้วางใจของทางราชการ และถึงระดับคนสำคัญในรัฐบาลในยุคนั้น ซึ่งเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบการปกครองแบบราชาธิปไตย เป็นระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยในสมัย พล.อ. พระองค์เจ้าบวรเดช ก่อการกบฏ ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ เกิดความผันผวนในทางการเมืองขึ้นในประเทศไทยมาก คุณพี่ก็มีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่บ้าง ซึ่งข้าพเจ้าก็ลำดับไม่ถูกแต่พอจะเสนอถึงเหตุการณ์ที่ได้ทราบมาถึงการปฏิบัติราชการพิเศษของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี พอสรุปเท่าที่ทราบมีดังนี้.-

– ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ คุณพี่ได้รับคำสั่งให้ไปเฝ้าถวายอารักขา ที่พระราชวังไกลกังวลหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในระหว่างที่มีการยึดอำนาจ เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จากราชาธิปไตยเป็นประชาธิปไตย

– ในขณะที่มีการยึดอำนาจการปกครองขึ้น หลังจากที่ประเทศมีการปกครองเป็นประชาธิปไตยแล้ว จึงเป็นเหตุให้นายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีต้องเดินทางไปนอกประเทศแล้วกลับมาโดยคณะรัฐบาลเชิญให้กลับมา ได้มีคำสั่งให้คุณพี่ไปรับ นายปรีดี พนมยงค์ ที่เมืองสิงค์โปร์ ประเทศมาเลเซีย เข้ามาในกรุงเทพ ฯ

– ในขณะที่ดำรงตำแหน่ง ผกก. จังหวัดชลบุรี ได้พยายามแก้ปัญหาด้วยปฏิภาณไหวพริบเกี่ยวกับเหตุการณ์เคลื่อนไหวในทางการเมือง ในคราวกบฏวังหลวง ทหารเรือเคลื่อนกำลังผ่านจังหวัดชลบุรี จังหวัดชลบุรีรอดจากการเสียเลือดเนื้อและเสียหายทางทรัพย์สินไปได้ด้วยดี

– ในปีที่เกิดกรณีพิพาทระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส ต้องปฏิบัติหน้าที่ตำรวจสนามไปพิชิตกับทหารของกองทัพอินโดจีนฝรั่งเศสทางด่านช่องเม็ก จังหวัดอุบลราชธานี

– ได้ไปดำรงตำแหน่ง ผกก. จังหวัดลานช้าง (ปากลาย) ของประเทศลาว ซึ่งประเทศไทยได้รับมอบจากประเทศลาว โดยคณะกรรมการซึ่งตั้งขึ้นระหว่างรัฐบาลไทย กับรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสให้ไทยได้คืนบางส่วนของประเทศลาว

– ในคราวที่ดำรงตำแหน่งเป็น ผกก. จังหวัดอื่น ๆ เช่น จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นจังหวัดบางแถบจดประเทศมาเลเซีย ผกก. จังหวัดนครจัมปาศักดิ์ ซึ่งเป็นดินแดนที่ได้รับมอบจากรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศส ติดต่อกับประเทศลาวและเขมร

– ในคราวที่ประเทศตกอยู่ในความยึดครองของกองทหารญี่ปุ่น คุณพี่ได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นเสรีไทย ร่วมกับเสรีไทยภายนอกประเทศ โดยมีพื้นที่ปฏิบัติการที่จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดนครนายก ซึ่งถือเป็นแหล่งส่งกำลังบำรุง และที่ตั้งกองหนุนทางยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นในประเทศไทย ปฏิบัติงานได้ผลเป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่ง

– ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ขณะที่คุณพี่เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ แห่งพระราชอาณาจักรไทย ได้รับเลือกให้เดินทางไปประชุม สหภาพรัฐสภา ในต่างประเทศทางยุโรป ได้รับผลสำเร็จตามความต้องการของรัฐสภาแห่งประเทศไทย ในการเดินทางครั้งนี้คุณพี่ประยงค์ หนุนภักดี ภรรยาก็เดินทางไปด้วย และในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ก่อนที่จะถึงแก่อนิจกรรมนี้ ท่านก็เดินทางไปต่างประเทศอีก พร้อมด้วยศรีภรรยาของท่าน ไปเยี่ยมบุตรของท่านที่นครลอนดอน พ.ท. อิสสรพงษ์ หนุนภักดี และแพทย์หญิง สุมนา หนุนภักดี และไปเยี่ยม พ.ท. สุจินดา

คราประยูร และ คุณวรรณี คราประยูร ที่กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. แห่งสหรัฐอเมริกา ทั้งสองครอบครัวนี้ได้ไปกระทำหน้าที่รองผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารบกประจำประเทศนั้น ๆ

บางจังหวัดมีความสำคัญทางชายแดน ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ย่อมต้องใช้วิจารณญาณและประสบการณ์อย่างช่ำชอง การประสานงานที่ดี ตลอดจนการตัดสินใจโดยไม่ผิดพลาด รวมทั้งการเข้าถึงจิตใจข้าราชการในหน่วยงานต่าง ๆ และประชาชนแต่ละท้องถิ่น ฉะนั้นจึงต้องใช้ความเสียสละอย่างแรงกล้า

จังหวัดในภาคกลาง เช่น จังหวัดสุโขทัย จังหวัดลพบุรี ในตำแหน่ง ผกก. ก็จำต้องใช้ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ในด้านการปราบปรามโจรผู้ร้ายให้ความร่มเย็นแก่ราษฎร เพื่ออยู่โดยความสงบ ประกอบอาชีพ มีผลดีที่จะเพิ่มพูนรายได้แต่ละครอบครัว และคุ้มครองดูแลศิลปวัตถุโบราณสถาน อันเป็นที่เชิดชูถึงทางศิลปกรรมของประเทศชาติ สำหรับจังหวัดลพบุรี ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งของหน่วยราชการทหารมาก คุณพี่ก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับทหารได้เป็นอย่างดี นอกเหนือจากการปราบปรามโจรผู้ร้ายซึ่งเป็นหน้าที่ประจำ

ครั้นบั้นปลายของชีวิตของราชการตำรวจ คุณพี่ยิ่งได้รับมอบหมายหน้าที่สำคัญ ซึ่งเป็นตำแหน่งสูง คุณพี่ยิ่งเพิ่มพลังทั้งกายจิตใจและสมอง ด้วยความเสียสละออกปฏิบัติการอย่างสุดความสามารถ อาทิ ในตำแหน่งผู้บังคับการกองตำรวจภูธร รองผู้บัญชาการตำรวจนครบาล และผู้บัญชาการตำรวจภูธร ซึ่งเป็นตำแหน่งครั้งสุดท้ายในชีวิตราชการตำรวจ คุณพี่ได้รับความไว้วางใจจากผู้บังคับบัญชาชั้นสูงอย่างยิ่ง และเป็นที่รักใคร่นับถือจากผู้ใต้บังคับบัญชาโดยทั่วไป

ผู้บังคับบัญชาย่อมได้รับความพอใจ ที่ได้รับผลของการปฏิบัติ ที่คุณพี่ได้ปฏิบัติไปตามความประสงค์ทุกประการ สำหรับผู้ใต้บังคับบัญชานั้น คุณพี่ปกครองดูแลโดยทั่วถึง ให้ความเป็นธรรม สนับสนุนให้มีฐานะตำแหน่งหน้าที่ให้เหมาะสม และพยายามให้ความรู้ ปรับปรุงให้มีขีดความสามารถเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ โดยมิได้ทอดทิ้ง ตลอดถึงครอบครัวของผู้ใต้บังคับบัญชานั้น ๆ ด้วย

เกี่ยวกับอัธยาศรัย ของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี นั้น เป็นที่ประจักษ์แก่คนทุกชั้นแล้วว่า เป็นผู้ที่มีความสุภาพอ่อนโยน และมีความเด็ดขาดอยู่ในตัว เป็นที่ยอมรับกันในหมู่ญาติพี่น้องว่า ผู้ใดที่ได้ไปพบปะ สนทนาด้วย ด้วยการหารือ หรือขอร้องเรื่องใด ๆ ที่ชอบควรแล้ว มักประสบความสำเร็จ หรือมีทางที่จะสำเร็จ ทั้งนี้ เพราะความสามารถในส่วนตัวที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และชี้แจงให้ความกระจ่างแก่ผู้นั้น โดยปราศจากข้อสงสัย เคลือบคลุม และบริการให้ทันทีเท่าที่สามารถจะทำได้ ทั้งในด้านส่วนตัวและราชการ

ด้วยความมีอัธยาศรัยอันดีงาม มีความเมตตากรุณาเช่นนี้ จึงทำให้ญาติพี่น้องได้ไปพึ่งพาอาศัยและรบกวนอยู่ตลอดเวลา อาจพูดได้ว่าประตูบ้านไม่ต้องมีเวลาที่จะปิดได้ ท่านไม่เคยปฏิเสธการช่วยเหลือ แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบเลยก็ว่าได้ มีแต่คำพูดที่ไพเราะให้กำลังใจแก่ผู้ไปพบ เป็นที่สนิทสนม ติดใจในความปรารถนาดีอย่างยิ่ง ความต้องการของผู้ที่ไปพบท่านนั้นมีนานาประการ ทั้งทางส่วนตัวและราชการ การเมือง การศึกษา การเจ็บป่วย การสังคมต่าง ๆ แม้แต่เรื่องการเงิน ท่านพยายามจัดการให้ได้รับความพอใจไปทุกราย ด้วยความสามารถเป็นอย่างยิ่ง

ความสามารถในด้านการเศรษฐกิจสังคม ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญในทุกยุคทุกสมัย ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าในสมัยก่อนนี้ การเงินจะดีก็ต้องมีอำนาจวาสนา มีอิทธิพลหรืออาจพูดได้ว่ามีกำลังคนกำลังอาวุธอยู่ในมือ มีตำแหน่งในราชการในทางการเมือง หรือมีที่พึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลในทางราชการในตำแหน่งสูง เพราะมีผู้ยำเกรง แล้วเงินทองก็ไหลมาเทมา ด้วยการใช้เล่ห์เหลี่ยมวิธีและอุบายต่าง ๆ แต่ตรงกันข้ามกับคุณพี่ ที่พยายามปฏิบัติงานในหน้าที่ และมุ่งแต่จะให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน ด้วยความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริตที่สุด ดังกล่าวแล้วข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นงานที่เสี่ยงต่อภยันตรายหรือไม่ การผ่าพ้นอุปสรรคที่ยากลำบากนั้นเป็นเรื่องธรรมดา บางครั้งข้าพเจ้าเคยเดินทางไปร่วมกับท่าน หรือเคยไปรับราชการในพื้นที่ที่ท่านเคยไปรับราชการอยู่แล้ว จึงรู้เรื่องพอจะบันทึกไว้ได้ ท่านไม่เคยรบกวนความสุข หรือส่วนที่เป็นรายได้ของผู้น้อย หรือผู้ใต้บังคับบัญชา ไม่รบกวนราษฎร ไม่กระทำการอันเป็นการผิดศีลธรรมจรรยา เพราะเป็นเรื่องสำคัญในการปฏิบัติงานของท่าน

การแก้ไขปัญหาชีวิตเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญมากของคุณพี่ คุณพี่สามารถปรับปรุงจิตใจและสามารถอย่างยิ่ง ที่ได้แก้ปัญหาในทางด้านต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ ไม่ปล่อยให้เวลาผ่านไปโดยไร้ค่า ซึ่งการได้ว่าประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ คุณพี่ถูกมรสุมทางการเมือง จึงต้องหาทางประกอบอาชีพในทางการพานิชยกรรม ซึ่งต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบของท่านเอง เพราะไม่เคยศึกษาและปฏิบัติมาเลย แล้วในเวลาไล่เลี่ยกัน คุณพี่ก็โดดเข้าเล่นการเมืองในระยะที่เห็นว่าเป็นทางหนึ่งที่จะได้รับใช้ประเทศชาติและประชาชนให้เป็นไปในทางประชาธิปไตย

คุณพี่เคยได้รับพระราชทานตำแหน่งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทยมาแล้วในสมัยหนึ่ง ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีเกียรติแก่ตนเองและวงศ์ตระกูล จึงได้มีโอกาสแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ในวิถีทางของรัฐสภาสมกับที่ได้เคยตั้งใจไว้เมื่อครั้งสมัครผู้แทนที่ราชบุรี

พอจะกล่าวได้ว่าคุณพี่ได้ปฏิบัติหน้าที่ของท่านตามความปรารถนาของท่าน เกินกว่าความสามารถของบุคคลธรรมดาเช่นนี้ ย่อมเป็นตัวอย่างให้บุตรหลานญาติมิตรทั้งหลาย จะได้พึงประพฤติปฏิบัติร่วมกัน พิจารณาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพแก่ชาติไทยต่อไป ข้าพเจ้าขอเรียนว่าบรรดาบุตรหลาน และญาติมิตรพี่น้อง ในสกุล "หนุนภักดี" ผู้ได้ดำเนินการตามแนวทางของคุณพี่ บ้างอยู่ใกล้ชิดและบ้างก็อยู่ห่างไกล เป็นที่พิสูจน์ได้ว่าได้เกิดความเจริญก้าวหน้า และขอให้ยึดหลักปฏิบัติเช่นเดียวหรือทำนองเดียวกับคุณพี่ ที่กรุณาปฏิบัติเป็นตัวอย่าง และกรุณาพร่ำสอนแนะนำให้แก่บุตรหลานและญาติมิตร ให้ประพฤติในทางที่ดีงาม ให้มีอุดมการณ์เช่นที่คุณพี่ได้ยึดมั่น และมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และราชบัลลังก์

แต่อย่างไรก็ตามผลของความดีทั้งสิ้น ซึ่ง พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ได้ปฏิบัติไปแล้วและได้ปรากฏมาแล้วนั้น ย่อมได้รับความร่วมมือจากศรีภรรยาของท่านคือ คุณพี่ ประยงค์ หนุนภักดี ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญที่เป็นกำลังใจให้คุณพี่เป็นอันดับหนึ่ง ที่สามารถให้ปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ทั้งยังให้ความคิดเห็นด้วยสติปัญญาอันเฉียบแหลม ยึดเอาหลักธรรม เป็นที่พึ่ง ใช้วิจารณญาณ และปฏิบัติงานทุกอย่างโดยไม่ประมาท สมแล้วที่เป็นคู่ชีวิต คุณพี่ประยงค์เศร้าโศก

เสียใจในการจากไปอย่างไม่คาดฝันสุดที่จะพรรณา แต่ก็สามารถหักห้ามได้ด้วยจิตสำนึกในพระธรรม ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งแห่งจิตใจ คุณพี่ประยงค์จะอยู่แทนเป็นที่พึ่งของบุตรหลานญาติและมิตรแทนคุณพี่ที่ได้ล่วงลับไปแล้ว

ความดีของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี ในความทรงจำของข้าพเจ้า เห็นจะต้องยุติลงด้วยความอาลัยอาวรณ์ ขอกราบวิงวอนต่อพระและสิ่งศักดิ์สิทธิทั้งหลายในสากลโลกนี้ จงดลบันดาลให้ ดวงวิญญาณของ พล.ต.ท. ฉัตร หนุนภักดี จงไปสถิตย์ยังวิมานชั้นฟ้า ณ สรวงสวรค์โน้นเถิด.

ระลึกถึงคุณพี่

วันที่คุณพี่ถึงอนิจกรรมนั้น ภรรยาของผมได้มาแจ้งว่า คุณเล็ก (หลานสะใภ้) คนเล็กของผมได้โทรศัพท์แจ้งไปว่า คุณพี่ ได้ถึงแก่อนิจกรรมเสียแล้ว ในชั้นต้นผมยังไม่เชื่อสนิทนัก คิดว่าข่าวคงสับสน อาจเข้าใจผิดกันได้ เพราะก่อนหน้านั้นยังเห็นคุณพี่ไปไหนมาไหนได้ ยังสนทนาแลกเปลี่ยนความเห็นในการรักษาสุขภาพซึ่งกันและกันอยู่ เมื่อตอนที่ผมไปถึงบ้านของท่านก่อนที่จะเข้าไปกราบคารวะศพคุณพี่นั้น ผมยังด้อม ๆ มอง ๆ อยู่พักหนึ่ง ครั้นเห็นว่าแน่นอนแล้วจึงได้เข้าไปกราบศพท่าน (ในชั้นต้นนั้นเกรงว่าถ้าไม่จริงก็เท่ากับเป็นการแช่งท่านไป ท่านอาจจะเป็นลมไปชั่วขณะหนึ่งก็ได้ ตามสภาพของการเป็นโรคเบาหวาน)

ในฐานะที่ผมเป็นญาติใกล้ชิดด้วยผู้หนึ่ง ได้สังเกตการณ์ปฏิบัติราชการของคุณพี่มาโดยตลอดตั้งแต่ยังเป็นนายตำรวจชั้นผู้น้อย จนกระทั่งครบเกษียณอายุราชการ ท่านได้พยายามยึดถือทั้งในการปฏิบัติราชการและความประพฤติส่วนตัวดำเนินไปในทางที่ดี เป็นตัวอย่างส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตประจำวันของผมตลอดมา นับว่าไม่เกินความจริงเลยที่จะกล่าวว่า คุณพี่มีส่วนทำให้น้องพลอยมีความก้าวหน้า ทั้งในทางราชการและส่วนตัวตามไปด้วย

สิ่งที่คุณพี่ถือเป็นหลักปฏิบัติราชการก็คือ การบริการและรับใช้ประชาชน ตามทางที่เหมาะสม เกือบไม่มีวันหยุดพักผ่อน แม้ในวันหยุดราชการก็มักออกเยี่ยมเยียนราษฎร และสืบสวนผู้กระทำความผิดไปด้วยในตัวด้วยความรอบคอบสุขุม จึงทำให้ประชาชนทั่วไปได้รับความอบอุ่นใจและเป็นที่เกรงขามของเหล่ามิจฉาชีพ

พฤติการณ์ที่ผมจะลืมเรียนไว้ในที่นี้ไม่ได้ ในประเด็นสำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งก็คือ คุณพี่เป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์อย่างลึกซึ้ง และพยายามพร่ำตักเตือนสั่งสอนน้อง ๆ และลูกหลานให้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ของสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่โดยสม่ำเสมอมิได้ขาด เรื่องนี้ท่านผู้อ่านที่คุ้นเคยนับถือกับคุณพี่ ย่อมจะทราบดีและเป็นพยานได้

ในด้านการเป็นหัวหน้าครอบครัว คุณพี่เป็น "หนุนภักดี" ที่อาวุโสที่สุดในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นตัวอย่างที่ดีเลิศในการเลี้ยงดูครอบครัวของท่าน ทั้งในด้านความประพฤติ และการศึกษา ตลอดจนการประหยัด ในการสร้างฐานะความเป็นอยู่ ปรากฏว่าลูกหลานในความรับผิดชอบของคุณพี่ มีความรู้ความประพฤติดี มีครอบครัวเป็นหลักฐานโดยทั่วกัน

ในการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของคุณพี่นี้ ขอให้ผลานิสงส์อันเกิดจากคุณงามความดีทั้งในทางราชการและส่วนตัวของคุณพี่ และการบำเพ็ญกุศล ที่ญาติ มิตรสหายได้บำเพ็ญมาโดยตลอด รวมทั้งกุศลวิทยาทาน (ในฐานะที่ผมเคยเป็นประธานมูลนิธิการศึกษามิตรภาพไทย–อเมริกันได้อำนวยการสร้างโรงเรียนประชาบาลให้แก่เด็กไทยผู้ยากจน ไม่น้อยกว่า ๔๐ โรงเรียน และที่คณะกรรมการมูลนิธิมิตรภาพชุดปัจจุบัน ได้รับช่วงดำเนินการต่อมาจนสร้างโรงเรียนดังกล่าวได้รวมแล้วประมาณ ๒๐๐ โรงเรียน) จงเป็นผลปัจจัยดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณพี่ ที่เคารพรักไปสู่สุคติภพดังที่ได้ตั้งมโนปณิธานไว้ตลอดไป.

จากน้องคนหนึ่งของท่าน

พล.ท. [signature]

สวนพุดตาล

๑๗ พ.ย. ๑๗

คุณพ่อคือวีระบุรุษ

ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่แล้วว่า คนเราเกิดมาจะต้องตาย แต่เมื่อคุณพ่อถึงอนิจกรรมครั้งนี้ ก็อดเศร้าสลดไม่ได้ คุณพ่อจากพวกเราไปเร็วเกินไป วันนั้นคุณพ่อออกไปตัดผม ตัดกางเกง โดยเดินไปด้วยเท้า อันแสดงถึงว่า สุขภาพและสติสัมปะชัญญะของท่านยังปกติทุกประการ พอตกบ่ายคุณพ่อนอนเล่นในห้องรับแขก เสียงเด็กในบ้านร้องโวยวายว่า "เร็วเข้า คุณพ่อไม่สบายมาก" มัวโทรศัพท์ตามหมอ พอโทรศัพท์ได้เรื่องได้ราวไปดูคุณพ่อ คุณพ่อแน่นิ่งไปเสียแล้ว ได้พยายามกรอกน้ำเชื่อมเข้าไปในปากเพราะทราบว่า ท่านเป็นเบาหวาน การให้น้ำตาลอาจช่วยได้บ้าง แต่ไม่ได้ผล เพราะน้ำเชื่อมไม่ยอมไหลเข้าไปในลำคอ อวัยวะต่าง ๆ หยุดทำงานหมดแล้ว พอดีรถพยาบาลจากโรงพยาบาลเปาโลมาถึง เราเอาคุณพ่อขึ้นรถเขาให้อ๊อกซิเยนทันที รถวิ่งอย่างเร็วไปโรงพยาบาล ทั้งฉีดยาและช่วยการหายใจ ประมาณครึ่งชั่วโมง นายแพทย์ก็บอกกับเราว่า "เสียใจ ช่วยไม่ได้เสียแล้ว" เท่านั้นเอง เราก็ทราบแน่ว่า คุณพ่อจากพวกเราไปแน่แล้ว คุณพ่อมีลูกหลานมากมาย แต่เวลาท่านจะจากพวกเราไป ท่านอยู่กับคุณแม่เพียงสองคนเท่านั้น คุณพ่อจากไปในวงแขนของคุณแม่ ยังจำภาพนั้นได้ติดตา คุณพ่อนอนเหยียดยาวไม่ได้สติ มีคุณแม่ประคองศรีษะอยู่แต่ผู้เดียว จึงนับได้ว่า คุณพ่อคุณแม่เป็นคู่ทุกข์คู่ยากอย่างแท้จริง คุณแม่ศึกษาธรรมมานานปี การจากไปของคุณพ่อครั้งนี้ คุณแม่ควบคุมสติได้อย่างดีเยี่ยม ลูก ๆ หลาน ๆ เสียอีก ไม่มีจนคนเดียวที่จะเว้นปล่อยโฮเมื่อเคารพศพครั้งแรก ลูก ๆ อยู่คนละทิศละทาง เพ็ง อยู่สระบุรี ตุ๋ย อยู่อังกฤษ และ ติ๋ว อยู่อเมริกา ที่อยู่บ้านมี แอ๊ว กับ เต๊ะ เท่านั้น จึงต้องติดต่อรอเวลาและเหตุการณ์ต่อไป

ในที่สุด ด้วยสิ่งจำเป็นและความเหมาะสมหลาย ๆ อย่าง คุณแม่ ลูก ๆ หลาน ๆ ลงมติให้พระราชทานเพลิงศพคุณพ่อ ในวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส และในการนี้ ได้มี การทำ หนังสือ ที่ระลึก เป็นการ ไว้อาลัย คุณพ่อด้วย คุณพ่อ ได้ ผ่าพ้น งานอันเป็น

ประโยชน์ต่อประเทศชาติมามาก และงานของคุณพ่อเป็นงานฝ่ายบู๊ ฝ่ายบู๊ทั้งหลายทำงานส่วนมากเหมือนปิดทองหลังพระ ไม่ค่อยมีใครรู้ใครเห็นไม่เป็นการยุติธรรมเลย อย่างน้อยที่สุดขอให้ได้มีคนรู้คนเห็นบ้าง แม้ว่าผู้ประกอบกรรมจะได้ถึงอนิจกรรมไปแล้วก็ยังดี

คุณพ่อถือกำเหนิดมาในวงบู๊อย่างแท้จริง เริ่มต้นจากโรงเรียนนายร้อย จปร. พ.ศ. ๒๔๖๗ ปีนั้นคุณพ่อจะสำเร็จเป็นนักเรียนทำการนายร้อยอยู่แล้ว โรงเรียนนายรัอย กับโรงเรียนนายเรือตีกัน ที่ท้องสนามหลวง คุณพ่อร่วมตีกับเขาด้วย และมีอันตรายถึงบาดเจ็บสาหัส คุณพ่อเอาตัวรอดมาได้ด้วยความใจเด็ด เพราะยอมรับสารภาพแต่ผู้เดียว ไม่ยอมบอกผู้บังคับบัญชาว่า มีใครบ้างที่ไปร่วมในครั้งนั้น นอกนั้นจำไม่ได้ทั้งสิ้น บอกแต่เพียงว่า ตัวแต่ผู้เดียวที่ไปร่วมในครั้งนั้น นอกนั้นจำไม่ได้ทั้งสิ้น วันรับพระราชทานกระบี่ คุณพ่อถูกขังอยู่ในห้อง ๑๘ นับได้ว่า คุณพ่อเป็นนักบู๊ที่เด็ดเดี่ยว และมีสัจจะยิ่งผู้หนึ่ง

เมื่อเป็นนักบิน คุณพ่อเกิดอุบัติเหตุขณะวิ่งขึ้น การวิ่งขึ้น ถ้าเกิดอุบัติเหตุนักบินกลัวกันมาก เพราะเครื่องบินมีความเร็วน้อย ส่วนมากไม่ค่อยรอด คุณพ่อขาหัก เท้ากลับบิดไปข้างหลัง เดชะบุญมีเพื่อนคนหนึ่งแข็งใจจับเท้าบิดกลับคืนได้เมื่อโลหิตยังไม่แห้ง คุณพ่อจึงรอดเป็นปกติชนคนธรรมดามาได้

คุณเพ่อมีชีวิตราชการส่วนใหญ่เป็นตำรวจ ในชีวิตตำรวจ ท่านได้ครองชีวิตบู๊มาอย่างพิลึกพิลั่น พ.ศ. ๒๔๗๕ ประเทศไทยเปลี่ยนการปกครอง คุณพ่อได้รับมอบหมายให้คุ้มครองพระราชวงค์อยู่ทางภาคใต้ คุณพ่อไม่เคยเล่าให้ลูก ๆ ฟังว่า มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นบ้าง แต่จากการสดับตรับฟังจากผู้หลักผู้ใหญ่ คาดว่าจะต้องมีเหตุการณ์อะไรที่ใหญ่โตเกิดขึ้นแน่ ๆ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัยกล่าวว่า "ฉันเขียนอะไรไม่ได้ ถ้าฉันเขียนมันจะต้องเป็นประวัติศาสตร์ อย่าให้ฉันเขียนดีกว่า" พระยามานวราชเสวี องค์มนตรีกล่าวว่า "กราบทูล พระนางเจ้ารำไพพรรณีแล้วหรือยัง พระปกเกล้าท่านรักของท่านนะ ท่านเคยฝากฝั่งฉันไว้" จากคำกล่าวของท่านผู้มีเกียรติทั้งสองท่านที่กล่าวมาแล้ว ย่อมยืนยันได้ว่า คุณพ่อต้องประกอบกรรมดีอะไรไว้แน่ แต่ทุกคนยังพูดไม่ออก

บอกไม่ได้ ลูก ๆ หลาน ๆ อยากรู้ แต่ก็ไม่ทราบจะกวนใจท่านผู้รู้ได้อย่างไร นี่แหละครับ นักบู๊ทำงาน เหมือน ปิดทอง หลัง พระ อย่าง นี้ เสมอ พ.ต.อ. ชั้น อุณหจักร รองผู้บังคับการตำรวจน้ำ เคยเล่าให้ฟังว่า ตอนนั้นท่านเป็นนายเวรผู้บังคับการสันติบาล ได้รับคำสั่งให้ถือคำสั่งคุณพ่อออกจากราชการไปให้ทราบ คุณพ่อยังเฝ้าพระศพพระราชวงศ์องค์หนึ่งอยู่ที่วัดราชา ขณะไปถึง คุณพ่อนอนหลับอยู่บนศาลา ไม่กล้าปลุก เพราะ สงสาร คุณอาว์ประทุม ภรรยา พ.ต.อ. ชั้น บุตรี พ.ต.อ. พระขจัดทารุณกรรม เสริมว่า "ได้รับแหนบ ร. ๗ ได้เพียง ๗ วันเท่านั้น" ทั้งหมดนี้ เป็นเครื่องยืนยันว่า คุณพ่อต้องทำกรรมดีที่สูงส่งแน่ ๆ แต่เราไม่ทราบว่าทำดีอย่างไร ?

หลักการบู๊ของตำรวจ ท่านได้สร้างไว้มิใช่น้อย อาทิเช่น

– เมื่อตอนเป็นรองผู้กำกับการตำรวจภูธร จังหวัดสุโขทัย สุโขทัยตอนนั้นมีนักเลงมาก คุณพ่อมีวิธีเข้านักเลงด้วยการหาเรื่องชกต่อยกับนักเลง แล้วไม่เอาเรื่องทางคดี นักเลงเห็นท่านเป็นคนจริง จึงเป็นสมัครพรรคพวก เรื่องร้ายต่าง ๆ ที่เคยก่อไว้ ก็ไม่กล้าก่อต่อไป

– พล.ต.อ. หลวงอดุลย์เดชจรัส เรียกคุณพ่อเข้าไปพบก่อนแต่งตั้งไปเป็น ผบ. หมวดจังหวัดชลบุรี กล่าวว่า "ชลบุรี มีนักเลงมาก มีบ่อนการพนันมาก ถ้าปราบปรามได้สำเร็จ จะให้ทันเพื่อน" คุณพ่อสอนว่า ผู้ใหญ่เขาพูดกันสั้น ๆ อย่างนี้ แต่ได้ใจความ

– การรบกับแม้ว ต้องจัดกำลังน้อย ๆ ยิงแล้วให้แยกกันหนี แล้วไปพบกันใหม่ที่จุดนัดพบ หาไม่เราจะเสียหายหนัก คุณพ่อได้ประสบการณ์เกี่ยวกับการสู้รบกับแม้วตอนอยู่จังหวัดลานช้าง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ ตำรวจภูธรตั้งกองบังคับการกองตรวจตำรวจภูธรขึ้น มีหน้าที่สนับสนุนการปราบปรามของตำรวจภูธรท้องที่ คุณพ่อได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้บังคับการ มีกำลังพล ๓ กองกำกับ การทำงานส่วนมากไปกันมาก ๆ ทุกหน่วยมีหม้อข้าวเครื่องครัวไปเสร็จ ดูๆคล้ายหน่วยปราบปราม ผกค. ขณะนี้ ผิดกันแต่ว่า หน่วยกองตรวจปราบปรามสำเร็จ แล้วย้ายหน่วยเปลี่ยนที่

ไปปราบที่อื่นต่อไป ไม่เหมือนหน่วยปราบ ผกค. จำเจ ไม่มีจบสิ้นลงไปได้สักที ท่านตระเวณไปตรวจหน่วยของท่านอยู่เสมอ ดังนั้นงานจึงได้ผล ท่านเคยปรารภว่า "ถึงจะมีกำลังน้อย แต่เป็นกำลังที่ดีเหมือนข้าวสารที่หนึ่งพิเศษ" ท่านสอนตำรวจของเราว่า "ตำรวจต้องตามคนร้ายให้เหมือนหมาไล่เนื้อ ได้กลิ่นที่ไหน ต้องไปให้ถึงที่นั่น"

ท่านสอนว่า "เป็นผู้บังคับหน่วยต้องรับผิดชอบ อย่าซัดลูกน้อง"

ท่านสอนว่า "เป็นลูกน้องต้องรับผิด อย่าให้ความผิดลุกลามไปถึงเจ้านายได้"

ท่านสอนว่า "อย่าถามความจริงจากลกน้องที่ทำวิสามัญฆาตกรรม ให้ฟังลูกน้องให้การ ถ้ามีข้อบกพร่องทางกฎหมาย ให้หาทางปกปิดให้ก็พอแล้ว การทราบความจริงไม่ได้ประโยชน์อะไร บางครั้งกลับเป็นโทษทางใจเสียอีก"

ตลอดเวลา คุณพ่อเป็นที่ปรึกษาทางการตำรวจของข้าพเจ้า หากครั้งใดอับจนต่อปัญหา ข้าพเจ้าจะไปปรึกษาท่าน ท่านแนะแนวอย่างใด ข้าพเจ้าตัดสินใจทำตามโดยไม่ต้องพะวงสงสัยอะไรอีกเลย และผลจะออกมาในทางดีตลอดเวลา การสูญเสียท่านไปในครั้งนี้ เหมือนกับสูญเสียไปทุกสิ่งทุกอย่าง บุญคุณของท่านมีล้นเหลือที่จะคณานับ ขอให้วิญญาณของท่านไปสู่สุขคติภพ ลูก ๆ อยู่ข้างหลัง ขอยืนยันปฏิญาณว่า จะทำความดีตามแนวทางของคุณพ่อ ด้วยการรักเกียรติ รักชาติ รักศาสนา รักพระมหากษัตริย์ ยิ่งชีวิต ชั่วนิรันดร.

พล.ต.ต. องอาจ ผุดผาด

(พล.ต.ต. องอาจ ผุดผาด)

มรดกอันล้ำค่าที่คุณพ่อมอบให้กระผม

กระผมขอขอบพระคุณคุณแม่ประยงค์ หนุนภักดีและพี่น้องแห่งตระกูล "หนุนภักดี" ที่กรุณาให้เกียรติกระผมได้เขียนคำไว้อาลัยแด่คุณพ่อ พลตำรวจโทฉัตร หนุนภักดี ผู้วายชนม์ กระผมถือว่าเป็นโอกาสอันเหมาะควรที่จะได้แสดงออกซึ่งทัศนะและความรู้สึกของกระผมที่มีอยู่ต่อท่านผู้วายชนม์ โดยการจดจารึกข้อความนี้ไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ กับเป็นการสดุดีและไว้อาลัย เพื่อเป็นเกียรติแก่คุณพ่อผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งกระผมถือว่าท่านเป็นเสมือนหนึ่งบิดาบังเกิดเกล้าของกระผมเอง

การที่กระผมเรียกผู้ล่วงลับว่า "คุณพ่อ" นั้น ย่อมเป็นข้อพิสูจน์ยืนยันว่า กระผมได้ให้ความเคารพนับถือท่านมากเพียงใด ทั้งนี้ความเคารพนับถือของกระผมนั้น ย่อมมีผลสืบเนื่องมาจากพระคุณของคุณพ่อที่มีต่อกระผมและครอบครัวอย่างท่วมท้น สุดที่จะหาถ้อยคำใดมากล่าวให้ตรงตามความรู้สึกอันแท้จริงของกระผมได้

ตามหัวข้อเรื่อง "มรดกอันล้ำค่าที่คุณพ่อมอบให้กระผม" ดังกล่าวข้างต้นนั้น เกิดจากมโนธรรมของกระผมเอง โดยมีเหตุผลค้ำจุนที่จะให้ชื่อเรื่องเช่นนั้น ดังจะได้กล่าวต่อไป

ก่อนอื่นกระผมและครอบครัวขอแสดงความเสียใจต่อพี่น้องแห่งตระกูล "หนุนภักดี" ในมรณกรรมของคุณพ่อ กระผมทราบดีว่า เป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของตระกูลหนุนภักดี ทั้งนี้ เพราะคุณพ่อนั้นเปรียบเสมือนร่มโพธิ์ทองของวงศ์ตระกูล เป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจและสามัคคีธรรมของคุณแม่ประยงค์ หนุนภักดี บุตร ธิดา และวงศ์ญาติทั้งมวลรวมทั้งผู้ที่เคารพนับถือทั้งหลาย สิ่งซึ่งคุณพ่อได้ทิ้งไว้ให้แก่พวกเราดังกล่าวแล้วนั้น ก็คือความเศร้าโทรมนัสเป็นล้นพ้น และสิ่งซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่าสำหรับพวกเรานั้นก็คือคุณธรรมความดีที่ท่านได้สั่งสอน

พวกเราไว้ให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการบำเพ็ญคุณงามความดี รักษาเกียรติยศ ชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ประพฤติชอบ งดเว้นการกระทำความชั่ว มีเมตตากรุณาและความเที่ยงธรรมในระหว่างกันเอง และแก่ผู้อื่นโดยทั่วไป มีความเสียสละ เข้มแข็ง อดทน กล้าหาญ และเพียรพยายามต่อสู้อุปสรรคในชีวิต นี่คือมรดกอันล้ำค่าของคุณพ่อ ที่มอบให้แก่วงศ์ญาติผู้ใกล้ชิด

สำหรับกระผมเองนั้น กระผมได้มีโอกาสฉกฉวยเอามรดกอันล้ำค่าจากคุณพ่อ พลตำรวจโทฉัตร หนุนภักดี ผู้นำแห่งตระกูลนี้ มาได้อย่างมากมายอันเป็นมิ่งขวัญและเป็นศิริมงคลในชีวิตของกระผมเป็นที่สุด กระผมถือว่ากระผมได้มีโชคดีที่ได้มีโอกาสอยู่ใต้ร่มเงาแห่งความดีของคุณพ่อและครอบครัวนี้มาเป็นเวลานานถึง ๒๐ กว่าปี ชีวิตของกระผมได้ถูกปลูกฝังและรับการถ่ายทอดคุณธรรม มโนธรรม จากคุณพ่อ ทั้งโดยตรงและโดยปริยายตลอดเวลา ชีวิตของกระผมจึงถูกย้อมด้วยแสงแห่งความดีตามสมควรจากคุณพ่อ เมื่อกระผมได้มีโอกาสใกล้ชิดคุณพ่อจึงมีความรู้สึกว่าการเรียนรู้เฉพาะในวิชาการแต่อย่างเดียวเท่านั้น หาเป็นการเพียงพอแก่การดำรงชีวิตอย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรีได้ไม่ คุณพ่อได้กรุณาแสดงออกซึ่งความปราถนาดีอย่างจริงใจต่อกระผม เสมือนกระผมเป็นลูกหลานของคุณพ่อเอง โดยได้กรุณาถ่ายทอดหลักในการดำเนินชีวิตทั้งในทางตรงและในทางอ้อมให้แก่กระผม รวมทั้งกระผมเองได้พยายามศึกษาลอกเรียนพฤติกรรมอันดีงามของคุณพ่อมาใช้ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต กระผมมีความสำนึกอยู่เสมอว่า ความสำเร็จทั้งหลายในชีวิตราชการและครอบครัวของกระผมนั้น คุณพ่อมีส่วนกำหนดหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตของกระผมเป็นประการสำคัญ เปรียบเสมือนคุณพ่อเป็นทั้งแสงสว่างแห่งชีวิตและเป็นพลังจูงใจให้กระผมและครอบครัวประสบความสำเร็จและความถูกต้องตามครรลองครองธรรม กระผมและครอบครัวจึงสำนึกในพระคุณอันใหญ่หลวงของคุณพ่ออย่างไม่มีวันลืมได้ และยากที่จะกระทำการใดอันเป็นการทดแทนพระคุณของคุณพ่อให้หมดสิ้นได้ แต่คุณงามความดีที่คุณพ่อมอบให้กระผมนั้นย่อมจะจารึกอยู่ในความทรงจำของกระผมและครอบครัวตลอดไป ทั้งก่อให้เกิดความผูกพันในอันที่จะหาโอกาสแสดงความรักใคร่ช่วยเหลือเกื้อกูลคุณแม่ประยงค์ หนุนภักดี และพี่น้องซึ่งเป็นบุตรธิดาและญาติมิตร

ของคุณพ่อตามฐานานุรูป และโอกาสอันควรที่กระผมจะพึงกระทำได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะพยายามประพฤติปฏิบัติตนตามหลักเกณฑ์และโอวาทที่คุณพ่อได้กรุณามอบให้ กับจะร่วมจิตร่วมใจกับญาติพี่น้องกลับไปสู่ความถูกต้องดีงามในชีวิต ทั้งนี้ย่อมจะเป็นการสนองตอบเจตนาของคุณพ่อประการหนึ่ง ซึ่งกระผมถือว่าเป็นการบำเพ็ญตนเพื่อแสดงออกซึ่งความกตัญญูรู้คุณของคุณพ่อ ทั้งจะเป็นผลส่งให้ชีวิตของกระผมและครอบครัวประสบความสำเร็จตามสมควร ขอให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณพ่อได้โปรดรับความรู้สึกของกระผมและครอบครัวไว้ ณ ที่นี้ด้วย

มรดกอันล้ำค่าที่คุณพ่อมอบให้กระผมนั้น ก็คือหลักธรรมประจำใจในการดำรงชีวิต แม้แต่จะเป็นนามธรรม มิใช่รูปธรรมก็ตาม แต่เป็นปรัชญาอมตของมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม หากผู้ใดยึดถือเป็นหลักปฏิบัติได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์เพียงใด ย่อมจะประสบความสำเร็จในลาภ ยศ สรรเสริญ สุขเพียงนั้น มรดกอันล้ำค่าที่คุณพ่อมอบให้กระผมดังกล่าวนี้ มีเอนกนานัปการ อาทิเช่น

๑. **ในด้านครอบครัว** คุณพ่อเป็นสามีที่ดีที่สุดของคุณแม่ประยงค์ หนุนภักดี มีความซื่อสัตย์ต่อภริยาอย่างมั่นคง คุณพ่อเป็นพ่อที่ดีที่สุดในโลกของลูก ๆ มีความรักใคร่ เมตตา กรุณา อบรมสั่งสอนให้ลูก ๆ ประพฤติดีประพฤติชอบ ให้การศึกษาดีแก่ลูก ๆ ทุกคน คอยเอาใจใส่ช่วยเหลือแก้ปัญหาในชีวิตครอบครัวของคุณพ่อเองและของลูกหลาน แม้คุณพ่อเองจะระทมทุกข์ก็มิเคยแสดงออกหรือถ่ายทอดความทุกข์ยากให้บุคคลในครอบครัวและบุตรหลานรองรับความทุกข์นั้น นับว่าคุณพ่อเป็นร่มโพธิ์ทองของครอบครัวและบุตรหลาน มีคุณธรรมและความเสียสละอันยิ่งใหญ่เพื่อความสุขของครอบครัวและบุตรหลานอันแท้จริง นับว่าเป็นพ่อที่ดีที่สุดและหาได้ยาก

๒. **ในด้านความเที่ยงธรรมและความเมตตากรุณานั้น** คุณพ่อมีคุณธรรมเหล่านี้อย่างพร้อมมูล ท่านได้แผ่ความเที่ยงธรรม ความเมตตากรุณาต่อบุคคลในครอบครัว วงศ์ญาติ และบุคคลทั่ว ๆ ไป โดยอาศัยตามหลักสุจริตยุติธรรมเป็นที่ตั้ง นับว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยาก

๓. **ในด้านความซื่อสัตย์สุจริต** คุณพ่อยึดถือหลักการดำรงชีวิตทั้งในทางราชการและส่วนตัว โดยยึดถือหลักความซื่อสัตย์สุจริตเป็นสำคัญที่สุด คุณพ่อยกย่องสรรเสริญบุคคลที่มีความซื่อสัตย์และจริงใจ และชิงชังต่อบุคคลที่ไร้ซื่อถือสัตย์ โดยคุณพ่อได้ดำรงรักษาคุณธรรมข้อนี้

เป็นสมบัติของคุณพ่ออย่างมั่นคงทั้งในหน้าที่ราชการและส่วนตัวตลอดมา ในชีวิตของคุณพ่อนับว่าคุณพ่อเป็นข้าราชการแผ่นดินที่ใจบริสุทธิ์มือสะอาดที่สุดท่านหนึ่ง ไม่เคยมีประวัติมัวหมองเสียหายในเรื่องกระทำทุจริตผิดกฎหมายหรือทรยศต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ ทั้งนี้ เพราะคุณพ่อได้ดำรงรักษาไว้ซึ่งคุณธรรมตามข้อนี้โดยเคร่งครัด นับว่า คุณพ่อเป็นแบบอย่างอันดีงามของข้าราชการตำรวจทั้งหลาย

๔. **ในด้านความกล้าหาญนั้น** คุณพ่อเป็นผู้ที่มีความเด็ดเดี่ยวกล้าหาญในการปฏิบัติราชการงานแผ่นดินที่สำคัญ ๆ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความเด็ดขาดในสิ่งที่ควรใช้ความเด็ดขาด มีภูมิปัญญาปฏิภาณในการปฏิบัติหน้าที่ราชการโดยอาศัยเหตุผลและความเหมาะควรเป็นเครื่องมือในการตกลงใจ

๕. **ในด้านการบริหารงาน** นับว่าคุณพ่อเป็นบุคคลสำคัญในวงราชการงานแผ่นดินท่านหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติในราชการตำรวจนั้น คุณพ่อเปรียบเสมือนเป็นเพชรน้ำหนึ่งของกรมตำรวจในยุคนั้น กล่าวคือ

ความสามารถในด้านการปกครองผู้ใต้บังคับบัญชา คุณพ่อยึดถือหลักความเมตตากรุณาและความเที่ยงธรรมภายใต้การปฏิบัติตามบทกฎหมาย ระเบียบแบบแผนของทางราชการเป็นมูลฐานปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความเอาใจใส่ สร้างขวัญและกำลังใจของผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติราชการ สนับสนุนยกย่องผู้ใต้บังคับบัญชาที่กระทำความดีให้ได้รับปูนบำเหน็จความชอบตอบแทนตามคุณงามความสามารถและโดยสุจริตยุติธรรม ไม่เลือกที่รักมักที่ชังนับว่าคุณพ่อเป็นผู้บังคับบัญชาที่ดีที่สุด และหาได้ยากท่านหนึ่ง

ในด้านการปราบปรามนั้น กิตติศัพท์อันเป็นที่ยอมรับนับถือกันโดยทั่วไปที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ความสามารถในด้านการปราบปรามโจรผู้ร้าย คุณพ่อเป็นนายตำรวจมือปราบที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งของกรมตำรวจ โจรผู้ร้ายชุมรุม หรือก๊กใหญ่ ๆ ซึ่งก่อการปล้นสดมภ์ฆ่าฟัน

ผู้คนล้มตายทำลายชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนอย่างทารุณโหดร้ายและอุกอาจ ไม่เกรงกลัวอาญาแผ่นดิน อันเป็นภัยคุกคามสวัสดิภาพของประชาชนนั้น ไม่ว่าจะมีอยู่หรือเกิดขึ้น ณ ที่ใดในแผ่นดินไทย และเมื่อทางราชการได้มอบหมายให้คุณพ่อรับผิดชอบปราบปรามแล้ว คนร้ายชุมรุมหรือก๊กนั้น จะถูกปราบปรามลงอย่างราบคาบโดยเด็ดขาดในที่สุด กิตติศัพท์ตามข้อนี้ย่อมเป็นที่ยอมรับนับถือและเล่าลือสืบต่อกันมาทั้งในวงราชการและประชาชนตลอดมาจนบัดนี้ ซึ่งนับว่าเป็นบุญกุศลของกรมตำรวจ และประชาชนในยุคที่คุณพ่อเป็นผู้พิทักษสันติราษฎร์ รับราชการตำรวจอยู่ คุณงามความดีตามข้อนี้ของคุณพ่อย่อมจะจารึกอยู่ในความทรงจำของกรมตำรวจและประชาชนตลอดไป

๖. **ในด้านการประสานงาน** คุณพ่อเป็นผู้ที่มีความสามารถและคุณสมบัติพิเศษในการติดต่อประสานงานกับบุคคลและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ เพราะมีบุคคลิคภาพ อัธยาสัยไมตรีเป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลทั่วไป ก่อให้เกิดความร่วมมือทั้งในผู้ใต้บังคับบัญชา บุคคลภายนอกและประชาชน อันเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างสมเกียรติและศักดิ์ศรีตลอดมา นับว่าเป็นตัวอย่างอันดีในการปฏิบัติราชการแผ่นดินของข้าราชการทั่วไป

๗. **ในด้านประโยชน์ส่วนรวม** คุณพ่อเป็นผู้ที่เห็นประโยชน์ของชาติบ้านเมืองและประชาชนส่วนรวมเป็นสำคัญกว่าส่วนตัว เป็นผู้มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ยิ่งกว่าชีวิตของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีความจงรักภักดีเทอดทูล บูชาสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างแรงกล้าอาจยอมเสียสละชีวิตเลือดเนื้อเป็นราชพลีเมื่อชาติบ้านเมืองต้องการ

จากประวัติและคุณงามความดีของคุณพ่อดังกล่าวข้างต้นนั้น กระผมถือว่า เป็นมรดกอันล้ำค่าที่คุณพ่อได้ปลูกฝังให้เกิดขึ้นในมโนธรรม และเป็นอุดมการณ์ของกระผม หรือนัยหนึ่งนับเป็นมรดกอันล้ำค่าที่คุณพ่อได้กรุณามอบให้กระผม และครอบครัวด้วยความรัก และปรารถนาดีอย่างบริสุทธิ์ใจ เสมือนกระผมเป็นลูกหลานของคุณพ่อเอง ซึ่งกระผมและครอบครัวรู้สึกเป็นเกียรติและภาคภูมิใจที่โดยพฤตินัยกระผมและครอบครัวมีความผูกพันกับคุณพ่อในฐานะเช่นว่านั้น

ในฐานะที่ผู้วายชนม์เป็นผู้มีอุปการะคุณต่อกระผมและครอบครัวดังกล่าวแล้ว เพื่อแสดงออกซึ่งกตัญญูกตเวทิตา กระผมและภริยาขอน้อมจิตต์กราบอัญเชิญอานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัยและพระสยามเทวาธิราช รวมทั้งมวลสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก ขอได้โปรดดลบันดาลให้คุณพ่อ พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ได้กรุณารับรู้ด้วยญาณวิถีถึงความรู้สึกของกระผมทั้งมวลดังกล่าวข้างต้น และขอให้กุศลผลบุญที่คุณพ่อได้บำเพ็ญไว้ในชาตินี้ รวมทั้งส่วนบุญที่กระผมและครอบครัวตลอดจนท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายได้มีเมตตาจิตต์บำเพ็ญอุทิศให้แก่ผู้วายชนม์ จงเป็นผลานิสงส์ส่งเสริมให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณพ่อจงสถิตย์สถาพร ณ ทิพยพิมาน และเสวยสุขารมณ์ ในสัมปรายภพชั่วนิจนิรันดร์

ด้วยความเคารพรักอย่างสูงยิ่ง

พ.ต.อ. สง่า ดวงอัมพร

(สง่า ดวงอัมพร)

ผู้กับกำการ ๑ กองปราบปราม

๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

อาลัย คุณอาว์ฉัตร

การจากไปของคุณอาว์ เหมือนฝัน ถึงแม้จะรู้กันว่าความตายเป็นของธรรมดา แต่ก็ไม่มีใครคาดคิดว่าจะได้รับข่าวอย่างรวดเร็วเช่นนี้ เนื่องจากคุณอาว์ยังแข็งแรง เป็นที่รู้กันในหมู่ผู้คุ้นเคยเคารพนับถือ ว่า ท่านมีโรคเบาหวานเป็นโรคประจำตัว แต่ท่านก็ได้พยายามรักษาสุขภาพเป็นอย่างดียิ่ง

การจากไปอย่างไม่มีวันกลับของคุณอาว์ เป็นการขาดร่มโพธิ์ร่มไทรของสมาชิกในสกุลหนุนภักดี ทั้งนี้ เนื่องจากคุณอาว์เป็นแกนกลางของญาติ ให้ความอบอุ่นร่มเย็นแก่ทุกคนที่วิ่งเข้ามาหา ที่เข้ามาพบปะ ที่มาปรึกษาหารือขอแนวทาง ซึ่งพระคุณอันนี้ไม่มีเฉพาะในหมู่ญาติเท่านั้น แต่ยังทั่วไปสำหรับผู้ที่คุ้นเคย ข้าพเจ้าในฐานะที่เป็นหลานได้สังเกตปฏิปทาของคุณอาว์อย่างชื่นชมเสมอมา ไม่ว่าจะไปทำอะไรที่ไหนพอรู้ว่าเป็นหลานของ "คุณฉัตร" จะต้องได้รับกล่าวสรรเสิญถึงคุณอาว์แทบทั้งสิ้น แม้แต่ครั้งสุดท้าย เมื่อเดือนตุลาคม พรรคพวกได้จัดการทอดกระฐินที่วัดแห่งหนึ่งในอำเภอสูงเนิน ชาวบ้านที่สูงอายุก็ยังได้กล่าวถึงท่านในทางที่ดี เนื่องจากท่านเคยดำรงตำแหน่งผู้บังคับการตำรวจภูธรเขต ๓ จังหวัดนครราชสีมา เมื่อยี่สิบปีก่อนโน้น

ปฏิปทาของคุณอาว์ที่ควรกล่าวถึงอย่างยิ่ง และข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น ในเรื่องการพนัน ซึ่งปรากฏว่าท่านไม่เคยเล่นเลยแม้แต่น้อย แม้แต่เห็นคนอื่นเล่นก็ไม่ชอบและไม่สนับสนุน ท่านได้เคยเล่าให้ฟังว่า เมื่อตอนสำเร็จจากโรงเรียนนายร้อยได้เข้าไปกราบคุณพ่อของข้าพเจ้า (ร.อ. เทศ หนุนภักดี) คุณพ่อได้ให้เงิน 300 บาท ไปตัดเครื่องแบบ และได้สอนว่า จะกินเหล้าสูบบุหรี่ก็ตามใจ แต่ขออย่างหนึ่งคือการพนัน อย่าเล่นเป็นอันขาด ท่านได้รับปาก และตั้งแต่บัดนั้นมา จนกระทั่งถึงแก่กรรม ท่านไม่ยอมเล่นเลย แม้แต่ลอตเตอรี่ นี่เป็นการแสดงว่า

ท่านเป็นคนมีสัจจะ ซึ่งสมเด็จ พระบรมศาสดา ได้ทรงตรัส ไว้เป็น ธรรมะ ข้อหนึ่งของผู้ครองเรือน นอกจากในเรื่องสัจจะดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีอีกเรื่องหนึ่งที่ประทับใจเป็นอย่างยิ่งก็คือ เรื่องความกตัญญูกตเวที ท่านเป็นผู้รู้คุณของผู้มีคุณ และพยายามตอบสนองเมื่อมีโอกาสอยู่เสมอ ชีวิตของท่านไม่ใช่ราบรื่นเสมอมา มีบางระยะต้องออกจากราชการ ก็สืบเนื่องมาจากความกตัญญูรู้คุณคน ถึงแม้จะทำให้ท่านต้องได้รับความลำบากในขณะนั้น แต่ท่านก็ภูมิใจตลอดมา ในส่วนที่เกี่ยวกับญาติทางจังหวัดนนทบุรี ท่านก็ได้แสดงให้เห็นประจักษ์ในเรื่องนี้ ท่านยกย่องพี่สะใภ้ของท่านเป็นอย่างยิ่งตั้งแต่ต้นจนอวสานต์ แม้กระทั่งตอนที่คุณแม่ของข้าพเจ้าเจ็บ ก็ได้ห่วงใยและไปค้างเฝ้าไข้ เป็นกำลังใจ ให้ตลอด จนกระทั่ง คุณแม่ถึง แก่กรรม ซึ่งเป็นพระคุณหาที่สุดมิได้แก่ญาติทางเมืองนนท์ทุกคน

ชีวิตของคุณอาว์ เป็นชีวิต ที่เป็นไปตาม หลักคำสอน ของพระบรมศาสดา **ที่ว่ามาสว่างไปสว่าง** ถึงแม้ว่าวัยของท่านจะเลย 6 รอบ ลูกหลาน ก็ยังอยาก ให้ท่านอยู่ เป็นประทีป ส่องทางขอความคิดอันถูกต้องเมื่อมีปัญหา เป็นที่พึ่งเมื่อมีภัย เป็นที่อาศัยเมื่อทุกข์ร้อน แต่ก็ไม่มีผู้ใดยับยั้งการจากไปได้ เพราะเป็น ธรรมดา ของชีวิต ที่มีการ เกิดขึ้น ในเบื้องต้น แปรปรวนในท่ามกลาง และแตกสลายในที่สุด จึงได้แต่กราบขอให้ดวงวิญญาณของคุณอาว์ จงประสบแต่สันติสุขตามควรแก่วิสัยในสัมปรายภพ คำสั่งสอนที่ได้มีเมตตาและปฏิปทาต่าง ๆ ที่หลานได้พบเห็นและรับมา ก็จะพยายามประพฤติปฏิบัติจนกว่าชีวิตจะหาไม่สืบไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสอนครั้งสุดท้าย ด้วยการตายอย่างปัจจุบันทันด่วนของท่าน ก็ได้เป็นเครื่องเตือนสติพวกเราอยู่หลังว่า เมื่อมีโอกาสที่จะทำความดีได้ จงรีบทำเถิด อย่ารอเวลาเลย ใครเล่าจะรู้ว่าความตายจะมาถึงตนเมื่อใด ไม่มีใครช่วยใครได้ในเมื่อความตายมาถึง สมดังคำตรัสสอนของพระบรมครูที่ว่า **"ขอท่านทั้งหลาย จงยังประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทในกาลทุกเมื่อเถิด"**

กราบด้วยความเคารพยิ่ง

หลาน ๆ เมืองนนท์

กราบไว้อาลัย

แม้ความตายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น แต่เมื่อถึงคราวที่คุณอาจากไป หลาน ๆ ก็ยังหักห้ามความเสียใจไม่ได้ ด้วยเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่อีกครั้ง เมื่อคุณอายังมีชีวิต คุณอาเป็นหลักเป็นจุดรวมร่วมแรงร่วมใจของลูกหลาน มีความเอื้ออาทรต่อหลาน ๆ ตลอดจนให้แนวการดำรงชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งคุณอาได้ถือหลักปฏิบัติเป็นประจำ คุณอาประกอบแต่กรรมดี จึงถึงพร้อมด้วยเกียรติยศ ชื่อเสียงเผื่อแผ่มาถึงลูกถึงหลานโดยทั่วหน้า

ขอกุศลกรรมที่คุณอาได้บำเพ็ญตลอดมาทั้งชีวิต รวมทั้งอานิสงส์ที่คุณอาผู้หญิง และบรรดาลูกหลานญาติพี่น้อง ได้ร่วมทำบุญอุทิศให้แก่คุณอาเมื่อวายชนม์แล้ว โปรดเป็นผลส่งให้คุณอาที่เคารพยิ่งของหลาน ๆ ได้รับสุคติ ณ สัมปรายภพ.

จากหลาน ๆ

(ลูกคุณลุงทัศน์ หนุนภักดี)

อาลัยคุณลุง

การจากไปโดยไม่มีวันกลับอย่างกระทันหันของคุณลุง ทำให้หลาน ๆ รู้สึกเศร้าโศกเสียใจและอาลัยมากจนไม่อาจบรรยายถึงความรู้สึกสูญเสีย ความสะเทือนใจอันลึกล้ำนี้ได้ จึงขอยกบทกลอนซึ่งคุณเนภาลัย สุวรรณธาดา ได้เขียนให้เมื่อครั้งที่เสียคุณพ่อไปดังนี้

''รวมวาจาอาลัยทั้งในโลก
รวมเสียงโศกสะอื้นสั่งทั้งสวรรค์
รวมถ้อยคำน้ำตาสารพัน
ไม่เทียมทันเท่าหัวใจอาลัยเลย''

หลาน ๆ บ้านสุทธิทิพย์

๘ ธ.ค. ๑๗

กราบแทบเท้าไว้อาลัย

หลานเพิ่งได้รับข่าวร้ายที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิต เมื่อตอนเย็นของวันที่แปดนี้เอง อ้อยมาอยู่กับกล้วยแล้วรวม ๓ อาทิตย์รอข่าวคราวทางบ้าน เปิดตู้จดหมายทุกวันก็ไม่มีข่าวของใครเลย ยังเสียใจว่าทำไมทุกคนจึงลืมพวกเรา ไม่เคยแม้แต่สังหรณ์หรือนึกเดาว่าทุกคนกำลังเศร้าโศก นี่ตี ๒ กว่าแล้วหลานยังนอนไม่หลับ คิดกลับไปกลับมาไม่อยากจะเชื่อว่าเป็นจริง เมื่อวันที่อ้อยออกเดินทางคุณตายังมาส่งให้พวงมาลัยพี่ตุ้มและดอกไม้กับอ้อย คุณตายังแข็งแรงตบหัวลูบหัวอ้อยให้หลานตั้งใจเรียน สั่งให้พี่ตุ้มดูแลอ้อยให้ดี ๆ อ้อยเขียนจดหมายฉบับนี้ยากเหลือเกินเขียนไปร้องไห้ไปเพราะคุณตาท่านพระคุณยิ่งใหญ่เหลือเกิน หลานยังไม่ทันได้ตอบแทนพระคุณ ไม่มีวัดจะไปทำบุญไม่มีโอกาสไปฟังสวดอภิธรรม ไม่ได้กลับไปร่วมพิธีพระราชทานเพลิงศพ เห็นคุณตาท่านวันสุดท้ายก็วันที่ ๗ ตุลา ที่ดอนเมืองวันนั้น คุณตาเสียไปเกือบร่วมเดือนยังเพิ่งทราบข่าว นึกย้อนไปได้ว่าวันที่คุณตาท่านเสียคงเป็นวันที่อ้อยเขียนจดหมายถึงแม่ครั้งสุดท้าย ฉบับวันที่ ๒๔ ตุลาคม อ้อยเขียนตอนตีสองเห็นจะได้ และยังบังคับให้พี่ตุ้มออกไปเป็นเพื่อน ส่งไปรษณีย์ในเวลานั้นให้ได้เราสองคนใส่เสื้อคลุมเดินไปส่งจดหมายข้างนอก ถ้าคิดหักลบเวลาแล้ว เวลานั้นเมืองไทยคือวันที่ ๒๕ ตุลา ราว ๆ บ่าย ๒ โมงกว่า ๆ อ้อยไม่มีโอกาสได้ทราบเลย ทุกคนคงไม่ผิดกับอ้อย อ้อยทราบว่าคุณยายไม่ร้องไห้ คุณยายสงบ คุณยายเป็นแม่พระ สอนอ้อยหน่อยซิคะ อ้อยกราบอาราธนาคุณพระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงคุ้มครองคุณยายตลอดจนทุกคนทางบ้าน และขออ้อนวอนสวดมนต์อ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก ได้โปรดส่งดวงวิญญาณอันสูงส่งของคุณตาผู้เสมือนพ่อของเราทุกคนให้ไปสู่สุขคติภพ และรับทราบความอาลัยสูงสุดในชีวิตของหลานด้วย ขอวิญญาณของคุณตาท่านได้โปรดยกโทษให้แก่หลานที่ยังไม่ได้มีโอกาสทดแทนพระคุณ และขอให้หลานได้ไปเกิดอยู่ภายใต้ร่มไทรอันอบอุ่นของคุณตาในชาติหน้าและทุก ๆ ชาติต่อไปอีกเถิด

กราบแทบเท้าโดยความเคารพและอาลัยสูงสุดในชีวิต

หลาน ตุ้ม + อ้อย + กล้วย + อั๋น

กราบเท้าคุณยาย อาลัยคุณตา

กล้วยเพิ่งได้ทราบข่าวการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของคุณตา ซึ่งเป็นที่รักของกล้วย ไม่เคยมีความเสียใจครั้งไหนที่ยิ่งใหญ่เท่าครั้งนี้เลยค่ะ คุณตาเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของเราทุกคน กล้วยคิดอยู่ตลอดเวลาว่า อั๋น กล้วยจะนำความสำเร็จกลับไปกราบเท้าคุณตา คุณยาย แต่นี่เร็วเกินไป แม้แต่เวลาที่จะตอบแทนพระคุณก็ไม่เหลืออีกแล้ว กล้วยอยากจะกลับไปกราบศพ อยากไปฟังสวด อยากได้มีโอกาสหรือได้มีส่วนร่วมบำเพ็ญกุศลด้วย คุณยายช่วยบอกคุณตาแทนกล้วยด้วยค่ะ ทางนี้กล้วยไม่มีแม้แต่ธูปที่จะจุดอธิษฐาน กล้วยได้แต่เพียงร้องไห้และพนมมืออธิษฐานเท่านั้น ยิ่งกล้วยเอารูปคุณตามาดูด้วยแล้ว กล้วยไม่อยากเชื่อเลยค่ะ อยากให้เป็นความฝัน กล้วยสงสารคุณยายที่สุด ทุกคนขณะนี้คงมีความรู้สึกเหมือนกล้วย แม่บอกว่าตาลร้องไห้อยากจะเข้าไปอยู่ในโกศกับคุณตา ตาลคงรักคุณตาคุณยายเหมือนที่กล้วยรัก คุณตาคุณยายเป็นเหมือน พ่อ แม่ ของกล้วยหรือยิ่งกว่า แม่บอกว่าคุณยายสงบใจได้ แต่กล้วยทำไม่ได้เลยค่ะ คุณตาน่าจะรอกล้วยก่อน กล้วยไม่มีโอกาสได้เห็นเลย นี่ทุกคนมีโอกาสได้อยู่ในพิธี แต่กล้วย พี่อ้อย บุญน้อยเหลือเกินที่ไม่มีโอกาสเช่นนั้น คุณยายขา กราบคุณตาแทนกล้วยด้วยนะค่ะ คุณยายขาแม่บอกว่าจะสวดจนถึง ๕๐ วันแล้วจะพระราชเพลิงเลย คุณยายเก็บกระดูกคุณตาไว้ให้กล้วยด้วยนะค่ะ อย่างน้อยกล้วยก็ยังจะมีโอกาสได้กราบส่วนหนึ่งของคุณตาบ้าง.

ตอนนี้กล้วย พี่อ้อย ไว้ทุกข์ให้คุณตาด้วยค่ะ กล้วยอยากจะทำบุญตักบาตร แต่ก็ไม่สามารถจะทำได้ คุณยายขา กล้วยอยากจะกลับไปอยู่กับคุณยาย อยากจะกลับไปคอยรับใช้ แตงบอกว่าคุณยายคอยปลอบโยนทุก ๆ คน คุณยายเป็นแม่พระของทุก ๆ คนจริง ๆ ค่ะ คุณตาก็เช่นกันเป็นพ่อพระ ท่านไม่เคยทำบาป ทำแต่ความดี แม้แต่คนไทยที่อเมริกานี้ กล้วยบอกชื่อคุณตาเขายังรู้จัก และชมว่าเป็นตำรวจที่ชื่อเสียงดีจริง ๆ กล้วยกราบเท้าคุณยายเพียงแค่นี้ก่อน แล้วกล้วยจะเขียนมาคุยกับคุณยายบ่อย ๆ ค่ะ.

กราบมาแทบเท้าด้วยความเคารพรักอย่างสูงสุด

กล้วย อั๋น ค่ะ

แด่คุณพี่ฉัตรที่เคารพรัก

คำกล่าวที่ว่า "ไม่มีใครที่จะดีไปหมดทุกอย่างนั้น" ผู้เขียนเลิกคิดแล้วว่าเป็นความจริง เพราะผู้เขียนได้มีพี่อย่างพี่ฉัตร ใช่ว่าการเขียนถึงผู้ตายจะต้องเขียนถึงแต่ความดี อันความดีพิเศษของท่านนั้น ผู้เขียนคงจะไม่สามารถบรรยายได้หมดและสมใจ

ชีวิตครอบครัวของท่าน เป็นชีวิตตัวอย่างที่แสนจะอบอุ่น ท่านมีความรักอย่างกว้างขวาง ท่านได้ปฏิบัติต่อภรรยาของท่านอย่างสุภาพบุรุษและสม่ำเสมอ ช่วยภรรยาทำงานบ้าน ทนุถนอมภรรยา กับสุภาพสตรีอื่น ๆ ท่านก็เอื้อเฟื้ออ่อนโยนแม้ในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นการเปิด–ปิดประตูรถ ทุกครั้งที่ลูก–หลานจะออกจากบ้านไปไหน ๆ ประจำวัน ท่านจะต้องเดินออกมาส่ง และกำชับกำชาอย่างเป็นห่วงเป็นใย สิ่งเหล่านี้คนมักจะมองข้ามไปและเห็นเป็นสิ่งหยุมหยิม แต่ผู้ที่ได้รับจะรู้สึกประทับใจที่สุด ต่อมาในยุคหลานของท่าน มีสิ่งใหม่ ๆ ของคนรุ่นใหม่เกิดขึ้น ท่านก็เข้าใจอย่างดี คำติของท่านก็ไพเราะไม่เคยทำลายน้ำใจใคร ท่านเป็นผู้ประเสริฐเป็นผู้ที่ไม่มีอคติ ความคิดเห็นของท่านเข้ากับเหตุการณ์ได้ดีเสมอ ผู้ใดที่มาขอความช่วยเหลือจากท่าน จะเป็นผู้ใดก็ตาม จะไม่เคยผิดหวัง ตลอดชีวิตของท่าน คำที่ท่านจะพูดว่า ไม่ว่าง ไม่สบาย ไม่ได้ คำเหล่านี้เป็นไม่มี ท่านให้ความสำคัญแก่คนทุกคนที่เชิญท่านไปในงาน บ่อยครั้งที่ท่านต้องเหน็ดเหนื่อยมาก เช่นในวันเดียวกัน เริ่มงานตั้งแต่เช้ามืดท่านต้องเดินทางไปต่างจังหวัด เพื่อเป็นเถ้าแก่สู่ขอผู้หญิง และทำหน้าที่อื่น ๆ ไปตลอดวัน จนกระทั่งถึงพิธีปูที่นอนและส่งตัว การเอื้อเฟื้อของท่านเช่นนี้ ซึ่งตามปกติของคนเรา แม้แต่คนหนุ่มสาวก็ยังไม่สามารถจะไปงานได้ทุก ๆ งาน

ในด้านการทำงาน ท่านได้ปฏิบัติมาจนสิ้นชีวิต ท่านเป็นผู้กล้าหาญ มีการตัดสินใจด้วยความเชื่อมั่นในตัวเอง ตรงต่อเวลา เป็นผู้ที่อดทน มีความเสมอต้นเสมอปลาย ท่านเคยเคารพผู้ใด แม้ผู้นั้นจะตกต่ำลงท่านมิเคยเปลี่ยนแปลง แม้แต่ลับหลังมิมีผู้ใดรู้เห็น ท่านก็ได้แสดงความเคารพแม้แต่กับภาพ การถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของท่าน ๆ ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่สมกับการปฏิญาณ

ของท่านทุกประการ ในชีวิตราชการ ท่านปฏิบัติงานได้อย่างดีในทุกยุคทุกสมัยกับทุกเหตุการณ์ ใช้ธรรมะเป็นหลักในการทำงาน แม้กระทั่งท่านออกจากราชการ ท่านได้ทำงานพิเศษตลอดมา ทำอย่างจริงจังเป็นงานบริหาร งานของท่านเจริญไปตามอายุของท่าน การปฏิบัติงานของท่านประสพความสำเร็จ ผู้เขียนมีความภูมิใจมากที่ผู้เขียนมีพี่ที่แสนประเสริฐ และมีความรักสามัคคีประดุจพี่น้องพ่อแม่เดียวกัน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วแม้แต่พี่น้องพ่อแม่เดียวกันก็ยังไม่อาจจะให้ความรักแก่กันและกันได้ถึงเพียงนี้

(สุชาดา ชมเสวี)

แด่คุณพ่อ

ผู้เป็นทุกสิ่งทุกอย่างแห่งชีวิตของลูก ๆ

ทั้ง ๆ ตระหนักดีว่า วันหนึ่งเราจะต้องประสบสภาวะเช่นนี้ ครั้นถึงวาระนั้นเข้าจริง ลูกทุกคนทั้งหญิงและชายก็สุดระงับความเศร้าโศรกอาดูรไว้ได้ ดุจดังส่วนหนึ่งแห่งชีวิตของเราหลุดหายไป

สิ่งที่คุณพ่อกระทำมาเพื่อลูก ๆ ทำให้คำว่า **"พ่อ"** มีความหมายลึกซึ้งอยู่ในจิตใจของเราเกินกว่าจะพรรณาให้ใครเข้าใจความรู้สึกนี้ได้ พระคุณและความเมตตาของท่านนั้นท่วมท้นตั้งแต่ลูก ๆ เริ่มจำความได้ คนที่ยิ่งใหญ่อยู่ในดวงใจของเราก็คือ คุณพ่อ และลูกมิได้ประหลาดใจเลยที่เลือดเนื้อเชื้อไขของพวกเรา ไม่ว่าจะเป็นหลานตาหรือหลานปู่ ต่างก็ให้ความรักเคารพท่าน เยี่ยงเดียวกับความรู้สึกของเราเมื่อเยาว์วัย

ลูกไม่อาจตัดสินได้ว่า ในชีวิตราชการและหน้าที่การงาน คุณพ่อจะประสบความสำเร็จสมความตั้งใจหรือไม่ แม้ว่าคุณพ่อจะได้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการตำรวจภูธร ซึ่งเป็นตำแหน่งราชการที่สูงส่ง และสำคัญยิ่งตำแหน่งหนึ่งของกรมตำรวจ และแม้เมื่อเกษียณอายุออกจากราชการแล้ว ก็ยังเป็นประธานกรรมการของบริษัทหลายแห่งก็ตาม แต่ในหน้าที่ของพ่อ ลูกไม่เคยคิดว่าจะมีใครกระทำได้สมบูรณ์เท่าคุณพ่อ

คุณพ่อมิใช่เป็นเพียงร่มโพธิ์ร่มไทรให้ความร่มเย็นแก่ทุกคนในครอบครัว ท่านคือดวงประทีปแห่งชีวิตของเรา ลูก ๆ เจริญก้าวหน้ามาเพียงนี้ สืบเนื่องจากการอบรมสั่งสอนแนะนำของคุณพ่อ ท่านให้ความรักความอบอุ่นเสมอเหมือนกัน ไม่ว่าลูกหญิง ชาย เขย หรือสะใภ้ และยังเผื่อแผ่ไปยังญาติและเพื่อนทุกฝ่าย

สิ่งที่คุณพ่อย้ำเตือนลูก ๆ เสมอมาก็คือ ความซื่อสัตย์ คุณพ่อมีความภูมิใจในชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ที่บรรพบุรุษสร้างสมกันต่อ ๆ มาในเรื่องความซื่อสัตย์กตัญญูต่อเจ้านายและผู้มีคุณ

คุณพ่อเข้มแข็งทั้งจิตใจและร่างกาย ไม่เคยแสดงความเหนื่อยอ่อน หรือวิตกกังวลในเรื่องอะไร จนลูก ๆ เกือบจะไม่ทราบว่า ภาระหน้าที่ราชการตำรวจของท่านนั้นหนักเอาการ จนกระทั่งลูกชายคนหนึ่งสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า และมีโอกาสที่จะเลือกหนทางชีวิตเจริญรอยตามอาชีพตำรวจอย่างคุณพ่อ ได้เรียนปรึกษาหารือท่าน ทั้งที่ขณะนั้นคุณพ่อก็มีตำแหน่งสูงพอดูอยู่ในกรมตำรวจ แต่ท่านกลับขอร้องด้วยเหตุผลว่า ไม่อยากให้ลูกต้องลำบากอย่างพ่อ

คุณพ่อให้ความห่วงใยแก่ลูก ๆ เสมอมา ไม่ว่าลูกคนไหนจะไปอยู่แห่งหนตำบลใด ท่านจะต้องไปเยี่ยมเยียนจนถึงถิ่นที่อยู่ เช่นเมื่อปี ๒๕๑๕ แม้จะมีสุขภาพไม่สู้ดีนักเนื่องจากมีโรคเบาหวานรบกวน และมีอาการปวดที่ไหล่ซ้ายเนื่องจากกระดูกงอก คุณพ่อและคุณแม่ก็ยังสู้อุตส่าห์เดินทางไปเยี่ยมลูกชายและลูกสาวที่อังกฤษและสหรัฐอเมริกา

ในด้านความสัมพันธ์ฉันท์พ่อลูก พวกลูก ๆ ได้แต่เป็นฝ่ายรับตลอดมา ลูก ๆ จึงเสียใจที่ล้วนเป็นคนบุญน้อย ไม่มีโอกาสทดแทนบุญคุณคุณพ่อ ทั้ง ๆ ระยะหลังท่านมีอายุมากขึ้น และสุขภาพไม่ค่อยดีนัก หน้าที่การงานทำให้พวกเราต้องห่างท่านออกไป ลูกสองคนอยู่ต่างประเทศที่เหลือก็อยู่ต่างจังหวัด และอาจจะเป็นว่าคุณพ่อเป็นบุคคลยิ่งใหญ่อยู่ในจิตใจของเรามาตั้งแต่เด็กทำให้เรามองเห็นไปว่าคุณพ่อยังแข็งแรง มาคิดได้เดี๋ยวนี้ก็สายไปเสียแล้ว ความจริงระยะหลัง ๆ นี้คุณพ่อเหงา แต่ความเป็นคนเข้มแข็งของท่าน ประกอบกับไม่ต้องการให้ลูกคนใดเป็นกังวลคุณพ่อจึงไม่เคยแสดงอาการอ่อนเพลียให้ปรากฏ ลูก ๆ ไม่เคยคิดว่าคุณพ่อจะจากพวกเราไปเร็วเช่นนี้ ทุกคนต่างก็ฝันต่างก็คอยวันที่ลูกทุกคนจะได้กลับมาอยู่กันพร้อมหน้ามารวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ให้คุณพ่อได้สุขใจ แต่ลูกจะไม่ได้มีวันนั้นอีกแล้ว

๒๕ ตุลาคม เวลา ๑๕.๐๐ น. คุณพ่อจากลูก ๆ ไปเร็วเหลือเกิน ไม่มีลูกคนใดได้เห็นใจท่าน คุณพ่อเคยสอนลูกว่าคนที่ประพฤติผิดรู้ตัวว่าผิด แล้วไม่กระทำซ้ำอีก ควรแก่การให้อภัยแต่ความผิดที่ไม่ได้ปรนนิบัติดูแลคุณพ่อให้ดีเท่าที่ควร ความผิดครั้งนี้เป็นความผิดพลาดใหญ่หลวงที่สุดในชีวิตของลูก ๆ ลูกจะไม่ยอมให้เกิดขึ้นซ้ำอีก ลูกทุกคนตระหนักในความรักที่ยิ่งใหญ่ และ

ห่วงใยอย่างที่สุดที่คุณพ่อมีต่อคุณแม่เป็นอย่างดี หากคุณพ่อมีญาณวิถีใดก็ตาม โปรดวางใจว่าลูก ๆ จะรับใช้ดูแลคุณแม่ให้ดีที่สุด และจะประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบของความดีตามที่คุณพ่อเคยอบรมสั่งสอน

ด้วยเดชะคุณพระศรีรัตนตรัย อานิสงส์และคุณความดี จงเป็นผลปัจจัยให้วิญญาณของคุณพ่อที่รักเคารพสูงสุดของลูก ไปสู่สุคติและสงบสุข ณ สัมปรายภพโน้นเทอญ และ**ลูก ๆ ขอตั้งจิตอธิษฐาน ขอตามไปเกิดเป็นลูกของคุณพ่อทุกชาติไป**

จากลูก

สุดแสนอาลัยคุณพี่ฉัตร

ต่อแต่นี้ไม่มีแล้ว . . . ร่มโพธิ์แก้วที่คุ้มเกศ

ขอให้ดวงวิญญาณของคุณพี่ โปรดรับรู้ไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า ดิฉันและลูกหลานทุกคน โศรกเศร้า เสียใจ และอาลัยคุณพี่มากมายเพียงใด การจากไปของคุณพี่ นับว่าเป็นการสูญเสียครั้งที่ยิ่งใหญ่ และสำคัญที่สุดในชีวิตของพวกเรา ดิฉันขอให้คำมั่นว่า

> **"จะดูแล ปกป้อง คุ้มครองลูกหลาน ให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข เช่นเดียวกับเมื่อครั้งคุณพี่ยังมีชีวิตอยู่ และจะขอทำหน้าที่ พ่อแม่ ปู่ย่าและตายาย ให้สมบูรณ์ต่อไป ตามที่คุณพี่ปรารถนา"**

บั้นปลายของชีวิต เมื่อคุณพี่เกษียณอายุออกจากราชการแล้ว เราได้ใช้ชีวิตคู่อย่างสงบสุข ถึงแม้คุณพี่จะได้รับเชิญเป็นประธาน บริษัทหลายแห่ง แต่ก็เพียงกำหนด และควบคุมนโยบายเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องเข้าไปคลุกคลี ลำบากตรากตรำ เช่นงานตำรวจ คุณพี่จึงมีโอกาสเอาใจใส่ครอบครัวได้มากขึ้น ได้สนับสนุนลูก ๆ ทุกคน โดยทุ่มเท ทั้งกำลังทรัพย์ และกำลังความคิด เพื่อให้แต่ละครอบครัวมีหลักฐานที่มั่นคง มีบ้านอยู่อาศัย มีรายได้ที่เพียงพอแก่การเลี้ยงชีพ คุณพี่ทำได้สำเร็จตามที่ตั้งใจทุกประการ เราทั้งสองเริ่มหมดห่วง เมื่อมีเวลาจะพากันไปฟังธรรม หรือมิฉะนั้นก็ออกไปพักผ่อนที่บ้านสวนเมืองนนท์ ไปเที่ยวไร่ที่ชลบุรี หรือเยี่ยมญาติที่ราชบุรี ชีวิตตอนนี้ช่างมีความสุขเสียจริง ๆ จนถึงกับเกิดความโลภ บ่อยครั้งที่คุณพี่ปรารภว่า "ถ้าเราจะตายจากกันไป ขอให้จากโลกนี้ไปพร้อม ๆ กันนะ"

แต่แล้วคุณพี่ก็มาจากน้องไปอย่างกระทันหัน และไม่คาดฝันด้วยอาการสงบ เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๑๗ เวลา ๑๕.๐๐ น. ที่บ้าน "ประยงค์ฉัตร" ด้วยหัวใจวาย ยังความเศร้าโศก

เสียใจมาสู่ครอบครัวอย่างสุดจะพรรณา ดิฉันยังจำภาพตั้งแต่เราเริ่มรู้จักกัน เมื่อสมัยเป็นเด็ก ๆ ได้ดี โดยที่เราเป็นญาติกัน จึงสนิทสนม ไปมาหาสู่กันเสมอ คุณพี่จากไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพ ฯ ต่อเมื่อสำเร็จเป็นนายทหารจึงกลับมาประจำที่ราชบุรีอีก เราเริ่มใช้ชีวิตคู่ตั้งแต่นั้นมา เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมานานถึง ๕๐ ปี โดยที่ไม่เคยมีปากเสียงกันเลย คุณพี่มีความอดทนอย่างประเสริฐ เข้มแข็งเด็ดขาดทั้งร่างกายและจิตใจ มีคุณธรรมในการครองเรือนอันสูงส่ง เป็นตัวอย่างที่ดีงามแก่ลูกหลาน และญาติมิตร

แม้คุณพี่ล่วงลับไปแล้ว แต่คุณงามความดียังฝังอยู่ในความทรงจำของดิฉันตลอดเวลา ไม่มีวันลืมเลือน ขอกรรมดีทั้งหลายที่คุณพี่ได้บำเพ็ญมาตลอดชีวิต ประกอบกับแรงอธิษฐานของดิฉัน บุตร ธิดา และญาติมิตร จงเป็นผลส่งให้คุณพี่ไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นเทอญ และขอให้ดิฉันมีโอกาสใช้ชีวิตคู่ร่วมกับคุณพี่ฉัตรทุกชาติไป.

ประยงค์

เรื่องที่จัดพิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์

๑. **คู่มือวิปัสสนา (คัดมาบางตอน)**

ของ *พระครูสังวรสมาธิวัตร*

๒. **ตอบปัญหาธรรมทางสถานีวิทยุ**

ของ *หม่อมเจ้าหญิง พูนพิสมัย ดิศกุล*

๓. **พุทธปรัชญา กับ หลักธรรมในการบริหารและการปกครอง**

ของ *ดร. ทินพันธุ์ นาคะตะ*

๔. **แนวความคิดในการแก้ไข ปรับปรุง งานสอบสวน**

ของ *พ.ต.อ. สง่า ดวงอัมพร*

การปฏิบัติสมถะ

และ

วิปัสสนากรรมฐานเบื้องต้น

สมถะ

(อานาปานสติ)

เบื้องต้นโดยย่อ

---

๑. อาบน้ำชำระกายให้สะอาด

๒. สมาทานศีล ๕–๘

๓. ไหว้พระสวดมนต์

๔. ขอพระกรรมฐาน

คำสมาทาน

อุกาสะ ๆ ณ โอกาสบัดนี้ ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งพระกรรมฐาน ขอขณิกะสมาธิ อุปจาระสมาธิ อัปปนาสมาธิ และวิปัสสนาญาณจงบังเกิดมี ในขันธสันดานของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะตั้งสติไว้ที่ลมหายใจเข้าออก หายใจเข้ารู้ หายใจออกรู้ ๓ หน และ ๗ หน ร้อยหนและพันหน ด้วยความไม่ประมาทนับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เทอญ

วิธีปฏิบัติ

นั่งขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตั้งกายให้ตรง (หรือนั่งตามถนัด) หลับตาลง ปล่อยใจให้สบาย อย่าให้จิตไปเกาะเกี่ยวอะไร หายใจให้พอดี อย่าหายใจให้แรงเกินไป หรืออย่าให้เบาเกินไป ตั้งสติตามกำหนดรู้ทันลมหายใจเข้าออกที่กระทบปลายจมูกหายใจเข้ายาวก็ให้รู้ตามไป หรือหายใจเข้าสั้นก็ให้รู้ตามไปตลอด อย่าให้จิตคิดไปทางอื่น ตลอดเวลา ๑–๒–๓–๓๐ นาที หรือ ๑–๒–๓–๔–๕ ชั่วโมง เป็นต้น ให้จิตนิ่งแน่วอยู่กับลมหายใจเข้าออกอยู่เสมอ (จนกว่าจะหมดเวลาที่กำหนดไว้) เป็นต้น เสร็จแล้วแผ่เมตตา

แผ่เมตตาและอธิษฐาน

สัพเพ สัตตา	=	สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น
อเวรา	=	จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย
อัพยาปัชฌา	=	จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีความเบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย
อนีฆา	=	จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย
สุขีอัตตานัง ปริหะรันตุ	=	จงมีความสุขกาย สุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

ข้าพเจ้าขอตั้งสัจจะอธิษฐาน ขออานุภาพแห่งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญแล้ว มีการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาจงมาเป็นพลวปัจจัย เป็นนิสัยตามส่งให้เกิดปัญญาญาณทั้งชาตินี้ชาติหน้า ตลอดชาติอย่างยิ่ง จนถึงความพ้นทุกข์ คือ พระนิพพาน เทอญ

วิปัสสนา

เบื้องต้น

๑. หาสถานที่ให้เป็นที่สบาย เหมาะแก่การปฏิบัติวิปัสสนา

๒. หาอาหารให้เป็นที่สบาย เหมาะแก่การปฏิบัติวิปัสสนา

๓. หาอาจารย์ให้เป็นที่สบาย เหมาะแก่การปฏิบัติวิปัสสนา

๔. ศึกษาวิปัสสนาภูมิให้มีความเข้าใจในการปฏิบัติวิปัสสนา

๕. ไหว้พระ สวดมนต์

๖. สมาทานศีล ๕-๘ และสมาทานวิปัสสนา ฯ

คำน้อมถวายอัตภาพแด่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

อิมาหํ ภนฺเต ภควา อตฺตภาวํ ตุมฺหากํ (ภควโต) ปริจฺจชามิ

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอน้อมถวายอัตภาพร่างกายนี้แด่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

คำถวายอัตภาพแด่ท่านอาจารย์

อิมาหํ ภนฺเต อาจาริย อตฺตภาวํ ตุมฺหากํ (อาจาริยสฺส) ปริจฺจชามิ

ข้าแต่พระอาจารย์ผู้เจริญ กระผม (ดิฉัน) ข้อน้อมถวายอัตภาพร่างกายนี้แด่ท่านพระอาจารย์

คำขอพระวิปั่สสนากรรมฐาน

นิพฺพานสฺส เม ภนฺเต สจฺฉิกรณตฺถาย กมฺมฏฺฐานํ เทหิ

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ โปรดให้กรรมฐาน แก่กระผม (ดิฉัน) เพื่อจะได้กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน

คำสมาทานวิปั่สสนากรรมฐาน

อุบาสะ ๆ ณ โอกาสบัดนี้ ข้าพเจ้าขอสมาทานซึ่งพระวิปั่สสนากรรมฐาน ขอขณิกะสมาธิ อุปจาระสมาธิ อัปนาสมาธิ และวิปั่สสนาญาณ จงบังเกิดมีในขันธสันดานของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะตั้งสติไว้ที่ตา ขณะเห็นกำหนดว่า สีเป็นรูป (เห็น) รู้เป็นนาม ขณะได้ยิน ตั้งสติไว้ที่หู กำหนดว่า เสียงเป็นรูป (ได้ยิน) รู้เป็นนาม ขณะได้กลิ่น ตั้งสติไว้ที่จมูก กำหนดว่า กลิ่นเป็นรูป รู้เป็นนาม ขณะรู้รส ตั้งสติไว้ที่ลิ้น กำหนดว่า รสเป็นรูป รู้เป็นนาม ขณะรู้สึกสัมผัสเย็น, ร้อน, อ่อน, แข็ง ตั้งสติไว้ที่กาย กำหนดว่า เย็นเป็นรูป รู้เป็นนาม ร้อนเป็นรูป รู้เป็นนาม อ่อนเป็นรูป รู้เป็นนาม แข็งเป็นรูป รู้เป็นนาม

ขณะนึกคิดทางใจ ตั้งสติไว้ที่ใจ กำหนดว่า หัวใจเป็นรูป นึกคิดเป็นนาม

ขณะยืน ตั้งสติไว้ที่รูปยืน กำหนดว่า ยืนเป็นรูป รู้เป็นนาม

ขณะเดินก้าวไป ตั้งสติไว้ที่เท้าเคลื่อนไหว กำหนดว่า ก้าวเป็นรูป รู้เป็นนาม

ขณะนั่ง ตั้งสติไว้ที่รูปนั่ง กำหนดว่า นั่งเป็นรูป รู้เป็นนาม

ขณะนอน ตั้งสติไว้ที่รูปนอน กำหนดว่า นอนเป็นรูป รู้เป็นนาม

ขณะคู้เหยียดเคลื่อนไหว ตั้งสติไว้ที่คู้เหยียดเคลื่อนไหว กำหนดว่า คู้เป็นรูป รู้เป็นนาม เหยียดเป็นรูป รู้เป็นนาม เคลื่อนเป็นรูป รู้เป็นนาม ไหวเป็นรูป รู้เป็นนาม

จะพยายามกำหนดรูปนามที่เป็นปัจจุบันให้ทันทุก ๆ ขณะ มิให้เผลอ แม้เวลาบ้วนปาก เวลานุ่งห่ม เวลาอาบน้ำ เวลาฉันอาหาร (รับประทาน) เวลาเข้านอน เวลาตื่นนอน เวลาล้างหน้าแปรงฟัน เวลาไปส้วม ฯ ให้มีสติระลึกรู้ทันทุก ๆ ขณะ และตั้งอยู่ในข้อห้าม คือ

(๑) เว้น **กมฺมรามตา** คือไม่ทำกิจการงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่จำเป็น เช่น อ่านหนังสือ เขียนหนังสือ เป็นต้น

(๒) เว้น **นิทฺทารามตา** คือไม่แกล้งนอนหลับกลางวันกลางคืนนอนน้อยเพียรมาก

(๓) เว้น **ภสฺสารามตา** คือไม่พูดคุยกับผู้ปฏิบัติด้วยกัน

(๔) **สงฺคณิการามตา** คือไม่สังคม ไม่รับแขก ไม่พูดกับคนภายนอก ถ้าจำเป็นต้องพูดกับคนภายนอก ก็พูดแต่น้อยด้วยอาการสำรวม คือหลับตาลง มีสติระลึกรู้ทันทุก ๆ คำพูด

(๕) เว้น **คุตฺตทวารตา** คือต้องสำรวมในทวารทั้งปวงจะไม่สำรวมไม่ได้ ต้องปฏิบัติให้ติดต่อกันไป ไม่หยุดการปฏิบัติเว้นไว้แต่เผลอหรือหลับไป

(๖) เว้น **โภชเน มตฺตญฺญุตา** คือต้องรู้จักประมาณในการบริโภคอาหารให้พอดี และเว้นของเสพติดให้โทษทุกชนิดเสียให้เบาบาง และให้หมดสิ้นไป

(๗) เว้น **วิมุตฺตํ จิตฺตํ นปจฺจเวกฺขติ** คือไม่พิจารณาจิตที่เกิดขึ้น และผ่านพ้นไปไม่ได้ ต้องพิจารณา กำหนดรู้จิตทุก ๆ ขณะมิได้ขาดสายเสมอ

จะเพียรพยายามตั้งสติกำหนด ระลึกรู้รูป – นาม หรือสภาวะธรรมให้ทันปัจจุบันธรรมอยู่ทุก ๆ ขณะที่เกิดขึ้น ไม่ให้เผลอด้วยความไม่ประมาท เพื่อจะให้ถึงซึ่งศีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนวิสุทธิ และเพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน นับแต่วันนี้ไป จะเพียรพยายามตั้งสติกำหนดรู้รูป – นาม ให้เป็นไปโดยติดต่อมิได้ขาดสาย นับตั้งแต่ ๓ หน ๗ หน และร้อยหน พันหน ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปเทอญ

ต้องเจริญไปตามมัชฌิมาปฏิปทา คือ มรรคทั้ง ๘ ประการ ดังนี้

๑. **สัมมาทิฏฐิ** = คือความเห็นชอบ

๒. **สัมมาสังกัปปะ** = คือความดำริชอบ

๓. **สัมมาวาจา** = คือความพูดชอบ

๔. **สัมมากัมมันตะ** = คือการทำการงานชอบ
๕. **สัมมาอาชีวะ** = คือเลี้ยงชีพชอบ
๖. **สัมมาวายามะ** = คือความเพียรชอบ
๗. **สัมมาสติ** = คือความระลึกชอบ
๘. **สัมมาสมาธิ** = คือความตั้งใจมั่นชอบ

ต้องเจริญไปตามมรรคทั้ง ๘ ประการ ไม่ให้ตึงเกินไป ไม่ให้หย่อนเกินไป ให้รู้ปัจจุบันธรรม ไม่ให้เลยไปถึงบัญญัติที่เป็นเหตุให้ความโลภ ความโกรธ ความหลงเกิดไม่ได้ ให้มีสติ, สมาธิ, ปัญญา, ตามสมควรแก่การปฏิบัติ

หมายเหตุ = เมื่อรับพระกรรมฐานจากท่านอาจารย์แล้วไปเข้าสู่ห้องกรรมฐานที่สงบสงัด จุดธูปเทียนบูชาพระศรีรัตนตรัยอันเป็นอามิสบูชาครั้งสุดท้าย เพราะตลอดเวลาแห่งการปฏิบัตินั้นให้เป็นไปด้วยการปฏิบัติบูชาอย่างเดียว ตั้งจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคงน้อมระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า คุณของพระธรรมเจ้า คุณของพระสงฆเจ้า ตลอดถึงคุณของบิดา – มารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ และผู้มีคุณทั้งหลายตลอดถึงคุณของปวงเทพเจ้าที่เป็นสัมมาทิฏฐิรักษาพระพุทธศาสนา ที่สิงสถิตอยู่ในที่ใกล้ และที่ไกลในที่ต่าง ๆ และแล้วตั้งสัจจะอธิษฐานไว้อย่างมั่นคงว่า........

ในการปฏิบัติในโอกาสการครั้งนี้ ถ้าไม่ได้ไม่ถึงในสิ่งอันควรได้ควรถึงด้วยความเพียรด้วยความบากบั่นอันไม่ท้อถอย ถึงแม้ว่าเนื้อทุกชิ้น โลหิตทุกหยาด จะเหือดแห้งหายไป เหลืออยู่แต่หนัง เอ็น กระดูก ก็ตามที เมื่อนั้นเราจะสละกำลังทุกส่วนเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานตามความเป็นจริงที่สุดทุกข์เถิด

เมื่ออธิฐานเสร็จแล้วตั้งใจแผ่เมตตา

แผ่เมตตาให้แก่ตนเอง

อหํ สุขิโต โหมิ = ขอให้ข้าพเจ้าจงมีความสุข
อหํ นิทฺทุกฺโข โหมิ = ขอให้ข้าพเจ้าจงปราศจากทุกข์
อหํ อเวโร โหมิ = ขอให้ข้าพเจ้าจงปราศจากเวร

อหํ อพฺยาปชฺโฌ โหมิ	= ขอให้ข้าพเจ้าจงปราศจากความลำบาก
อหํ อนีโฆ โหมิ	= ขอให้ข้าพเจ้าจงปราศจากอุปสรรค
สุขี อตฺตานํ ปริหรามิ	= รักษาตนให้มีความสุขตลอดกาลนาน

แผ่เมตตาให้แก่ผู้อื่น

สพฺเพ สตฺตา	= หมู่สัตว์ทั้งปวง
สพฺเพ ปาณา	= หมู่สัตว์ที่มีลมปราณทั้งปวง
สพฺเพ ภูตา	= หมู่ภูตทั้งปวง
สพฺเพ ปุคฺคลา	= บุคคลทั้งหลายทั้งปวง
สพฺเพ อตฺตภาวปริยาปนฺนา	= หมู่สัตว์ที่เกี่ยวเนื่องเนื่องด้วยอัตภาพทั้งหลายทั้งปวง
สพฺเพ อิตฺถิโย	= สตรีทั้งหลายทั้งปวง
สพฺเพ ปุริสา	= บุรุษทั้งหลายทั้งปวง
สพฺเพ อริยา	= พระอริยะทั้งหลายทั้งปวง
สพฺเพ เทวา	= เทพเจ้าทั้งหลายทั้งปวง
สพฺเพ วินิปาติกา	= หมู่สัตว์นรกทั้งหลายทั้งปวง

อเวรา โหนฺตุ อพฺยาปชฺฌา โหนฺตุ อนีฆา โหนฺตุ สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ

จงปราศจากเวร ปราศจากความลำบาก ปราศจากอุปสรรค รักษาตนให้มีความสุขเถิด

แผ่เมตตาไปในทิศทั้ง ๑๐

ปุรตฺถิมายทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอหมู่สัตว์ทั้งปวงในทิศบูรพา (ตะวันออก) จงเป็นผู้มีความสุขเถิด

ทกฺขิณาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอหมู่สัตว์ทั้งปวงในทิศทักษิญ (ทิศใต้) จงเป็นผู้มีความสุขเถิด

ปจฺฉิมาย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอหมู่สัตว์ทั้งปวงในทิศปัจจิม (ทิศตะวันตก) จงเป็นผู้มีความสุขเถิด

อุตฺตราย ทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอหมู่สัตว์ทั้งปวงในทิศอุดร (ทิศเหนือ) จงเป็นผู้มีความสุขเถิด

ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอหมู่สัตว์ทั้งปวงในทิศอาคเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) จงเป็นผู้มีความสุขเถิด

ทกฺขิณาย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอหมู่สัตว์ทั้งปวงในทิศหรดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) จงเป็นผู้มีความสุขเถิด

ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอหมู่สัตว์ทั้งปวงในทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) จงเป็นผู้มีความสุขเถิด

อุตฺตราย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอหมู่สัตว์ทั้งปวงในทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) จงเป็นผู้มีความสุขเถิด

เหฏฺฐิมาย อนุทิสาย สพฺเพสตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอหมู่สัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องต่ำ จงเป็นผู้มีความสุขเถิด

อุปริมาย อนุทิสาย สพฺเพ สตฺตา สุขิตา โหนฺตุ

ขอหมู่สัตว์ทั้งปวงในทิศเบื้องสูง จงเป็นผู้มีความสุขเถิด

หมายเหตุ = เสร็จแล้วก็ตั้งสติกำหนดรู้ รูป – นาม ให้ทันปัจจุบันธรรมตลอดไป จนกว่าจะออกจากการปฏิบัติ เมื่อจะออกจากการปฏิบัติ ต้องได้รับอนุญาตจากอาจารย์เสียก่อนจึงจะออกได้ ในเวลาปฏิบัติอยู่ให้รับการสอบอารมณ์และฟังเทศน์ ตามคำสั่งของอาจารย์

เรื่องนอกจากนี้ให้รู้ในเวลาปฏิบัติ.

วิปัสสนาภูมิ ๖ (โดยย่อ)

วิปัสสนาภูมิที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้โดยย่อ มี ๖ ภูมิ คือ

๑. **ขันธ์ ๕.** (คือกองทั้ง ๕)

๒. **อายตนะ ๑๒.** (คือสถานที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ มี ๑๒)

๓. **ธาตุ ๑๘.** (คือสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตน ๆ มี ๑๘)

๔. **อินทรีย์ ๒๒.** (คือความเป็นใหญ่และเป็นผู้ปกครอง มี ๒๒)

๕. **อริยสัจ ๔.** (คือความจริงอันประเสริฐ มี ๔ อย่าง)

๖. **ปฏิจจสมุปบาท ๑๒.** (คือความประชุมพร้อมของเหตุผล มี ๑๒)

ปรมัตถธรรม ๔ ประการ

๑. **จิต** ๘๙. หรือ ๑๒๑. ดวง (รู้อารมณ์)

๒. **เจตสิก** ๕๒. .... (ประกอบกับจิต)

๓. **รูป** ๒๘. .... (แตกดับ)

๔. **นิพพาน** ๑. .... (สงบ)

ภูมิที่ ๑ ขันธ์ ๕ พร้อมด้วยความหมาย

๑. **รูปขันธ์** = มีหน้าที่แตกดับ

๒. **เวทนาขันธ์** = มีหน้าที่เสวยอารมณ์

๓. **สัญญาขันธ์** = มีหน้าที่จำอารมณ์

๔. **สังขารขันธ์** = มีหน้าที่ปรุงแต่งจิตหรืออารมณ์

๕. **วิญญาณขันธ์** = มีหน้าที่รู้อารมณ์

สงเคราะห์ปรมัตถธรรม ๔ ลงในขันธ์ ๕

เอารูปปรมัตถ์ ๒๘	เป็น	รูปขันธ์
เอาเวทนาเจตสิก ๑	,,	เวทนาขันธ์
เอาสัญญาเจตสิก ๑	,,	สัญญาขันธ์
เอาสังขารเจตสิกที่เหลือ ๕๐	,,	สังขารขันธ์
เอาจิต ๘๙ หรือ ๑๒๑	,,	วิญญาณขันธ์
ส่วนนิพพานเป็นขันธวิมุตติ	พ้นจากขันธ์ ๕	

แสดงขันธ์ ๕ เป็นรูปธรรม นามธรรม

๑. รูปขันธ์	เป็นรูปธรรม	(รูปธรรม)	
๒. เวทนาขันธ์	เป็นนามธรรมเจตสิก	นามธรรมเจตสิก ๓	นามธรรม
๓. สัญญาขันธ์	เป็นนามธรรมเจตสิก		
๔. สังขารขันธ์	เป็นนามธรรมเจตสิก		
๕. วิญญาณขันธ์	เป็นนามธรรมเจตสิก	นามธรรมจิต ๑	

เมื่อรวมนามธรรมเจตสิก ๓ กับนามธรรมจิต ๑ เป็นนามธรรม ขันธ์ ๔ รูปขันธ์ ๑ เป็นรูปธรรม ย่อขันธ์ ๕ แล้วได้แก่รูปธรรมและนามธรรมนั่นเอง

ภูมิที่ ๒ อายตนะ ๑๒ คือ

ภายใน ๖	**ภายนอก ๖**
๑. จักขายตนะ – ตา	๑. รูปายตนะ – สี
๒. โสตายตนะ – หู	๒. สัททายตนะ – เสียง
๓. ฆานายตนะ – จมูก	๓. คันธายตนะ – กลิ่น
๔. ชิวหายตนะ – ลิ้น	๔. รสายตนะ – รส
๕. กายายตนะ – กาย	๕. โผฏฐัพพายตนะ – เครื่องสัมผัสกาย
๖. มนายตนะ – ใจ	๖. ธรรมายตนะ – ธรรมทางใจ

อายตนะ ๑๒ เป็นรูปนาม

- ตากับสีเป็นรูปธรรม เห็นเป็นนามธรรม
- หูกับเสียงเป็นรูปธรรม ได้ยินเป็นนามธรรม
- จมูกกับกลิ่นเป็นรูปธรรม รู้กลิ่นเป็นนามธรรม
- ลิ้นกับรสเป็นรูปธรรม รู้รสเป็นนามธรรม
- อิริยาบถกับหัวใจเป็นรูปธรรม ผู้สั่ง หรือรู้เป็นนามธรรรม

ภูมิที่ ๓ ธาตุ ๑๘

แบ่งออกเป็น ๓ ประเภทด้วยกัน คือ

ธาตุรับ

๑.	จักขุธาตุ	– ตา,	เป็นรูป
๒.	โสตะธาตุ	– หู,	เป็นรูป
๓.	ฆานะธาตุ	– จมูก,	เป็นรูป
๔.	ชิวหาธาตุ	– ลิ้น,	เป็นรูป
๕.	กายธาตุ	– กาย,	เป็นรูป
๖.	มโนธาตุ	– ใจ,	เป็นนาม

ธาตุกระทบ

๗.	รูปธาตุ	– สี,	เป็นรูป
๘.	สัททะธาตุ	– เสียง,	เป็นรูป
๙.	คันธาธาตุ	– กลิ่น,	เป็นรูป
๑๐.	รสธาตุ	– รส,	เป็นรูป
๑๑.	โผฏฐัพพาธตุ	– เครื่องสัมผัสกาย,	เป็นรูป
๑๒.	ธัมมธาตุ	– อารมณ์ทางใจ	เป็นได้ทั้งรูปทั้งนาม

ธาตุที่รับรู้

๑๓.	จักขุวิญญาณธาตุ	เห็นสี	เป็นนาม
๑๔.	โสตะวิญญาณธาตุ	ได้ยินเสียง	,,
๑๕.	ฆานะวิญญาณธาตุ	รู้กลิ่น	,,
๑๖.	ชิวหาวิญญาณธาตุ	รู้รส	,,
๑๗.	กายวิญญาณธาตุ	รู้สึก	,,
๑๘.	มโนวิญญาณธาตุ	รู้, นึก, คิด	,,

ธาตุที่เป็นรูปโดยเฉพาะ ๆ มี ๑๐ ธาตุ ที่เป็นนาม โดยเฉพาะ มี ๗ ที่เป็นได้ทั้งรูปทั้งนาม มี ๑ เมื่อรวมธาตุทั้ง ๑๘ แล้ว ก็ได้แก่รูปธาตุ กับนามธาตุ หรือรูปธรรมนามธรรม นั่นเอง

ภูมิที่ ๔ อินทรีย์ ความเป็นใหญ่ ๆ ๒๒ คือ

๑.	จักขุนทรีย์	ตา	– รูป
๒.	โสตินทรีย์	หู	– รูป
๓.	ฆานินทรีย์	จมูก	– รูป
๔.	ชิวหินทรีย์	ลิ้น	– รูป
๕.	กายินทรีย์	กาย	– รูป
๖,	อิตถินทรีย์	หญิง	– รูป
๗.	ปุริสินทรีย์	ชาย	– รูป
๘.	ชิวิตินทรีย์	ชีวิต	– ทั้งรูปทั้งนาม
๙.	มนินทรีย์	ใจ	– นาม
๑๐.	สุขินทรีย์	สุข	– นาม
๑๑.	ทุกขินทรีย์	ทุกข์	– นาม
๑๒.	โสมนัสสินทรีย์	ดีใจ	– นาม

๑๓.	โทมนัสสินทรีย์	เสียใจ	– นาม
๑๔.	อุเปกขินทรีย์	เฉยๆ	– นาม
๑๕.	สัทธินทรีย์	ความเชื่อ	– นาม
๑๖.	วิริยินทรีย์	ความเพียร	– นาม
๑๗.	สตินทรีย์	ระลึกได้	– นาม
๑๘.	สมาธินทรีย์	สมาธิ	– นาม
๑๙.	ปัญญินทรีย์	ความรู้	– นาม
๒๐.	อนัญญาตัญญัสสามีตินทรีย์	รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้	– นาม
๒๑.	อัญญินทรีย์	รู้สิ่งที่รู้แล้ว	– นาม
๒๒.	อัญญาตาวินทรีย์	รู้จบแล้ว	– นาม

อินทรีย์ทั้ง ๒๒ นี้ จัดเป็นรูปธรรม ๗. เป็นนามธรม ๑๔. เป็นได้ทั้งรูปธรรม–นามธรรม ๑. รูปธรรม–นามธรรมนี้แหละที่มาเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา เพราะเป็นธรรมที่ยืนให้พิสูจน์อยู่ทุกๆ ขณะ

ภูมิที่ ๕ อริยสัจ ๔

๑. ทุกขสัจจะ องค์ธรรมได้แก่ รูป ๒๘ จิต ๘๑ เจตสิก ๕๑ คือ รูป–นาม (เว้นโลภะ ๑) = ทุกข์จริงๆ

๒. สมุทัยสัจจะ องค์ธรรมได้แก่ โลภะเจตสิก ๑ = เหตุให้เกิดทุกข์จริงๆ

๓. นิโรจสัจจะ องค์ธรรมได้แก่ นิพพาน = ดับทุกข์จริงๆ

๔. มัคคสัจจะ องค์ธรรมได้แก่ มรรค ๘ = ทางให้ถึงความดับทุกข์จริง ๆ

พระโยคาวจรที่ต้องการรู้ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ตามความเป็นจริง ต้องทำหน้าที่รู้ทุกข์ ละสมุทัย ทำนิโรธให้แจ้ง และเจริญมรรคจนกว่าจะถึงที่สุด

ภูมิที่ ๖ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒

๑. อวิชชา – โมหะ = นาม

๒. สังขาร = นาม ได้แก่สังขาร ๓ หรือสังขาร ๖ องค์ธรรม ปรมัตถ์ได้แก่เจตนา ๒๙ (ในอกุศล ๑๒–มหากุศล ๘–มหัคคตกุศล ๙)

๓. วิญญาณ – จิต = นาม

๔. นาม รูป – ขันธ์ ๕ = ได้แก่นาม–และรูป

๕. สฬายตนะ – อายตนะ ๖ = เป็นรูปธรรม–นามธรรม

๖. ผัสสะ – ผัสสะเจตสิก = นาม

๗. เวทนา – เวทนาเจตสิก = นาม

๘. ตัณหา – โลภะเจตสิก = นาม

๙. อุปาทาน – โลภะเจตสิก = นาม

๑๐. ภพ – เจตนาเจตสิก = นาม

๑๑. ชาติ – วิปาก ปฏิสนธิ = รูป–นาม (เกิด)

๑๒. ชรามรณะ – อาการของรูป–นาม (แก่–ตาย)

ปฏิจจสมุปบาทย่อมเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ขอให้ฟังรายละเอียดในขณะอธิบาย

วิธีตั้งสติกำหนดปัจจุบันธรรมของรูป–นาม

๑. **ทางตา** = ขณะเห็นตั้งสติไว้ที่ตา กำหนดว่า = สีเป็นรูป เห็นเป็นนาม

๒. **ทางหู** = ขณะได้ยินเสียงตั้งสติไว้ในหู กำหนดว่า = เสียงเป็นรูป ได้ยินเป็นนาม

๓. **ทางจมูก** = ขณะที่รู้กลิ่นตั้งสติไว้ที่จมูก กำหนดว่า = กลิ่นเป็นรูป รู้เป็นนาม

๔. **ทางลิ้น** = ขณะรู้รสตั้งสติไว้ที่ลิ้น กำหนดว่า = รสเป็นรูป รู้เป็นนาม

๕. **ทางกาย** = ขณะรู้สึกสัมผัส เย็น, ร้อน, อ่อน, แข็ง, ตั้งสติไว้ที่กาย กำหนดว่า = เย็นเป็นรูป รู้เป็นนาม, ร้อนเป็นรูป รู้เป็นนาม อ่อนเป็นรูป รู้เป็นนาม, แข็งเป็นรูป รู้เป็นนาม

๖. **ทางใจ** = ขณะนึกคิดตั้งสติไว้ที่ใจ กำหนดว่า = หัวใจเป็นรูป นึกคิดเป็นนาม, ยืนเป็นรูป รู้เป็นนาม, ก้าวเป็นรูป รู้เป็นนาม, นั่งเป็นรูป รู้เป็นนาม, นอนเป็นรูป รู้เป็นนาม, คู้เป็นรูป รู้เป็นนาม, เหยียดเป็นรูป รู้เป็นนาม, เคลื่อนเป็นรูป รู้เป็นนาม, หัวใจเป็นรูป, ปวดเป็นนาม หัวใจเป็นรูป, เสียดเป็นนาม หัวใจเป็นรูป, ฟุ้งเป็นนาม หัวใจเป็นรูป เสียใจเป็นนาม

ความดีใจ เสียใจ หรือทุกข์ใจด้วยประการต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นไปเพราะเวทนาขันธ์และโทสะจริต ซึ่งเป็นนามธรรมทั้งนั้นจึงเป็นนามธรรม

หมายเหตุ = การกำหนดนั้นต้องกำหนดให้เป็นอารมณ์เดียวอย่าให้เป็นอารมณ์คู่ จึงจะสามารถรู้แจ้งในสภาวะธรรมที่เป็นปัจจุบันธรรมได้ คือต้องการรู้แจ้งรูป–นามตรงที่กำหนดอยู่ว่า รูป–นาม ตรงนั้นเอง ไม่ใช่ไปรู้รูป–นามที่ไหน **ตัวอย่างเช่น** "ก้าวเป็นรูป รู้เป็นนาม" ก็พิจารณาว่า ก้าวเป็นรูปนั้น สภาวะขณะกำลังก้าวนั้นเป็นอย่างไร "รู้เป็นนาม" ขณะกำลังก้าวไปนั้นมีความรู้พร้อมอยู่ด้วยให้ดูสภาวะความรู้ที่เกิดขึ้นแล้วดับไป เมื่อมาพิจารณาดูตรงที่ปัจจุบันธรรมนี้บ่อย ๆ เข้า ก็จะรู้แจ้งแทงตลอดในสภาวะธรรมได้เด่นชัดมากขึ้น ย่อมตรงต่อคำที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ตอนหนึ่งว่า "สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมดับไปเป็นธรรรมดา" ไม่ว่าอารมณ์ทางตา, ทางหู, ทางจมูก, ทางลิ้น, ทางกาย, ทางใจ, บำเพ็ญเพียรประกอบให้ศีล, สมาธิ, ปัญญา, ให้แก่กล้า ก็จะสามารถทำลายความโลภ, ความโกรธ, ความหลง คือความไม่รู้เป็นต้นให้ออกไปจากขันธสันดานให้หมดได้ด้วยความไม่ประมาท ทำสติ อินทรีย์มิให้หวั่นไหวจนไม่เผลออยู่ทุกเมื่อในที่ทุกสถานก็จะพ้นจากอกุศลธรรมเหล่านี้ได้

อินทรีย์ ๕

๑.	สัทธินทรีย์	ความเชื่อ	= ศรัทธาเจตสิก
๒.	วิริยินทรีย์	ความเพียร	= วิริยะเจตสิก

๓. สตินทรีย์ ความระลึกได้ = สติเจตสิก

๔. สมาธินทรีย์ ความตั้งใจมั่น = สมาธิเจตสิก

๕. ปัญญินทรีย์ ความรอบรู้ = ปัญญาเจตสิก

ต้องพยายามทำความเพียรให้อินทรีย์แก่กล้าเสมอกัน วิปัสสนาจึงเจริญได้ และทั้ง ๕ นี้แหละเป็นพละ หมายความว่าเป็นกำลังแก่กันและกัน ให้วิปัสสนาเจริญขึ้น ได้สติระลึกรู้เฉพาะรูปธรรมนามธรรมให้เป็นไปติดต่อ ไม่เลยไปถึงบัญญัติ รู้เฉพาะแต่สภาวะธรรมล้วน ๆ ใน ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ของรูป–นามที่เกิดดับไปพร้อม ๆ กันทุกขณะ

จนมีญาณแก่กล้าพ้นจากนิวรณ์ และนิมิตเป็นต้นทั้งปวงแล้วโดยสมบูรณ์ เรียกว่า "**พลวะวิปัสสนา**" เห็นแจ้งในรูปนาม และผู้รู้เกิดดับ ๆ พร้อมกันเสมอ เช่นนี้ต้องคอยระวังอันตรายของวิปัสสนา เรียกว่า วิปัสสนูปกิเลส มี ๑๐ ด้วยกันดังภาษิตแสดงว่า

โอภาโส ปีติ ปสฺสทฺธิ อธิโมกฺโข จ ปคฺคโห สุขํ ญาณมุปฏฺฐาน มุเปกฺขา จ นิกนฺติ จ

คือ โอภาส ๑, ปีติ ๑, ปัสสัทธิ ๑, อธิโมกข์ ๑, ปัคคาหะ ๑, สุข ๑, ญาณ ๑, อุปัฏฐาน ๑, อุเบกขา ๑, นิกันติ ๑, (เป็นอันตรายของวิปัสสนาญาณ)

๑. **โอภาส** = แสงสว่างเกิดขึ้นมีความชอบใจ ติดใจ

๒. **ปีติ** = ความอิ่มใจเกินไป

๓. **ปัสสัทธิ** = ความสงบกาย สงบใจ เกินไป

๔. **อธิโมกข์** = ความน้อมใจเชื่อเกินไป

๕. **ปัคคาหะ** = ความเพียรเกินไป

๖. **สุข** = ความสุขเกินไป

๗. **ญาณ** = ความรู้เกินไป คือวิพากษ์วิจารณ์

๘. **อุปัฏฐาน** = ความที่มีสติชัดเกินไป

๙. **อุเบกขา** = ความวางเฉยเกินไป

๑๐. **นิกันติ** = คือความที่เข้าไปชอบใจติดใจในอารมณ์ทั้ง ๙ นั้น

จนไม่รู้สภาวะธรรมที่เกิดดับ จึงเป็นวิปัสสนูปกิเลส ถ้าไม่มีความชอบใจ ไม่ติดใจ คือให้มีสติระลึกรู้ทันความเกิดดับตามความเป็นจริง เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ตอนนี้วิปัสสนาญาณได้เจริญขึ้นแล้ว เพราะเอาสภาวะธรรมเป็นอารมณ์ และพิจารณาสภาวะธรรมที่เกิดดับตามความเป็นจริง

ข้อควรรู้ ปฏิปทาของการเจริญวิปัสสนาโดยย่อ

◎ อะไรเป็นทางเดินของสติ = รูป – นาม หรือสภาวะธรรม (ปัจจุบันอารมณ์) เป็นทางเดินของสติ

◎ อะไรเรียกว่าวิปัสสนา = ความรู้แจ้งตามความเป็นจริง เรียกว่าวิปัสสนา

◎ อะไรเป็นตัวของวิปัสสนา = ปัญญาญาณเป็นตัวของวิปัสสนา

◎ ใครเป็นผู้เจริญวิปัสสนา = สติเป็นผู้เจริญวิปัสสนา

◎ สติเอารูป–นาม เป็นอารมณ์ เอารูป–นาม เป็นทางเดิน เป็นเสมือนคนเดินทางต้องอาศัยทางฉะนั้น

อานิสงส์ของวิปัสสนา

บรรดาผลประโยชน์ทั้งหลายไม่มีอะไรจะเทียมเท่าวิปัสสนา เป็นประทีปที่สว่างแจ่มแจ้งเจิดจ้าอยู่ในจิตในใจของชาวพุทธ ผู้ทำวิปัสสนากรรมฐาน มองเห็นสรรพสิ่งได้ทะลุปรุโปร่งในรูปนามของตนเองและของผู้อื่น ทราบชัดในจิตทางตา จิตทางหู จิตทางจมูก จิตทางลิ้น จิตทางกาย จิตทางมโน รู้แจ้งแทงตลอดในจิตของสัตว์ในอบายภูมิ จิตเปรต จิตอสุรกาย จิตสัตว์นรก และจิตเดียรฉาน ทราบถึงจิตของมนุษย์และจิตทางเทวดาตลอดจนถึงจิตของพรหม ทราบชัดถึงจิตที่เป็นกุศลเป็นบุญ และจิตที่เป็นอกุศลเป็นบาป ตลอดถึงจิตที่เป็นอัพยากฤตไม่เป็นบุญเป็นบาป ขณะใด จิตอยากได้เกิดขึ้นก็รู้ทัน จิตโกรธเกิดขึ้นก็รู้ทัน จิตหลงเกิดขึ้นก็รู้ทัน จิตที่เป็นผลของบุญเกิดขึ้นก็รู้ทัน จิตที่เป็นผลของบาปเกิดขึ้นก็รู้ทัน จิตที่เป็นกุศลเกิดขึ้นก็ทราบ จิตที่เป็นผลของกุศลเกิดขึ้นก็รู้ทราบชัด เมื่อทราบในจิตจนเป็นจิตตานุปัสสนา เห็นความเกิดขึ้นและดับไปของจิต จนสิ้นเหตุสิ้นปัจจัยของอกุศลจิต ไม่เกิดอีก ไม่เดือดร้อนเพราะจิตบาปอีก จึงเป็นบรมสุขในโลกนี้และโลกหน้าตราบจนกระทั่งพ้นจากโลก

เมื่อวิปัสสนาแจ่มแจ้งแล้ว ยังประโยชน์ให้เห็นเจตสิกสิ่งที่ประกอบกับจิตได้ คือเจตสิกที่ **กระทบ** เจตสิกที่ **เสวย** เจตสิกที่ **จำ** เจตสิกที่ **ตั้งใจ** เจตสิกที่ **รับอารมณ์เดียว** เจตสิกที่ **ปกครองชีวิตไว้** เจตสิกที่ **ใส่ใจ** เจตสิกเหล่านี้ย่อมประกอบสาธารณะแก่จิตทุกดวง และรู้ในเจตสิกต่อไปอีก ได้แก่เจตสิกที่ **ตรึก** เจตสิกที่ **ตรอง** เจตสิกที่ **ตัดสินใจ** เจตสิกที่ **เพียร** เจตสิกที่ **อิ่มใจ** เจตสิกที่ **พอใจ** อันประกอบกับจิตพร้อมกันบ้างไม่พร้อมกันบ้าง และเห็นแจ้งต่อไปในอกุศลเจตสิกอีก ได้แก่เจตสิกที่ **หลง** เจตสิกที่ **ไม่ละอาย** เจตสิกที่ **ไม่เกรงกลัว** เจตสิกที่ **ฟุ้งซ่าน** เจตสิกที่ **อยากได้** เจตสิกที่ **เห็นผิด** เจตสิกที่ **ถือตัว** เจตสิกที่ **โกรธ** เจตสิกที่ **อิจฉา** เจตสิกที่ **ตระหนี่** เจตสิกที่ **รำคาญ** เจตสิกที่ **ง่วงเชื่องซึม** และเจตสิกที่ **สงสัย** และเห็นแจ้งชัดในโสภณเจตสิกที่งามอีก คือเจตสิกที่ **เชื่อ** เจตสิกที่ **ระลึกได้หรือรู้ทัน** เจตสิกที่ **ละอาย** เจตสิกที่ **เกรงกลัว** เจตสิกที่ **ไม่โลภะ** เจตสิกที่ **ไม่โกรธ** เจตสิกที่ **รู้สึกกลาง ๆ** เจตสิกที่ **สงบ** เจตสิกที่ **เบา** เจตสิกที่ **อ่อน** เจตสิกที่ **ควรแก่การงาน** เจตสิกที่ **แกล้วกล้า**

เจตสิกที่ **ตรง** เจตสิกที่ **เว้นชั่วให้พูดชอบ** เจตสิกที่ **เว้นชั่วให้ทำชอบ** เจตสิกที่ **เว้นชั่วให้มีความเป็นอยู่ชอบ** เจตสิกที่ **สงสารผู้อื่น** เจตสิกที่ **ยินดีในเมื่อผู้อื่นได้ดี** และเจตสิกที่ **เป็นใหญ่ในความรู้** เมื่อได้ทราบชัดโดยวิปัสสนาในเจตสิกจนเห็นเกิดขึ้นดับไปพร้อมกับจิต จนสามารถละอกุศลเจตสิกได้เด็ดขาด ไม่เกิดอีก ตามกำลังของปัญญาในโลกุตตระไม่ทำให้เดือดร้อนใดๆ มีขึ้นได้อีก ด้วยอำนาจพิจารณาในเจตสิกที่เป็นสุขหรือทุกข์ อุเบกขา เนืองๆ อยู่ชื่อว่า **เวทนานุปัสสนา** นอกนั้นจัดเป็นเจตสิกธรรม วิปัสสนาปัญญาพิจารณาเห็นแจ้งชัดอยู่เสมอ ชื่อว่า **ธัมมานุปัสสนา**

วิปัสสนาญาณความรู้แจ้งเห็นจริง เป็นจักขุดวงตาปัญญาอันประเสริฐ เป็นวิชาความรู้ที่เปรื่องปราด เป็น **อาโลกะ** แสงสว่างที่มีรุ่งโรจน์ไม่มีประมาณ สามารถรู้ธรรมชาติที่แตกดับทำลายอยู่ทุกเมื่อ **นั่น! คือรูป** ได้แก่รูปดิน รูปน้ำ รูปลม รูปไฟ รูปสี รูปเสียง รูปกลิ่น รูปรส รูปเย็น รูปร้อน รูปอ่อน รูปแข็ง รูปยืน รูปเดิน รูปนั่ง รูปนอน รูปดิ้น รูปไหว รูปประสาทตา รูปประสาทหู รูปประสาทจมูก รูปประสาทลิ้น รูปประสาทกาย รูปหทัยวัตถุ รูปหญิง รูปชาย รูปชีวิต รูปอาหาร รูปอากาศ รูปไหววาจา รูปไหวกาย รูปเบา รูปอ่อน รูปควรแก่การงาน รูปเกิด รูปเจริญ รูปเสื่อม รูปดับ วิปัสสนาปัญญาพิจารณาเห็นรูปเหล่านี้เกิดขึ้นแล้ว ดับไปอยู่เสมอเป็นนิจมิได้ขาดสายเช่นนี้ ก็เป็นปัจจัยให้ทิ้งปีย์รูปสาตรูปได้เด็ดขาด ได้เข้าถึงสันติภาพอันถาวร ก็เพราะเจริญกำหนดรูปกาย ชื่อว่ากายานุปัสสนานี้อยู่เสมอ ยิ่งกว่านี้ก็ได้แจ่มแจ้งในวิปัสสนาภูมิพื้นที่ที่ให้เกิดวิปัสสนา มีกองทั้ง ๕ อันต่างด้วย **หยาบ ละเอียด เลว ประณีต ใกล้ ไกล ภายใน ภายนอก อดีต อนาคต ปัจจุบัน** อันเป็นลักษณะของ **กองรูป กองเสวยรูป กองจำรูป กองปรุงแต่งรูป กองรูป** และเห็นแจ้งที่ต่อบ่อเกิดแห่งบุญและบาป ซึ่งมีอยู่ในตัวเราและนอกตัวเรา ในตัวคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นอกตัวคือ สี เสียง กลิ่น รส เครื่องกระทบอารมณ์ทางใจ ซึ่งกระทบกระทั่งกันอยู่เสมอมิได้ขาด เป็นที่ไหลมาแห่งบุญและบาป และเห็นแจ้งชัดในธาตุแท้ของชีวิตนั้นคือ **ธาตุกระทบ ธาตุรับ ธาตุรู้** สีเป็นธาตุกระทบ แก้วตาเป็นธาตุรับ เห็นเป็นธาตุรู้ เสียงเป็นธาตุกระทบ แก้วหูเป็นธาตุรับ ได้ยินเสียงเป็นธาตุรู้ กลิ่นเป็นธาตุกระทบ ประสาทจมูกเป็นธาตุรับ รู้กลิ่นเป็นธาตุรู้ รสเป็นธาตุกระทบ ประสาทลิ้นเป็นธาตุรับ รู้รสเป็นธาตุรู้ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นธาตุกระทบ ประสาท กาย เป็นธาตุรับ รู้สึกเป็นธาตุรู้ ธัมมารมณ์

เป็นธาตุกระทบ หทัยวัตถุ เป็นธาตุรับ ใจเป็นธาตุรู้ เห็นชัดแจ้งต่อไปในอินทรีย์เป็นใหญ่ปกครองในหน้าที่ของตนคือ ความเป็นใหญ่ของตามีหน้าที่เห็น ความเป็นใหญ่ของหูมีหน้าที่ได้ยิน ความเป็นใหญ่ของจมูกมีหน้าที่รู้กลิ่น ความเป็นใหญ่ของลิ้นมีหน้าที่รู้รส ความเป็นใหญ่ของกายมีหน้าที่รู้สึกสัมผัสเย็น ร้อน อ่อน แข็ง ความเป็นใหญ่ของหญิงมีหน้าที่หญิง ความเป็นใหญ่ของชายมีหน้าที่ชาย ความเป็นใหญ่ของชีวิตมีหน้าที่รักษา ความเป็นใหญ่ของใจมีหน้าที่รู้ธัมมารมณ์ ความเป็นใหญ่ของสุขมีหน้าที่สบายกาย ความเป็นใหญ่ของทุกข์มีหน้าที่ทุกข์กาย ความเป็นใหญ่ของโสมนัสมีหน้าที่ดีใจ ความเป็นใหญ่ของโทมนัสมีหน้าที่เสียใจ ความเป็นใหญ่ของอุเบกขามีหน้าที่วางเฉย ความเป็นใหญ่ของศรัทธามีหน้าที่เชื่อเลื่อมใส ความเป็นใหญ่ของสติมีหน้าที่ระลึกรู้ทัน ความเป็นใหญ่ของวิริยะมีหน้าที่เพียรพยายาม ความเป็นใหญ่ของสมาธิมีหน้าที่รับอารมณ์มั่นคง ความเป็นใหญ่ของปัญญามีหน้าที่รู้รูปนาม ความเป็นใหญ่ของอนัญญัตัญญัสสามีตินทรีย์มีหน้าที่เห็นพระนิพพานที่ไม่เคยเห็น ความเป็นใหญ่ของอัญญินทรีย์มีหน้าที่เห็นพระนิพพาน ความเป็นใหญ่ของอัญญาตาวินทรีย์มีหน้าที่เห็นพระนิพพาน อินทรีย์ที่มีหน้าที่เห็นพระนิพพานนี้ ยังมีหน้าที่พิเศษ คือตัดกิเลสเด็ดขาดออกเป็นชิ้น ๆ อีก จนหมดสิ้นไม่มีเหลือ

ยังมีความรู้แจ้งแทงตลอดตามทัศนะที่เป็นจริงต่อไปอีก สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ในตัวและนอกตัวมีแต่ทุกข์ทั้งสิ้น **สิ่งที่ยืนให้รู้คือรูป** ก็เป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ต้องดับไป **สิ่งที่เข้าไปรู้คือนาม** ก็เป็นทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ต้องดับไป **ขันธ์ ๕ เป็นคนแบกทุกข์มา** กำลังแบกทุกข์อยู่และจะแบกทุกข์ต่อไปอีก เป็นภาระที่หนักเหลือเกิน เพราะมีทุกข์ คือรูปนามนี้เอง ทุกข์ก็เกิดตามหลังมา ทุกข์การหยั่งลงสู่ครรภ์ก็ตามหลังมา ทุกข์เกิดจากการวิบัติแห่งครรภ์ตามหลังมา ทุกข์คลอดจากครรภ์ตามหลังมา ทุกข์ออกนอกครรภ์ก็ตามหลังมา ทุกข์ด้วยความพยายามของตนก็ตามหลังมา ทุกข์ด้วยความพยายามของผู้อื่นก็ตามหลังมา ทุกข์คือความชราก็ตามหลังมา เพราะมีทุกข์รูปทุกข์นามทนอยู่ไม่ได้ ทุกข์มีผิวพรรณเหี่ยวแห้งก็ตามหลังมา ทุกข์มีกำลังทรามก็ตามหลังมา เพราะทุกข์มีร่างกายทรุดโทรมก็ตามหลังมา ทุกข์เพราะมีร่างกายงกงันก็ตามหลังมา ทุกข์เพราะฟันหัก ทุกข์เพราะตามืดมัว ทุกข์เพราะหูหนวกหูตึงก็ตามหลังมา ทุกข์เพราะเดือดร้อน ทุกข์เพราะทนได้ยาก ทุกข์เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความทนได้ยากก็ตามหลังมา

เพราะมีทุกข์รูปทุกข์นามดับไป ๆ ทนอยู่ไม่ได้ ทุกข์ด้วยมีอันเบียดเบียนเนือง ๆ ทุกข์เพราะเป็นของชั่วก็ตามหลังมา ทุกข์ด้วยโรค ทุกข์ด้วยเป็นผี ทุกข์เป็นดังลูกศร ทุกข์ด้วยของคับแคบ ทุกข์ด้วยอาพาธก็ตามหลังมา ทุกข์ด้วยเป็นของจัญไร ทุกข์ด้วยเป็นของอุบาทว์ ทุกข์ด้วยเป็นของน่ากลัว ทุกข์ด้วยเป็นของขัดข้องก็ตามหลังมา ทุกข์ด้วยไม่มีเครื่องต้านทาน ทุกข์ไม่มีที่หลีกเร้น ทุกข์ไม่มีที่พึ่งก็ตามเหลังมา ทุกข์ด้วยเป็นโทษ ทุกข์ด้วยเป็นรากเง่าแห่งความคับแค้นก็ตามหลังมา ทุกข์ด้วยเป็นผู้ฆ่า ทุกข์ด้วยมีอาสวะเครื่องดอง ทุกข์ด้วยเป็นเหยื่อของมารก็ตามหลังมา ทุกข์ด้วยมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ทุกข์ด้วยมีความตายเป็นธรรมดาก็ตามหลังมา ทุกข์ด้วยมีความร้องไห้รำพัน ทุกข์ด้วยมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา ทุกข์ด้วยมีความคับแค้นใจเป็นธรรมดา ทุกข์ด้วยมีความเศร้าหมองใจเป็นธรรมดาก็ตามหลังมา

เมื่อวิปัสสนารู้ในทุกข์แจ่มแจ้งแล้ว ยังสามารถละสมุทัย คือ ตัณหา ๑๐๘ อันอยากได้อายตนะ ๑๒ และอยากได้ในกาล ๓ นั้นอีกตามลำดับจนสิ้นเชิง

วิปัสสนาปัญญาอันเป็นยอดของโลกีย์ สามารถเป็นปัจจัยต่อโลกุตตระให้เห็นแจ้งในความทุกข์ไม่มีส่วนเหลือได้อีก คือ พระนิพพานอันอริยมรรค อริยผล ที่สัมปยุตต์ ด้วยองค์ทั้ง ๘ ให้สมบูรณ์บริบูรณ์ **ได้แก่ ศีล** คือ พูดชอบ ทำชอบ และเป็นอยู่ชอบ เว้นความชั่วเสมอ **ได้แก่ สมาธิ** คือเพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจมั่นชอบเสมอ ไม่เผลอ **ได้แก่ปัญญา** คือเห็นชอบ ดำริชอบ เห็นเกิดดับ และเห็นไตรลักษณ์ เจริญอยู่เสมอเช่นนี้ จนสมบูรณ์รู้ ทุกข์ชัด ละสมุทัยได้ ถึงนิโรธความสันติสุขอันเป็นอมตะซึ่งไม่เคยมีไม่เคยเห็น ก็จะ เห็นขึ้นมาให้ประจักษ์

เมื่อวิปัสสนาเห็นแจ้งชัด รู้จักเหตุรู้จักผล มาประชุมพร้อมเป็นบทบาทให้เป็น เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน คือ ความไม่รู้เป็นปัจจัยให้เกิดความปรุงแต่ง ความปรุงแต่งเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึก ความรู้สึกเป็นปัจจัยให้แก่สิ่งที่ยืนให้รู้และสิ่งที่เข้าไปรู้ **ได้แก่นามรูป**

นามรูป เป็นปัจจัยให้เกิด **อายตนะ** เครื่องเชื่อม เครื่องต่อ
อายตนะ เป็นปัจจัยให้เกิด **ผัสสะ** กระทบ
ผัสสะ เป็นปัจจัยให้เกิด **เวทนา** การเสวย
เวทนา เป็นปัจจัยให้เกิด **ตัณหา** ความอยาก

ตัณหา เป็นปัจจัยให้เกิด **อุปาทาน** ความยึดมั่น ถือมั่น

อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิด **กรรมภพ** ทำให้มี ทำให้เป็น

ภพ เป็นปัจจัยให้เกิด **ชาติ** ความเกิด

ชาติ เป็นปัจจัยให้เกิด **ชรา มรณะ** ความแก่ ความตาย

เมื่อวิปัสสนาปัญญาได้พิจารณาจนสิ้นเหตุสิ้นปัจจัย เมื่อนั้นการประชุมให้เป็นบทบาทแก่ความทุกข์ความโศกจะไม่มีอีก เพราะมีการดับโดยสิ้นเชิงเด็ดขาดเสียแล้ว คือ เมื่ออวิชชาดับ สังขารก็ดับ เมื่อสังขารดับ วิญญาณก็ดับ เมื่อวิญญาณดับ รูปนามก็ดับ เมื่อรูปนามดับ อายตนะก็ดับ เมื่ออายตนะดับ ผัสสะก็ดับ เมื่อผัสสะดับ เวทนาก็ดับ เมื่อเวทนาดับ ตัณหาก็ดับ เมื่อตัณหาดับ อุปาทานก็ดับ เมื่ออุปาทานดับ ภพก็ดับ เมื่อภพดับ ชาติก็ดับ เมื่อชาติดับ ชรามรณะก็ดับ ทุกข์ทั้งปวง มีโสกะ ปริเทวะ โทมนัส อุปายาส หนาว ร้อน หิว กระหาย ปวดอุจจาระ ปัสสาวะ ทุกข์ อวัยวะไม่ทำหน้าที่ตามปกติ ทุกข์รุ่มร้อน ทุกข์การเลี้ยงชีพ ทุกข์วิวาทเป็นมูล ทุกข์อุปาทานขันธ์ เหล่านี้ก็ดับหมดสิ้นเชิง เป็นความสงบสุขสถาพรชั่วนิรันดร คือ **อมตมหานิพพาน** ดับทุกข์ทั้งปวงไม่ตายอีกต่อไป

กาลใด สาธุชนมาทำปัญญาให้เห็นแจ้งชัดในลักษณะ ๓ ของรูปนาม มีขึ้นในจิตใจเมื่อใด กาลนั้นชื่อว่าวิปัสสนาภาวนาได้บังเกิดขึ้นแล้ว **มีความรู้ตามความเป็นจริงเป็นลักษณะ อันมีขจัดเสียซึ่งความมืดคือโมหะเป็นกิจ มีความไม่หลงเป็นผล มีสมาธิความมั่นคงไม่เผลอต่อปัจจุบันธรรมเป็นเหตุใกล้** ทั้งรูปและนาม ๒ อย่างนี้ซึ่งยืนไว้ให้วิปัสสนาพิสูจน์ วิปัสสนาเข้าไปพิสูจน์ได้ที่ปัจจุบันกาลเท่านั้น เพราะอดีตกาลล่วงมาแล้ว รูปนามดับไปเสียแล้วพิสูจน์ไม่ได้ แม้ในอนาคต รูปนามก็ยังไม่เกิดขึ้น วิปัสสนาพิสูจน์ให้ไม่ได้ จะรู้ได้ จะเห็นได้ จะเข้าไปพิสูจน์ได้ ก็แต่ในปัจจุบันที่กำลังขณะเกิดขึ้นเท่านั้น **วิปัสสนา** ต้องทำสติระลึกรู้ทันปัจจุบันเป็นด่านหน้า คือตัวแม่ทัพใหญ่ที่นำทัพออกไปต่อสู้กับโมหะ ตัวไม่รู้รูปนาม แต่ไปรู้บัญญัตินำเอาบัญญัติพร้อมด้วยตัณหา มานะ ทิฏฐิ มาปกปิดรูปนามไว้ ไม่ให้วิปัสสนาเห็น ไม่ให้วิปัสสนารู้ ฉะนั้น สติจึงต้องสู่สนามรบต่อสู้ที่ปัจจุบันธรรมนี้เอง และทำสงครามเสมอไปจนกว่าจะชนะข้าศึกคือโมหะ อันเป็นศัตรูร้ายกาจของวิปัสสนาที่ทำให้เผลอ ทำให้หลง มีมากเหลือที่จะประมาณได้ ก็จะค่อยลดน้อยเบาบางลงพร้อมกับ

วิปัสสนา สติปัญญาก็จะเจริญมากขึ้นตามลำดับ จนเปี่ยมสมบูรณ์เมื่อใด ก็จะเห็นพระไตรลักษณ์ เมื่อได้พระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกข์ขัง อนัตตา ที่ติดเกาะอยู่กับรูปนามมาเก็บลงสู่ภวังค์ ประหาณอนุสัยที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานให้ขาดสิ้นลงในขณะใด เมื่อนั้นก็จะเห็นพระนิพพาน ความดับทุกข์

สมถยานิกะ ทำสมถะจนได้ฌานแล้ว ยกฌานขึ้นสู่วิปัสสนาก็ได้ หรือ เจริญวิปัสสนาล้วน ๆ ด้วยการละปลิโพธเครื่องกังวลห่วงใยทุกอย่างในเบื้องต้น จะได้จัดหากัลยาณมิตร หาสัปปายะ มีสถานที่ปฏิบัติ อาหาร และบุคคล ตลอดถึงธรรมสัปปายะเป็นต้น เว้นข้อที่ควรเว้น ปฏิบัติข้อที่ควรปฏิบัติตามแบบปฏิบัติที่อาจารย์ได้ให้ไปทุก ๆ แบบปฏิบัติ ตั้งแต่ที่ ๑ ถึงที่ ๑๗ ผ่านญาณ ๑๖ คือ:–

๑.	**นามรูปปริจเฉทญาณ**	เห็นรูปนาม
๒.	**นามรูปปัจจยปริคคหญาณ**	เห็นปัจจัยของรูปนาม
๓.	**สัมมสนญาณ**	เห็นรูปนามมีลักษณะ ๓
๔.	**อุทยัพพยญาณ**	เห็นรูปนามเกิดดับ
๕.	**ภังคญาณ**	เห็นรูปนามดับไป ๆ
๖.	**ภยตูปัฏฐานญาณ**	เห็นรูปนามเป็นภัย
๗.	**อาทีนวญาณ**	เห็นรูปนามเป็นโทษ
๘.	**นิพพิทาญาณ**	เห็นรูปนามน่าเบื่อหน่าย
๙.	**มุญจิตุกามยตาญาณ**	เห็นรูปนามใคร่จะหนี
๑๐.	**ปฏิสังขาญาณ**	เห็นรูปนามแล้วหาทางหนี
๑๑.	**สังขารุเปกขาญาณ**	เห็นรูปนามแล้ววางเฉยอยู่ หนีไม่พ้น
๑๒.	**อนุโลมญาณ**	เห็นรูปนามแจ้งชัดตามกำลังของอริยสัจ
๑๓.	**โคตรภูญาณ**	เห็นพระนิพพานข้ามโคตรปุถุชนไปสู่อริยะ
๑๔.	**มัคคญาณ**	เห็นพระนิพพาน
๑๕.	**ผลญาณ**	เห็นพระนิพพานซ้ำ
๑๖.	**ปัจจเวกขณญาณ**	พิจารณาเห็นมรรค ผล นิพพานและกิเลสที่ละแล้ว หรือที่ยังเหลืออยู่

ฝึกหัดให้ชำนาญในการเข้าผลสมาบัติ นิโรธสมาบัติ ตามควรแก่ภาวะของตน ๆ ที่จะทำได้

ผู้ปฏิบัติวิปัสสนารู้แจ้งแทงตลอดในจิต เจตสิก รูปและนิพพานแล้ว โพธิปักขิยธรรมย่อมเข้าประชุมพร้อมกันเสมอ มีสติปัญญามั่นคง ย่อมพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม เนือง ๆ อยู่จนเห็นเกิดดับไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา สักแต่ว่ากายไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา สักแต่ว่าเวทนา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา สักแต่ว่าจิต ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา สักแต่ว่าธรรมไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา มีสัมมัปปธานเพียรเพื่อไม่ให้อกุศลเกิดขึ้น เพียรละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรเจริญกุศลให้เกิดขึ้น มีขึ้น เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้น แล้วไม่ให้เสื่อมพร้อมด้วย **อิทธิบาท** ๔ มี **ฉันทะ** ความพอใจปฏิบัติในวิปัสสนาให้สำเร็จ **วิริยะ** ความเพียรปฏิบัติให้สำเร็จ **จิตตะ** เอาใจใส่ให้สำเร็จ **วิมังสา** ใคร่ครวญให้สำเร็จ พร้อมทั้งมีกำลังความเป็นใหญ่ด้วย **ศรัทธา** ความเชื่อมีกำลังความเป็นใหญ่ด้วย **ความเพียร** มีกำลังความเป็นใหญ่ด้วย **สติ** มีกำลังความเป็น ใหญ่ด้วย **สมาธิ** มีกำลังความเป็นใหญ่ด้วย **ปัญญา** และประชุมพร้อมด้วยเครื่องตรัสรู้ คือ **สติ** ระลึกทัน **ธัมมวิจยะ** มีปัญญาสอดส่องเห็นธรรม **วิริยะ** ความเพียร **ปีติ** ความอิ่มใจ **ปัสสัทธิ** ความสงบ **สมาธิ** ความมั่นคงแน่วแน่ไม่เผลอ **อุเบกขา** ความวางเฉยต่อสหชาตธรรม ประชุมพร้อมด้วยศีลเว้นโมหะ ด้วยสมาธิไม่เผลอ ด้วยปัญญาเห็นไตรลักษณะของรูปนาม ประชุมพร้อมด้วยอัฏฐังคิกมรรคทั้ง ๘ คือ:–

สัมมาทิฏฐิ	มีความเห็นชอบ เห็นรูปนามดับไป ๆ
สัมมาสังกัปโป	ดำริเห็นชอบ ไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ บังคับไม่ได้
สัมมาวาจา	พูดชอบ เว้นโมหะเสมอ
สัมมากัมมันโต	ทำการงานชอบ เว้นโมหะเสมอ
สัมมาอาชีโว	เป็นอยู่ชอบ เว้นโมหะ
สัมมาวายาโม	เพียรชอบ เพียรรู้รูปนามเสมอ
สัมมาสติ	ระลึกชอบ รู้ทันรูปนามเสมอ
สัมมาสมาธิ	ตั้งใจมั่นชอบ คือไม่เผลอ มั่นคงเสมอ

เมื่อโพธิปักขิยธรรมประชุมพร้อมกันเช่นนี้ก็สิ้นอาสวะ ถึงสันติลักษณะ คือพระนิพพาน เป็นบรมสุข เข้าถึงสันติภาพอันถาวร ถ้าวิปัสสนานี้แผ่ซ่านเข้าสู่จิตใจของประชาชนพลโลก ขจัดความโลภ ความโกรธ ความหลง และบาปกรรมทั้งหลาย มีกายและใจอันสงบ หมดความทุจริตทางกาย วาจา ใจสิ้นแล้ว โลกนี้ก็จะเต็มไปด้วยความสุขสงบเย็น ปราศจากความเบียดเบียน ทุกคนมีแต่ **เมตตา** ความรักใคร่ **กรุณา** ความสงสาร **มุทิตา** ความพลอยยินดีในเมื่อผู้อื่นได้ดี **อุเบกขา** ไม่มีอคติใด ๆ ทั้งสิ้น

อานิสงสผลของวิปัสสนา มีมากมายหลายประการ พรรณนาไม่จบไม่สิ้น ทำคนบ้าให้เป็นคนดี ทำคนดีให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ทำคนโง่ให้เป็นคนฉลาด ทำคนชั่วให้เป็นคนดี ทำคนให้เลิกอบายมุข เลิกดื่มสุราของมึนเมา เลิกเล่นการพนัน ไม่เกียจคร้านในกิจการที่เป็นบุญกุศล ละได้ตามกำลังความสามารถของวิปัสสนาญาณ ทั้งเป็นนิสัยติดตนตามส่งไปทั้งชาตินี้ ชาติหน้า ชาติอย่างยิ่งจนกว่าจะเข้าสู่นิพพาน คือ:–

๑. มีสติมั่นคงอยู่เสมอ เมื่อใกล้จะมรณะ กายแตกดับ จุติ จากปัจจุบันชาตินี้ก็ไม่หลงทำกาลกิริยา คือตายอย่างคนมีสติ ไม่หลงลืม ปิดกั้นอบายภูมิได้ในชาตินั้น

๒. มีสุคติภพ คือ มนุษย์และสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า

๓. เมื่อยังมีอุปนิสัยวาสนาบารมีไม่แก่กล้า ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปนิสัยปัจจัยแก่มรรค ผล นิพพาน ติดสันดานต่อไปในภพหน้า

๔. ถ้ามีอุปนิสัยวาสนาบารมีแก่กล้า ก็ย่อมจะทำให้บรรลุมรรค ผล นิพพานในชาตินั้น

อโห พุทฺโธ พระพุทธเจ้านี้เป็นอัศจรรย์ ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ มีขันธ์อันบริสุทธิ์ เปี่ยมด้วยมหากรุณาธิคุณยิ่งล้น มีพระปัญญาหยั่งรู้ธรรมเองโดยชอบ ทรงถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว รู้แจ้งโลก ทรงฝึกบุรุษโดยไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นพระศาสดาแห่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของชาวโลก เป็นเสด็จพ่อของชาวพุทธทุกคน ข้าพเจ้าน้อมเกล้าอภิวาทวันทา ในพระคุณอันยิ่งล้นนี้เหนือเศียรเกล้า

อโห ธมฺโม พระธรรมทั้งหลายเป็นอัศจรรย์ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว เข้าไปรู้ เข้าไปเห็น เข้าไปพิสูจน์ได้ ไม่ประกอบแก่กาลเวลา เรียกร้องให้ชาวโลกทั้งหลายมาดูได้ เป็นธรรมที่น้อมเข้ามาสู่ตนได้ เป็นธรรมที่วิญญูชนพึงรู้แจ้งเฉพาะตน รู้แทนกันไม่ได้ เป็นธรรมรังสีที่ส่องแสงสว่างแจ่มแจ้งเจิดจ้าอยู่ในจิตในใจ ให้ได้รับความสงบสุขตลอดกาลนิรันดร ข้าพเจ้าขอน้อมเกล้าอภิวาทวันทนาการในพระปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวธธรรมด้วยเศียรเกล้า

อโห สงฺโฆ หมู่พระสงฆ์อริยสาวก ผู้ปฏิบัติตามพระผู้มีพระภาคด้วยดี ปฏิบัติตามพระผู้มีพระภาคด้วยความซื่อตรง ปฏิบัติตามพระผู้มีพระภาค เพื่อออกจากทุกข์ ปฏิบัติสมควรแก่มรรค ผล นิพพาน ของพระผู้มีพระภาค ซึ่งได้แก่บุรุษ ๔ คู่ บุคคล ๘ คือ มรรคบุคคล ๔ ผลบุคคล ๔ นี้แล คืออริยสาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ควรแก่การต้อนรับ ควรแก่การกราบไหว้ ควรแก่การถวายทักษิณาทาน ผู้ควรแก่การทำอัญชลีกรรม นับเป็นเนื้อนาบุญของโลก ทรงพระบวรพุทธศาสนาให้เจริญวัฒนาถาวรมาสู่พุทธบริษัท ให้ได้ดื่มซึ่งอมตรรสอยู่เนือง ๆ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมถวายอภิวาทบรรดาพระอริยสงฆ์สาวกเหล่านั้นทุกท่านด้วยเศียรเกล้าแห่งตน ตราบเท่าชีวิตอันตรธาร.

ตอบปัญหาธรรมทางสถานีวิทยุ

ของ

หม่อมเจ้าหญิง พูนพิศมัย ดิศกุล

พิมพ์เป็นอนุสรณ์

งานพระราชทานเพลิงศพ

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี

๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๗

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – ทำไมเมื่อท่านพูดถึงเวลาเราเป็นเมืองขึ้นเขา ท่านจึงไม่ว่าเราเคยเป็นเมืองขึ้นของพม่า ?

ตอบว่า – เพราะเป็นเรื่องรบกันชั่วคราว เขาไม่ได้เข้ามาจัดการปกครองเราภายใน และเพียง ๑๕ ปีเท่านั้น สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าก็ทรงกลับประเทศให้เป็นอิสระได้

สวัสดี.

เรายังมีพระมหาธรรมราชาทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – พระพุทธศาสนาเกิดในอินเดีย ทำไมมาเจริญในเมืองไทย ?

ตอบว่า – เพราะในอินเดียเขาเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงแบ่งภาคมาจากพระเป็นเจ้าของเขาอยู่แล้ว จึงไม่ต้องเป็นพุทธ

อีกประการหนึ่งศาสนานั้นก็เหมือนยาสำหรับรักษาใจ ใจคนไม่เหมือนกัน ยาก็รักษาไม่ได้ทุกโรค บางคนก็ถูกกับยานี้ บางคนก็ไม่ถูก พวกเราถูกกับยา–พุทธ ก็ขอให้ช่วยกันรักษาไว้เพื่อความสุขของเราด้วยกันเถิด

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – องค์การ พ.ส.ล. นั้น รวมมหายานด้วยหรือเปล่า ?

ตอบว่า – พ.ส.ล. ไม่มีนิกาย เรารับพุทธทุกชนิด และเพื่อทำความเข้าใจกันได้

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – คนทำลายศาสนานั้น เป็นคนประเภทใด ?

ตอบว่า – ทุกประเภทที่ทำให้ศาสนาเสื่อม โดยเฉพาะผู้ที่เรียกตัวว่าเป็นผู้มีศาสนาแล้ว การทำให้เสื่อมก็คือการทำให้คนหมดเลื่อมใสในพระศาสนา จะโดยสถานใด ๆ ก็ตาม ผู้ใดไม่มีศาสนาจริงคนนั้นก็เป็นผู้ที่จะเชื่อถือไม่ได้เลย ขอให้คิดดูให้ดี

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – การไหว้พระสงฆ์นั้น มีจุดมุ่งหมายอย่างไร ?

ตอบว่า – พระรัตนตรัยของเรานั้น คือ ๑. พระพุทธ ๒. พระธรรม ๓. พระสงฆ์ เราไหว้เช้าเย็นว่า :–

๑. ขอถวายบังคมพระพุทธเจ้าด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้โปรดประทานสัจจะธรรมอันล้ำเลิศแก่เรา

๒. ขอกราบไหว้บูชาพระธรรมของพระองค์ ซึ่งเต็มไปด้วยเหตุผลและสัจจะธรรมอันไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน

๓. ขอกราบไหว้พระสงฆ์ลูกศิษย์พระตถาคตเจ้า ผู้ได้รักษาพระพุทธศาสนาไว้ได้จนมาถึงเรา

นี้คือพระรัตนไตย ถ้าไม่มีพระสงฆ์ตั้งแต่พระอัญญาโกณฑัญญะ พระโมคคัลลา พระสารีบุตร ฯ และองค์อื่นๆ ต่อมาแล้ว พระพุทธศาสนาจะอยู่มาได้ถึงชั้นเราหรือไม่ ? ถ้าคิดดูเพียงเท่านี้ก็อาจจะเข้าใจได้แล้วว่าพระสงฆ์ (ที่ดี) ท่านมีคุณแก่เราเพียงใด หวังว่าท่านจะเข้าใจและเห็นด้วย

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – การที่พ่อแม่บังคับให้บวชนั้น จะเป็นผลดีหรือเสียมากกว่ากัน ?

ตอบว่า – การบังคับให้ทำอะไรโดยไม่เข้าใจจนเกิดศรัทธาก่อนนั้น ถึงจะทำได้ก็ไม่เกิดผลดีถึง ๑๐๐ % เต็ม โดยเฉพาะการบวชเรียน พ่อแม่ควรจะอธิบายถึงประโยชน์ในการบวชเรียนให้ลูกเกิดศรัทธาก่อน จึงจะเป็นผลดี เพราะในพระพุทธศาสนาท่านก็ไม่มีการบังคับ ถ้าเขาบวชแล้วได้พระอาจารย์ดี ๆ อาจจะทำให้เขากลับใจเห็นชอบก็ได้

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – ไสยศาสตร์ และจิตศาสตร์ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างไร หรือไม่ ?

ตอบว่า – คิดว่าไสยศาสตร์มาจากฮินดู ไม่ใช่ทางพุทธ ส่วนจิตศาสตร์นั้น ถ้าเรียนไปให้ถึงพระอภิธรรม ก็จะเห็นได้ว่าจิตเท่านั้นเป็นเอก คือทุกสิ่งเกิดจากจิตเป็นเหตุทั้งนั้น

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – การบังคับให้ฟังเทศน์ ให้ทำดีต่าง ๆ นั้น สมควรหรือไม่ ?

ตอบว่า – การบังคับทุกอย่างจะไม่ได้ผลดีเลย เพราะบังคับได้แต่กาย ใจบังคับไม่ได้ จึงไม่เกิดผล

ในพระพุทธศาสนา ท่านไม่มีการบังคับเลย มีแต่อธิบายให้เห็นเหตุผลเอง ถ้าเห็นดีจนเกิดศรัทธาแล้ว จึงจะได้ผลทางกายและทางใจและผลของงานที่ทำจึงจะเป็นที่พอใจด้วยกันทุกฝ่าย

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – ทำไมพ่อแม่จึงไหว้ลูกเมื่อบวชเป็นพระแล้ว เพราะทางศาสนาสอนให้กราบไหว้บิดามารดา ?

ตอบว่า – คนธรรมดาต้องไหว้กราบพ่อแม่ด้วยนึกถึงบุญคุณที่เขาเลี้ยงมาจนเลี้ยงตัวเองได้ แต่เมื่อบวชแล้วขาดจากท่างโลกไปเป็นชิโนรส คือลูกพระพุทธเจ้าแล้ว พ่อแม่จึงกราบไหว้ลูกพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ลูกตัว

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – จะพิสูจน์ได้อย่างไรว่าวิญญาณมีจริง ?

ตอบว่า – วิญญาณคือ ธาตุรู้ เวลามีชีวิตอยู่เรียกว่า – จิต ตัวเราเองก็รู้โดยไม่ต้องพิสูจน์ว่าเราทุกคนมีจิต จิตนี้แหละเมื่อแยกกับกายเวลาตายแล้ว จึงไปรวมกันเรียกว่า – วิญญาณ

เราพิสูจน์ได้ว่ามี เพราะถ้าเมื่อไรไฟของเราเหมาะกับไฟวิญญาณนั้น ๆ ก็สามารถติดต่อกันได้ทางคนทรง แต่เรายังไม่สามารถพิสูจน์ได้ ๑๐๐% ว่าไฟทั้ง ๒ ข้างต่อกันจริงหรือไม่ เพราะไฟของคนไม่เท่ากับทุกคน เราจึงยังต้องเรียนกันอยู่ต่อไปจนกว่าจะรู้ได้แน่ เช่นเดียวกับเราเปิดวิทยุ เราก็ต้องหมุนหาสถานี ถ้ารับและส่งตรงระดับเดียวกัน ก็ฟังได้ชัด ถ้าไม่ได้ระดับก็ไม่แน่นัก หวังว่าท่านจะเข้าใจได้และช่วยกันเรียนต่อไปด้วยความไม่งมงาย เราก็จะได้ความรู้อีกมาก

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – เราจะทำอย่างไรจึงจะให้มนุษย์มีความสุขได้ ?

ตอบว่า – มนุษย์มีหลายอย่างต่างชนิด จึงไม่มีผู้ใดจะสามารถให้สุขให้ทุกข์แก่มนุษย์ได้ นอกจากตัวของมนุษย์เองจะพึงหาสุขทุกข์ได้เอง โดยเฉพาะในทางศาสนา เพราะทั้งสุขทั้งทุกข์ก็อยู่ที่ใจตัวเอง ไม่มีผู้ใดจะมายกมาให้เราได้ ไม่เชื่อก็เชิญลองดู

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – ยืมเงินเขามาทำบุญ แต่ใช้แล้ว จะได้บุญหรือไม่ ?

ตอบว่า – ได้ซีคะ ถ้าใช้แล้ว แต่ถ้าไม่ใช้ บุญที่ทำนั้นก็จะต้องเป็นของเจ้าของเงิน และเธอก็น่าจะโดนบาปในทางคดโกง ไม่มากก็น้อยตามจำนวนเงินนั้น

พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า ให้แบ่งรายได้ออกเป็น ๔ ส่วน ๆ ๑ ให้ใช้เลี้ยงชีวิตตัวและครอบครัว ส่วน ๒ ให้เลี้ยงผู้มีบุญคุณที่เลี้ยงเรามา ส่วน ๓ ให้เก็บไว้เมื่อต้องการด่วน เช่นเจ็บไข้ได้ป่วย ส่วน ๔ เหลือจาก ๓ อย่างนี้แล้ว จึงค่อยทำบุญ ท่านไม่ได้ทรงสอนให้กู้ยืมหรือจำนำของไปทำบุญเลย ต่อไปเธอน่าจะเก็บไว้ทำบุญบ้าง จะได้ไม่ต้องยืมใคร ๆ อย่างไรก็ตาม ยืมมาทำบุญยังดีกว่ายืมมาฟุ้งเฟ้อ หรือเล่นการพนันเป็นอันมาก

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – การนั่งวิปัสนานั้น เพื่อเห็นอะไร ๆ หรือเพื่อสงบจิต ?

ตอบว่า – บางคนก็มีความมุ่งหมายจะเห็นอะไร ๆ ตามต้องการ พวกนี้บางทีก็ต้องเข้าโรงพยาบาลเลย อีกพวกหนึ่งหวังเพียงหาความสงบจิต ซึ่งถ้าหาให้ถูกทางแล้ว จะเป็นสุขได้อย่างอธิบายไม่ถูกข้อสำคัญต้องทำให้ถูกทาง คือเข้าใจให้ดีก่อนแล้วจึงค่อย ๆ หัดทำไปทีละเล็กละน้อย จนได้สุขสงบจริง แล้วท่านจะติดตามทำได้เสมอไป แต่ต้องกินเวลานาน จึงจะได้ผล ขอเชิญท่านลองทำดูจึงจะเข้าใจได้

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – คนต่างชาติเขาว่าศาสนาพุทธเหมือนการค้า ทำไมเขาว่าอย่างนั้น ?

ตอบว่า – เพราะเขาไม่รู้จักศาสนาพุทธที่แท้จริง ทุกศาสนาย่อมมีช่องโหว่ให้คนไม่รู้จักท้วงติงด้วยกันทั้งนั้น แต่คนที่รู้แล้วเขาจะไม่พูดเช่นนั้นเลย ถ้าเธอเป็นพุทธก็ควรเรียนไว้ตอบเขาให้ถูกต้องด้วย จึงจะได้ประโยชน์ดีกว่าทะเลาะกันเล่นโดยเปล่าประโยชน์

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – บุญก็ไม่ทำ บาปก็ไม่ทำ ชาติหน้าจะไปเกิดเป็นอะไร ?

ตอบว่า – เป็นแมงกะพรุน ดอกกระมัง เพราะทำอะไรไม่ได้ลอยไป ลอยมา แล้วแต่ลมและน้ำทะเลจะพัดพาไปทางใด ถ้าขึ้นไปติดหาดก็ตายไปเอง ที่ตอบอย่างนี้ไม่มีในตำหรับตำรา ข้าพเจ้าคิดเอาเองสนุก ๆ ถ้าท่านคิดได้ก็ดี

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – ถ้าเราไม่มีเวลาจะมาสนใจในทางศาสนา ๆ จะเสื่อมหรือไม่ ?

ตอบว่า – ถ้าเราทุกคนไม่มีเวลาจะสนใจ ก็ต้องเสื่อมแน่ แต่ถ้าเฉพาะคนก็ยังไม่เสื่อม เพราะยังมีคนอีกมากนักที่ยังเอาใจใส่ในพระศาสนาดีอยู่ ศาสนาเป็นเรื่องของจิตใจ คนที่ยังต้องการความสุขย่อมจะทิ้งไม่ได้ง่าย ๆ

ส่วนที่ว่าไม่มีเวลานั้น เราควรจะจัดตัวเราให้มีเวลาเพื่ออ่านหรือฟังในทางศาสนาให้ได้แม้วันละ ๑ ชั่วโมงก็ยังดี เพราะถ้าเข้าใจแล้ว ความสุขก็จะเป็นของท่านเอง

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – คนไม่ไปวัด เพราะฟังพระเทศน์ไม่เข้าใจ จริงหรือ ?

ตอบว่า – คิดว่าไม่จริง เพราะถ้าเอาใจใส่แล้ว แม้ฟังเทศน์ไม่เข้าใจได้ ก็จะถามพระหรือคนฟังด้วยกันได้ ถ้าฟังไปตามไปเสมอ ๆ แล้ว ก็จะเข้าใจได้ในไม่ช้า ทุกคนก็จะต้องทำเช่นนั้น ไม่มีผู้ใดเข้าใจได้ทันทีทุกครั้งไป ขอให้ท่านชักชวนกันลองทำความเข้าใจดูสักที จะได้รู้ว่าจริงหรือไม่

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – ได้เคยนั่งทำวิปัสนาสมาธิ แต่แล้วนอนไม่หลับ บางครั้งไม่หลับทั้งคืน จะทำอย่างไรดี ?

ตอบว่า – คิดว่าท่านคงจะยังทำไม่ถูกทาง จงไปหาผู้รู้ให้ท่านสอนให้ก่อน ถ้ายังคงนอนไม่หลับอยู่ ก็จะต้องไปหาหมอให้เขาดูเสียก่อนว่าเป็นอะไรแน่ เพราะการที่ทำให้ใจสงบนั้น ควรจะทำให้หลับง่ายขึ้นต่างหาก ฉะนั้นท่านต้องหยุดพัก แล้วไปเรียนให้ถูกต้อง หรือไปหาหมอเร็ว ๆ

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – พระเทวทัต ถูกธรณีสูบนั้นจริงหรือไม่ เพราะเหตุใด และสูบแล้วไปไหน?

ตอบว่า – เรื่องราวในพระพุทธศาสนานี้ เป็นเรื่องจริงโดยมีหลักฐานอยู่แน่นอน เว้นแต่เราจะเข้าใจได้ถูกต้องหรือไม่เท่านั้น เรื่องเทวทัตถูกธรณีสูบก็เป็นเรื่องจริง สูบในที่นี้หมายความว่า แผ่นดินแยกดูดเอาตัวจมลงไปตาย ในสมัยนี้อาจจะเรียกว่าถูก Quick sand ดูดลงไปก็ได้ดอกกระมัง เชื่อกันว่า แผ่นดินสูบไปสู่นรก เพราะทำบาปต่อพระพุทธองค์

ถ้าเธออยากรู้ให้ละเอียด ขอให้ไปหาหนังสืออ่านตามวัดหรือร้านขายหนังสือต่าง ๆ ก็จะได้รู้เรื่องดีกว่าฟังเขาเล่า

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – นักเรียนวิทยาศาสตร์ต้องเอาสัตว์มีชีวิตมาทดลองนั้นจะไม่บาปหรือ ?

ตอบว่า – การฆ่าเป็นบาปทั้งนั้น เว้นแต่ไม่มีเจตนาก็เห็นจะบาปน้อยหน่อย แต่ในกรณีนี้เขาเอามาทดลองเพื่อช่วยชีวิตสัตว์อื่น ๆ อีกมากมาย จึงน่าจะตัดสินให้บาปกับบุญตู๊กันไปได้ดอกกระมัง

ข้าพเจ้าเคยไปฟังเทศน์ที่วัดหัวหิน ได้พบผู้หญิงคนหนึ่งเขาใส่กัณฑ์เทศ และพูดว่า "ฉันต้องทำมาก ๆ หน่อย เพราะอาชีพฉันไม่ดี" ข้าพเจ้าถามว่า "ทำอะไรละจ๊ะถึงไม่ดี ?" เขาตอบว่า "จับปลาขายซีคะ" แล้วก็หัวเราะว่ามันทำกันมาเสียนานแล้ว จึงเลิกยาก ทำให้ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเขาก็พยายามทำบุญเพื่อลบบาปอยู่เหมือนกัน

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – ร.ร. สอนพระพุทธศาสนาในวันอาทิตย์นั้น จะทำให้ศาสนาดีขึ้นหรือเลวลง ?

ตอบว่า – แล้วแต่ครูและนักเรียนจะทำให้ดีขึ้นหรือเลวลง ในเวลานี้ก็ได้ยินผลทั้ง ๒ อย่างอยู่ยังตัดสินไม่ได้ แต่ทางฝ่ายลูกจีน พวกพ่อที่ขายของ ชมว่าดีมาก เพราะเดี๋ยวนี้ลูก ๆ รู้จักกราบไหว้พ่อแม่ เวลาไปกลับจากบ้านและโรงเรียน ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยทำ คงจะเป็นเพราะบุคคลเป็นสำคัญ

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – พระพุทธเจ้าประสูตรอย่างคนธรรมดาหรือเปล่า ?

ตอบว่า – ข้าพเจ้าคิดว่าคงจะผิดกับธรรมดาที่ประสูตรในเวลาที่ทรงยืนอยู่ จึงต้องทรงจับกิ่งไม้เพื่อพยุงพระองค์ไว้ ในสมัยนั้นคงจะไม่เคยมีเหตุการณ์เช่นนั้น ผู้เขียนจึงได้บรรยายไปตามความรู้สึกของคนในสมัยนั้น ซึ่งเราเข้าใจกันในเวลานี้ไม่ได้

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – ทำไมรอยพระพุทธบาทถึงใหญ่ขนาดนั้น ?

ตอบว่า – ในสมัยก่อนมีพระพุทธรูปนั้น พระพุทธบาทเป็นเครื่องหมาย–ประสูตร–คือได้ทรงเหยียบไว้ในดินแดนนี้แล้ว ต้นโพธิ์ = ตรัสรู้ ล้อรถและกวาง = ปฐมเทศนา พระเจดีย์ = ปรินิพพาน ที่ศักดิ์สิทธิ์ ๔ แห่ง ที่เราไปกราบไหว้กันตามพระพุทธดำรัส ไม่เกี่ยวกับขนาดแต่อย่างไร

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – คนนอนหลับถ้าเอาสีไปป้ายตาไว้ จะไม่ตื่นอีกเลยจริงหรือไม่ ?

ตอบว่า – ไม่เคยได้ยินเรื่องอย่างนี้ เขาอาจจะคิดขึ้นเพื่อไม่ให้เด็กซน ๆ รังแกกันก็ได้กระมัง เพราะเคยได้ยินข้อห้ามหลายอย่าง ที่ผู้ใหญ่บอกเด็กให้กลัว เช่นอย่าทิ้งผ้านุ่งไว้เป็นรูปร่าง ถ้าจิ้งจกตกลงไปเจ้าของผ้านั้นจะตาย ซึ่งที่จริงเขาจะหัดให้รู้จักพับผ้าเก็บให้เรียบร้อย แต่สั่งหลายหนไม่ทำตามก็ต้องขู่อย่างนี้เป็นต้น การเลี้ยงเด็กก็ต้องเปลี่ยนไปตามเวลาเช่นกัน หวังว่าท่านจะเข้าใจ

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – การสงบจิตนั้น ถ้าผมนั่งหลับตาท่องคำพระสักคำหนึ่งแล้ว จิตจะสงบหรือไม่ ถ้าสงบแล้วจะสำเร็จไหม และถ้าสำเร็จแล้วจะเกิดอะไรขึ้น ?

ตอบว่า – จิตจะสงบหรือไม่ก็แล้วแต่ตัวเธอผู้เป็นเจ้าของจิต ถ้าสงบได้แล้วก็เกิดความสุข ซึ่งหาไม่ได้ง่าย ๆ และอธิบายก็ยาก ต้องได้เองรู้เอง จึงจะเข้าใจ เมื่อได้สุขแล้วเธอจะไม่สบายดอกหรือ? ส่วนคำว่าสำเร็จนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – ทำไมวัดจะต้องมีเจ้าอาวาส เพราะพระทุกองค์ก็ทำตามศาสนาถูกต้องอยู่แล้ว ?

ตอบว่า – ถ้าไม่มีเจ้าอาวาสแล้ว ใครจะเป็นผู้ชี้ขาดในกรณีย์ที่จะต้องมีขึ้นเป็นธรรมดา ? ใครจะเป็นผู้รับผิดชอบในหมู่คณะ ? เพราะบางครั้งความเห็นก็ไม่ตรงกัน

พระวินัยก็ดี กฎหมายก็ดี เขาทำขึ้นเพื่อคุ้มครองคนดี ลงโทษคนไม่ดี ใครจะเป็นผู้รับรองว่าคนดีทุกคนแล้ว

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – พระพุทธเจ้าทรงเห็นชอบในการทรงเจ้าเข้าผีหรือเปล่า กระหม่อมจะเชื่อดีหรือไม่ ?

ตอบว่า – พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงเห็นชอบเลย ในพระพุทธศาสนามีแต่สัจจะธรรมและเหตุผลเป็นหลักใหญ่เท่านั้น

เธอจะเชื่อหรือไม่เชื่อต้องแล้วแต่เหตุผล ซึ่งเรากำลังเรียนกันทางพระอภิธรรม และวิทยาศาสตร์ และอย่าลืมอ่านกาลามสูตร เสียก่อนจะเชื่ออะไร

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – ทำไมผู้มีอายุมาก ๆ จึงชอบพูดแต่ถึงการตาย มีวิธีอย่างไรที่จะไม่ให้ท่านคิดเช่นนั้น ?

ตอบว่า – เพราะผู้มีอายุมากเขามีประสพการณ์มามาก จนเบื่อหน่ายในชีวิต และรู้อยู่เต็มใจว่าจะใกล้วันตายเข้าทุกที เขาจึงพูดให้สติตัวเองอยู่บ่อย ๆ เป็นธรรมดา ถ้าเธอไม่อยากให้ท่านพูด ก็ชวนท่านคุยเรื่องอื่น ๆ ให้ท่านสนุกสนานเสียบ้าง ท่านก็คงจะเลือนลืมไปได้บ้างกระมัง ควรลองดู

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า–พระพุทธศาสนามีธรรมะสำหรับผู้ครองเรือน และปฏิบัติการงานอย่างไรบ้าง ?

ตอบว่า – ขอเชิญไปอ่าน สังคาโลวาทะสูตร ถ้าหาไม่ได้ที่อื่น จะดูได้ในนวโกวาท ของพระบวชใหม่ก็ได้ แล้วเธอจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าท่านได้ประทานความรู้ไว้หมดทุกอย่างแล้ว เป็นความผิดของเราเองที่ไม่เรียน จงแก้ตัวใหม่เถิด ความสุขจะเป็นของเธอเอง

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – ทำอย่างไรจึงจะทำจิตของตนให้มั่นคง ไม่อ่อนไหวง่าย ?

ตอบว่า – ต้องรู้เหตุว่าจิตของเราอ่อนตรงข้อไหนเสียก่อนจึงจะแก้ได้ เพราะถ้าไม่รู้แล้วก็แก้ไม่ถูก แต่ถ้าจะให้จิตมั่นคงแล้วจะต้องเรียนรู้ในสัจจะธรรมอย่างน้อยก็ต้องท่องพระไตรลักษณ์ไว้เสมอว่า ทุกสิ่งเป็น อนิจจํ ทุกขํ และอนตฺตา เราจะไม่หลงผิดยินดียินร้ายไปด้วย ท่านควรจะลองดูว่ายาชนิดไหนจะรักษาให้ดีได้

สวัสดี.

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ปัญหามีว่า – พระพุทธเจ้ามีจริงหรือไม่ ถ้ามีจริงทำไมภาพของพระพุทธเจ้าจึงไม่เหมือนกันทุกประเทศ ?

ตอบว่า – ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีกล้องถ่ายรูปที่จะพิมพ์ไปได้ทุกประเทศ ต่างคนจึงต่างทำขึ้นตามความรู้สึกนึกคิดของตัวเอง ซึ่งเราคิดว่าเป็นของดีที่ทำให้ได้เห็นความงามแปลก ๆ กัน

สวัสดี.

พุทธศาสนาในทัศนของท่านหญิงพูน

สิ่งที่เราไม่เชื่อ

สวัสดีท่านผู้ฟัง

ทุกวันนี้เราเอาใจใส่กับเรื่องศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพุทธมากขึ้นกว่าแต่ก่อน จะเป็นเพราะเราสอนกันมากขึ้น หรือเพราะถูกชาวต่างประเทศเขาไล่เลียงมากขึ้น ก็เป็นได้ทั้งสองประการ แต่ก็ยังมีผู้ที่ไม่ยอมเชื่ออยู่ไม่น้อย เราจึงน่าจะพิจารณากันว่า-ทำไมเขาจึงไม่ยอมเชื่อในศาสนากัน และมีอะไรบ้างที่ทำให้เขาไม่เชื่อ.

๑. คือไม่เชื่อว่ากรรมมีจริง เพราะทำดีไม่ได้ดี คนชั่วยังเป็นคนดีอยู่ จึงไม่ยอมเชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว.

ข้าพเจ้าขอแก้ปัญหาข้อนี้ว่า - ธรรมชาติของมนุษย์จะต้องเชื่ออะไรอย่างหนึ่ง ในเวลาเกิดมีความทุกข์ หรือความโลภ ความโกรธ และความหลง เราจึงได้ยินอยู่เสมอว่าผู้นั้นผู้นี้ไปดูหมอ หรือบูชาอธิษฐานว่าให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แม้ผู้ที่มีแต่ความสุขแล้วยังต้องการไม่รู้จบ ก็ยังบนบานศาลกล่าวอยู่เป็นนิตย์ เหตุการณ์ดังกล่าวมานี้ แสดงชัดถึงธรรมชาติของมนุษย์ ว่าต้องการความเชื่อในสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่เสมอ แม้แต่รูปต่าง ๆ เช่นหมูในถนนอัษฎางค์ และแม่พระธรณีที่มุมศาลยุติธรรมก็ยังมีทองปิดด้วยการติดสินบน แต่ความเชื่อชนิดต่าง ๆ นี้เราจะถือเอาเป็นการแน่นอนว่าจริงเช่นนั้น แน่ละหรือ ? เพราะความไม่แน่นั้นเองจึงทำให้เกิดฮือกันอย่างลุ่มหลงกันไปเป็นพัก ๆ แล้วก็หมดไปเอง.

ส่วนการเชื่อในกรรมนั้นเป็นของแน่ เป็นแต่เรามิได้ติดตามดู และผลแห่งกรรมยังไม่เกิดทันใจเรา ๆ ก็เลยคิดเอาว่าไม่เกิดผลจริง ถ้าเราจะตามดูทุกคนดีแล้วจะเห็นได้แน่ชัดว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วจริง ๆ เป็นแต่เราบังคับให้เกิดผล ตามใจเราไม่ได้เท่านั้น ทำไมจึงบังคับไม่ได้ ทั้งนี้เพราะว่าแต่ละบุคคลย่อมทำดีไว้บ้างทำชั่วไว้บ้าง ผลจึงเกิดสลับขึ้นตามกรรมนั้น เช่นเราปลูกไม้ดอกและไม้ผล ย่อมได้รับผลผิดเวลากันไปเป็นธรรมดา อีกประการหนึ่ง การสอนเรื่องกรรมนั้นถ้าจะให้ชี้ลงไปให้ชัดก็ต้องยกตัวอย่าง อันเกี่ยวเนื่องไปถึงเจ้าของเรื่องซึ่งจะกลายเป็นการประจานเขาไปโดยง่าย ฉะนั้น ในพระพุทธศาสนาท่านจึงสอนให้เห็นธรรมด้วยตนเอง ถ้าเราไม่ติดตามดู เราก็ย่อม

จะเห็นไม่ได้ ฉะนั้น ท่านที่ไม่เชื่อกรรมนั้น เป็นเพราะท่านใจเร็ว และไม่มีความอดทนพอที่จะนั่งดูผลเท่านั้นเอง ถ้าท่านจะเรียนพระพุทธศาสนาให้เห็นจริงว่ากรรมนั้นมีอยู่ ๔ ชนิด คือ –

๑. กรรมพันธุ์

๒. กรรมทันตา

๓. กรรมชาติหน้า

๔. กรรมส่วนรวม

กรรมต่าง ๆ นี้จะเห็นได้ว่ามีอยู่หลายชนิด แต่ที่ไม่ออกผลได้ตามใจเราก็เพราะทุกคนทำความดีไว้บ้าง ทำชั่วไว้บ้าง จึงออกผลตามกำลังของนั้น ๆ เป็นพัก ๆ ถึงอย่างไร ก็ต้องมีผลแน่นอน ปัญหามีอยู่แต่เพียงว่าเวลาใดเท่านั้น อีกประการหนึ่ง เราถือกันแต่เพียงศีลไม่ถือธรรม จึงไม่ค่อยจะได้เห็นผล ยกตัวอย่างเช่นเรารับศีลกาเม ฯ แล้ว และเราก็ประพฤติแน่วแน่โดยไม่แย่งลูกเมียของผู้ใดมาทำชู้สาวให้ผิดศีล แต่เรามิได้รังเกียจผู้ประพฤติผิดศีลเหล่านั้นเลย เราลืมพระธรรรที่มีอยู่ในที่หลายแห่ง โดยเฉพาะในมงคลสูตรข้อต้น ที่ว่า-อย่าคบคนชั่ว แทนที่เราจะประพฤติตามพระธรรม ข้อนี้ เรากลับคิดเห็นไปเสียว่าเป็นเรื่องของคนอื่น และถ้าเป็นคนที่ชอบใจ ก็มักจะเห็นเป็นไม่ผิดไปได้ บางทีก็กลับยกย่องผู้กระทำผิดให้เป็นคนดีไปด้วยซ้ำ เราจะได้ยินผู้แก้ความผิดด้วยความลำเอียงอยู่เสมอ ตราบใดที่เรายังไม่กล้าสู้ความจริง เรายังไม่ยึดหลักความประพฤติเป็นใหญ่ และยังใช้อารมณ์ตัดสินเหตุการณ์อยู่แล้ว ตราบนั้นเรา จะเห็นผลกรรมให้ทันตาเห็นไม่ได้เด็ดขาด.

สรุปความว่า กรรม ๔ อย่างที่ท่านกล่าวไว้นั้นคือ –

๑. กรรมพันธุ์ – เป็นเรื่องของกรรมที่ทำต่อกันไว้ จึงต้องมาเกิดในที่จะต้องรับกรรมด้วยกัน เช่นมาเกิดแก่พ่อแม่ที่ไม่ดี เพื่อรับและแบ่งส่วนชั่วมาเป็นมรดก.

๒. กรรมทันตา - เป็นเรื่องที่เห็นผลได้ในชีวิตนี้ ดังที่เราได้เห็นกันอยู่เสมอแล้ว ถ้าเรารู้จักดู.

๓. กรรมชาติหน้า – คือกรรมที่ทำเอาไว้แล้วยังไม่เกิดผลในชีวิตนี้ ผลนั้นจะต้องติดตามไปยังชาติหน้าอย่างแน่นอน.

๔. กรรมส่วนรวม – กรรมข้อนี้ข้าพเจ้าคิดเอาเองว่า เกิดจากการไม่นำพากับเรื่องของผู้อื่นจนเกินไป ยกตัวอย่างเช่นมีเหตุร้ายแก่ผู้หนึ่งผู้ใด เราก็ไม่ช่วยเหลือกลับเอาตัวรอด ดังจะได้ยินแม่เอ็ดลูกอยู่เสมอว่า – อย่าไปยุ่ง ไม่ใช่เรื่องของเรา จริงอยู่ในบางกรณีเราไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง ถ้าเป็นเรื่องส่วนตัวของเขา แต่ถ้าเป็นเรื่องส่วนรวมเช่นไฟไหม้หรือถูกขโมย ถ้าไม่ช่วยเหลือจับกุมแล้วก็เสมอเหมือนช่วยผู้ร้ายทำบาปจึงเกิดเป็นกรรมส่วนรวมด้วยประการฉะนี้.

อย่างไรก็ตาม ถ้าเราช่วยเอาใจใส่ในเรื่องกรรมต่าง ๆ นี้จนเห็นผลแน่ชัดแล้ว จะทำให้ชีวิตมีความสุขใจด้วยเห็นสัจจธรรมยิ่งขึ้น ดีกว่าที่จะปล่อยให้จิตใจล่องลอยไปตามอารมณ์ ไม่มีที่ยึดเหนี่ยวให้เกิดปัญญา ขอท่านทั้งหลายจงศึกษาเรื่องกรรมให้ถูกทางเถิด จะได้เป็นสุขได้ทั่ว ๆ กัน.

สวัสดี.

ทำไมเราจึงต้องเกิดอีก ?

วิทยุศึกษา

สวัสดีท่านผู้ฟัง

วานนี้ เป็นวันสำคัญของพุทธศาสนิกชน ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าท่านคงจะได้ไปทำบุญตามวัด และระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เมื่อท่านได้ถวายสักการะด้วยกายแล้ว ก็ควรจะมาทำความเข้าใจในพระธรรม คือคำสั่งสอนของพระองค์ด้วย เพื่อเป็นการถวายสักการะทางใจ อันจะเกิดผลคือความสุขใจแก่ท่านเอง แม้ชั่วระยะเวลาหนึ่งก็ยังดี

มีธรรมข้อหนึ่งที่ฝรั่งชอบถามว่า ทำไมเราจึงเกิดอีก ? เพราะทางศาสนาของเขาตายแล้วไปอยู่กับพระเจ้าเลย ไม่ต้องกลับมาอีก ส่วนของเรานั้น เราเชื่อในกรรม กรรมที่เราทำไว้นำเรามาเกิดอีก เพื่อใช้กรรมเวรนั้นให้สิ้นไป แต่เราก็มิได้มายังโลกนี้แต่เฉพาะจะใช้กรรมเก่าเท่านั้น เรามักจะเพิ่มกรรมหรือหนี้ใหม่ให้มากขึ้นเสมอ เราจึงต้องกลับมาอีก เป็นเหตุให้เกิดมีสังสารวัฏขึ้น คือชีวิตเป็นวงกลม ตายแล้วก็เกิด ๆ แล้วก็ตายไม่รู้จบสิ้น ถ้าจะให้จบสิ้น ก็มีที่ไปแห่งเดียว คือพระนิพพาน ที่ซึ่งไม่มีทุกข์แต่ผู้ที่จะไปนิพพานไม่มาเกิดอีกนั้น จะต้องเป็นผู้ที่ดับกิเลสของตัวเองได้หมดจด จนรู้ตัวและแน่ใจแล้วว่า กิเลสจะไม่สามารถจะมารบกวนได้อีกต่อไป จึงจะเรียกได้ว่าดับจริง ทุกวันนี้โดยมากแม้จะดับกันได้ก็ชั่วครู่ชั่วยามจึงยังไม่ถึงกับนิพพานกันได้ง่าย ๆ.

หลักความจริงที่ทำให้เกิดทุกข์ และเกิดอีก มีอยู่ในธรรมะ ที่เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท คือ:-

อวิชชา – ความไม่รู้ ทำให้เกิดมี สังขาร คือเครื่องปรุงแต่งขึ้น.

สังขาร – ปรุงแต่งขึ้น ทำให้เกิดมีวิญญาณ คือธาตุรู้.

วิญญาณ – ธาตุรู้ ทำให้เกิดมี นามรูป คือรูปกาย.

นามรูป – รูปกาย ทำให้เกิดมี อายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

อายตนะ ๖ – ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำให้เกิดมี ผัสสะ คือการถูกต้อง.

ผัสสะ – การถูกต้อง ทำให้เกิดเวทนา คือยินดียินร้าย.

เวทนา – ยินดียินร้าย ทำให้เกิดมี ตัณหา คืออยากได้.

ตัณหา – อยากได้ ทำให้เกิดมี อุปาทาน คือยึดมั่นไว้.

อุปาทาน – ยึดมั่นไว้ ทำให้เกิดมี ภพ คือโลกภาวะ.

ภพ – โลกภาวะ ทำให้เกิดมี ชาติ คือ เกิด.

รวมความว่า เมื่อมีเกิดแล้ว ความเจ็บ ความแก่ ความตาย ความเศร้าโศกโสกาลัยก็มีตาม ๆ กันมาเป็นธรรมดา ไม่มีหนทางหนีได้ ดังเราเห็นกันอยู่เสมอว่า ไม่มีใครสักคนเดียวที่มีแต่ความสุขหรือมีแต่ความทุกข์ ทั้งทุกข์ทั้งสุข ย่อมเปลี่ยนกันไปตามเวลาและเหตุผลมากบ้างน้อยบ้างเรื่อยไป จึงเรียกว่า **อนิจฺจํ** คือ ความไม่คงที่ แต่ความรู้สึกก็มีแต่เกิด ๆ ดับ ๆ อยู่เสมอไป เมื่อรู้ความจริงเสียเช่นนี้แล้ว ก็ไม่ต้องทุกข์ร้อนให้เสียเวลาเปล่า ๆ ช่วยกันทำความดีเพื่อหวังผลแห่งกรรมดี จะดีกว่าที่ปล่อยวันเวลาให้ล่วงไปโดยปราศจากประโยชน์ เรามาเชื่อในกรรมดังเห็นตัวอย่างอยู่เสมอ ๆ แล้วกันเถิด สมเด็จพระสังฆราช (**สา**) ท่านทรงเทศน์ไว้ว่า – กรรมให้ผลดังนี้ :–

๑. ฆ่าสัตว์	ทำให้	อายุสั้น
๒. ทรมานสัตว์	,,	ขี้โรค
๓. โกรธง่าย	,,	ขี้เหร่ ไม่สวย
๔. อิจฉา	,,	มีอำนาจน้อย
๕. ขี้หนียว	,,	จน
๖. จองหอง	,,	เกิดในที่ต่ำ
๗. ไม่เรียน	,,	โง่

พูดตามเหตุผล ก็น่าจะจริงยิ่งกว่าไม่จริง กรรมนั้นมีอยู่เสมอ เป็นแต่เราไม่ได้สังเกตจึงไม่เห็น ถ้าไม่ใช่ด้วยกรรมแล้ว เหตุใดลูกพ่อเดียวแม่เดียวกันจึงไม่เหมือนกันได้ทั้งรูปร่างหน้าตาและจิตใจ กรรมเท่านั้นที่ส่งเรามาให้เป็นอยู่ต่าง ๆ กัน เมื่อเราได้เรียนรู้จนเห็นจริงเช่นนี้แล้ว ก็ควรจะช่วยกันทำแต่กรรมดี เพื่อให้ได้ผลดีแก่ตัวเองในที่สุด.

ขอความสุขสวัสดี จงมีแก่ผู้ประพฤติดีทุกท่านเทอญ.

สวัสดี.

ไม่มีโลกหน้า

สวัสดีท่านผู้ฟัง

เรายังมีสิ่งที่ไม่ค่อยจะเชื่อกันอยู่อีกอย่างหนึ่งคือ เชื่อว่าโลกหน้าไม่มี ทั้งนี้ ก็เพราะเชื่อว่าตายแล้วสูญเป็นเหตุ แต่ถ้าเราเชื่อในกรรมแล้ว โลกหน้าก็ยังต้องมี เพราะตามกฎธรรมดาสิ่งใดมีต้น สิ่งนั้นก็ต้องมีปลาย เช่นถ้าเราลุกขึ้นเดินแล้ว ก็จะต้องมีที่ไปถึงเป็นจุดหมายปลายทางด้วยกันทั้งนั้น ถ้าจะดูเหตุผลในปัจจุบัน ก็จะเห็นได้ว่า เมื่อคืนนี้เรานอนหลับ การหลับนั้น ไม่มีความรู้สึกนึกคิดอะไรได้เลยยิ่งหลับสนิทด้วยแล้ว แม้จะมีใครทุบใครตีเราก็ไม่รู้สึก ไม่ผิดอะไรกับผีที่นอนตายอยู่ นอกจากยังมีลมหายใจอยู่เท่านั้น ที่ทำให้เรียกกันว่า – หลับ.

ครั้นเช้าขึ้นอีกวันหนึ่ง เราก็ตื่นขึ้นใหม่ จำเรื่องวานนี้ได้บ้าง ไม่ได้บ้าง แต่เราก็ได้ตั้งต้นวันใหม่เป็นชีวิตใหม่อีกวันหนึ่งเสมือนเกิดใหม่อีก.

เราเกิดมาแล้ว และจะต้องดำรงชีวิตอยู่ในวันนี้เพื่ออะไร ? ก็เพื่อจะอยู่ดูชีวิตในวันพรุ่งนี้ต่อไปอีกด้วยหวังว่าจะมีชีวิตดีขึ้นกว่าวันนี้มิใช่หรือ ?

เมื่อกฎธรรมดาชี้ให้เราเห็นว่า เรามีวานนี้ วันนี้และพรุ่งนี้แล้ว ทำไมจึงจะไม่มีชาติก่อนชาตินี้และชาติหน้าเล่า ?

ที่ใดมี **ปัจจุบัน** ที่นั้นจะต้องมี **อดีต** และ **อนาคต** อยู่ด้วยทุกแห่งไป เราจะปฏิเสธได้หรือว่าชาตินี้ไม่ใช่ปัจจุบัน ?

อีกประการหนึ่ง เราเห็นอยู่แล้วว่ากรรม คือการกระทำต่าง ๆ นั้น ได้ให้ผลตอบแทนทุกอย่างอยู่เสมอแล้ว แต่เด็กที่เกิดมาใหม่ ๆ ยังมิได้มีโอกาสทำกรรมดี กรรมชั่วอันใด แต่บางคนก็ทุพลภาพมาแต่เกิด มีปากแหว่ง ขาด้วน เป็นใบ้ เป็นบ้า นานาประการ กรรมเหล่านี้ชี้ชัดว่าเป็นกรรมชาติก่อนของเด็กเหล่านั้น จึงส่งมาให้เป็นผลดังที่เป็นอยู่ มีบางคนกล่าวว่าเป็นเพราะติดโรคของพ่อแม่ แต่พ่อแม่ที่ปราศจากโรคก็มีถมไป ทำไมจึงไม่ไปเกิดที่พ่อแม่ดี ๆ เล่า ? ทั้งนี้ก็เห็นกรรมเฉพาะตัวได้อีกเหมือนกัน.

ครั้งหนึ่งในเวลาสงครามที่แล้วมา ข้าพเจ้าได้พบผู้หญิงอเมริกันคนหนึ่ง เขาถามข้าพเจ้าว่า การที่ฮิตเล่อร์เอารถแทงก์ไล่คนในเบลเยี่ยม จนทับเด็กเล็กตายบี้แบนไปนั้น ทางศาสนาของท่านว่าอย่างไร ? ข้าพเจ้าตอบว่า–เป็นบาปหนักของผู้ทำ และเป็นกรรมของเด็ก ชาติก่อนคงบี้สัตว์ให้ตายไว้ จึงต้องมาเกิดให้เขาบี้บดตายในชาตินี้ดอกกระมัง. แหม่มคนนั้นยังโกรธอยู่ แกย้อนถามข้าพเจ้าว่า – ฉันเชื่อไม่ได้ดอกอย่างนั้น. ข้าพเจ้าก็หัวเราะ บอกว่า – ถ้าอย่างนั้นจะให้เชื่ออย่างไรเล่า ? ถ้าจะให้เชื่อว่า พระเจ้าทรงพระกรุณาให้เด็กถูกบดขยี้ตายอย่างนั้น ฉันก็เชื่อไม่ได้เหมือนกัน. ที่ฉันว่าเป็นกรรมของเด็ก ก็เพราะที่อื่นมีเกิดได้อีกเป็นหลายแห่ง ทำไมจะต้องไปเกิดตรงที่ ๆ จะมีภัยจึงถูกบดขยี้เช่นนั้นเล่า แกเลยนิ่งแล้วเปลี่ยนเรื่องพูดกันต่อไป.

ถ้าจะคิดแต่ด้วยเหตุ และผลเท่าที่เราจะเห็นได้ รู้ได้ เพียงในชาตินี้ เราก็จะเห็นได้ว่าการมีชาติหน้านั้น ทำให้เรามีหวังว่าจะทำชีวิตให้ดีขึ้น ไม่เป็นคนคิดสั้น และอยู่ไปวันหนึ่ง ๆ โดยดูถูกตนเองว่า เป็นผู้ปราศจากประโยชน์อันใดทั้งสิ้น. บางคนกลับคิดไปว่า ไหน ๆ เราก็จะต้องตายแล้ว รีบกอบรีบโกยเอาความสุขสนุกสบายเสียให้ทันในชีวิตนี้ ทำไมจึงไม่คิดบ้างว่า ไหน ๆ จะตายแล้วรีบทำความดีไว้มาก ๆ เถิด ชาติหน้าจะได้ดีกว่านี้ บางคนแย้งว่าชาติหน้าเราไม่รู้สึก แต่ความจริงมันก็ต้องรู้สึกเช่นเดียวกับชาตินี้เหมือนกันนั่นเอง และรู้ได้ด้วยว่าเป็นกรรมเก่า หรือกรรมใหม่เหมือนกับที่เรารู้อยู่ทุกวันนี้. คนที่ไม่มีหวังอาจจะเป็นคนฉวยโอกาสได้ง่าย ๆ เพราะไม่มีหลักใจจะตัดสินว่าอะไรดีอะไรชั่ว สุดแต่ได้ก็เอาทั้งนั้น ในที่สุดก็เป็นคนที่เชื่อถือไม่ได้ แล้วเลยไม่มีใครสมัครใจจะสมาคมด้วย แล้วเราจะอยู่เป็นสุขได้อย่างไรด้วยตัวคนเดียวในโลกอันไพศาลนี้.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสไว้ว่า – ชีวิตเราเสมือนคนเดินทางไปในป่าใหญ่ รู้ไม่ได้ว่าจะมีน้ำกินหรือไม่ ในวันพรุ่งนี้ถ้าเราเอาน้ำใส่กระบอกสพายหลังติดไปด้วย ก็ไม่เป็นการหนักหนาอะไร ถ้าพบน้ำข้างหน้าก็แล้วไป ถ้าไม่พบ ก็จะได้มีกินไม่อดอยาก การทำบุญกุศลและความดีติดตัวไปด้วย ก็เสมือนมีน้ำติดตัวไปเหมือนกัน.

ขอท่านผู้มีปัญญาจงพิจารณาต่อไปเถิด.

สวัสดี.

ตายแล้วสูญ

สวัสดีท่านผู้ฟัง

เมื่อเดือนก่อนข้าพเจ้าได้พูดถึงสิ่งที่เราไม่ค่อยจะเชื่อกัน คือ เรื่องกรรม ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ยังมีอีกหลายข้อที่เรายังเถียงกันอยู่ทุกวันนี้ ฉะนั้นวันนี้ จะยกเอาเรื่องตายแล้วก็สูญ มาพิจารณากันให้บังเกิดประโยชน์บ้าง ดังต่อไปนี้ –

มนุษย์เกิดมาแล้วค่อย ๆ โตขึ้นเช่นเดียวกับลูกไม้ ดอกไม้ คือตูมก่อนแล้วก็แย้ม ๆ แล้วก็บาน ๆ แล้วก็โรย ๆ แล้วก็ร่วงหล่นเป็นที่สุด แต่การที่ร่วงหล่นลงสู่พื้นดินนั้น มีเมล็ด มีเกสรร่วงหล่นไปเป็นพืชพันธุ์ต่อไปด้วย เป็นเหตุให้เกิดพืชผลต่อ ๆ กันไปจนกว่าเมล็ด หรือเกสร ที่จะเป็นพืชผลต่อไปนั้น จะได้ถูกเผาผลาญให้โอชะที่จะเป็นพืชสืบต่อไปนั้น เหือดแห้ง ไม่สามารถ เกิดต่อไปได้อีก จึงเรียกว่าสูญจริง

ฉันใดก็ดี มนุษย์มีกิเลสเป็นโอชะ มีกรรมเป็นพืชผลให้สืบต่อ จนกว่าเราจะเผาผลาญ โอชะ คือ กิเลสให้เหือดแห้งไป เราจึงจะไปถึงที่อันเรียกว่านิพพาน ไม่มีเกิดไม่มีตายเรียกว่าสูญจริง ได้ แต่มนุษย์โดยมาก เราเผากิเลสของตัวเองได้แล้วหรือ ? เท่าที่เห็น ๆ กันอยู่ ก็ล้วนแต่เต็มไป ด้วยกิเลสมากบ้าง น้อยบ้าง อันเป็นเหตุให้ต้องกลับมาใช้เวรอยู่เรื่อยไป แล้วเราจะมีสิทธิอันใด ที่จะเชื่อว่าตายแล้วก็สูญ

ถ้าเราจะคิดว่า ตายแล้วสูญไปตามธรรมชาติ คือ ไม่มีตัวอยู่ และไม่แลเห็นอีกแล้ว ก็ แปลว่าเป็นเรื่องของกายเท่านั้น ที่สูญเป็นดินเป็นขี้เถ้าไป แต่คนเรามีเพียงกายเท่านั้นหรือ ? เปล่าเลย สิ่งที่สำคัญยังมีอีกไม่น้อย เพราะตัวเรานี้ ปรุงแต่งเป็นสังขารขึ้นด้วย ธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อันมีพลังของตัวเองอยู่โดยธรรมชาติ ถ้าจะเปรียบกับรถยนต์ เรือยนต์ หรือแม้หีบวิทยุ ก็จะผิดกันไม่ไกลนัก ธาตุดินประกอบกันขึ้นเป็นรูปร่าง แต่จะแล่นไปได้ ก็ด้วยธาตุไฟ ทำให้ธาตุลม เป็นกำลังผลักดันให้วิ่งไปได้ และก็ยังจะต้องมีสิ่งที่จะจุดให้ไฟติด คือน้ำมันเป็นเหตุให้ธาตุทั้ง ๔ ต่างทำหน้าที่ของมันต่อไป ร่างกายของมนุษย์ ก็ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ เช่นกัน น้ำมัน ก็คือกิเลส

เมื่อเกิดกิเลส คือความต้องการ จนกระวนกระวายขึ้นแล้ว ก็กลายเป็นอารมณ์ ๆ ทำให้ก่อการกระทำเป็นกรรมขึ้น กรรมจึงเป็นผู้บันดาลให้ชีวิตเราเป็นไปต่าง ๆ กัน ส่วนพลังของธาตุไฟนั้นเล่า ถ้าเราจะพิจารณาดูให้ถ้วนถี่ ก็จะเห็นได้ว่า มีอำนาจไม่ใช่น้อย ๆ ยกตัวอย่าง เช่นวิทยุ และโทรทัศน์ ก็เป็นสิ่งพิสูจน์แล้วว่า ทั้งรูป ทั้งเสียงไม่ได้สูญไปเลย ยังเดินทางไปได้ไกล ๆ และย้อนกลับมาให้เราเห็นได้อีก

อีกประการหนึ่ง มีเด็กหลายคนที่มีอายุประมาณ ๕–๖ ขวบ ยังไม่รู้วิธีปดโป้ได้ แต่ได้เล่าถึงเรื่องชาติก่อนของตัวได้ถูกต้อง เช่นมีเรื่องหนึ่งเกิดขึ้นในเมืองพม่า เมื่อก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้เอง คหบดีพม่านายหนึ่ง มีลูกสาวเกิดขึ้นภายหลังมารดาของเขาตาย เด็กนั้นก็โตขึ้นเรื่อย ๆ มาอย่างเด็กธรรมดา ครั้นพอได้ ๖ ขวบ ก็พูดขึ้นเองกับพ่อว่า–เมื่อข้าตาย เองนั่งร้องไห้อยู่ตรงนี้ ๆ แล้วก็เอาข้าใส่โลงไปฝังที่นั่น ๆ พ่อไม่เชื่อว่าพูดเหลวไหล แล้วท้าให้เด็กพาไปชี้ที่ฝังศพ เด็กก็พาไปที่ศพแม่ของตัวได้ถูกต้อง วันหนึ่งบอกว่า ก่อนข้าตาย ข้าเอาผ้าเช็ดหน้าขมวดสตางค์วางไว้บนเขื่อเท่านั้น ๆ ที่วางไว้นั้นสูงเกินที่เด็กขนาด ๖ ขวบจะเอาขึ้นไปวางไว้ได้ แต่ครั้นให้คนขึ้นไปดู ก็ได้ห่อสตางค์นั้นลงมาเท่ากับจำนวนเด็กบอก วันหนึ่ง เด็กเกิดบอกว่าจะมาหาเพื่อนที่ปีนัง พ่อจึงต้องพามาปีนัง และมาเล่าให้เจ้าคุณรัษฎาฯ (คออยู่จ๋าย) ฟัง เจ้าคุณได้เล่าเรื่องนี้ให้ข้าพเจ้าฟังเอง อย่างไรก็ตาม เด็กเหล่านี้โดยมากโตขึ้นแล้ว ความจำเหล่านั้นก็หายไปหมด จะเป็นเพราะธาตุขันธ์เปลี่ยนแปลงไปตามกำลัง หรือด้วยเหตุใดก็ยังรู้ไม่ได้

อีกเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องของญาติข้าพเจ้าคนหนึ่งเขาเป็นคนสมัยใหม่ไม่เชื่อสิ่งต่าง ๆเหล่านี้ ครั้งหนึ่งเขาไปยุโรปด้วยราชการ เผอิญไปพบเวลาที่คนในประเทศอังกฤษกำลังคลั่งดูโชคชะตาจากคนทรง เขาจึงไปทดลองดูโดยที่คิดจะไปจับกลของพวกเหล่านั้น แต่คนทรงซึ่งมีอายุราว ๕๐ ถามว่าอยากพบใคร เขาตอบว่าอยากพบแม่ คนทรงตอบว่า จะพยายามส่งไฟฟ้าของตัวไปรับวิญญาณดวงนั้น แต่ถ้าวิญญาณนั้นอยู่ในรัศมีไฟของเขา ก็คงจะติดต่อกันได้ ถ้าไม่อยู่ก็จะต่อไม่ได้ให้เขาคอยถามผู้ที่จะมาเอาเอง เขาได้พบพ่อของเขาแทนแม่ และได้พูดจากันรู้เรื่องด้วย ตัวเขาเองก็รู้สึกแปลกปลาด และได้เล่าเรื่องนี้ให้ข้าพเจ้าฟังเอง

ที่ข้าพเจ้านำเรื่องต่าง ๆ มาเล่านี้ ไม่ได้มุ่งหมายจะให้ผู้ฟังเชื่อไปทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นแต่อยากจะให้สังวรไว้บ้างว่า โลกธาตุของเรานั้นยังมีอยู่ และยังมีอีกหลายอย่างที่เรายังจะรู้ไม่ได้ ฉะนั้นจะตัดสินอะไร จึงควรจะใช้เหตุผลดูให้ถ้วนถี่เสียก่อน แล้วมาช่วยกันขบคิดหาความจริง จะดีกว่าตัดสินไปอย่างชุ่ย ๆ ซึ่งไม่ทำให้เกิดทั้งสติและปัญญา

รวมความว่าผู้ที่เห็นว่าตายแล้วสูญนั้น ไม่มีเหตุผลอันใดเลย นอกจากตัวเห็นว่ารูปสูญไปเท่านั้น ส่วนผู้ที่ไม่เชื่อว่า ไม่สูญเพราะจะต้องไปรับผลกรรมต่อไปนั้น มีเหตุผลดังได้อธิบายนี้ส่วนหนึ่ง ซึ่งผู้ฟังควรจะนำไปพิจารณาต่อไป ให้เกิดประโยชน์ตามที่เป็นจริง

สวัสดี

พรหมวิหาร

สวัสดีท่านผู้ฟัง

สมัยนี้มีผู้พูดถึงศาสนากันมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ทั้งนี้เพราะพวกฝรั่งกำลังเอาใจใส่ในเรื่องศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพุทธของเรา เพราะฝรั่งชอบเรียนชอบรู้ ฝ่ายเราก็จำต้องเรียนเพื่อจะได้โต้ตอบกับเขาได้ถูกต้อง ถ้าใครตอบไม่ได้หรือตอบไปผิด ๆ ด้วยนึกว่าฝรั่งไม่รู้ละก็เข้าใจผิดมาก ฝรั่งโดยมากรู้เรื่องพระพุทธศาสนาแล้วเพราะอ่านหนังสือ แต่ยังไม่เข้าใจเท่านั้นเอง ความรู้กับความเข้าใจไม่เหมือนกันเลย ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงจะขอให้พวกเราทำความเข้าใจเสียให้ถูกต้อง ยกตัวอย่างเช่นคำว่ารัก Love ของทางศาสนาคริสต์เป็นต้น มีฝรั่งหลายคนอธิบายว่า ถ้าเรามีและทำให้ความรักคือ Love เกิดขึ้นได้ทั่วไปแล้ว รัก หรือ ลัฟ ตัวเดียว จะทำให้เกิดสันติสุขได้โดยแน่นอน หลักของ M.R.A. ก็มีอยู่หลักหนึ่งในสี่ว่า Absolute Love คือ รักอย่างเด็ดขาด พวกคริสเตียนเข้าใจกันดี แต่พวกเราเข้าใจไม่ได้ เพราะคำว่ารักของเราต้องมีกิเลส Passions อยู่ด้วย และสิ่งใดที่มีกิเลส เราก็ไม่เชื่อว่าจะมีแต่สุขได้อย่างเดียว เพราะจะต้องมีทุกข์อยู่ในนั้นด้วยตามกฎธรรมดา ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงโปรดประทานพรหมวิหาร ไว้ให้เราซึ่งถ้าเข้าใจถูกต้องแล้ว จะมีแต่ความสุขอย่างไม่มีทุกข์เจือปน ถ้าทำได้ดังต่อไปนี้ คือ:–

๑. เมตตา คือชอบพอถูกใจ ตัวอย่างเช่นเราเดินไปพบเด็กคนหนึ่งยิ้มแย้มแจ่มใส พูดด้วยก็โต้ตอบอ่อนหวานฉันผู้ใหญ่กับเด็ก ทำให้เราเกิดเมตตาขึ้นทันที และพร้อมที่จะช่วยเหลือเด็กนั้นเสมอ นี่เรียกว่าเมตตา ไม่มีกิเลสคือ Passions อยู่ในนั้น

๒. กรุณา คือ ความเห็นใจและช่วยเหลือเช่น เดินไปพบเด็กหลงทางร้องไห้อยู่ เราก็ไต่ถามช่วยพาไปส่งบ้านหรือพ่อแม่ที่เด็กบอก โดยไม่เรียกร้องอะไรตอบแทนเป็นค่าป่วยการ เช่นนี้เรียกว่ากรุณา

๓. มุทิตา คือ ยินดีด้วย เช่นเห็นผู้ใด เขามีลาภ มียศ มีสมบัติ มีผู้ชมเชย เราก็ยินดีด้วยไม่อิจฉาริษยาเพราะเห็นว่าเขาทำกรรมดี เขาก็ควรได้รับรางวัล ถ้าเขาได้ดีโดยไม่ได้ทำอะไร ก็เป็นเพราะกรรมเก่าของเขาดี เขาจึงได้ผลนั้น ๆ อยู่ไม่มีเหตุจะต้องอิจฉาถ้าคิดเท่านี้ยังไม่หายอิจฉาก็คิดใหม่ว่า – ความดีกับความชั่วอยู่ด้วยกันเสมอ มีสุขแล้วก็มีทุกข์ ๆ แล้วก็มีสุขสลับกันไป สิ่งที่เรา

เห็น ๆ อยู่ก็จำจะต้องเป็นดีบ้างชั่วบ้างของทุก ๆ คน ไม่มีอะไรแปลกและแน่นอนแม้คนเราชอบ ๆ กันอยู่ในวันนี้พรุ่งนี้อาจจะกลับเกลียดชังกันก็เป็นได้ เราจะไปเอาใจใส่กับสิ่งที่ผ่านไปชั่วครู่หนึ่งยามหนึ่งให้เสียเวลาทำไม ? อีกประการหนึ่งความสุขเป็นของหายาก ผู้ใดได้พบก็เป็นกุศลของผู้นั้น เราจึงควรยินดีด้วยมากกว่าที่จะอิจฉาริษยา เพราะการอิจฉาริษยาไม่เคยปรากฏว่าให้ผลดีแก่ผู้ใด นอกจากเอาไฟมาเผาจิตของตัวเอง

๔. อุเบกขา คือ การวางเฉย ไม่ยินดียินร้ายในทุกข์สุขของผู้อื่นหรือของตัวเอง จนเกินขอบเขตถึงเสียสติเสียความยุติธรรม ต้องดูเหตุผลเป็นหลัก เช่นเราทำอะไรผิดพลาดไปจนเกิดผลไม่ดีขึ้น เราจะไม่แก้ไขด้วยทำผิดให้มันหนักยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อรู้ว่าผิดแล้วก็รับผิดด้วยถือ – อุเบกขา – คือยอมนิ่งรับผลนั้นโดยดี เพื่อให้มันสิ้นกรรมสิ้นเวรกันไป ถ้าเห็นเพื่อนฝูงพี่น้องเขาทำผิด เราก็ควรพยายามชี้แจงตักเตือนช่วยให้เขาเห็นทางที่ถูก ถ้าเขาไม่ทำตามหรือได้รับผลกรรมอันร้ายต่าง ๆ แล้วเราก็จะต้องยึดอุเบกขาว่าเป็นกรรมของเขาที่ทำขึ้นเอง ไม่มีใครจะช่วยใครได้ แทนที่จะเสียใจหรือเข้าไปช่วยให้ผิดกลับเป็นดี ซึ่งจะกลายเป็นบาปต่อไปอีกด้วยซ้ำ มิฉะนั้นก็เป็นเรื่องเจ็บไข้ ถ้าเราได้รักษาตัวโดยถูกต้องทุกประการแล้ว แม้มันจะไม่หายก็ควรจะใช้หลัก–อุเบกขานี้– ให้เห็นผลว่าเราก็ได้ทำทุกอย่างโดยถูกต้องแล้ว เมื่อไม่หายก็เป็นเรื่องนอกเหนืออำนาจของเรา เพราะไม่มีใครอยากเจ็บ อยากตาย ไม่มีผู้ใดเลือกโรคภัยไข้เจ็บได้ว่า จะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้าเราทำถูกแล้วก็ปล่อยไปตามเรื่องกรรม ทำใจเป็นอุเบกขา จิตเราก็จะเป็นสุขไม่กระวนกระวาย อันอาจจะเป็นเหตุให้โรคภัยนั้น ๆ กลับดีขึ้นถึงหายก็ได้ เพราะได้กำลังจิตช่วยรักษาอีกทางหนึ่ง

พรหมวิหาร–คือเมตตา กรุณา มุทิตา และ อุเบกขา มีคุณดังพรรณนามานี้ และเป็นโลกิยสุขถ้าผู้ใดทำได้ ความรู้แทบทุกชนิด ถ้าอ่านแต่ตำราจะรู้จริงไม่ได้ เช่นการทำกับข้าวของกินข้าพเจ้าได้ยินสาว ๆ หลายคนพูดว่า– "ไม่ต้องเสียเวลาดูตำราครู่เดียวก็ทำได้" แต่ก็มีหลายคนที่ทำของเสียมากมายเพราะดูแต่ตำรา แม้เพียงทอดปลาทูให้น่ากินก็ทำยาก เพราะตำราไม่ได้บอก หรือบอกก็เข้าใจไม่ได้ว่า น้ำมันมากน้อยเท่าไร ไฟจะต้องร้อนเพียงไหนหนังปลาจึงจะกรอบน่ากิน ฉันใดก็ดี การประพฤติธรรมก็ฉันนั้น ถ้าท่านไม่ทดลองทำดูก็จะรู้ไม่ได้เลยว่าความสุขจากรสพระพุทธธรรมนั้นจะทำให้ท่านได้รับความสุขอย่างไร จะไม่มีใครอธิบายให้ถูกต้องได้ นอกจากตัวท่านได้รู้สึกเองฉะนั้นขอท่านจงทดลองดู ข้าพเจ้าขอรับรองว่า จะไม่เสียใจและเสียเวลาเปล่าเลย

สวัสดี

พระไตรลักษณ์

สวัสดีท่านผู้ฟัง

วันนี้จะขอพูดถึงข้อธรรมะที่เรียกว่า พระไตรลักษณ์ คือ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ** และ **อนตฺตา** ๓ ข้อนี้ เป็นความจริงอันไม่มีใครจะโต้เถียงได้ด้วยเหตุผล แต่ก็ยังมีผู้ที่ไม่เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง จึงควรจะพูดกันเสียให้รู้และเข้าใจอย่างถูกต้องดังต่อไปนี้

๑. **อนิจฺจํ**– คือความไม่เที่ยง ไม่อยู่คงที่ของทุกสิ่งมีอะไรบ้างที่จะอยู่ยั่งยืนไปชั่วกัลปวสาน นอกจากชื่อเสียง ? ถ้าเราดูสิ่งต่าง ๆ ด้วยตาธรรมดา ๆ ก็จะได้เห็นแต่สิ่งที่ธรรมดา ๆ เพราะเรามีตาไว้เห็นแต่รูปต่าง ๆ แต่ถ้าเรารู้จักดูด้วยตาของสมองแล้ว จะได้พบกับความจริงเสมอไป คือต้องคิดก่อนแล้วจึงจะเห็น ดูกับเห็นจึงไม่เหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ดอกกระมัง พวกพราหมณ์เขาจึงทำรูปพระอิศวรให้มีพระเนตรที่สาม ตรงพระนลาฏซึ่งหมายว่า ทรงเห็นเหตุการณ์ทั้งด้วยพระเนตรสามัญและพระเนตรพิเศษ ฉะนั้น การที่จะพูดถึงเรื่องธรรมะอันไม่มีตัวตนแสดงนั้น เราจึงจำต้องดูจากสมองจึงจะเห็นได้จริง เราจะเริ่มแต่ตัวโลกที่เราอยู่เองก็เป็น **อนิจฺจํ** คือไม่อยู่คงที่ หมุนไปเคลื่อนไปเป็นวงเวียน สภาวะทั้งหลายมี วัน เดือน ปี ก็เปลี่ยนไปตามสภาพ แล้วย้อนกลับมาเป็นวงเวียน เช่น วันเริ่มสว่าง เช้า แล้วก็สาย ๆ แล้วก็เย็น ๆ แล้วก็มืด ๆ แล้วก็สว่างไปใหม่ เดือนที่ ๑ แล้วก็เปลี่ยนเป็น ๒ เป็น ๓ ไปเรื่อย ๆ แล้วก็กลับมา ๑ ไปใหม่ ปีก็เหมือนกันเริ่มเดือน ๑ เดือน ๒ เดือน ๓ แล้วก็กลับมา ๑ ใหม่ เรียกว่า ๑ ปี แม้จะกล่าวว่าเป็นเพราะมนุษย์กำหนดกันขึ้นเองก็จริง แต่ก็เป็นภาวะอันหนึ่งที่โลกทั้งโลกยอมรับแล้วจนเป็นกฎธรรมดา

คราวนี้พูดถึงดินฟ้าอากาศ ก็เป็น อนิจฺจํ อีก ดินทางน้ำไหลมาเปลี่ยนแผ่นดินให้เป็นเกาะแก่ง เป็นบึง เป็นบางได้อยู่เสมอ ฟ้า–ก็มีแดดออก แดดหุบ เมฆดำ เมฆขาว ฝนตก ฟ้าร้องไม่อยู่นิ่งแน่นอน อากาศ–มีฤดูถึง ๓–๔ ฤดู หมุนเวียนเปลี่ยนกันไปอีก มีร้อน มีหนาว มีเปียกก็มีแฉะ เปลี่ยนแปลงผลัดกันเรื่อย ๆ

พูดให้ใกล้เข้ามา คือตัวเราเอง มีอะไรคงที่อยู่บ้าง ? ทั้งผมทั้งขนร่วงหล่นแล้วขึ้นใหม่ สีผมก็เปลี่ยนไปตามอายุ เนื้อหนังสดชื่นแล้วก็ค่อย ๆ เหี่ยวแห้งย่นยู่ไปตามอายุอีก แม้แต่อารมณ์ก็เปลี่ยน ไม่มีใครร้องไห้ได้ตลอดเวลา และไม่มีใครหัวเราะอยู่ได้ตลอดเวลาเหมือนกัน นอกจากในโรงพยาบาลบ้านสมเด็จ ฯ.

สรุปว่า ถ้าเราเห็นความจริงเสียเช่นนี้แล้ว เราก็จะไม่คร่ำครวญโหยไห้จนเกินควรในเวลาที่จะต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลงในชีวิต ด้วยเห็นอยู่แล้วว่าเป็นธรรมดาของทุกคน.

๒. **ทุกฺขํ**–คือความทุกข์ เมื่อสิ่งทั้งปวงมันเปลี่ยนแปลงไป ถ้าเป็นสิ่งที่เราไม่ชอบเราก็ไม่รู้สึกอะไรมากบางทีกลับชอบใจเสียด้วยซ้ำ แต่จะมีสักกี่อย่างที่เราไม่ชอบและอยากให้เปลี่ยนไปเสีย โดยมากก็เป็นสิ่งที่เราอยากได้นาน ๆ เช่นไม่อยากแก่ ก็ต้องแก่ตามธรรมชาติ แม้เราจะแก้ไขด้วยตกแต่งปลอมแปลงอย่างไรมันก็เห็นอยู่ดี ไม่อยากให้ผมขาว เอายาใส่ ๒–๓ วัน รากผมก็โผล่ขึ้นมาให้จับได้ แม้จะหมั่นใส่หมั่นทาย้อมไว้ ใจเราก็รู้ว่ามันไม่จริง ถ้าเรารักอะไรมาก ๆ แม้ของไม่มีวิญญาณ เช่น เครื่องเพ็ชรพลอยของใช้ต่าง ๆ ถ้ามันจะแตกหายสูญลงเมื่อใด เรารักเราชอบมันมากเท่าใด เราก็เศร้าโศกเสียใจอาลัยมันมากเท่านั้น ยิ่งเป็นบุคคลที่เรารักเราบูชาด้วยแล้วเราก็ยิ่งเกิดทุกข์เป็นอเนกปริยาย เพียงคู่รักเปลี่ยนใจเพราะความไม่แน่นอน ก็แรงพอจะให้เด็กที่ไม่มีสติฆ่าตัวตายด้วยคิดว่าหนีทุกข์ได้ ถ้าคิดให้ดีแล้ว จะเห็นว่า จะหนีได้อย่างไร ? เพราะการฆ่าไม่ว่าใครเป็นบาปทั้งนั้น และบาปนั้นเกิดผลแต่เป็นความทุกข์เท่านั้น ไม่ว่าโลกนี้หรือโลกหน้า ใครเป็นผู้ยืนยันว่าโลกหน้าไม่มี ? เขาเอาอะไรมาพิสูจน์ ? เรามีวานนี้วันนี้และพรุ่งนี้ ทำไมถึงจะไม่มีโลกก่อนโลกปัจจุบันและโลกหน้า ฉะนั้น บาปจะไปสู่ทุกข์ และบุญจะพาไปสู่สุข การแก้ทุกข์มีอย่างเดียวแต่ดูให้ถึงความจริงโดยไม่ย่อท้อ หรือเข้าแก่ตัวเองฝ่ายเดียว ต้องดูลงไปให้ถึงความจริงที่เรียกว่า–อนตฺตา ดังต่อไปนี้:–

๓. **อนตฺตา**–คือสิ่งที่ไม่มีตัวตน ไม่มีใครบังคับให้เป็นไปตามชอบใจได้ ยกตัวอย่างเช่น ตัวเรานี้ไม่มีอะไรเป็นจริงเป็นจัง ธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน–เนื้อ กระดูก, น้ำ–น้ำมูก น้ำลาย เลือด เหงื่อ, ไฟ–ความอบอุ่นของร่างกาย, ลม–คือลมหายใจเข้าและออก ธาตุทั้ง ๔ นี้รวมเข้า

เป็นสังขารรูปร่างของเราแล้วเกิด **เวทนา** รู้สึกยินดียินร้าย อันเกิดจากทาง ปาก หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีชื่อเสียงเรียกว่านั่นว่านี่ ทั้งอาจจะเปลี่ยนไปตาม **สัญญา** กันไว้ **สังขาร** เป็นสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้นด้วยธาตุต่าง ๆ มี ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ถ้าสังขารแตกดับ ธาตุต่าง ๆ นี้ก็แยกย้ายไปตามเรื่องของมัน จะมีอะไรที่เรียกได้ว่าเขาว่าเรา!

แม้ในเวลามีชีวิตอยู่ เราก็ชี้ไม่ได้ว่าตัวตนอยู่ที่ไหนมีแต่ขา แขน อก หลัง หัว ตีน ฯลฯ ล้วนแล้วแต่รวม ๆ กันเข้า แล้วสมมติเรียกว่านั่น ว่านี่เท่านั้น แม้แต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย เราก็บังคับให้เป็นไปตามใจชอบไม่ได้ เมื่อบังคับไม่ได้ แล้วจะเรียกว่าเป็นตัวเป็นตนได้อย่างไร ฉะนี้แหละท่านจึงเรียกว่า **อนตฺตา**

ยังมีอีกธาตุหนึ่ง ที่น่าจะเอาใจใส่ คือ วิญญาณธาตุ ซึ่งตรงกับธาตุรู้ หรือธาตุอันนี้มีอยู่ในตัวคนทุกคน เปรียบเสมือนต้นมะม่วง เมื่อมีต้นแล้วจำต้องมีเมล็ดพืช และเมล็ดพืชนี้ย่อมมียางคือ กิเลสอยู่เป็นกฎธรรมดา ถ้ามียางอยู่และเมล็ดตกลงสู่พื้นดิน คือกรรมแล้ว ก็ย่อมจะต้องงอกงามขึ้นเป็นต้นต่อ ๆ ไปอีก การเกิดการตาย ก็ย่อมจะเป็นเช่นเดียวกับกฎธรรมชาติอันนี้ ทั้งในเวลานี้วิทยุและโทรทัศน์ ก็พิสูจน์อยู่ว่า ทั้งเสียงทั้งรูปมิได้สูญสิ้นไป แต่กลับเดินทางไปได้ไกล ๆ มิใช่น้อย ฉะนั้นการที่เชื่อกันว่า ตายแล้วสูญนั้น น่าจะผิดเสียดอกกระมัง?

ขอให้พวกเราเชื่อตามเหตุผลว่า กำลังของกรรมที่เราทำ ๆ ไว้นั้น จะส่งเราไปในที่ต่าง ๆ ตามที่เราทำไว้ จงช่วยกันทำแต่กุศลกรรมเถิด เราจะได้มีชีวิตดีกว่าที่เราเป็น ๆ อยู่ในบัดนี้

สวัสดี

พุทธปรัชญา

กับ

หลักธรรมในการบริหาร และการปกครอง

โดย

ดร. ทินพันธุ์ นาคะตะ

พิมพ์เป็นอนุสรณ์

งานพระราชทานเพลิงศพ

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี

๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๗

คำนำ

พ.ท. อิสระพงศ์ หนุนภักดี ปรารภกับผมว่า อยากจะนำบางส่วนของวิทยานิพนธ์ เรื่อง คุณค่าของพุทธศาสนาในการบริหารราชการ ของผม จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อ เนื่องจาก ระหว่างที่คุณพ่อยังมีชีวิตอยู่ ท่านเคยอ่านวิทยานิพนธ์ดังกล่าว และได้พูดกับลูก ๆ ว่า หลักธรรมของพระพุทธศาสนา ที่ได้เรียบเรียงไว้ ตรงกับสิ่งที่ท่าน ได้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต และในการปฏิบัติราชการตลอดมา สิ่งนี้ ช่วยให้ท่านประสบความสำเร็จด้วยดี ทั้งในด้านการดำเนินชีวิตส่วนตัว และในด้านชีวิตการทำงาน จึงอยากให้ลูกหลาน ยึดถือหลักธรรมเหล่านั้น เป็นแนวทางในการปฏิบัติตน เช่นเดียวกับท่าน

ผมรู้สึกเป็นเกียรติ ที่มีโอกาสได้ตอบแทนพระคุณของท่านบ้าง และมีโอกาสได้ช่วยเผยแพร่เกียรติคุณของพระพุทธศาสนา จึงรีบตอบตกลงร่วมกุศล กับ พ.ท. อิสระพงศ์ เพื่อนรักของผมทันที

หลักธรรมของพระพุทธศาสนา มีอยู่หลายระดับ คือ สำหรับบุคคลธรรมดา สำหรับบุคคลระดับกลางซึ่งได้แก่ พระสงฆ์ และสำหรับบุคคลระดับสูงซึ่งได้แก่ผู้ที่ประสงค์จะหลุดพ้นไป จากทางโลก กล่าวได้ว่า มีทั้งหลักปฏิบัติในทางโลก และในทางธรรม ทั้งนี้ บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการเลือกนำหลักธรรมเหล่านั้นมาเป็นแนวทางปฏิบัติ

เราต้องยอมรับความจริงอย่างหนึ่งว่า ศาสนาใดก็ตาม เมื่อไปเจริญอยู่ในสังคมใด ย่อมจะได้รับอิทธิพลจากวัฒธรรมของสังคมนั้น ๆ และในทางตรงกันข้าม วัฒธรรมของสังคมนั้น ก็มีอิทธิพลต่อหลักธรรมของศาสนาดังกล่าวด้วย ศาสนาพุทธก็เช่นเดียวกัน ได้มีส่วนเสริมสร้างวัฒนธรรมทางสังคมและทางการปกครองของชาวตะวันออก มาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๒๕๐๐ ปีแล้ว ในขณะเดียวกัน วัฒนธรรมของชาวตะวันออกก็มีส่วนช่วยตกแต่งหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ให้มีลักษณะดังที่เป็นอยู่ จนยากที่จะแยกหลักธรรมของศาสนา ออกจากวัฒนธรรมของสังคมได้ ศาสนาพุทธกับวัฒนธรรมไทยจึงมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิด

ถึงกระนั้น หากเราจะศึกษาหลักธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างมีเหตุผล จะพบว่าส่วนใหญ่ยังคงเป็นหลักธรรมที่ควรแก่การยึดถือ เป็นแนวทางในการครองชีวิต และในการทำงานอยู่ทุกกาลสมัย

ปัญหาที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง ในการดำรงชีวิต และในการทำงานในบ้านเมืองเรา อยู่ที่การปลูกฝังให้เกิดความสำนึกในหน้าที่ และความรับผิดชอบในตัวบุคคล หากบุคคลมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่องาน และต่อสังคมส่วนรวมแล้ว เขาย่อมจะประสบความสำเร็จในชีวิตและการงาน จากการศึกษาค้นคว้า จะเห็นว่า หลักธรรมของพระพุทธศาสนาได้เน้นในสิ่งเหล่านี้ไว้มาก จึงเหมาะแก่การยึดถือเป็นหลักธรรมหรือจริยธรรมในการปฏิบัติตน

หนังสือเรื่อง พุทธปรัชญา กับ หลักธรรมในการบริหารและการปกครอง นับเป็นหลักธรรมสำหรับคนธรรมดา ที่อาจนำมาใช้เป็นหลักในการปฏิบัติตน และในการปฏิบัติราชการ หรือ แม้แต่ในการทำงานโดยทั่วไปได้

โดยที่ระหว่างคุณพ่อดำรงชีวิตอยู่ ได้เป็นผู้ยึดมั่นในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา และได้ประกอบคุณงามความดีไว้มากมาย เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความซื่อสัตย์สุจริตและความยุติธรรม เป็นผู้มีเมตตากรุณา เป็นร่มโพธิ์ร่มไทร และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกหลานโดยทั่วไป ด้วยกุศลความดีที่ได้ประกอบตลอดมาในชาตินี้ จึงขออาราธนาคุณพระรัตนตรัย โปรดช่วยคุ้มครองดวงวิญญาณของคุณพ่อได้สิงสถิตย์ด้วยความสงบสุข อยู่ในสัมปรายภพด้วยเทอญ

ทินพันธุ์ นาคะตะ

พุทธปรัชญากับหลักธรรมในการบริหารและการปกครอง*

โดย ดร. ทินพันธุ์ นาคะตะ**

๑

คุณค่าของพุทธปรัชญาที่มีต่อหลักในการปฏิบัติราชการ

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จด้วยใจ การที่มนุษย์จะคิด จะพูด หรือจะประพฤติอย่างไรย่อมอยู่ที่ใจ วิชาความรู้ สติปัญญา และความสามารถเป็นผลแห่งการแสดงออกซึ่งภาวะทางจิตใจ จิตใจบงการให้ทำอะไรอย่างไรก็จะทำอย่างนั้น ทั้งในทางที่ดีหรือในทางชั่ว การมีศีลธรรมหรือหลักธรรมประจำใจ จึงเป็นอุปกรณ์สำคัญอย่างหนึ่งต่อการทำงาน ที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันอย่างมีเหตุผล ดังนั้น พุทธปรัชญาย่อมใช้เป็นหลักในการปฏิบัติราชการได้ ดังที่นักบริหารชั้นสูงผู้หนึ่งได้กล่าวไว้

> เมืองไทยเป็นเมืองพุทธ หลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นปรัชญาที่พุทธศาสนิกยอมรับเป็นหลักปรัชญาในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม ความจริงข้อนี้ย่อมมีปรากฏอยู่ในวงราชการเช่นเดียวกัน ฉะนั้น การนำหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาใช้ในการปกครองบังคับบัญชา เช่น พรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ ฯลฯ ย่อมจะเป็นการช่วยให้การใช้อำนาจในการปกครองบังคับบัญชามีผลสมบูรณ์ จะเป็นอุปกรณ์ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่และผู้น้อยให้เป็นไปโดยราบรื่น และจะช่วยสร้างเสริมให้การปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาได้ผลเต็มภาคภูมิยิ่งขึ้น[๑]

---

* บทศึกษานี้คัดมาจาก ร.ท. ทินพันธุ์ นาคะตะ, "**คุณค่าของพุทธศาสนาในการบริหาร**" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๙), บทที่ ๔ และบทที่ ๕.

** ดร. ทินพันธุ์ นาคะตะ วท.บ. (ทบ.), พ.ม., รป.ม. (เกียรตินิยม), M.A. (Pol. Sc.), Ph.D. (Pol. Sc.)

๑ พลเอก ถนอม กิตติขจร, "การใช้อำนาจในการบริหารราชการ," **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๐๕), หน้า ๖๑๓.

การศึกษาในตอนที่ ๑ นี้มีความมุ่งหมายที่จะวิเคราะห์ให้เห็นหลักธรรมของพุทธศาสนา มีคุณค่าต่อการที่จะนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติราชการในกรณีต่าง ๆ ได้อย่างไรบ้าง ทั้งนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า พุทธปรัชญาเข้ากันได้ หรือเหมาะแก่การที่จะนำมาใช้เป็นหลักในการบริหารหรือไม่ และมีคุณค่าต่อการที่จะเป็นหลักในการใช้ศิลปและเทคนิคในการปฏิบัติราชการอย่างไรบ้าง โดยจะพิจารณาถึงเรื่องการถือความสำคัญของบุคคลกับหลักการ พุทธปรัชญากับกระบวนการในการบริหารราชการ และพุทธปรัชญากับการใช้ศิลปในการปฏิบัติราชการ

ก. การถือความสำคัญของบุคคลกับหลักการ

การบริหารงานย่อมมีปัจจัยสำคัญอยู่สองประการคือ เทคนิคและคนในทางวิชาการ จึงถือกันว่า ปัจจัยทั้งสองประการเปรียบเสมือนเป็นศูนย์หรือหัวใจของการศึกษา เพื่อหาทางทำงานให้ดีขึ้นมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยนัยนี้จะเห็นว่า การศึกษาวิชารัฐประศาสนศาสตร์แผนใหม่ จึงมุ่งศึกษาเกี่ยวกับตัวคนและการปฏิบัติราชการ เพื่อหาทางใช้เทคนิคให้ถูกต้อง เพื่อประสิทธิภาพของการบริหารราชการในหน้าที่ความรับผิดชอบของข้าราชการ ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ระเบียบวิธีการศึกษาจึงมีลักษณะทั้งในด้านอุดมการณ์และปฏิบัติการ ในอันที่จะหาทางใช้ศิลปและเทคนิคในการปฏิบัติราชการให้ดีที่สุด หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การศึกษาดังกล่าวก็เพื่อให้ได้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวคนที่ประจำทำงานอยู่ในส่วนราชการต่าง ๆ ว่า บุคคลเหล่านั้นมีพฤติกรรมในการบริหารอย่างไร และส่วนราชการนั้น ๆ ปฏิบัติการอยู่อย่างไร ทั้งนี้ รวมถึงการศึกษาว่า จะจัดส่วนราชการให้ดีที่สุดอย่างไร จึงจะเกิดสัมฤทธิผลและประสิทธิภาพของงาน

การตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาเรื่องคน และการใช้เทคนิคในการบริหารงานของรัฐควบคู่กันไปนี้ จะเห็นได้จากวิวัฒนาการของการศึกษาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ดังต่อไปนี้คือ [๒]

(๑) ระยะเริ่มต้นของการศึกษา (ค.ศ. ๑๘๘๗–๑๙๔๕) เน้นหนักไปในเรื่องโครงร่างทางรูปนัยของการบริหารราชการ โดยถือเอาการพิมพ์เผยแพร่บทความเรื่อง "The study of Public Administration" ของ Woodrow Wilson เป็นจุดเริ่มต้น

---

[๒] ดำรง แก้ววิเชียร (เรียบเรียงและอธิบายความ), "แนวศึกษารัฐประศาสนศาสตร์อเมริกัน สำหรับชาวต่างประเทศ," โดย เคียธ ม. เฮนเดอร์สัน, **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม ๒๕๐๗), หน้า ๒๓๕-๒๓๖.

(๒) ระยะกลาง (ค.ศ. ๑๙๔๕–๑๙๕๘) ศึกษาเน้นหนักในทางพฤติกรรมและภาวะแวดล้อมของการบริหารราชการ โดยถือเอาการพิมพ์เผยแพร่ตำราถึง ๙๕ เล่ม เป็นข้อพิสูจน์การเปลี่ยนแนวความคิดจากระยะแรก

(๓) ระยะสังเคราะห์ (ค.ศ. ๑๙๕๘–ปัจจุบัน) เป็นการประสานแนวการศึกษาแบบแรกกับแบบที่สองเข้าด้วยกัน เป็นการศึกษาที่เน้นหนักถึงตัวองค์การ โดยเฉพาะ เพื่อทราบลักษณะและข้อเท็จจริง ทั้งในรูปการจัดองค์การและพฤติกรรมในการบริหาร ตลอดจนสิ่งแวดล้อมขององค์การนั้น ๆ ในทุกด้าน เพื่อนำไปศึกษาพฤติกรรมรวมขององค์การ โดยถือเอาการพิมพ์เผยแพร่ตำราเรื่อง "Organization" ของศาสตราจารย์ James March และ Herbert A. Simon เป็นจุดเริ่มต้นของแนวการศึกษาตามแบบใหม่

ตามที่กล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า เทคนิคหรือการบริหารงาน กับความรู้เรื่องคนหรือพฤติกรรมของคน ย่อมมีความสำคัญควบคู่กันไป หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า หลักการกับบุคคลย่อมมีความสำคัญเท่า ๆ กันเสมอ

ปัญหาเรื่องบุคคลกับหลักการนี้ นับว่า มีความสำคัญอยู่มาก บางครั้งจะมีการนับถือในตัวบุคคลอย่างงมงายจนลืมหลักการ และบางครั้งก็จะมีการยึดถือหลักการเกินไปจนลืมนึกถึงบุคคล การมีหลักการที่ดีชอบด้วยเหตุผลและสมประโยชน์ หากขาดบุคคลที่ดีการบริหารงานก็ไปไม่รอด ในทำนองเดียวกัน หากมีคนดี ซื่อสัตย์สุจริต ขยันขันแข็ง แต่ขาดหลักการที่เหมาะสมการทำงานก็ย่อมไร้ผล ความยุ่งยากทั้งหลายที่เกิดขึ้นในวงการบริหารนั้น อาจกล่าวได้ว่า เกิดจากความเหลื่อมล้ำกันระหว่างบุคคลกับหลักการ ดังที่มีผู้เสนอข้อวิเคราะห์เปรียบเทียบปัญหาที่มีอยู่ในหมู่ข้าราชการปัจจุบันกับสมัยก่อนไว้ว่า

> ....ทุกยุคทุกสมัยย่อมปรากฏว่า ในการปฏิบัติราชการนั้นมีสาระสำคัญ ๒ อย่างเคียงคู่กันอยู่เสมอ คือตัวคนและหลักการ ข้อแตกต่างก็อาจจะมีเพียงว่าในแต่ละประเทศหรือในแต่ละสังคม จะเลือกปฏิบัติอย่างไรอันเกี่ยวกับตัวคนและหลักการ บางสมัยตัวคนมาก่อนหลักการ เพราะเหตุผลสิ่งแวดล้อมและรูปการปกครองช่วยส่งเสริมให้เป็นไปเช่นนั้น แม้ในปัจจุบันนี้ ประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแล้ว

และยึดถือเป็นอุดมการณ์ว่า หลักการย่อมสำคัญกว่าตัวคน แต่ก็อาจจะกล่าวได้ว่า ไม่มีประเทศใดในโลกที่จะเคารพยึดมั่นแต่เฉพาะหลักการ โดยมิได้คำนึงถึงตัวคนเสียเลย แม้จะได้ใช้ความพยายามอย่างที่สุด ในอันที่จะให้ตัวคนเข้ากับหลักการแล้วก็ตาม [๓]

ตามหลักของพระพุทธศาสนาถือว่า ปัญหาดังกล่าวมีความสำคัญอยู่ไม่น้อย ดังที่ปรากฏในหลักธรรม ซึ่งแสดงให้ตระหนักถึงความสำคัญของการยึดถือบุคคลกับหลักการ ที่ว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงมีตนเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงมีธรรมเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย" (ให้พึ่งตนพึ่งธรรม)

"ดูก่อนอานนท์ พระธรรมและพระวินัยอันใดซึ่งเราได้แสดงไว้ บัญญัติไว้แก่พวกเธอ พระธรรมและพระวินัยอันนั้น จะเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยการล่วงไปแห่งเรา" [๔]

การถือความสำคัญของบุคคลกับหลักการนี้ ตามหลักของพุทธศาสนาถือว่า มีความสำคัญเท่ากัน ซึ่งเป็นไปตามหลักแห่งการถือสายกลาง ดังจะได้เห็นได้จากแนวความคิดที่กล่าวไว้ในหลักอธิปไตยสาม ดังนี้

อัตตาธิปไตย ความมีตนเป็นใหญ่

โลกาธิปไตย ความมีโลกเป็นใหญ่

ธรรมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่ [๕]

แนวความคิดข้างต้น แสดงให้เห็นหลักธรรมที่เน้นถึงการประพฤติดีเว้นชั่ว โดยยึดถือความสำคัญของทั้งตัวคน สังคมส่วนรวม และหลักการ และโดยที่พุทธศาสนานั้น เมื่อวาง

---

[๓] ชุบ กาญจนประกร กับ สุชีพ ปุญญานุภาพ, **ลุ่มน้ำนัมมทา** (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๐๖), หน้า ๒๐๑.

[๔] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๑๗** (พระนคร : โรงพิมพ์พาณิชศุภผล, ๒๔๗๐), หน้า ๕๓ และ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๑๐** (พระนคร : โรงพิมพ์พาณิชศุภผล, ๒๔๗๐), หน้า ๑๑๙, ๑๗๘.

[๕] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๐** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๑), หน้า ๑๘๖–๑๙๐.

หลักการอันใดไว้แล้ว ก็จะชี้ทางหรือวิธีการปฏิบัติให้บรรลุด้วยเสมอ การบรรลุอุดมการณ์ดังกล่าวจึงให้ถือปฏิบัติตามหลักเทศนา ๒ คือ "การถือบุคคลเป็นที่ตั้ง และการถือพระธรรมหรือหลักการเป็นที่ตั้ง"[๖]

พระพุทธศาสนาได้เน้นให้เห็นความสำคัญของบุคคล เพื่อให้บุคคลสำรวจฝึกฝนปรับปรุงตนเอง เพราะต้องการให้รู้จักตนเอง รับผิดชอบตนเอง เคารพเชื่อมั่น และช่วยเหลือตัวเอง ทั้งนี้จะพิจารณาได้จากหลักธรรมที่ว่า "จงเตือนตนด้วยตน....จงพิจารณาตนด้วยตนของตนเอง"[๗] (ให้รู้จักตัวเอง) "ผู้ใดรักษาตนเองได้ ภายนอกของผู้นั้นย่อมรักษาด้วย"[๘] (หมายความว่า คนเราถ้ารักษาภายในคือใจของตนได้แล้ว ความเดือดร้อนภายนอกย่อมไม่มี เป็นหลักที่มุ่งให้เกิดความรับผิดชอบในตน) "ตนแลเป็นที่รักอย่างยิ่ง....ถ้ารู้ว่าตนเป็นที่รัก ก็ไม่ควรประกอบตนนั้นด้วยความชั่ว"[๙] (มุ่งให้เกิดการเคารพตนเอง) "ตนเทียวเป็นคติของตน....ตนแลเป็นที่พึ่งของตน"[๑๐] (มุ่งให้เกิดความเชื่อมั่น และพึ่งหรือช่วยตัวเอง ไม่งอมืองอเท้า คอยรับความช่วยเหลือจากผู้อื่น) เหล่านี้ เป็นเรื่องของการควบคุมบังคับตัวเอง

ในด้านการยึดถือหลักธรรมหรือหลักการ แม้พุทธศาสนาจะยอมรับความสำคัญของปัจจัยทั่ว ๆ ไป ที่เกี่ยวกับตัวคนเท่ากับหลักการ หรือเทคนิคในการบริหาร แต่ถ้าเป็นเรื่องของบุคคลคนเดียวหรือคนส่วนน้อยโดยเฉพาะ พุทธศาสนากลับเน้นให้ถือหลักการมากกว่าบุคคล ดังจะเห็นจากการที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ใดเกาะชายสังฆาฏิของพระองค์ก็หาได้ชื่อว่าเห็นพระองค์ไม่ ผู้ใดบูชาด้วยเครื่องสักการะต่าง ๆ ก็หาชื่อว่าบูชาพระองค์ด้วยการบูชาอันยอดเยี่ยมไม่ ผู้ใดปฏิบัติดี

---

๖ **สทฺธมฺมปกาสินี นาม ปฏิสมฺภิทามคฺคฏฺฐกถา** (พระนคร : โรงพิมพ์พาณิชศุภผล, ๒๔๖๕), หน้า ๗๗ และ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒** (พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ ฯ เดลิเมล์, ๒๔๖๐), หน้า ๓.

๗ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๕** (พระนคร : โรงพิมพ์พาณิชสรรพอุดม, ๒๔๖๙), หน้า ๖๖.

๘ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๒** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๑), หน้า ๔๑๗.

๙ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๓** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๑), หน้า ๙๙.

๑๐ มหามกุฏราชวิทยาลัย, op. cit., หน้า ๓๖, ๖๖.

ปฏิบัติชอบ จึงชื่อว่าบูชาพระองค์ ด้วยการบูชายอดเยี่ยม[๑๑] หรือแม้ในสมัยเมื่อใกล้จะปรินิพพาน พระองค์ยังทรงปรารภการที่พุทธบริษัทบูชาพระองค์เป็นใจความว่า การบูชาพระองค์ด้วยอามิสบูชา มีดอกไม้ เป็นต้น ยังไม่ได้ชื่อว่าบูชาแท้ แต่ผู้ใดประพฤติปฏิบัติธรรม ปฏิบัติชอบตามทำนองคลองธรรม ผู้นั้นจึงชื่อว่า เคารพสักการะ นับถือพระตถาคตด้วยบูชาอันยอดเยี่ยม[๑๒]

ทั้งนี้ จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าท่านก็ยังมิได้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนพระองค์ ไม่ถือพระองค์เป็นจุดศูนย์กลาง สำหรับการสักการะบูชา แต่ทรงถือธรรมหรือหลักการเป็นใหญ่มากกว่าบุคคล ซึ่งจะเห็นได้ชัดยิ่งขึ้น จากการพิจารณาถึงหลักธรรมที่ทรงกล่าวกับพระอานนท์ในตอนต้น ยิ่งกว่านั้น หลักธรรมาธิปไตย ที่ถือความถูกต้องเป็นใหญ่นี้ ยังเป็นหลักธรรมที่สอนให้ "ทำดีเพราะเห็นแก่ความดี" อีกด้วย แนวความคิดดังกล่าวนี้ นับเป็นหลักเกณฑ์ที่มีคุณค่าต่อการทำงาน ที่ยึดถือหลักเหตุผลอยู่มาก

นอกจากจะเน้นในเรื่องความสำคัญของบุคคลและหลักการแล้ว พุทธศาสนายังคำนึงถึงความสำคัญของโลกหรือสังคม ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกด้วย จึงสรุปได้ว่า พุทธปรัชญากับอุดมการณ์ในการบริหารราชการย่อมเข้ากันได้เป็นอย่างดี ในการบริหารราชการนั้น จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยทั้งสามประการ คือ คน หลักการ และสิ่งแวดล้อม ดังที่มีกล่าวไว้ในพุทธภาษิตว่า "ผู้มีปัญญาถึงพร้อมด้วยความรู้ ฉลาดในวิธีจัดการงาน รู้กาลรู้สมัย เขาพึงอยู่ในราชการได้"[๑๓]

ในทางปฏิบัติ มักจะเกิดปัญหาเรื่องการยึดถือตัวคน และหลักการ ในการปกครองและการบริหารราชการอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในประเทศที่เริ่มจัดให้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยใหม่ ๆ ซึ่งการเมืองอยู่ในวงแคบ อิทธิพลของตัวคนยังมีอยู่เหนือจิตใจของข้าราชการและประชาชนโดยทั่วไปอย่างกว้างขวาง การยึดถือตัวคนมากกว่าหลักการจึงปรากฏอยู่ทั่วไป การถือความสำคัญของบุคคลเป็นใหญ่นี้ ย่อมมีทั้งผลดีและผลเสีย หากถือตนเป็นใหญ่ในทางที่กล่าวไว้

---

๑๑ Ibid., หน้า ๓๐๐.

๑๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๑๐," op. cit., หน้า ๑๖๐.

๑๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๘** (พระนคร : โรงพิมพ์พาณิชสรรพอุดม, ๒๔๗๐), หน้า ๓๓๙.

ในหลักธรรมของพุทธศาสนาดังกล่าวข้างต้น ก็จะส่งเสริมให้เกิดคุณธรรมและปฏิบัติต่อผู้อื่นในทางที่ดีได้ หากถือตนเป็นใหญ่ในทางที่ผิด โดยเห็นความสำคัญของบุคคลผู้เดียว หรือกลุ่มบุคคลคณะเดียวสำคัญกว่าผู้อื่น ก็มักจะแสดงออกในลักษณะทำอะไรได้ตามใจชอบ ลืมตัวและลืมหลักการที่ดีไปเสีย การปกครองก็จะมีลักษณะเป็นแบบอัตตาธิปไตยไป พระพุทธองค์จึงได้ตรัสเตือนไว้ว่า "บุคคลไม่ควรลืมตน"[๑๔]

ยิ่งกว่านั้น การยึดถือในส่วนที่เกี่ยวกับตัวคนกับหลักการนี้ มีกรณีที่พึงระมัดระวังอยู่หลายประการ เกี่ยวกับการบริหารราชการ เช่น ในด้านความสัมพันธ์ของบุคคลต่อบุคคล และความสัมพันธ์ของบุคคลกับงานหรือราชการ ในกรณีแรก จะต้องแยกเรื่องส่วนตัวออกจากราชการให้ได้ มิฉะนั้นราชการจะกลายเป็นสถาบันที่เต็มไปด้วยการเล่นพรรคเล่นพวก ผลที่สุด ประชาชนหรือบุคคลภายนอกก็จะขาดสิทธิ์อันควรมีควรได้ไป ในกรณีหลังนั้น มีหลักปฏิบัติราชการ สำหรับข้าราชการในระบอบประชาธิปไตย ที่จะต้องยึดถือก็คือ การวางตัวเป็นกลางในทางการเมือง โดยไม่จำกัดว่า จะมีการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองหรือเปลี่ยนแปลงผู้บังคับบัญชาฝ่ายการเมืองอย่างไร ข้าราชการประจำจะต้องไม่หวั่นไหว หากแต่จะต้องปฏิบัติตามนโยบายของฝ่ายนั้นให้ดีที่สุด เสมอต้นเสมอปลาย แต่สิ่งเหล่านี้ ย่อมเป็นผลสืบเนื่องมาจากคุณค่านิยมที่ยึดอยู่ในสังคมนั้นด้วย[๑๕]

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพุทธปรัชญาเข้ากันได้กับหลักการบริหารราชการเป็นอย่างดี และมีคุณค่าพอแก่การที่จะนำมาใช้เป็นหลักในการดำรงชีวิต และเป็นหลักในการปฏิบัติราชการในกรณีนี้ได้

ข. พุทธปรัชญากับกระบวนการในการบริหารราชการ

ต่อไปนี้ จะได้วิเคราะห์ให้เห็นว่า หลักธรรมของพุทธศาสนามีค่า พอแก่การที่จะนำมาใช้เป็นหลัก หรือเป็นอุปกรณ์ต่อกระบวนการบริหารราชการ หรือไม่ อย่างไรบ้าง โดยจะได้พิจารณาเฉพาะในเรื่องขบวนการวินิจฉัยสั่งการ และการใช้อำนาจในการปฏิบัติราชการตามลำดับ

---

๑๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๗** (พระนคร : โรงพิมพ์พาณิชสรรพอุดม, ๒๔๗๐), หน้า ๕๐๓.

๑๕ โปรดพิจารณาจาก กาญจนประกร กับ ปุญญานุภาพ, op. cit., หน้า ๒๐๑–๒๐๒.

๑) **กระบวนการในการวินิจฉัยสั่งการกับพุทธปรัชญา** นอกจากในการบริหารราชการและการวินิจฉัยสั่งการ จะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบที่สำคัญ ๒ ประการ คือ ส่วนที่เป็นข้อเท็จจริง (Fact) และส่วนที่เป็นคุณค่านิยม (Value) ซึ่งมีรากฐานสำคัญส่วนหนึ่งมาจากศาสนาแล้ว ยังปรากฏด้วยว่า พุทธปรัชญาซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีเหตุผลอยู่มากนั้น ได้ยึดถือองค์ประกอบทั้งสองประการเป็นหลักโดยตลอดมาเช่นกัน หลักธรรมแห่งศาสนานี้ กับหลักธรรมในการบริหารราชการจึงเข้ากันได้ และนำมาใช้ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวินิจฉัยสั่งการ ที่เข้ากันได้กับความต้องการหรือประโยชน์สุขของประชาชน ดังจะได้พิจารณาต่อไปตามลำดับ

ในด้านองค์ประกอบที่เป็นคุณค่านิยม และข้อเท็จจริง ในพุทธปรัชญา อาจกล่าวได้ว่าปรัชญาก็คือทฤษฎีแห่งความรู้ หรือความจริง และทฤษฎีแห่งคุณค่านิยมนั่นเอง[๑๖] ซึ่งจะมีทั้งส่วนที่เป็นข้อเท็จจริง และส่วนที่เป็นการตัดสินทางคุณค่านิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาในด้านจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ มักเป็นเรื่องปรัชญาของศาสนา จะมีลักษณะที่เป็นการตัดสินใจทางคุณค่านิยม หรือเรื่องควรไม่ควรอยู่มาก แต่จากการศึกษาวิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนจะพบว่า พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาที่มีทั้งส่วนที่เป็นข้อเท็จจริง (Fact) และส่วนที่เป็นคุณค่านิยม (Value) อยู่ด้วย

เมื่อพิจารณาในส่วนที่เป็นข้อเท็จจริง จะปรากฏว่า พุทธปรัชญามีลักษณะเป็นปรัชญาแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) อยู่มาก เป็นปรัชญาที่ได้มาจากประสพการณ์ (Empiricism) ที่สอนให้เชื่อเฉพาะปรากฏการณ์ (Phenomenalism) ที่สามารถสัมผัสและพิสูจน์ได้ สิ่งนี้ทำให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล เพราะเกิดจากการค้นคว้ามีหลักการที่เป็นจริง มีเหตุผลและปฏิบัติตามให้บรรลุผลได้ ทั้งนี้ ย่อมขึ้นกับการปฏิบัติเองว่า จะปฏิบัติได้จริงจังเพียงใด ลักษณะของปรัชญาข้อนี้จะพิจารณาได้จาก หลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะเกิดขึ้น ดำรงอยู่ได้หรือดับไป ย่อมมีเหตุมาก่อน มีเหตุแล้วย่อมมีผล ผลจะดีหรือเลวอยู่ที่เหตุปัจจัย หลักเบื้องต้นดังกล่าวนี้ มีอยู่ในอริยสัจจสี่ เป็นต้น[๑๗]

---

๑๖ Will Durant, The Story of Philosophy (New York : Simon and Schuster, 1953), pp. 2-3.

๑๗ สติสจันทร์ ชัตเตอร์จี กับ ธิเรนทรโมฮัน ทัตตา, **ปรัชญาอินเดีย** (ปรัชญาพุทธ) (พระนคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕), หน้า ๑๑–๑๘, ๓๖–๓๘, ๔๗–๔๘. (พระมหาสนั่น กมโล แปล)

สำหรับในด้านที่เป็นศาสนา พุทธปรัชญาย่อมมีส่วนที่เป็นคุณค่านิยม หรือจริยธรรมอยู่ด้วย ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงคำนึงถึงความจริงข้อนี้ด้วยเช่นกัน ปรัชญาของพระองค์จึงมีทั้งส่วนที่เป็นปฏิฐานนิยม หรือข้อเท็จจริง กับส่วนที่เป็นจริยธรรมหรือคุณค่านิยม ดังจะศึกษาวิเคราะห์ได้จากหลักธรรมบางประการ ซึ่งได้แก่สัปปุริสธรรม ๗ ประการ[๑๘] อันได้แก่ (๑) ความเป็นผู้รู้เหตุ คือเราต้องพิจารณาหาเหตุของสิ่งทั้งหลายก่อน (๒) ความเป็นผู้รู้ผล คือเราต้องพิจารณาหาผลของสิ่งทั้งหลายก่อน (๓) ความเป็นผู้รู้ตน คือ เราต้องพิจารณาถึงสภาพที่แท้จริงของตนว่า ดี ชั่ว หรือสามารถไม่สามารถเพียงใด (๔) ความรู้จักประมาณ คือรู้ความพอเหมาะ พอดี ในสิ่งทั้งหลาย (๕) ความเป็นผู้รู้กาล คือรู้เวลา หรือโอกาสอันควร (๖) ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน คือ รู้จักว่าประชาชนเหล่าใด ต้องการอย่างไร ควรปฏิบัติอย่างไร (๗) ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล ว่าจะใช้บุคคลใด หรือปฏิบัติต่อบุคคลใด สถานใด

ในข้อ (๑) – (๓) เป็นเรื่องเกี่ยวกับข้อเท็จจริง หรือหาเหตุผลจากข้อเท็จจริงทั้งหลายและจากตนเอง เพื่อให้ทราบว่าสิ่งนั้นจริง ไม่จริง มีเหตุผลอยู่อย่างไร จะทำได้เพียงใด ตนทำได้หรือไม่ ในข้อ (๔) – (๗) เป็นเรื่องของการตัดสินในคุณค่านิยม แม้จะเป็นเรื่องยากแก่การพิจารณา ก็ยังทรงวางหลักไว้ใช้เป็นแนวทางเพื่อจะพิจารณาว่า เรื่องใด มีคุณค่าเพียงใด ก็ให้พิจารณาตามความเหมาะสม ความพอดี ความพอเหมาะแห่งเวลาและโอกาส ตลอดจนความเหมาะสมแห่งบุคคล และความต้องการของชุมชนและบุคคล นับว่า เป็นมาตรการที่จะนำมาประกอบการพิจารณาในคุณค่านิยม (value premises) ของการวินิจฉัยสั่งการ ในกระบวนการบริหารได้เป็นอย่างดียิ่ง

การนำหลักธรรมมาใช้เป็นหลักในการบริหาร และวินิจฉัยสั่งการ ย่อมจะเกิดผลดีต่อการใช้อำนาจบริหารอีกประการหนึ่ง ก็คือ ส่งเสริมให้มีการยอมปฏิบัติตามอำนาจในการวินิจฉัยสั่งการ หรือคำสั่ง เนื่องจากมีอำนาจครองใจให้เกิดการเคารพเชื่อฟัง และความรักนับถือ ดังจะเห็นได้ว่า การออกคำสั่งการตัดสินใจของผู้บังคับบัญชา ที่มีประสพการณ์ในการบริหารงานมามากๆ จะมีลักษณะรอบคอบและเข้ากันได้กับความเป็นจริง ตามรูปของความต้องการและประโยชน์สุขของ

---

๑๘ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๓," op. cit., หน้า ๑๑๓.

ประชาชน ทั้งนี้ ก็เนื่องจากบุคคลเหล่านั้นรู้จักนำวัฒนธรรม และระบบความเชื่อของสังคมมาใช้นั่นเอง[๑๙]

ดังนั้น พุทธปรัชญาจึงเป็นหลักธรรม ที่นำมาใช้เป็นหลักในการวินิจฉัยสั่งการได้ ความจริงข้อนี้ แม้แต่ศาสตราจารย์ชาวต่างประเทศก็ยอมรับ ดังที่ได้กล่าวไว้ว่า

> การวินิจฉัยสั่งการหรือการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นหน้าที่ของนักบริหารนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับการตัดสินใจเลือกหนทางปฏิบัติต่าง ๆ การตัดสินที่ถูกต้อง ต้องอาศัยข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่จะทำให้การวินิจฉัยนั้นมีเหตุผล แต่อย่างไรก็ตาม จะต้องมีการชั่งใจ และประเมินค่าแห่งข้อเท็จจริงเหล่านั้น ภายในกรอบของคุณค่านิยมต่าง ๆ ซึ่งเป็นคุณค่านิยมที่มาจากวัฒนธรรมของหน่วยงานหรือของส่วนตัว ดังนั้น หลักธรรมของพุทธศาสนา จึงเป็นคุณค่านิยมรากฐานทางวัฒนธรรมของข้าราชการไทย สำหรับคุณค่านิยมของหน่วยงาน ก็คือเกียรติภูมิของทางราชการ ส่วนคุณค่านิยมส่วนตัวของแต่ละคนอาจจะแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็มักจะเป็นไปตามคุณค่านิยมของหน่วยงาน การตัดสินใจทางการบริหารจึงมีทั้งข้อเท็จจริงและคุณค่านิยม[๒๐]

๒) **แหล่งกำเนิดและการใช้อำนาจหน้าที่ในการบริหารกับพุทธปรัชญา** หากพิจารณาสัมพันธภาพระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา หรือผู้ที่ออกคำสั่งของทางราชการกับผู้ที่ที่จะต้องปฏิบัติตามคำสั่งแล้ว จะเห็นว่า อำนาจหน้าที่ในการบริหารนั้นมีลักษณะเป็นสิทธิ์ (right) โดยชอบที่จะสั่งการใด ๆ ได้ ตามตำแหน่งหน้าที่ที่ผู้นั้นประจำอยู่ แต่ส่วนใหญ่แห่งความสำเร็จสมบูรณ์ของการใช้อำนาจ ย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถ (capacity) ในการใช้สิทธิ์นั้น ที่จะให้บุคคลอื่นเชื่อฟังปฏิบัติตามคำสั่งได้ดีเพียงไร ทั้งนี้ ย่อมเกี่ยวข้องอยู่กับท่าที และความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ตลอดจนการใช้หลักมนุษย์สัมพันธ์ และการใช้ลักษณะผู้นำของเขาเหล่านั้นด้วย เพราะสิ่งเหล่านี้ จะเสริมสร้างให้มีการเคารพเชื่อฟัง การร่วมมือร่วมใจ ที่จะทำให้ผู้บังคับบัญชาได้ทั้งผลงาน

---

[๑๙] ชุบ กาญจนประกร, **แนวคำบรรยายลักษณะวิชาหลักรัฐประศาสนศาสตร์** (พระนคร : คณะรัฐประศาสนศาสตร์, ๒๕๐๕), หน้า ๕๐–๕๑, ๑๑๙–๑๒๐.

[๒๐] Joseph B. Kingsbury & Robert F. Wilcox, Introduction to the Principles of Public Administration in Thailand (Bangkok : Institute of Public Administration, 1958), pp. 125–126. (แปลโดยผู้เขียน)

และน้ำใจในขณะเดียวกัน ฉะนั้น การศึกษาให้ทราบถึงแหล่งกำเนิด หรือที่มาแห่งอำนาจในการบริหารนั้น ย่อมจะช่วยให้เราสามารถใช้อำนาจหน้าที่ในการบริหาร ได้ดีขึ้น

อำนาจหน้าที่ในการบริหาร เป็นอำนาจบังคับบัญชาสั่งการ ที่จะได้รับการเชื่อฟัง จากผู้ใต้บังคับบัญชา ทั้งนี้ ย่อมเนื่องมาจากเหตุต่าง ๆ กัน ซึ่งจะมีแหล่งกำเนิดหรือที่มาอยู่ ๓ ประการ คือ[๒๑] (๑) กฎหมายและความมีเหตุผล (๒) ประเพณี และ (๓) บุคคลานุภาพหรืออำนาจทางใจ

อำนาจหน้าที่ ซึ่งมีแหล่งกำเนิดมาจากกฎหมายและความมีเหตุผล ในการปฏิบัติราชการ เป็นเรื่องของอำนาจที่มีอยู่ในสถาบันทางการปกครองและการบริหารราชการ โดยมีกฎหมายบัญญัติให้ผู้บังคับบัญชาทุกตำแหน่งหน้าที่ มีสิทธิ์ที่จะบังคับบัญชาสั่งการได้ตามที่กำหนดไว้ แต่ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า ผู้มีอำนาจตามกฎหมายนั้น จะสามารถใช้สิทธิ์ดังกล่าวให้เกิดผลสมบูรณ์ หรือมีการปฏิบัติตามคำสั่งอย่างแท้จริงก็หาไม่ หากแต่อยู่ที่ความสามารถที่จะเอาชนะใจผู้ใต้บังคับบัญชา หรืออยู่ที่ความสัมพันธ์ในด้านอื่นประกอบกัน เป็นประการสำคัญอยู่ด้วย

ประเพณีเป็นแหล่งกำเนิดแห่งอำนาจหน้าที่อย่างหนึ่ง การเชื่อฟังจะเกิดจากการที่บุคคลอยู่ในกลุ่มเดียวกัน หรือเหมือนกัน ซึ่งจะมีบทลงโทษทางสังคมครอบงำอยู่ แสดงให้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรม ขนบประเพณีในสังคม ที่เข้ามามีอิทธิพลในการใช้อำนาจบริหาร ดังจะเห็นได้จากมีการนำความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้น้อยกับผู้ใหญ่ ที่ต้องเคารพเชื่อฟังกัน มายึดถือเป็นหลักประจำใจ ที่ต้องมีการเคารพเชื่อฟังกัน ในทางราชการตามแนวนั้นด้วย ส่วนผู้บังคับบัญชาก็จะใช้อำนาจด้วย ถือ เมตตาธรรม และคุณธรรมอื่น ๆ ซึ่งทางสังคมยอมรับนับถือมาเป็นหลักการปกครองบังคับบัญชา เป็นแบบธรรมเนียมของทางราชการ โดยไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายกำหนดไว้ ดังนั้น ถ้าส่วนราชการใดมีแบบธรรมเนียมในการปฏิบัติราชการ และมีวิธีที่จะ

---

[๒๑] Max Weber, The Theory of Social and Economic Organization, translated by A.M. Henderson and Talcott Parsons (New York : Oxford University Press, 1947), pp. 152, 328–381 ; Herbert A. Simon, Donald W. Smithburg and Victor A. Thompson, Public Administration (New York : Alfred A. Knopf, 1961), pp. 188–201 ; กับ กิติขจร, op. cit., หน้า ๖๑๓.

ช่วยให้มีการเชื่อฟังกัน โดยมีการถือเป็นประเพณีที่ดีแล้ว อำนาจการปกครองบังคับบัญชาในส่วนราชการนั้นก็จะมีลักษณะสมบูรณ์ขึ้น

สำหรับแหล่งกำเนิดแห่งอำนาจทางใจ (Charismatic Authority) นับเป็นรากฐานแห่งอำนาจ ที่มีการยอมรับนับถือในบุคคลานุภาพ หรืออำนาจและคุณสมบัติที่เหนือตน หรือเกิดจากการวางตัวเป็นผู้ใหญ่ ที่ควรแก่การยกย่องนับถือ เป็นอำนาจครองใจคน ที่ช่วยสร้างสรรค์ให้ผู้บังคับบัญชามีอำนาจอันเร้นลับ ที่ต้องมีการเคารพเชื่อฟัง อย่างจงรักภักดี และไว้เนื้อเชื่อใจ นับเป็นอำนาจที่เกิดมาจากความเชื่อมั่นในตัวบุคคล

แหล่งกำเนิดแห่งอำนาจหน้าที่ทั้งสามประการนี้ เป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นที่ผู้บังคับบัญชาจะต้องมี สะสม และใช้รวม ๆ กันไป สำหรับแหล่งกำเนิดแห่งอำนาจทางใจนั้น ศาสนาย่อมมีส่วนส่งเสริมอยู่มาก[๒๒] ส่วนแหล่งกำเนิดแห่งอำนาจที่มาจากประเพณี และวัฒนธรรม ก็ย่อมมีรากฐานมาจากศาสนาเช่นกัน

ส่วนในด้านการใช้อำนาจบริหารราชการนั้น เรายังอาจใช้หลักธรรมเป็นแนวทางในการใช้อำนาจหน้าที่ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ทั้งนี้ ไม่ว่าจะพิจารณาจากในแง่ของพุทธปรัชญา ที่พุทธศาสนิกชาวไทยยอมรับเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิต หรือจะพิจารณาในแง่ของคุณค่านิยม ที่ทางราชการจะต้องคำนึงถึง ทั้งที่เป็นคุณค่านิยมส่วนตัวของข้าราชการ หรือในส่วนรวมของราชการบริหารหรือของสังคม ที่ต้องรับผิดชอบให้การบริหารราชการ มีลักษณะเป็นการอำนวยประโยชน์สุขตรงตามความจำเป็น และความต้องการของสังคม[๒๓] ดังที่มีคำกล่าวว่า

> "การปกครองโดยหลักธรรมของพระพุทธองค์ เพื่ออยู่ร่วมกันโดยสันติสุข นั้นย่อมใช้เป็นหลักปรัชญาทางการปกครองได้ ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้อำนาจในการบริหารราชการ และการใช้อำนาจควบคุมบังคับบัญชาในประการอื่น ๆ"[๒๔]

ดังนั้น พุทธปรัชญา จึงช่วยให้การใช้อำนาจหน้าที่ ในการบริหารราชการมีผลสมบูรณ์ขึ้น ทั้งเป็นอุปกรณ์ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ให้เป็นไปโดยราบรื่น และช่วย

---

๒๒ โปรดพิจารณาจาก นาคะตะ, op. cit., หน้า ๑๙, ๒๙–๓๐.

๒๓ กิติขจร, op. cit., หน้า ๖๑๓–๖๑๔.

๒๔ Ibid., หน้า ๖๑๕.

สร้างเสริมให้มีการปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ ได้ผลเต็มภาคภูมิยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการใช้อำนาจ โดยคำนึงถึงอธิปไตย ๓ ที่กล่าวมาแล้ว หรือด้วยการนำหลักพรหมวิหาร ๔ และสังคหวัตถุ ๔ ฯลฯ มาใช้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นการใช้อำนาจหน้าที่ ตามหลักธรรม ที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปกรณ์ต่อการปกครองโดยธรรม

ค. พุทธปรัชญากับการใช้ศิลปในการปฏิบัติราชการ

นอกจากจะนำพุทธปรัชญามาใช้ได้กับหลัก และกระบวนการ ในการบริหารราชการแล้ว ยังอาจนำพุทธปรัชญามาใช้เป็นศิลปในการปฏิบัติราชการได้อีก ในกรณีนี้ จะแบ่งการพิจารณาออกเป็น ๔ ประการที่สำคัญ ๆ คือ ๑) การปกครองบังคับบัญชาโดยหลักธรรม ๒) หน้าที่ความรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการด้านศิลธรรม ๓) พุทธปรัชญากับการเสริมสร้างลักษณะผู้นำ และ ๔) พุทธปรัญชากับการใช้หลักมนุษยสัมพันธ์

๑) การปกครองบังคับบัญชาโดยหลักธรรม เรื่องนี้มีความสัมพันธ์กับในข้อ ข. ๒) ข้างต้นอย่างใกล้ชิด แต่ก็มีเรื่องที่น่าพิจารณาเพิ่มเติมอยู่อีกหลายประการ แม้ว่า ในการปกครองประเทศให้ได้ผล จำเป็นต้องมีกฎหมายที่รัฐบัญญัติขึ้น (Positive Law) แต่ในทางปฏิบัติ ก็ยังนับว่ากฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ย่อมมีความสำคัญอยู่ไม่น้อย เพราะตัวกฎหมายนั้น เป็นแต่เพียงเอกสารอย่างหนึ่งยังไม่มีความสำคัญเท่าตัวคนผู้ใช้ และปฏิบัติตามกฎหมายนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวข้าราชการเอง ที่อาจจะเป็นผู้สร้างเสริม หรือทำลายล้างอุดมการณ์ของการปกครอง และการบริหารราชการในระบอบประชาธิปไตยได้ กฎหมายธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มนุษย์ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐมีเหตุผล มีคุณธรรม จรรยายึดถือในปฏิบัติ ในทางที่ถูกที่ควร เพื่อความผาสุขของสังคม ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับมารตรฐานทางคุณธรรม และจริยธรรมของมนุษย์เป็นสำคัญ ในกรณีนี้ หลักธรรมของพระพุทธองค์ ย่อมจะนำมาใช้เป็นอุปกรณ์ต่อหลักการปกครองโดยธรรมได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เมื่อพิจารณาถึงการปกครองประเทศโดยส่วนรวม จะมีการปกครองโดยกฎหมายที่เป็นธรรมเกิดขึ้น ผู้ปกครองจะมีคุณธรรม จะเคารพ และปฏิบัติหน้าที่ภายใต้อำนาจของกฎหมาย ไม่มีการปฏิบัติตามอำเภอใจ ไม่เบียดเบียน เอาเปรียบประชาชน ประชาชนทั้งหลายก็อยู่ภายใต้ข้อบังคับของกฎหมายในฐานะเท่าเทียมกัน ได้รับการปฏิบัติโดยความเป็นธรรม และเสมอภาคกัน สำหรับในด้านการปกครองบังคับบัญชา ก็จะนำมาซึ่งความร่มเย็นเป็นสุข เป็นการปกครองบังคับบัญชาที่จะได้ทั้งความ

รักนับถือ ความศรัทธา และความไว้วางใจ ยิ่งกว่านั้น ยังเป็นที่ตระหนักกันอยู่โดยทั่วไปอีกว่า ในการปกครองบังคับบัญชานั้น จะใช้แต่พระเดชอย่างเดียวหาเป็นการเพียงพอไม่ หากยังจะต้องใช้พระคุณในทางที่มีเหตุผลควบคู่กันไปด้วยเสมอ

นักปกครอง หรือผู้บังคับบัญชาที่ดี จึงควรจะต้องมีทั้งความรู้ ความสามารถ ตลอดจนความประพฤติ และจิตใจที่สูงส่ง โดยเฉพาะในประการหลังนี้ นับว่า สำคัญมาก ดังที่เราได้เคยกล่าวมาแล้วว่า มนุษย์นั้นสำคัญอยู่ที่ใจ ความคิดอ่านการ ประพฤติปฏิบัติ จะดีหรือชั่ว ย่อมขึ้นอยู่ที่ใจ ผู้รักษาและผู้ใช้กฎหมายจะเคารพนับถือกฎหมายหรือไม่ จึงอยู่ที่การมีศีลธรรมครองใจนั้นเอง ดังนั้น บุคคลที่มีคุณธรรมหรือศีลธรรมครองใจ ย่อมจะรู้จักบังคับใจตนเอง หรือปกครองตนเองได้ดี และสามารถจะปกครองบังคับบัญชาคนอื่นได้ในที่สุด การปกครองตนเอง การปกครองหมู่คณะ หรือประเทศชาติจึงต้องมีคุณธรรมเป็นหลักปฏิบัติ และโดยที่ชาวไทยทั้งหลาย นับถือพุทธปรัชญาเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิต จึงนำหลักธรรมของพระพุทธองค์มาใช้เป็นหลักในการปกครองได้เป็นอย่างดี [๒๕] ดังที่มีคำกล่าวว่า

> ....โดยเนื้อหาแห่งพระธรรม ย่อมจะนำไปใช้ได้แก่บุคคลผู้มีหน้าที่ในการ "ปกครอง" ทั่วๆ ไป เพราะการปกครองไม่ว่าจะเป็นระบอบใด ๆ ย่อมมีจุดหมายอย่างยอดอยู่ที่ความเป็นธรรมด้วยกันทั้งสิ้น..ฉะนั้น การปกครองใดและผู้ปกครองใด ขาดเสียซึ่งธรรม การณ์ย่อมอาจกลายเป็นระบบทรราชปกครองโดยทรราชได้ง่าย........."ผู้ปกครองทุกฐานะทุกชั้นต้องมีธรรมเป็นเครื่องครองใจ" [๒๖]

---

๒๕ โปรดพิจารณา พระยาสุนทรพิพิธ, **ลักษณะผู้ปกครอง** (พระนคร ; โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๐๖), หน้า ๒–๙; หลวงพิณพากย์พิทยาเภท. "หลักแห่งความรับผิดชอบและกิจกรรมของนักบริหารในประเทศไทย," **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์**, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๐๔), หน้า ๖–๑๑ ; สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อุฏฐายี), **ธรรมผู้ปกครอง** (พระนคร : บริษัทประชาชน จำกัด, ๒๕๐๕), หน้า ๑–๘ และ พระภิกษุ ปาสาทิโก, **แนวปกครองเพื่อมวลชน** (ธรรมของนักปกครอง) พระนคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๐๓), หน้า ๗–๑๓.

๒๖ พระยาสุนทรพิพิธ, "ศีลธรรมของผู้ปกครอง," **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๐๕), หน้า ๕๙๑.

ยิ่งกว่านั้น ศีลธรรมยังจะเป็นเครื่องรั้งหน่วงจิตใจของฝ่ายปกครอง ไม่ให้ดำเนินไปในทางที่ต่ำ นอกเหนือไปจากกฎหมายและวินัย ที่เขาจะต้องยึดถือเป็นหลักปฏิบัติอยู่อีกด้วย การมีศีลธรรมครองใจ ย่อมจะช่วยให้มีความประพฤติอยู่ในศีลธรรม การประพฤติผิดกฎหมายและวินัยนั้นถ้าไม่มีผู้รู้เห็นก็อาจไม่ได้รับโทษ แต่ถ้าผิดศีลธรรมก็จะได้รับโทษในทันที ซึ่งได้แก่ความทุกข์ใจเป็นต้น ศีลธรรมจึงเป็นสิ่งคุ้มครองไม่ให้มีการประพฤติผิดกฎหมายและวินัย แม้มีโอกาสจะกระทำได้โดยไม่มีผู้เห็น ในประเทศไทย ได้มีการสอนในเรื่องคุณธรรม หรือศีลธรรมของนักปกครองหรือผู้บังคับบัญชาที่ดี มาแต่ครั้งโบราณกาล นับแต่สถาบันพระมหากษัตริย์ ลงมาจนถึงสถาบันการปกครอง สถาบันการศึกษา ตลอดจนสถาบันครอบครัวโดยกำหนดให้เป็นราชธรรม หรือหลักธรรมที่พึงมีพึงปฏิบัติ ด้วยวิธีเทศนา การอบรมกล่อมเกลาและการฝึกอบรม ในสมัยก่อนจะเห็นได้จากมีการสอนกันในราชสำนัก และโรงเรียนการปกครอง เช่น ในโรงเรียนมหาดเล็กและโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ฯลฯ ส่วนในปัจจุบัน จะมีหลักสูตรการฝึกอบรมในเรื่องคุณธรรมของนักปกครอง แก่ข้าราชการอยู่โดยทั่วไป แม้ว่าจะเป็นฝ่ายพลเรือน ตำรวจ หรือทหาร เช่นที่มีกำหนดไว้ในหลักสูตรของคณะรัฐศาสตร์ หรือในโรงเรียนนายอำเภอ หรือในหลักสูตรการฝึกอบรมศีลธรรม ของข้าราชกายฝ่ายพลเรือน และฝ่ายทหาร เป็นต้น แสดงให้เห็นความสำคัญของพุทธปรัชญา ที่มีต่อหลักการปกครองโดยธรรม อันเป็นหลักปกครองสูงสุดของประเทศข้าราชการผู้ได้รับการฝึกอบรมให้มีคุณธรรมประจำใจ ย่อมจะใช้หลักธรรมเหล่านั้น ทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา ซึ่งจะยังผลให้ได้ทั้งราชการและน้ำใจ ความรักนับถือ ความไว้วางใจ และศรัทธาครองใจกันได้ อันเป็นผลดีแก่การปกครองในที่สุด

หลักธรรมของพุทธศาสนา ที่ใช้เป็นปทัสถานในการปกครองประเทศ ปกครองหมู่คณะหรือปกครองตนเองมีอยู่มากมาย ดังเช่นที่กล่าวไว้ใน ลิจฉวีอปริหานิยธรรมสูตร กูฏทันตสูตร อุชชยสูตร แต่มีข้อธรรมที่กษัตริย์หรือผู้ปกครองทั่วไปพึงมีพึงปฏิบัติ ที่เรายึดถือสืบเนื่องมาแต่โบราณอยู่ ๓ ประการ คือ ประการแรกได้แก่ ทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นเสมือนศีลวินัยที่จะต้องสังวรปฏิบัติเพื่อเป็นเครื่องอบรมจิตใจ และคุ้มครองใจมิให้ละเมิดอำนาจหน้าที่ ประการที่สองได้แก่จักรวรรดิวัตร เป็นธรรมที่ช่วยในการดำเนินกุศโลบาย และวิเทโศบาย และประการที่สามได้แก่

ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ ซึ่งเป็นธรรมเครื่องช่วยในการวางนโยบายบริหารเรียกว่ารัฐาภิบาลโนบาย[๒๗] เป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความรักและเคารพ ในตัวผู้ปกครอง หลักธรรมทั้งสามประการนี้ยังใช้ได้ดีอยู่ เพราะมีทั้งแง่รัฐประศาสนศาสตร์ และจิตวิทยารวมอยู่ด้วย [๒๘] สำหรับรายละเอียดในเรื่องหลักธรรมในการปกครองประเทศ ปกครองหมู่คณะ และปกครองตนเองจะได้กล่าวถึงตอนหลัง ๆ เมื่อมีการพิจารณาถึงเรื่องหลักธรรมที่มีคุณค่าในการปกครอง และการบริหาร กับคุณธรรมของนักปกครองและนักบริหาร

สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พุทธปรัชญาเป็นอุปกรณ์ต่อการปกครองโดยธรรม ดังที่นายกรัฐมนตรีของเราผู้หนึ่งเคยกล่าวไว้ว่า "การนำหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาใช้ ในการปกครองบังคับบัญชา....ย่อมจะเป็นการช่วยให้ การใช้อำนาจในการปกครองบังคับบัญชา มีผลสมบูรณ์ จะเป็นอุปกรณ์ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่และผู้น้อย ให้เป็นไปโดยราบรื่น และจะช่วยสร้างเสริมให้การปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ของผู้บังคับบัญชา ได้ผลเต็มภาคภูมิยิ่งขึ้น" [๒๙]

๒) **หน้าที่ความรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการด้านศีลธรรม** นอกจากข้าราชการโดยทั่วไปจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบต่อสถาบัน และรับผิดชอบต่องานแล้ว ยังจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบตนเองอีกด้วย ความรับผิดชอบต่อสถาบัน เป็นความรับผิดชอบต่อส่วนราชการที่สังกัดอยู่เป็นลำดับไปจนถึงราชการในส่วนรวม และนโยบายของรัฐบาล ความรับผิดชอบต่องาน เป็นเรื่องของความรับผิดชอบให้ผลงานมีประสิทธิภาพและประหยัด ส่วนความรับผิดชอบต่อตนเอง เป็นเรื่องของการปรับปรุงตนเอง โดยจะต้องเข้าใจบทบาทและความรับผิดชอบของตนอย่างแท้จริง และจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนตามที่ชอบที่ควร นอกจากนั้น ยังต้องมีหน้าที่รับผิดชอบต่อชุมชน สังคม และประชาชนในส่วนรวมอีกด้วย

หลักแห่งความรับผิดชอบตนเองนี้ ในทางรัฐประศาสนศาสตร์มุ่งที่การตรวจสอบภายใน "เพื่อการปรับปรุงตนเองและจิตใจเป็นสำคัญ" [๓๐] นับเป็นรากฐานเบื้องแรก ที่จะนำไปสู่ความ

---

๒๗ พระยาสุนทรพิพิธ, "ลักษณะผู้ปกครอง," op. cit., หน้า ๑๐๗–๑๑๑.

๒๘ Op. cit., หน้า ๕๙๑.

๒๙ กิตติขจร, op. cit., หน้า ๖๑๓.

๓๐ กาญจนประกร กับ ปุญญานุภาพ, op. cit., หน้า ๓๐.

รับผิดชอบและความผูกพันในประการอื่น ๆ เช่น ความผูกพันระหว่างผู้บังคับบัญชาผู้ใต้บังคับบัญชา ความผูกพันทางใจ ที่จะต้องถือประโยชน์ของทางราชการเป็นสำคัญ ตลอดจนการอุทิศตนและเวลาให้กับการงาน

ปกติ คนเราจะมีความเชื่อในด้านจริยธรรมเป็นหลักร่วมกันอยู่ และยึดถือขนบประเพณีของสังคมมาเป็นหลักในการปฏิบัติงาน จึงมีความเชื่ออยู่ประการหนึ่ง ที่นับว่า มีความสำคัญต่อพฤติกรรมในการบริหาร นั่นคือ ท่าทีในทางจริยธรรม ที่มีต่อความรับผิดชอบในคุณค่านิยมของตนเอง ในกรณีนี้ ข้อผูกพันทางศีลธรรมหรือจริยธรรม นับเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด ในอันที่จะก่อให้เกิดความรับผิดชอบขึ้น และทำให้บรรลุอุดมการณ์ที่เหมาะสมในอาชีพของตนได้ [๓๑]

โดยที่ศีลธรรมเป็นพลังอย่างหนึ่ง ซึ่งสร้างอยู่ในตัวบุคล สำหรับเป็นเครื่องช่วยตรวจสอบควบคุม หรือเปลี่ยนแปลงความต้องการและแรงขับตามธรรมชาติของมนุษย์ ศีลธรรมจึงเป็นปัจจัยที่ช่วยกล่อมเกลา ให้ความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งมักจะเป็นเรื่องของอารมณ์ ความรู้สึก และแรงผลักดันภายใน ให้เข้ากันได้กับหลักเหตุผลและความชอบธรรม หากมีพลังทางศีลธรรมมาก ๆ และสม่ำเสมอ ก็ย่อมจะก่อให้เกิดภาวะแห่งความรับผิดชอบขึ้น บุคคลทุกคนจึงต้องมีศีลธรรม เพื่อควบคุมความประพฤติบางอย่างของตน จะมากหรือน้อยนั้นก็สุดแต่กรณีความรับผิดชอบนั้น จะเป็นไปได้ดีเพียงใด ย่อมเป็นไปตามผลแห่งอำนาจของประมวลศีลธรรมที่แต่ละคนมี และใช้ควบคุมความต้องการหรือแรงขับดันจากภายในดังกล่าวนี้ [๓๒]

ฉะนั้น การมีสำนึกในความรับผิดชอบอย่างสูง จึงมาจากการมีมาตรฐานจริยธรรมที่สูงส่ง ดังที่ Barnard กล่าวว่า "ความรับผิดชอบ เป็นคุณสมบัติของบุคคลที่เกิดขึ้น เมื่อมีการนำหลักแห่งศีลธรรมมาใช้ให้บังเกิดผล ในความประพฤติ" [๓๓] ปริมาณแห่งความรับผิดชอบ ย่อมจะถูกควบคุมจากประมวลศีลธรรมต่างๆ การมีตำแหน่งสูงจึงต้องมีศีลธรรมและความรับผิดชอบสูง ดังนั้น

---

๓๑ Simon, Smithburg and Thomson, op. cit., pp. 548–549 and, John M. Pfiffner and R. Vance Presthus, Public Administration (New York : The Ronald Press Company, 1953), p. 547.

๓๒ Chester I. Barnard, The Function of the Executive (Massachusetts : Harvard University Press, 1954), pp. 261–263.

๓๓ Ibid., p. 267 (แปลโดยผู้เขียน).

ตำแหน่งของนักบริหารจึงหมายถึงการมีหลักศีลธรรมที่ซับซ้อน มีความรับผิดชอบสูง มีความสามารถในทางเทคนิคทั่วไป และความสามารถเฉพาะอย่าง ที่ได้สัดส่วนกับการมีศีลธรรม ทั้งยังจะต้องสร้างสรรค์ให้มีศีลธรรมขึ้นในตัวบุคคลอื่น อันเป็นการก่อให้เกิดขวัญขึ้นในหน่วยอีกด้วย [๓๔] ยิ่งกว่านั้น ยังปรากฏว่า คนเราจะร่วมมือกันมากขึ้น ถ้ามีศีลธรรมสูงขึ้น และนั่นย่อมหมายถึงว่าจะมีความสามารถในด้านเทคนิคตามมา เพราะ "มนุษย์จะดำรงศีลธรรมอันสูงส่งอยู่ไม่ได้ โดยปราศจากความสามารถในทางเทคนิคได้สัดส่วนกัน" [๓๕] การมีศีลธรรม จะทำให้คนเรามีความรับ-ผิดชอบในหน้าที่ และปรับปรุงตนเองในด้านความสามารถในการทำงานขึ้นด้วย

เหตุผลดังกล่าวข้างต้น นับเป็นส่วนหนึ่งแสดงให้เห็นว่า เป็นเพราะเหตุใด วงการบริหารราชการของไทย จึงต้องคำนึงและเน้นถึงความสำคัญของความประพฤติและการมีศีลธรรมหรือคุณธรรมที่ดี มากเท่า ๆ กับการมีความรู้และความสามารถ การมีศีลธรรมย่อมจะช่วยให้บุคคลมีความรับผิดชอบและสำนึกในหน้าที่ ทำงานเพื่องาน หรือทำดีเพื่อความดี ดังที่มีคำขวัญของคณะรัฐบาลในสมัยหนึ่งที่กล่าวไว้ว่า "จงทำดี มีศีลธรรม ถือความสัตย์" เป็นต้น

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นในเรื่องการประพฤติดี เว้นชั่ว โดยคำนึงถึงจิตใจและตัวคนสังคมในส่วนรวม และหลักการเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านตัวคน ศาสนานี้ ได้มุ่งให้บุคคลเคารพ ช่วยเหลือ และเชื่อมั่นตนเอง สำรวจ ควบคุม ฝึกฝนปรับปรุงตนเอง ตระหนักและรับผิดชอบต่อตนเองอยู่เสมอ จึงได้เห็นว่า หลักธรรมของศาสนานี้ ย่อมจะมีส่วนช่วยให้คนเรามีความรับผิดชอบต่อตนเอง และต่อการปฏิบัติราชการในส่วนรวมอยู่เป็นอันมาก

๓) **พุทธปรัชญากับการเสริมสร้างลักษณะผู้นำ** การมีภาวะผู้นำหรือลักษณะการนำหมายถึงการมีศิลปจูงใจ และอำนวยการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติภาระกิจ ตามที่พึงประสงค์ ด้วยการเชื่อฟัง เชื่อมั่นเคารพนับถือ และร่วมมืออย่างจงรักภักดี [๓๖] นับเป็นคุณสมบัติหรือความสามารถ

---

๓๔ Ibid., pp. 272–279.

๓๖ Ibid., p. 288 (แปลโดยผู้เขียน)

๓๖ Department of The Army, Leadership (FM22–10) (Washington : United States Government Printing Office, 1951), p. 3.

๓๗ Ibid., pp. 2–3.

ในการครองใจ หรือเอาชนะจิตใจคนอย่างหนึ่ง ที่มีอิทธิพลชักจูงหรือควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นกระบวนการที่ผู้เป็นหัวหน้าใช้ เพื่อให้มีอิทธิพลเหนือจิตใจ หรือเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนะคติของลูกน้อง ความสำเร็จแห่งการนำดังกล่าว ย่อมขึ้นอยู่กับการมีคุณลักษณะและการใช้เทคนิคของผู้นำ ซึ่งอาจศึกษา ฝึกฝน ปรับปรุง หรือเสริมสร้างให้ดีขึ้นได้ [๓๗] เป้าหมายของการนำ ก็คือให้มีการเชื่อฟัง และร่วมมืออย่างเต็มใจ และทันทีทันใด จากผู้บังคับบัญชา

ย่อมเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า ในการจัดองค์การนั้น แม้จะไม่ถูกต้องเรียบร้อยอยู่บ้าง แต่ก็อาจได้รับผลงานสูง ถ้าลักษณะการนำในส่วนราชการนั้นดี [๓๘] การปกครองบังคับบัญชาที่มีการจูงใจ หรือน้อมนำให้มีการร่วมจิตร่วมใจกันปฏิบัติงาน จึงมีความสำคัญอยู่มาก องค์การใดจะดำรงอยู่ได้ และมีการร่วมมือร่วมใจกันเพียงไร ย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะแห่งการนำ ซึ่งส่วนใหญ่จะได้มาจากการมีหลักศีลธรรม ผู้นำจึงต้องมีความสามารถ ทั้งในทางเทคนิคและในทางศีลธรรม เพราะปัจจัยในประการหลังนี้ จะทำให้เกิดความรับผิดชอบขึ้น [๓๙] จริยธรรมจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้ศิลปของการนำอยู่อย่างใกล้ชิด ในการทำตนเป็นตัวอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา และเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งความเชื่อมั่น กับการเคารพนับถือ ผู้นำจะต้องสามารถตัดสินใจได้ว่า การกระทำนั้นถูกหรือผิดศีลธรรม ในกรณีนี้ ความรู้ในเรื่องจริยธรรมจะช่วยได้มาก เพราะจะเป็นสิ่งประกันไม่ให้เขาทำผิดหลักศีลธรรม ในสายตาของผู้ใต้บังคับบัญชาซึ่งจะทำให้มีการสูญเสียภูมิธรรมขึ้นได้ การโอนอ่อนผ่อนตามหลักและมาตรฐานทางศีลธรรม อาจช่วยให้ได้มาซึ่งประโยชน์ความนิยมรักใคร่ ในชั่วขณะนั้น แต่การยึดมั่นในเกียรติและความซื่อสัตย์ ย่อมมีคุณค่าต่อผู้นำอยู่มาก [๔๐] การศึกษาในหัวข้อนี้จะได้ชี้ให้เห็นว่า พุทธปรัชญามีคุณค่าต่อการเสริมสร้างต่อลักษณะการนำอย่างไรบ้าง โดยจะพิจารณาศึกษาจากแบบต่าง ๆ ของผู้นำ และการเสริมสร้างคุณสมบัติหรือลักษณะของผู้นำตามลำดับ

---

๓๗ Ibid., pp. 2–3.

๓๘ กาญจนประกร, "แนวการบรรยายลักษณะวิชารัฐประศาสนศาสตร์," op. cit., หน้า ๒๘๕.

๓๙ Barnard, op. cit., pp, 260, 282–283, 288.

๔๐ Department of The Army, op. cit., p. 9.

(ก) **แบบต่าง ๆ ของผู้นำ** การศึกษาและทำความเข้าใจในเรื่องแบบต่าง ๆ ของผู้นำ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ย่อมเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เราพิจารณาได้ว่า ผู้นำแบบใดพึงประสงค์หรือไม่ และเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เราสามารถวิเคราะห์ได้ว่า พุทธปรัชญาเสริมสร้างต่อการมีลักษณะผู้นำอยู่อย่างไร การพิจารณาแบบต่าง ๆ ของผู้นำนั้น อาจพิจารณาได้จาก (๑) วิธีที่ผู้นำได้มาซึ่งอำนาจ และ (๒) วิธีที่ผู้นำใช้อำนาจ ซึ่งอาจอธิบายได้ดังนี้[๔๑]

(๑) พิจารณาจากวิธีที่ผู้นำได้มาซึ่งอำนาจ อาจจำแนกแบบของผู้นำออกได้ ๓ แบบ กล่าวคือ ในแบบแรก เป็นผู้นำแบบใช้พระเดช (Legal Leaders) ได้อำนาจในการปกครองบังคับบัญชามาจากตัวบทกฎหมาย และใช้อำนาจตามกฎหมาย มากกว่าที่จะมีอำนาจหรือใช้อำนาจที่เกิดขึ้นจากตัวเอง หรือบุคลิกภาพของตน ผู้ใต้บังคับบัญชายอมจำนนต่ออำนาจ และยอมเชื่อฟังคำสั่งเพราะผู้นำอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่า แบบที่สอง เป็นผู้นำแบบใช้พระคุณ (Charismatic Leaders) เป็นผู้นำที่สามารถครองใจคน ให้มีการเชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่ง คำแนะนำได้ โดยบุคคลิกภาพและอำนาจอันเร้นลับ ที่มีอยู่ในตัวผู้นั้น โดยเหตุแห่งการมีศรัทธา และเคารพเชื่อถือ อาจมีอำนาจตามกฎหมายหรือไม่ก็ได้ อำนาจของผู้นำแบบนี้ ตรงกับคำพังเพยของไทยที่ว่า "ธรรมคืออำนาจ" ส่วนแบบที่สาม เป็นผู้นำแบบพ่อพระ (Symbolic Leaders) มีการเคารพเชื่อฟัง การปฏิบัติตาม และศรัทธา เช่นเดียวกับแบบที่สอง แต่มีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ ที่ก่อให้เกิดเอกภาพในการบริหารราชการ หรือเอกภาพของสังคมส่วนรวม ผู้นำแบบนี้ ได้แก่องค์พระมหากษัตริย์เป็นต้น ผู้นำสองแบบหลัง เป็นเรื่องของบุคลิกภาพหรือคุณลักษณะของแต่ละคน เป็นแบบที่พึงประสงค์ แต่ในทางปฏิบัติอาจใช้รวม ๆ กันไป ทั้งสามแบบ ก็ได้ ทั้งนี้ ย่อมอยู่ที่ศิลปและชั้นเชิงของแต่ละคน

(๒) พิจารณาจากวิธีที่ผู้นำใช้อำนาจ อาจจำแนกแบบของผู้นำออกได้ ๓ แบบ คือ แบบแรก การเป็นผู้นำแบบอัตนิยม (Autocratic Leadership) วินิจฉัยสั่งการหรือออกคำสั่งแบบ

---

๔๑ โปรดพิจารณาจาก ชุบ กาญจนประกร, "หัวหน้างาน," **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม ๒๕๐๔), หน้า ๒๒๘--๒๓๓ ; Auren Uris, How to be a Successful Leader (New York : McGraw-Hill Book Company, Inc., 1953), p. 30 and, Henry H. Albers, Organized Executive Action (New York : John Wiley & Sons, Inc., 1961), pp. 467-470.

รวบรัดอำนาจ ไม่ยอมให้ผู้น้อยมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ผู้นำมักจะตั้งตัวเป็นผู้บงการให้มีการเชื่อฟังโดยเด็ดขาด กำหนดนโยบายจุดมุ่งหมายและสั่งการด้วยตนเอง แบบที่สอง การเป็นผู้นำแบบเสรีนิยม (Free-rein Leadership) เป็นผู้นำที่ปล่อยให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีเสรีในการวินิจฉัยสั่งการได้เต็มที่ มีการใช้อำนาจควบคุมน้อยมาก แบบที่สาม การเป็นผู้นำแบบประชานิยม (Democratic Leadership) มีลักษณะอยู่กึ่งกลางระหว่าง ๒ แบบแรก มีการประมวลเอาความคิดเห็น ข้อเสนอแนะจากคณะบุคคล จากการประชุมร่วมกัน นโยบายและคำสั่งมีลักษณะ เป็นของคณะบุคคลโดยเสียงข้างมาก นับเป็นแบบที่อำนวยผลดีแก่สัมฤทธิ์ผลของงานที่สุด

ศาสนาย่อมเป็นแหล่งกำเนิดแห่งอำนาจครองใจคน (Charismatic authority) และส่งเสริมให้มีการใช้อำนาจดังกล่าวอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสนาพุทธ และเมื่อพิจารณาประกอบกับการยึดถืออำนาจของผู้นำ ในลักษณะที่ตรงกับคำพังเพยของไทยที่ว่า "ธรรมคืออำนาจ" หรือ "การใช้อำนาจโดยธรรม" ด้วยแล้ว อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาย่อมจะมีส่วนเสริมสร้างให้มีลักษณะผู้นำ แบบใช้พระคุณอยู่มาก นอกจากนั้นเรายังจะพบต่อไปอีกว่า ด้วยหลักธรรมอันสูงส่งของศาสนานี้ ในเรื่องการถือหลักประชาธิปไตย และหลักเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ยังช่วยส่งเสริมให้บุคคลมีลักษณะผู้นำแบบประชานิยม และลักษณะผู้นำแบบพ่อพระอยู่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประการหลังนี้ นับว่า มีความสำคัญอยู่ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ในฐานะที่ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกอยู่มาก

(ข) **การเสริมสร้างคุณสมบัติหรือลักษณะของผู้นำ** (Leadership Traits) ลักษณะของผู้นำ คือคุณสมบัติส่วนบุคคล หรือบุคคลิกภาพที่เด่น ๆ ที่ผู้นำจะต้องไฝ่หา พัฒนาหรือเสริมสร้างให้มีขึ้น เป็นคุณสมบัติประจำตัว ซึ่งช่วยในการปฏิบัติ การนำ นับว่า มีค่าแก่การเป็นผู้นำอยู่ไม่น้อย ผู้มีลักษณะเหล่านี้ ย่อมทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเชื่อฟัง เคารพนับถือ เชื่อมั่นและร่วมมือร่วมใจได้มาก ทั้งยังช่วยให้ผู้นำสามารถใช้หลักและเทคนิคการนำง่ายขึ้น และจะช่วยให้บรรลุความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของผู้นำอีกด้วย ในที่นี้ จะได้ศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นว่า พุทธศาสนามีหลักธรรมอะไรบ้าง ที่เสริมสร้างต่อการมีลักษณะผู้นำ และเพื่อพิสูจน์ให้เห็นคุณค่าของศาสนาดังกล่าว ผู้เขียนจึงใคร่นำพุทธปรัชญาบางประการ ซึ่งมีการถือปฏิบัติกันมาแล้วกว่า ๒๕๐๐ ปี

มาพิจารณาเปรียบเทียบกับลักษณะของผู้นำที่ทางฝ่ายวิชาการได้ศึกษารวบรวมขึ้นไว้ในปัจจุบัน ดังนี้

คุณสมบัติหรือลักษณะของผู้นำในทางวิชาการ[๔๒]	**คุณธรรมของผู้ปกครองหรือผู้นำในทางพุทธศาสนาทศพิธราชธรรม**[๔๓]
(๑) ความไม่เห็นแก่ตัว (Unselfishness) คือ การไม่ฉวยโอกาส เอาเปรียบ เพื่อความสุข ผลประโยชน์ หรือความปลอดภัยเฉพาะส่วนตน	(๑) ทานํ คือการให้ ปริจฺจาคํ คือการเสียสละเพื่อส่วนรวม
(๒) ลักษณะท่าทาง (Bearing) คือการวางตัวเหมาะสมทั้งในด้านการปกครอง และด้านความประพฤติ ตลอดจนมีความสงบเสงี่ยม (Humility) คือการไม่อวดดี ไม่หยิ่ง หรือภูมิใจโดยไร้เหตุผลอันควร	(๒) มทฺทวํ คือความสุภาพอ่อนโยน ทั้งทางกายและวาจา ไม่แข็งกระด้าง อวิโรธนํ คือความสงบเสงี่ยม และการมีสติควบคุมรักษามารยาท ไม่ให้ผิดระเบียบประเพณี ตลอดจนกฎหมาย และศีลธรรม ให้มีความสุภาพเมื่อจะเสียขันติ สีลํ คือความมีศีลธรรม สำรวมควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อย
(๓) ความซื่อสัตย์สุจริต (Integrity) คือการซื่อตรง มั่นคง อยู่ในศีลธรรม รักษา	(๓) อาชฺชวํ คือความซื่อตรงต่อตนเอง ต่อการงาน และบุคคลอื่น และมีความภักดีตั้งอยู่ในสุจริตธรรม

[๔๒] Department of The Army, op, cit., pp. 16–17; Glen Stahl, Public Personnel Administration (New York : Harper & Brothers, 1956), pp. 257-258 and, John D. Millet, Management in the Public Service (New York : McGraw Hill Book Company, 1954), pp. 33–34.

[๔๓] มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๘," op. cit., หน้า ๘๖ หลักธรรมสามประการแรกเป็นเสน่ห์ทำให้เกิดความรักคล้ายสังคหวัตถุ สี่ประการต่อมาเป็นภูมิธรรมให้เกิดการเคารพนับถือ สามประการสุดท้ายเป็นอำนาจให้เกิดการเชื่อฟังยำเกรง.

สัจจะและเกียรติยศ ตลอดจนเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้ (Dependability) ในเรื่อง การ ทำงาน และ มี ความ ภักดี (Loyalty) ต่อผู้ใหญ่กว่า และผู้ร่วมงานตลอดจนผู้ใต้บังคับบัญชา

(๔) ความอดทน (Endurance) คือทนต่อความเคร่งเครียดต่าง ๆ ทั้งทางกายและใจ เช่น อดทนต่อความเจ็บปวด เหนื่อยอ่อน ทนต่อความทุกข์ เดือดร้อน และความยากลำบาก โดยไม่ยอมแพ้ รวมทั้งความกล้าหาญ (Courage) ทั้งทางใจและกาย คือตระหนักถึงความกลัวแต่ก็ยังสามารถเผชิญกับอันตรายได้ ด้วยความสงบ มั่นคง ควบคุมตัวเองได้ ทั้งยังสำนึกใน ความรับผิดชอบ ที่ต้องทำการ ในเหตุการณ์นั้นด้วย

(๔) ขนฺติ คือความอดทน อดกลั้น รู้จักข่มใจ และห้ามใจตนเอง ทนทานต่อกิเลสและทุกข์ มีสติควบคุมจิตใจให้คงที่อยู่ตามปกติ ไม่ให้กำเริบ อ่อนไหวในเมื่อเผชิญกับความยุ่งยาก ความลำบากหรือภัยอันตราย เป็นธรรมที่จะพ้นผ่าอุปสรรคไปถึงจุดหมายปลายทางได้ แสดงถึงความเข้มแข็งและกล้าหาญ นอกจากนั้น ศาสนาเองยังเป็นมรรควิธีที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง ในการเอาชนะความกลัว และส่งเสริมความเชื่อมั่นได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "ผู้ไม่มีศีลย่อมไม่แกล้วกล้าอาจหาญเมื่อเข้าสังคม"[๔๔] เพราะเกิดพิรุธในตัวเอง ส่วนการมีศีลย่อมได้ผลในทางตรงข้าม ทั้งยังมีหลักธรรมที่ทำให้เป็นคนกล้าหาญ ในเวสารัชชกรณธรรม[๔๕] ที่สอนให้เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ รักษากายวาจาให้เรียบร้อย ให้เป็นผู้

---

[๔๔] มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๑๐." op. cit., หน้า ๑๐๑.

[๔๕] มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๒," op. cit., หน้า ๑๔๔.

	ศึกษามาก มีความเพียร รอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้อีกด้วย
(๕) ความเด็ดขาด (Decisiveness) คือมีความ สามารถ ใน การ ตัด สิน ตก ลง ใจ อย่างมั่นคงและรวดเร็ว ไม่ลังเล และอำนาจในตัว (Force) คือความสามารถที่จะบังคับให้ผู้อื่นปฏิบัติ ตามความตั้งใจของตน	(๕) ตปํ คือการมีอำนาจ หรือธรรมที่ทำลายหรือขจัดความชั่ว เป็นอำนาจที่ทำให้เกิดเคารพยำเกรง
(๖) ความเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) คือรู้จักแบ่งเบาความรู้สึกของผู้อื่น ที่อยู่ร่วมกัน รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา	(๖) อกฺโกธํ คือความไม่กริ้วโกรธ โดยใช่วิสัย มีความเมตตา รัก และปรารถนาดีต่อผู้อื่น อวิหึสํ คือความไม่เบียดเบียน มีความกรุณา ช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์
	คุณธรรมของผู้ใหญ่หรือผู้ปกครอง[๔๖]
(๗) ความยุติธรรม (Justice) คือมีความเสมอภาค ไม่ลำเอียงในการปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชา เช่น การให้รางวัล หรือลงโทษ	(๗) ปกครองโดยยุติธรรม เว้นจากอคติ ๔ คือเว้นจากความลำเอียง อันเป็นเหตุให้เสียความเป็นธรรม อันเนื่องมาจากความรักใคร่กัน ไม่ชอบกัน เนื่องจากความเขลา หรือความกลัว ดังมีพุทธภาษิตว่า "บุคคลใดล่วงละเมิดความยุติธรรมเพราะอคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อม บุคคล

๔๖ โปรดพิจารณาจาก มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๑** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๑), หน้า ๒๓ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๓," op. cit., หน้า ๑๑๓ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๘," op. cit., หน้า ๓๓๙ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๓๕** (พระนคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๙), หน้า ๑๓๖, ๒๙๒ และ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๕," op. cit., หน้า ๑๘.

ได้ไม่ล่วงละเมิดความยุติธรรมเพราะอคติ ยศของบุคคลนั้นย่อมบริบูรณ์" นอกจากนั้น ในพรหมวิหาร ๔ ยังกล่าวถึงการถือหลักยุติธรรมของผู้ใหญ่ไว้อีกด้วย

(๘) ความรู้ (Knowledge) คือมีความรอบรู้ในวิชาชีพ และความรู้ทั่วไป รู้จักงานของตน มีความรู้เข้าใจบุคคลอื่น ทั้งมีความฉลาด (Intelligence) มีสติปัญญาจัดการกับปัญหาต่าง ๆ และมีความแนบเนียน มีกาละเทศะ (Tact) คือมีปฏิภาณไหวพริบ สามารถปฏิบัติต่อบุคคลโดยวิธีอันเหมาะสม ปราศจากข้อขุ่นเคืองหรือขัดขืน

(๘) สัปปุริสธรรม ๗ คือ เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาลเวลาอันสมควร รู้จักประชุมชน รู้จักเลือกบุคคล และมีพุทธภาษิตที่ว่า "ผู้มีปัญญาถึงพร้อมด้วยความรู้ ฉลาดในวิธีจัดการงาน รู้กาล รู้สมัย เขาพึงอยู่ในราชการได้"

(๙) ความกระตือรือร้น (Enthusiasm) คือความเอาใจใส่ จดจ่อ หรือสนใจอย่างจริงจังต่องานที่ทำ และการปฏิบัติต่างๆ ตลอดเวลา กับความริเริ่ม (Initiative) คือคุณลักษะที่เล็งเห็นเองว่า สิ่งใดควรทำขึ้น หรือต้องทำ แล้วทำในสิ่งนั้น

(๙) อิทธิบาท ๔ คือคุณธรรมที่ทำให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่าง คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น เพียรประกอบในสิ่งนั้น เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น พร้อมทั้งมีความกระตือรือร้น (อุสโสฬฺหิ) มรรค ๘ คือมีปัญญาเห็นชอบ ดำริชอบ วาจาชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ทำการชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจไว้ชอบ ดังที่มีพุทธภาษิตอยู่ว่า "ผู้หมั่นในการงานไม่ประมาท มีปัญญาเห็นประจักษ์ จัดการงานได้เรียบร้อย เขาพึงอยู่ในวง

ราชการได้" และ "ยศย่อมเจริญแก่ผู้มี
ความหมั่น มีสติมีการงานสอาด ใคร่
ครวญแล้วทำ ระวังดีแล้ว เป็นอยู่โดย
ธรรมและไม่ประมาท"

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบข้างต้น จะเห็นว่า คุณสมบัติดังกล่าวมีลักษณะใกล้เคียงกันมาก เราจึงพอสรุปได้ว่า การปฏิบัติตามหลักพุทธปรัชญาย่อมจะก่อให้เกิด หรือเสริมสร้างให้มีลักษณะผู้นำขึ้น ย่อมเป็นการยาก ที่ผู้นำจะมีลักษณะเหล่านั้นโดยครบถ้วน แต่อย่างไรก็ตาม คุณสมบัติ และลักษณะของผู้นำเหล่านั้น ย่อมจะสามารถปรับปรุงส่งเสริมและชดเชยกันได้

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาจากหลักปฏิบัติของผู้นำ ที่จะนำไปใช้นำหรืออำนวยการให้บังเกิดผลแก่การปฏิบัติอีกด้วยแล้ว ก็ย่อมจะทำให้เห็นคุณค่าของพุทธศาสนามากขึ้น ในที่นี้ จึงจะขอนำหลักการนำที่ผู้นำควรยึดถือ และประสพผลสำเร็จมาแล้ว มาเสนอเพื่อประกอบการพิจารณาสัก ๑๑ ประการ ซึ่งได้แก่[๔๗] (๑) จงรู้จักตนเองและหาทางปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ (๒) จงทำตนเป็นตัวอย่าง (๓) จงรู้งานของท่าน (๔) จงแสวงหาความรับผิดชอบและยอมรับผิดชอบในการกระทำของท่าน (๕) จงมีการตัดสินใจที่รอบคอบและทันเวลา (๖) จงรู้จักคนของท่านและดูแลสวัสดิภาพของเขา (๗) จงให้คนของท่านรู้ในสิ่งที่ควรรู้อยู่เสมอ (๘) จงปลูกฝังความรู้สึกรับผิดชอบให้มีขึ้นในตัวผู้ใต้บังคับบัญชา (๙) จงแน่ใจว่างานที่มอบให้นั้นเป็นที่เข้าใจของผู้ใต้บังคับบัญชา โดยมีการกำกับดูแลและให้มีการปฏิบัติจนได้ผลสำเร็จ (๑๐) จงฝึกคนให้ทำงานเป็นและ (๑๑) จงใช้หน่วยของท่านให้เหมาะแก่ความสามารถอยู่เสมอ การใช้หลักการนำหรือหลักปฏิบัติของผู้นำเหล่านี้ ย่อมจะก่อให้เกิดวินัย ขวัญ และการรักหมู่คณะขึ้น ในห้าข้อแรกเป็นความรับผิดชอบที่มีต่อตัวเอง สามข้อต่อมาเป็นความรับผิดชอบที่มีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ส่วนสามข้อสุดท้ายเป็นความรับผิดชอบที่มีต่องานและหน่วย พุทธศาสนานั้นมุ่งที่การปรับปรุง และส่งเสริมรับผิดชอบต่อตัวเองมากที่สุด นอกจากนั้น ยังมีหลักธรรมอยู่หลายอย่างหลายประการ โดยเฉพาะ

---

[๔๗] Department of The Army, op. cit., pp. 19–29.

อย่างยิ่งในวรรคก่อน ๆ ที่ส่งเสริมต่อความรับผิดชอบต่อผู้ใต้บังคับบัญชา และต่อผลงานอยู่ด้วยเช่นกัน

แต่อย่างไรก็ตาม การเสริมสร้างให้มีคุณสมบัติอันดลใจให้เกิดความเชื่อมั่นเหล่านั้น ตลอดจนการนำหลักการดังกล่าวไปใช้ หาได้เป็นหลักประกันได้ว่า จะเป็นผู้นำกันหมดทุกคนไม่ ทั้งนี้ ย่อมจะขึ้นอยู่กับสถานะการณ์ หรือสิ่งแวดล้อมที่อำนวยให้อีกด้วย ว่ามีโอกาสใช้การนำนั้นหรือไม่ ถึงกระนั้น ก็ยังนับได้ว่า เป็นการปฏิบัติที่มีหลักเกณฑ์และมีเหตุผล ที่ทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายปลายทางได้มากกว่า แต่อย่างน้อย เราต่างก็ตระหนักกันแล้วว่า ในทุกขั้นตอนของการดำเนินชีวิต ย่อมจะมีทั้งผู้นำและผู้ตามอยู่ด้วยเสมอ การศึกษาพิจารณาในข้อนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นว่า หลักการดังกล่าวย่อมนำไปใช้ได้แล้ว ยังเป็นส่วนหนึ่งที่ยืนยันอีกด้วยว่า การเป็นผู้นำนั้นสร้างกันได้ และหาได้เป็นมาแต่กำเนิดไม่ เรายังจะเห็นต่อไปอีกว่า พุทธปรัชญาเข้ากันได้กับกรณีแรก และมีคุณค่าแก่หลักการบริหารราชการในกรณีนี้อยู่อย่างไร ทั้งนี้ เพราะการยอมรับความเป็นผู้นำของบุคคลหนึ่งคนใดนั้น ในประการแรกทีเดียว ย่อมขึ้นอยู่กับการที่ผู้ตามได้ยอมรับในคุณลักษณะอันดีเลิศของเขา ที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นและเต็มใจรับอิทธิพลจูงใจ พุทธปรัชญาจึงเป็นปัจจัยอย่างหนึ่ง ที่จะช่วยทำให้การควบคุมบังคับบัญชาได้ทั้งความรักนับถือ ตลอดจนผลงานและน้ำใจ ดังที่มีนักบริหารผู้หนึ่งกล่าวไว้ในเรื่องการเป็นหัวหน้างานว่า "หลักธรรมของพระพุทธองค์นั้น เป็นหลักที่ใช้ได้ดีในเมืองไทย อย่างที่ไม่ต้องแคลงใจสงสัยแต่อย่างใด"[๔๘]

๔) **หลักธรรมบางประการกับหลักมนุษยสัมพันธ์** มนุษยสัมพันธ์มีลักษณะทั้งทางทฤษฎีและการปฏิบัติ ที่มุ่งเน้นในเรื่องปัจจัยที่เกี่ยวกับธรรมชาติกับพฤติกรรมของคนหรือมนุษย์ ผู้มีความรู้สึกในด้านจิตใจ และความต้องการ อยู่หลายอย่างหลายประการ ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะให้มีการถ้อยทีถ้อยปฏิบัติต่อกันได้โดยถูกต้อง และบรรลุอุดมการณ์ของการปฏิบัติราชการ ในลักษณะที่เป็นการร่วมแรงร่วมใจกัน เพื่อก่อให้เกิดสามัคคีธรรมในการทำงาน การทำงานที่จะให้ได้ทั้งผลงานและน้ำใจ ตลอดจนความจงรักภักดี ความรักนับถือ ความไว้วางใจนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยส่วนนี้

---

๔๘ กาญจนประกร, "หัวหน้างาน," op. cit., หน้า ๒๔๑ และโปรดพิจารณาประกอบจากหลวงพิณพากย์พิทยาเภท, of. cit., หน้า ๑๐–๑๑.

มากที่สุด ทั้งนี้ เพราะคนนั่นเองที่อาจจะเป็นผู้บิดเบือน หรือส่งเสริมให้การใช้เทคนิคจะเป็นไปในรูปหนึ่งรูปใดก็ได้ ดังเป็นที่ประจักษ์อยู่แล้วว่า มนุษย์สัมพันธ์จะมีอยู่ในทุกชั้น ทุกกระบวนการในการปฏิบัติราชการ ในกรณีเหล่านี้ เรามีปรัชญาของการใช้หลักมนุษยสัมพันธ์ที่ต้องระลึกอยู่ว่าจะต้องมีการยอมรับนับถือศักดิ์ศรีของคน เพื่อเสริมสร้างสามัคคีธรรมในการทำงาน และต้องคำนึงถึงมูลเหตุจูงใจ ที่จะกระตุ้นให้บุคคลและกลุ่ม มีโอกาสทำงานจนเต็มกำลังกาย กำลังปัญหาที่มีอยู่ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจ ขวัญ และกำลังใจในการทำงานเป็นส่วนใหญ่

การศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติและพฤติกรรมของคน หรือผู้ร่วมงานย่อมจะเป็นประโยชน์แก่การปกครองบังคับบัญชาได้มาก เราต่างก็ตระหนักกันว่าคนเป็นผู้ที่มีทั้งความผิดชอบชั่วดี มีอารมณ์ มีโลภ รัก โกรธ หลง มีความรู้สึกอยากมีที่พึ่ง ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้ร่วมงานย่อมมีหัวใจและมโนธรรม ตลอดจนต้องการเป็นตัวของตัวเองเท่าที่ควร คนเราอาจมีความสมบูรณ์ทางกายและใจไม่เหมือนกัน ทุกคนมีสัญชาติญาณของการต่อสู้ หลบภัย เพื่อความอยู่รอดแห่งชีวิต กับสัญชาติญาณของการรวมกลุ่ม หรือต้องการความเป็นอิสระในบางโอกาส ผู้น้อยย่อมต้องการที่พึ่งทางใจจากผู้ใหญ่หรือผู้บังคับบัญชาอยู่มาก ซึ่งถ้าฝ่ายหลังนี้ไม่ดี กำลังใจของหมู่คณะก็พลอยเสียไปด้วย การที่จะให้คนนับถือ จึงอยู่ที่การทำตัวของผู้นั้นเป็นสำคัญ นอกจากนั้น ในทางจิตวิทยายังพบอีกว่า คนเรามักจะมีสัญชาติญาณโดยธรรมชาติ ที่มักจะเป็นแรงขับไปในทางความคิดเห็นรุนแรง ในทางไม่ค่อยดี จากจิตไร้สำนึกและจิตใต้สำนึก แต่จะมีปัญญา ที่ได้รับการเพิ่มพูนขึ้นภายหลัง จากการอบรมเลี้ยงดู และการฝึกอบรบ ฯลฯ เป็นเครื่องเตือนสติว่า ยังมีปทัสถานและจริยธรรมที่ต้องยึดมั่นอยู่ว่า ทำอย่างนั้นดีหรือไม่ดี ด้วยมีมโนธรรม หรือวิจารณญาณให้เกิดความรู้สึกผิดชอบรั้งหน่วงไว้ การรู้และเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ นับเป็นสิ่งจำเป็นประการหนึ่งของการมีหลักมนุษย์สัมพันธ์ เพื่อจะได้รู้จักคนและใช้คนให้ถูก ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปว่า คนเรามีจิตใจมีความรัก และต้องการความรัก ต้องการการยอมรับนับถืออย่างเป็นคน ทั้งในการงานและในสังคมยิ่งกว่านั้น คนเรายังต้องการความมั่นคงในชีวิตและครอบครัว ทั้งในด้านจิตใจ เศรษกิจ สังคมและอาชีพที่ทำอยู่ [๔๙]

---

๔๙ กาญจนประกร "แนวการบรรยายลักษณะวิชารัฐประศาสนศาสตร์," op.cit หน้า ๓๑๕ - ๓๑๙

การใช้หลักมนุษย์สัมพันธ์ในการปฏิบัติราชการนั้น นอกจากจะช่วยสร้างเสริมให้แต่ละคนมีความสำนึกในหน้าที่ ความรับผิดชอบ ตลอดจนมีสัมพันธภาพในการทำงานดีขึ้นแล้ว ยังจะให้มีการปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติงานอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ในกรณีหลังนี้ เรามีข้อที่ควรคำนึงอยู่ว่า ในการมอบอำนาจหน้าที่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดไปดำเนินการ ผู้รับมอบอำนาจยังมีส่วนใช้อำนาจนั้นตามมโนธรรมของตนอีกด้วย ซึ่งอาจมีการผิดพลาดไม่ถูกต้องเรียบร้อยอยู่บ้าง จึงควรที่จะมีการให้อภัย การให้คำแนะนำ ชี้แจง ตลอดจนการให้บำเหน็จความชอบตามควรแก่กรณี เพราะสิ่งนั้นอาจเกินความสามารถของเขาก็ได้ ในกรณีนี้ผู้มอบอำนาจ "จะต้องใช้ดุลยพินิจด้วยเมตตาธรรมเป็นพิเศษ" [๕๐]

ดังนั้น ผู้ที่เป็นผู้บังคับบัญชาหรือหัวหน้างาน จึงต้องมีหลักมนุษยสัมพันธ์ ยึดถือเป็นหลักธรรมประจำใจที่จะเว้นเสียมิได้ เพราะเป็นหลักที่พึงใช้ได้กับผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงานและผู้บังคับบัญชาเหนือตนทั่วไป หลักบางประการที่พึงยึดถือก็คือ[๕๑] (๑) จัดให้มีหรือหาทางทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชารู้สึกว่ามีความมั่นคงในการทำงาน (๒) ให้ความเห็นอกเห็นใจ (๓) ให้บำเหน็จความชอบตามควรแก่โอกาส (๔) ให้การยอมรับนับถือว่ามีส่วนร่วมในผลสำเร็จของงาน (๕) ให้พยายามเอาใจใส่ในหน้าที่ความรับผิดชอบ (๖) เอาใจเขามาใส่ใจเราและมีความเข้าใจอันดีต่อกัน (๗) มีความแนบเนียน (๘) รู้จักกาละเทศะ แต่การที่จะนำหลักดังกล่าวไปใช้ได้อย่างไรนั้น ย่อมอยู่ที่การรู้จักพิเคราะห์ตัวเองและเพื่อนร่วมงาน การปรับปรุงตัวเองทั้งทางกายและใจให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม การเป็นคนมีอารมณ์ดีอยู่เสมอ การมีความรู้ ความสามารถในการทำงาน การมีท่วงทีวาจาที่เหมาะสมเป็นประการสำคัญ [๕๒]

จากการศึกษาในเรื่องพุทธปรัชญา เราย่อมตระหนักแล้วว่า พุทธศาสนานั้นมีหลักธรรมที่เน้นถึงความสำคัญของตัวเองอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะในเรื่องการปรับปรุง รับผิดชอบ และควบคุม

---

๕๐ Ibid. หน้า ๑๐๐

๕๑ กาญจนประกร, "หัวหน้างาน," op.cit., หน้า ๒๔๐ ; J.E. Walters, Basic Administration (Patersom, New Jersey: Littlefield, Adams and Co.,1959), pp. 202–222 and T.W. Fletcher, "The Native of Administrative Loyalty," Public Administration Review, vol. xvii no. 1 (Wiinter 1958) pp. 37–42.

๕๒ โปรดพิจารณาจาก James F. Bender, The Technique of Executive Leadership (New York: McGraw Hill, 1950).

ตัวเอง ตลอดจนการวิเคราะห์ตนเองและผู้อื่น ในประการหลังนี้ มีความสำคัญต่อการที่จะได้รู้จักและเข้าใจในธรรมชาติของคนอยู่มาก ศาสนานี้มีหลักที่กล่าวถึงธรรมชาติของคนอยู่หลายอย่างหลายประการ เช่น กล่าวว่า คนเรามีจิตใจต่างกัน แต่ก็มีอยู่หลายอย่างที่คล้ายกัน คือ โลภะ โทษะ โมหะ[๕๓] ซึ่งได้แก่ความโลภ โกรธ หลง มีตัณหาหรือความต้องการเหมือน ๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข ทั้งไม่ชอบในสิ่งตรงกันข้าม[๕๔] มีหลักธรรมอยู่หลายข้อที่เน้นในเรื่องการมีปัญญา คือความรอบรู้ หรือสัมปชัญญะ ความรู้ตัว และสติ คือความระลึกได้ [๕๕] ซึ่งเมื่อพิจารณาประกอบกับการอบรมสั่งสอนที่ได้รับมาจากศาสนานี้เป็นเวลานาน หลักธรรมของพระพุทธศาสนาย่อมจะช่วยขัดเกลา และรั้งหน่วงจิตใจของบุคคล มิให้ประพฤติกรรมไปในทางรุนแรงได้ นอกจากนั้น พุทธศาสนายังมีหลักธรรมหลายประการ ที่นำมาใช้เป็นหลักมนุษยสัมพันธ์ได้ดี โดยเฉะเพาะอย่างยิ่งในการปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชา นอกจากที่กล่าวมาแล้วในข้อก่อน ๆ เช่น พรหมวิหาร๔[๕๖] อันเป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ ซึ่งได้แก่ (๑) เมตตา ความรักใคร่มีไมตรีจิตต่อกัน ปราถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข (๒) กรุณา ความสงสารคิดช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ (๓) มุทิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี และ (๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลางให้ความยุติธรรมแก่ผู้อื่นเสมอกันและความวางเฉย ไม่ดีใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ สังคหะวัตถุ ๔ [๕๗] เป็นคุณธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกันซึ่งได้แก่ (๑) ทาน การให้ปั่น ให้บำเหน็จรางวัล (๒) ปิยวาจา เจรจาวาจาที่อ่อนหวานให้เกิดความเคารพรัก (๓) อัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์แก่กัน และ (๔) สมานัตตา การร่วมทุกข์ร่วมสุข ความเป็นคนมีตนเสมอไม่ถือตัว วางตนสม่ำเสมอพอเหมาะพอสม รวมทั้งการทำตนให้เข้ากันได้กับผู้อื่น นอกจากนั้นพุทธศาสนายังวางหลักเกณฑ์ที่ช่วยสร้างเสริมให้มีสัมพันธ์ภาพ

---

๕๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๑๑** (พระนคร: โรงพิมพ์พานิชศภผล, ๒๔๗๐) , หน้า ๒๙๑

๕๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๓," op.cit.. หน้า ๑๕๘.

๕๕ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๐," op.cit., หน้า ๑๑๙ และ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๒," "op.cit., หน้า ๑๑.

๕๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๓๕." "op.cit." หน้า๓๖๙.

๕๗ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๑," op.cit.. หน้า๒๔

อันดีระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา หรือนายจ้างกับลูกจ้าง และระหว่างเพื่อนร่วมงานด้วยกันไว้ในหลักทิศ ๖[๕๘] อีกด้วย ซึ่งได้แก่ เหฏฐิมทิศ นายพึงบำรุงและดูแลสวัสดิภาพของบ่าวด้วยสถาน ๕ คือ (๑) ด้วยจัดการงานให้ตามสมควรแก่กำลัง (๒) ด้วยให้อาหาร และรางวัล ให้การเลี้ยงดูและค่าตอบแทนที่เหมาะสม (๓) ด้วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ (๔) ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน แสดงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นการผูกน้ำใจ ด้วยไมตรี ซึ่งได้ผลมากกว่าการให้เงินอย่างเดียว และ (๕) ด้วยปล่อยในสมัย มีโอกาสพักผ่อนหย่อนใจตามสมควร ส่วนลูกจ้างก็พึงอนุเคราะห์ช่วยเหลือนายจ้างด้วยสถาน ๕ ซึ่งได้แก่ (๑) ทำงานก่อนนาย (๒) เลิกงานที่หลังนาย (๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้ (๔) ทำการงานให้ดีขึ้น และ (๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญ ประการสุดท้ายอุตตรทิศ เป็นหน้าที่และการอนุเคราะห์ที่มิตรหรือผู้ร่วมงานพึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งได้แก่ (๑) การให้ปัน (๒) การเจรจาด้วยถ้อยคำไพเราะ (๓) การประพฤติประโยชน์ต่อกัน (๔) การวางตนให้เสมอกัน และ (๕) การมีความจริงใจต่อกัน ทั้งประพฤติตอบต่อมิตรโดยหลัก ๕ ประการคือ (๑) รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว (๒) รักษาทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว (๓) เมื่อมีภัยเอาเป็นที่พึ่งพำพักได้ (๔) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ และ (๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ของมิตร ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นหลักที่ทำให้เกิดการครองใจ มีสัมพันธภาพ และสามัคคีธรรม ในการทำงานทั้งสิ้น จึงพอสรุปได้ว่า หลักธรรมของพุทธศาสนาย่อมจะเข้ากันได้ และเป็นอุปกรณ์ต่อการใช้หลักของมนุษยสัมพันธ์เป็นอย่างมาก ดังที่ศาสตราจารย์ผู้หนึ่ง ได้กล่าวเน้นถึงความสำคัญของการใช้หลักธรรมของพุทธศาสนา ในหลักมนุษยสัมพันธ์ไว้ว่า "เป็นหลักธรรมที่แม้จะเก่าแก่มากก็ยังใช้ได้แม้ในปัจจุบันนี้ ทั้งในด้านการปกครอง และการบริหาร ในการฝึกอบรมข้าราชการ ในลักษณะวิชามนุษยสัมสันธ์ ก็ได้มีการศึกษาพิจารณาหลักธรรมดังกล่าวนี้เสมอ" [๕๙] และกล่าวไว้อีกตอนหนึ่งว่า

> ....พุทธปรัชญานั้น เป็นหลักสำคัญที่มีผลใช้ได้ดีมิใช่แต่เฉพาะชีวิตประจำวันของคนไทยเท่านั้น หากมีผลใช้ได้แม้ในวงราชการบริหารถ้าผู้ใช้รู้จักใช้.... เช่น สังคหวัตถุ ๔ นั้น ก็นับว่า เป็นตัวอย่างอันดีของการใช้หลักพุทธปรัชญา

---

๕๘ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๑๑." op cit., หน้า ๒๐๔-๒๐๕

๕๙ กาญจน์ประกร กับ ปุญญานุภาพ, op. cit., หน้า ๗๔

เพื่อก่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ (Human relations) และลักษณะการนำ (Leadership) ในการบริหารราชการ[๖๐]

ในตอนที่ ๑ นี้ เราได้ศึกษาและวิเคราะห์ให้เห็นแล้วว่า พุทธศาสนามีคุณค่าต่อการใช้ศิลปและเทคนิคในการปฏิบัติราชการอยู่อย่างไร ทั้งในด้านที่เน้นให้เห็นความสำคัญของบุคคลกับหลักการตลอดจนคุณค่าที่มีต่อกระบวนการวินิจฉัยสั่งการ การใช้อำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติงาน รวมทั้งการปกครองบังคับบัญชาโดยหลักธรรม กับหน้าที่ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานด้านศีลธรรม รวมทั้งการเสริมสร้างลักษณะผู้นำ และการใช้หลักมนุษยสัมพันธ์ ยิ่งกว่านั้น ยังปรากฏว่า นอกจากหลักธรรมของศาสนานี้จะเป็นหลักที่เข้ากันได้ดี กับหลักในการบริหารราชการแล้ว พุทธปรัชญายังจะเป็นอุปกรณ์ต่อการปฏิบัติราชการ ที่ยึดถือหลักแห่งความมีเหตุผล มีสามัคคีธรรมในการทำงาน เพื่อการบรรลุเป้าหมาย โดยได้ทั้งผลงานและน้ำใจอีกด้วย จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า สิ่งเหล่านั้นก็คือคุณค่าในทางหลักธรรมประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา ที่มีต่อการบริหารราชการโดยส่วนรวม

อย่างไรก็ตาม หลักธรรมต่าง ๆ ที่นำมาวิเคราะห์ในตอนนี้ ย่อมเป็นเพียงส่วนหนึ่งของปรัชญาที่อยู่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ยังมีหลักธรรมอื่น ๆ ที่นับว่า มีคุณค่าต่อการยึดถือเป็นหลักจริยธรรมในการบริหารอยู่ไม่น้อย ที่มีค่าควรแก่การนำหลักธรรมเหล่านั้นมาพิจารณาศึกษาด้วย ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นคุณค่าและคุณลักษณะอันดีเด่นของพุทธปรัชญา ที่พึงยึดเป็นหลักในการปกครองและการบริหาร มากยิ่งขึ้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว จึงเว้นที่จะกล่าวถึงหลักธรรมที่มีคุณค่าต่อจริยธรรมในการปกครองและการบริหารเสียมิได้ ดังจะได้พิจารณาศึกษากันในตอนต่อไป

---

๖๐ ชุบ กาญจนประกร, "บทบรรณาธิการ," **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์,** ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๐๔). หน้า ๑๔๔ และขอได้พิจารณาประกอบจาก กาญจนประกร, "หัวหน้างาน;" op.cit., หน้า ๒๔๑ ; พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว "หนังสือเรื่องหลักราชการ." **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์** ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (กรกฎาคม ๒๕๐๓) หน้า ๑๑-๒๖ ; หลวงพิณพากย์พิทยาเภท, op.cit., หน้า ๙, ๑๑ ; พระยาสุนทรพิพิธ, "ลักษณะผู้ปกครอง," op. cit. หน้า ๖๘ และ สมพร เทพสิทธา พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ (พระนคร : ร.พ. มหามกุฎ, ๒๕๐๒), หน้า ๓๖-๓๘.

๒

หลักธรรมที่มีคุณค่าต่อจริยธรรมในการปกครองและบริหาร

จากการศึกษาในหลักธรรมของพระพุทธองค์ ย่อมจะพบว่า มีหลักการอยู่นานับประการที่มีคุณค่า และพึงยึดถือเป็นหลักในการบริหารราชการ แต่ในที่นี้ จะมุ่งเน้นเฉพาะหลักเกณฑ์และแนวความคิดในพุทธศาสนาบางประการ โดยเฉพาะในด้านหลักการปกครอง และหลักในการบริหารทั้งในด้านการปฏิบัติงาน และการดำเนินชีวิตทั่วไป นอกเหนือจากที่เราได้เคยพิจารณามาบ้างแล้วในตอนก่อน ทั้งนี้เพื่อให้เห็นคุณค่าของพุทธปรัชญาที่มีต่ออริยธรรมในการปกครองและการบริหารของศาสนานี้มากยิ่งขึ้น การเสนอหลักธรรมดังกล่าวนี้ จะเป็นการเลือกศึกษาพิจารณาเฉพาะหลักธรรมที่สำคัญ ๆ ดังที่มีพุทธสุภาษิตกล่าวไว้ว่า "พึงเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคาย" [๑] โดยจะพิจารณาจากหัวข้อต่อไปนี้ตามลำดับ คือ หลักธรรมที่มีคุณค่าในการปกครอง และ หลักธรรมที่มีคุณค่าต่อการบริหาร

ก. หลักธรรมที่มีคุณค่าในการปกครอง

อาจกล่าวได้ว่าศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพุทธ ในแง่ของระบบความเชื่อ หลักธรรม และการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม ย่อมมีบทบาทสำคัญในการปกครอง ทั้งด้านปกครองตนเอง หมู่คณะ และประเทศ หรือสังคมส่วนรวม ซึ่งอาจสรุปเหตุและผลต่าง ๆ ได้ดังนี้ คือ (๑) ศาสนาเป็นระบบวัฒธรรมที่ส่งเสริม ควบคุม และกำหนดจริยธรรมหรือศีลธรรมของบุคคลและชุมชน ซึ่งมีผลไปถึงการประพฤติปฏิบัติ (๒) ศาสนาเป็นสิ่งที่ช่วยตรวจสอบ ควบคุม เปลี่ยนแปลง ความต้องการ แรงขับ หรือความสนใจ ตลอดจนบังคับจิตใจ ความรู้สึก หรืออารมณ์ของคนด้วยการให้แบบแผนแห่งคุณค่านิยมขั้นอุดมการณ์สุดยอด ที่ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการบังคับตัวเองหรือการบังคับภายใน เช่นการที่คนเราต้องมีศีลมีสัตย์เป็นต้น (๓) พุทธศาสนามุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ฝึกฝน ปรับปรุง เคารพ เชื่อมั่น ช่วยเหลือ และรับผิดชอบตัวเองอยู่มาก นอกจากนั้นยังสอนให้เป็นผู้รู้จักเหตุผล กาละเทศะ รู้จักธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่น รวมทั้งมีหลักในการปกครองหมู่คณะหรือประเทศ (๔) อุดมการณ์เกี่ยวกับความรับผิดชอบในการบริหารราชการนั้น

---

๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๓** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๑) หน้า ๓

มุ่งอยู่ที่การตรวจสอบภายใน เพื่อปรับปรุงตนเองและจิตใจเป็นสำคัญ การปกครองบังคับบัญชาโดยธรรม ย่อมขึ้นอยู่กับการมีคุณธรรมหรือจริยธรรมเป็นสำคัญ ในกรณีเหล่านี้ หัวหน้างานหรือผู้บังคับบัญชาจะต้องมีจิตใจสูง และรู้จักการใช้พระคุณควบคู่กับการใช้พระเดชอยู่ด้วย และ (๕) จากเหตุผลทั้ง ๔ ประการ ศาสนาย่อมจะมีผลต่อการควบคุมจริยธรรมและพฤติกรรมในการบริหาร ทั้งในด้านจริยธรรม วัฒธรรม เศรษกิจ หรือการเมือง เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นคุณค่าในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ที่มีต่อการปกครองและการบริหารราชการ แต่อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ เราจะได้พิจารณาต่อไปถึงหลักธรรมที่มีคุณค่าต่อการปกครองตัวเอง หมู่คณะ และประเทศกันต่อไป ว่ามีอยู่อย่างไรบ้างหรือมีอะไรบ้างซึ่งโดยทั่วไปแล้ว การปกครองย่อมหมายถึง การคุ้มครอง รักษา ดูแล ควบคุมหมู่คณะ รวมทั้งการจัดระเบียบความประพฤติ ทั้งภายนอกและภายในของผู้ปกครองด้วย

(๑) **หลักธรรมในการปกครองตัวเอง** นอจจากจะมีหลักธรรม ที่เน้นถึงการปกครองตัวเองโดยตรง ดังที่มีการรวบรวมไว้ในอัตวรรคซึ่งว่าด้วยหมวดตัว [๒] หรือมรรค ๘ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ และหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิต หรือการละเสียซึ่งอกุศลมูล คือ โลภ โกรธ หลง ตลอดจนโลกธรรม ๘ ซึ่งเป็นธรรมที่กล่าวถึงธรรมชาติ และความต้องการของมนุษย์ในเรื่อง ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และเตือนไม่ให้คนเราตกอยู่ภายใต้การครอบงำจากสิ่งเหล่านี้จนเกินไปแล้ว ยังมีหลักธรรมต่าง ๆ ที่พึงยึดถืออยู่อีกมาก เช่น การมีสติสัมปชัญญะ คือ ความระลึกได้ และความรู้ตัว เป็นหลักที่ช่วยเตือนไม่ให้คนลืมตัว หลง หรือทำความผิด ด้วยมีการรู้ตัวก่อนที่จะทำ และรู้ตัวอยู่เสมอว่าจะทำอะไรลงไป หิริ โอตตัปปะ [๓] คือ ความละอายต่อบาปทุจริต และความเกรงกลัวบาปทุจริต เป็นธรรมคุ้มครองโลก ช่วยป้องกันไม่ให้คนทำความชั่ว และอุปกิเลส [๔] คือ การให้ละเว้น

---

๒ โปรดพิจารณาจากเชิงอรรถที่ ๕ - ๑๐ ในตอนที่ ๑ ; สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑** พิมพ์ครั้งที่ ๒๒ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๐๑), หน้า ๑–๕; คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย (รวบรวมและแปล), **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๒** พิมพ์ครั้งที่ ๑๔ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๑), หน้า ๑ และคณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย (รวบรวมและแปล), **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๑), หน้า ๑–๒.

๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๐** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๑), หน้า ๖๕

๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๑๒** (พระนคร : โรงพิมพ์พาณิชศุภผล, ๒๔๖๙), หน้า ๖๔

จากความละโมบ ความโกรธ หรือผูกโกรธ การลบหลู่ท่าน การตีตัวเสมอท่าน การริษยา ความตระหนี่ มารยาหรือเจ้าเล่ห์ การโอ้อวด หัวดื้อ การแข่งขันชิงดีชิงเด่น การถือตัว การดูหมิ่นผู้อื่น การมัวเมา และเลินเล่อ

ในด้านการรับผิดชอบต่องาน นอกจากจะมีหลักธรรมที่สอนให้คนเรามีความรับผิดชอบต่องาน เช่น อิทธิบาท ๔ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ช่วยให้การทำงานบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย ซึ่งไม่เหลือวิสัยเกินไปแล้ว ยังมีหลักธรรมที่ช่วยให้คนมีความขยันหมั่นเพียรอยู่มากด้วย เช่น ปธาน๔ [๕] ให้มีความเพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นความเพียรเพื่อละความชั่ว ประพฤติความดี ดังมีพุทธสุภาษิตที่ว่า [๖]

"ผู้หมั่นในการงาน ไม่ประมาท มีปัญญาเห็นประจักษ์ จัดการงานได้เรียบร้อย เขาพึงอยู่ในราชการได้"

"ยศย่อมเจริญแก่ผู้หมั่น มีสติ มีการงานสะอาด ใคร่ครวญแล้วจึงทำ สำรวมแล้ว เจริญอยู่โดยธรรมและไม่ประมาท"

"คนล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร"

"บุรุษพึงพยายามไปจนกว่าสำเร็จความเพียร"

"คนมีธุระหมั่นทำการงานให้เหมาะเจาะ ย่อมหาทรัพย์ได้"

"ผู้ขยันในหน้าที่การงาน ไม่ประมาท เข้าใจจัดการ เลี้ยงชีวิตตามสมควร จึงรักษาทรัพย์ที่พึงหาไว้ได้" ฯลฯ

---

๕ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๑** (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๑), หน้า ๔๐.

๖ โปรดพิจารณาตามลำดับจาก มหามกุฏราชวิทยาลัย **พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๘** (พระนคร: โรงพิมพ์พาณิชสรรพอุดม, ๒๔๗๐), หน้า ๓๓๕, มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๕** (พระนคร: โรงพิมพ์พาณิชสรรพอุดม, ๒๔๖๙), หน้า ๔๙, ๓๖๐; มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๕** (พระนคร : โรงพิมพ์พาณิศุภผล, ๒๔๗๐), หน้า ๓๓๐,๘๐๖, และมหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๕ op.cit. หน้า ๒๙๘,

ทั้งยังมีหลักธรรมที่กล่าวถึงโทษของความเกียจคร้านในการทำงาน ที่มีอยู่ในหลักอบายมุขไว้หลายประการ[๗] ในกรณีพุทธศาสนาสอนว่า ผู้ใดเกียจคร้านผู้นั้นย่อมเป็นทุกข์ ผู้ใดปรารถนาความเพียรผู้นั้นย่อมเป็นสุข[๘]

ในด้านการดำรงชีวิต การครองเรือน และในด้านเศรษฐกิจทั่วไป นอกจากจะมีธรรมของฆราวาส[๙] ให้มีความซื่อสัตย์ รู้จักข่มใจตนเอง อดทน และสละให้ปันสิ่งของแก่ผู้ที่ควรให้ปันแล้ว พุทธศาสนายังมีหลักการที่กล่าวถึงการมีความสุขของคฤหัส[๑๐] ผู้ครองเรือนไว้ ๔ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้ตั้งตัวได้ คือ ความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์บริโภค การไม่มีหนี้ และการทำงานที่ปราศจากโทษ และกล่าวว่า "ความจนเป็นทุกข์ในโลก[๑๑] ซึ่งเมื่อพิจารณาประกอบข้อธรรมที่ให้ขยันทำงาน เพื่อหาและรักษาทรัพย์แล้ว จะเห็นชัดยิ่งขึ้นว่า พุทธศาสนาสนับสนุนการแสวงหา รักษา และใช้จ่ายทรัพย์ โดยยึดถือหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์[๑๒] คือประโยชน์ปัจจุบัน ซึ่งได้แก่การมีความขยันหมั่นเพียรในการงาน การศึกษา และการเลี้ยงชีพ การรักษาทรัพย์และการงานไม่ให้เสื่อมเสีย การคบคนดี และเลี้ยงชีวิตตามความเหมาะสม ด้วยการรู้จักเก็บรู้จักใช้ นอกจากนั้นยังมีหลักที่เกี่ยวกับ คิหิปฏิบัติ โดยทั่วไป เช่น การรักษาความมั่นคงของตระกูลด้วยสถาน ๔ ลักษณะของการเป็นมิตรแท้ และการเว้นจากอบายมุข ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งย่อมจะก่อให้เกิดความมั่นคงในทางสังคมและเศรษฐกิจของแต่ละคน แต่ละครอบครัวอยู่ไม่น้อย และอาจช่วยแก้ปัญหาสังคมได้

๒) **หลักธรรมในการปกครองบุคคลและหมู่คณะ** พรหมวิหาร ๔ เป็นคุณธรรมที่พึงยึดถือของผู้ใหญ่ สังคหวัตถุ ๔ เป็นคุณธรรมในการสงเคราะห์ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวใจและทำให้ผู้อื่นรักใคร่ มิตรแท้[๑๓] เป็นคุณธรรมที่ทำให้เป็นคนที่น่าคบหา ใช้ปฏิบัติได้ทั้งต่อผู้บังคับบัญชา ผู้

---

๗ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๑** (พระนคร : โรงพิมพ์พาณิชศุภผล, ๒๔๗๐), หน้า ๑๙๖– ๑๙๘.

๘ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม** ๒๒ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๐), หน้า ๑๙๑,

๙ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๕," op.cit., หน้า ๓๑๖

๑๐ มหามกุฏราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๑," op.cit., หน้า ๙๐

๑๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง ๒๒," op.cit., หน้า ๓๙๔.

๑๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๓," .opcit. หน้า ๒๙๔

๑๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๑," op.cit., หน้า ๒๐๑–๒๐๒

ร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งมีลักษณะอยู่ ๔ ประการ คือ เป็นมิตรอุปการะ เป็นมิตรร่วมสุข ร่วมทุกข์ เป็นมิตรแนะประโยชน์ และการเป็นมิตรมีความรักใคร่กัน หรือสัปปุริสธรรมเป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ผู้ปกครองที่จะต้องเป็นผู้รู้จักเหตุผลรู้จักตัวเอง และผู้อื่น รู้จักประมาณตน และรู้จักการะเทศะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการรู้จักนิสัย ความต้องการ และความสามารถของผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อจะได้เลือกใช้คนได้ถูก นอกจากนั้นยังมีคุณธรรมของผู้ใหญ่อีก ๗ ประการในสัปปุริสธรรมอีก ๗ อย่าง[๑๔] คือ การมีความเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ละอายและเกรงกลัวต่อบาป เป็นคนได้ยินได้ฟังมาก มีความเพียร มีสติมั่นคง มีปัญญา รอบรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ จะปรึกษา จะคิด จะพูด จะทำสิ่งใด ก็ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น มีความเห็นชอบว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และให้รางวัลสิ่งของโดยอาการสำรวม หลักธรรมเรื่องทิศ ๖ เป็นหลักที่กล่าวถึงหน้าที่ของบุคคล ๖ ประเภท ที่พึงปฏิบัติต่อกัน แบบถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน อย่างสมัครสมานในทางที่ดีงาม ระหว่างบิดามารดากับบุตร สามีกับภรรยา ศิษย์กับอาจารย์ มิตรกับมิตร นายกับลูกน้อง ประชาชนกับนักบวช ฯลฯ เหล่านี้ ล้วนเป็นคุณธรรมที่ควรยึดถือสำหรับผู้ใหญ่ ผู้บังคับบัญชา หรือผู้มีหน้าที่ปกครองทั่วไป

๓) **หลักธรรมในการปกครองประเทศ** มีหลักสูงสุดในการปกครองอยู่ว่าจง "ปกครองโดยธรรม" ดังมีกระแสพระบรมราชโองการที่ตรัสว่า "เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม"[๑๕] การมีหลักธรรมและศีลธรรมของผู้มีหน้าที่ในการปกครอง หรือผู้ใหญ่ จึงเป็นสิ่งจำเป็น ที่จะรั้งหน่วงไม่ให้มีพฤติกรรมเป็นไปในฝ่ายต่ำ ฝ่ายอกุศล ทั้งจะทำให้เป็นคนเหมาะสมแก่ฐานะตำแหน่งอีกด้วย ทั้งนี้ ไม่ว่าจะพิจารณาถึงการบริหารราชการ และการปกครองบังคับบัญชาในสมัยใด ๆ นักการบริหารงานย่อมต้องอาศัยการใช้อำนาจ ประกอบกับหลักธรรมของผู้ปกครอง กฎหมาย และจารีตประเพณีบางประการอยู่ด้วยเสมอ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ ในทางปฏิบัตินั้น แม้บทบัญญัติที่ใช้เป็นปทัสถานในการปกครองจะดีเพียงไร แต่ผลของการปฏิบัติก็ย่อมจะขึ้นอยู่กับคุณธรรมของคนมากที่สุด ดังจะเห็นอยู่เสมอ ๆ ว่า ภายใต้การบังคับแห่งบทบัญญัติอันเดียวกัน นักปกครองคณะหนึ่ง

---

๑๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๓," op.cit., หน้า ๑๔๗

๑๕ ชู เจนพนัส รวบรวมและเรียบเรียง, "พระราชพิธีราชาภิเษกสมรส พระราชพิธีบรมราชาภิเษกและพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร," **ราชกิจจานุเบกษา** (ฉบับจดหมายเหตุ) พ.ศ. ๒๔๙๓ หน้า ๘๓

จะสร้างความเจริญรุ่งเรือง ความร่มเย็นเป็นสุขให้แก่ชุมชน แต่นักปกครองอีกคณะหนึ่งอาจให้ผลในทางตรงกันข้ามได้ ดังนั้น นักปกครองที่ดีนอกจากจะมีสติปัญญาความรู้ความสามารถแล้ว ยังจะต้องมีธรรมที่ดีสะสมไว้ในปริมาณที่มาก "พอที่ธรรมนี้จะเข้าไปทำหน้าที่เป็นเรือนใจ แปรเปลี่ยนพื้นอัธยาศัยเก่า ซึ่งถ้าเป็นอย่างอื่น ของนักปกครองนั้น ให้เป็นไปตามชนิดแห่งธรรมนี้อีกด้วย"[๑๖] การมีคุณธรรมของผู้ปกครอง ย่อมเป็นส่วนสำคัญ ที่จะดลบันดาลให้เป็นไปตามเจตนารมย์แห่งบทบัญญัติที่กำหนดไว้ได้ การที่ผู้ปกครองมีคุณธรรม ย่อมจะเป็นที่พึ่งทางใจ และทำให้ผู้อยู่ในปกครองประพฤติปฏิบัติตาม และมีความสุขไปด้วย ดังมีพุทธภาษิตกล่าวไว้ว่า "บัญฑิตตั้งตนไว้ในคุณอันสมควรก่อน พร่ำสอนผู้อื่นภายหลังจึงไม่มัวหมอง....ถ้าพร่ำสอนผู้อื่นฉันใดก็ควรทำตนฉันนั้น"[๑๗] และ "ถ้าพระราชาเป็นผู้ทรงธรรมราษฎรทั้งปวงก็เป็นสุข"[๑๘]

สำหรับผู้ที่มีหน้าที่ปกครองคนและบ้านเมือง พระพุทธองค์ได้ทรงสอนหลักธรรมที่ใช้เป็นปทัสถานในการปกครองโดยตรงไว้หลายประการ ซึ่งย่อมจะนำมาใช้ได้ ทั้งผู้ที่เป็นพระมหากษัตริย์หรือผู้มีตำแหน่งหน้าที่ในการปกครองทั่วไป โดยจะขอนำมาเสนอไว้ ณ ที่นี้แต่เพียงบางประการ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม ๑๐ ราชสังคหวัตถุ ๔ จักรวรรดิวัตร ๑๒ และอปริหานิยธรรม ๗ เพียงเพื่อให้เห็นคุณค่าของหลักธรรมดังกล่าว และเพื่อให้เห็นว่า ยังเป็นหลักธรรมที่พึงยึดถือ พึงมี พึงปฏิบัติ และน่าจะใช้ได้ดีอยู่ตลอดไปคือ

(ก) **ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ** เป็นเสมือนศีลวินัย ซึ่งจะต้องสังวรปฏิบัติเพื่อเป็นเครื่องอบรม และคุ้มครองจิตใจ ไม่ให้ละเมิดอำนาจหน้าที่ โดยอาศัยหลักธรรมนี้เป็นหลักปทัสถานในการปกครองและประพฤติปฏิบัติตน เป็นธรรมที่จะทำให้เกิดการเคารพรักคุ้มครองป้องกัน รักษาประโยชน์ และอำนวยประโยชน์แก่หมู่คณะหรือมวลชน นั่นคือ "ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ อกฺโกธํ อวิหึสญฺจ ขนฺติญฺจ อวิโรธนํ"[๑๙]

---

๑๖ พระภิษุ ปาสาทิโก, **แนวการปกครองเพื่อมวลชน** (ธรรมของนักปกครอง) (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๐๓). หน้า ๑๐.

๑๗ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรบี่ฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๕," op.cit., หน้า ๓๖.๖๖

๑๘ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรบี่ฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๑," op.cit., หน้า ๙๙ และมหามกุฏราชวิทยาลัย **พระไตรบี่ฎกฉบับหลวง ๒๗** (พระนคร: โรงพิมพ์พาณิชสรรพยุคม, ๒๔๗๐), หน้า ๑๙๒.

๑๙ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรบี่ฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๘" op.cit. หน้า ๘๖

(๑) ทาน คือการให้สิ่งที่ควรให้แก่บุคคล เป็นการเผื่อแผ่ให้ปัน และการสงเคราะห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการศึกษา การรักษาพยาบาล การคุ้มครองชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน และอาชีพ ตลอดจนช่วยเหลือคนที่เลี้ยงดูตัวเองไม่ได้

(๒) ศีล คือความมีศีลธรรม สำรวม ควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา ใจ ให้ถูกต้องเรียบร้อยดีงาม ตามบทบัญญัติแห่งรัฐและศาสนา

(๓) บริจาค คือการเสียสละเพื่อส่วนรวม ในการมอบตนเข้าไปรับภาระปฏิบัติดำเนินงานของประชาชน หมู่คณะ ประเทศชาติ ด้วยการเสียสละอย่างแท้จริง รวมทั้งมีใจกว้างขวาง มีการให้เพื่อเป็นสาธารณะประโยชน์ เป็นการสละสิ่งหวงแหนเพื่อข่มความโลภและตระหนี่แห่งตน

(๔) อาชวะ คือ ความซื่อตรงต่อตนเอง ต่องาน และบุคคลอื่น มีความภักดีต่อประเทศชาติ และตั้งอยู่ในสุจริตธรรม

(๕) มัทวะ คือความสุภาพอ่อนโยนทั้งทางกาย และวาจา ไม่แข็งกระด้าง มีคำพูดนุ่มนวล ไพเราะ อ่อนหวาน ต่อคนทั่วไป มีอัธยาศัยอันงามละมุนละไมรับฟังคำแนะนำตักเตือน

(๖) ตปะ การมีอำนาจหรือธรรมในตน ที่ทำลายหรือขจัดความชั่วไม่ให้กำเริบ เป็นอำนาจที่ปราบปรามจิตใจของผู้ปกครองเอง ให้อยู่ในระบอบไม่ออกนอกระบอบไป ทำให้เกิดความเคารพยำเกรง ด้วยการบำเพ็ญเพียร เอาชนะบาปธรรม ขจัดความชั่วร้าย

(๗) อักโกธะ คือความไม่กริ้วโกรธโดยใช่วิสัย มีความเมตตา รัก และปรารถนาดีต่อผู้อยู่ใต้ปกครองโดยสม่ำเสมอ ด้วยใจบริสุทธิ ไม่เห็นแก่ตัว มุ่งให้เขาเจริญรุ่งเรืองในทุก ๆ ด้าน

(๘) อวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียนให้ประชาชนได้รับความทุกข์ยาก มีความกรุณาช่วยเหลือให้อยู่ใต้ปกครองพ้นจากทุกข์ภัย

(๙) ขันติ คือความอดทน อดกลั้น รู้จักข่มใจ และห้ามใจตนเอง ทนทานต่อกิเลสและทุกข์ มิให้แผ้วพานแก่ธรรมปฏิบัติ มีสติควบคุมจิตใจ ให้คงที่อยู่ตามปกติ ไม่ให้กำเริบอ่อนไหวในเมื่อเผชิญกับความยุ่งยากลำบาก ภัยอันตราย เป็นธรรมที่จะทำให้พ้นผ่าอุปสรรคไปถึงจุดหมายปลายทางได้ แสดงถึงความเข้มแข็ง และกล้าหาญ

(๑๐) อวิโรธนะ คือการประพฤติไม่ผิดจากความเที่ยงตรง ดำรงอยู่ในความยุติธรรม มีความสงบเสงี่ยม มีสติควบคุมรักษามารยาททางกาย วาจา ให้เป็นสุจริตและสุภาพ ไม่ผิดระเบียบประเพณี ตลอดจนกฎหมาย และศีลธรรม ให้มีความสุภาพเมื่อจะเสียขันติ

(ข) **ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ** เป็นธรรมที่ช่วยในการวางนโยบายในการปกครอง และบริหารบ้านเมือง ที่เรียกว่า รัฐาภิปาลโนบาย หรือรัฐประศาสโนบาย ซึ่งมีทั้งในด้านการปกครอง การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นับเป็นหลักธรรมที่จะทำให้ได้รับความเคารพรักจากผู้อยู่ใต้การปกครอง นั่นคือ "สสฺเมธํ ปุริสเมธํ สมฺมาปาสํ วาจาเปยฺยํ"[๒๐]

(๑) สัสเมธัง คือการบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ มีภาวะทางเศรษฐกิจดี มีแรงงานในทางบวก คนมีงานทำ ให้มีข้าวปลาบริบูรณ์ ผู้ปกครองจะต้องฉลาดในการพิจารณาถึงโภคผล ผลิตผล อันเกิดในแผ่นดิน แล้วผ่อนผันเก็บเอาแต่ส่วนแห่งสิ่งนั้น ๆ มิใช่เก็บริบเอาหมดสิ้น

(๒) ปุริสเมธี คือความเป็นผู้ฉลาดในคน รู้จักดูคนและรู้จักใช้คนให้ถูก พิจารณาเลือกสรรแต่งตั้งให้เขาดำรงตำแหน่งที่ถูกต้อง เหมาะสม และปรีชาสามารถรู้ถึงการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบของบุคคล แล้วปูนบำเหน็จรางวัลให้ตามความชอบนั้น ๆ

(๓) สัมมาปาสัง คือมีความฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม และการสังคมสงเคราะห์ โดยดำเนินการบริหารให้เป็นไปตามความประสงค์ และต้องใจประชาชน ให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์ ให้ความสะดวกในการประกอบอาชีพของเขาทั้งในด้าน เกษตรกรรม พาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม

(๔) วาจาเปยยัง คือการมีวาจาไพเราะ เจรจาผ่อนผันตามวัย ตามเหตุการณ์ ตามฐานะ และตามความเป็นธรรม พูดจาอ่อนหวาน ชักจูงยกยอให้ทำความดี และยกย่องในความดี

ผลของการถือหลักการปกครองดังกล่าว ตามหลักของพระพุทธองค์ ก็คือนิรคฺคฬํ สามารถบำบัดทุกข์บำรุงสุข แก่คนในปกครองได้อย่างแท้จริง โจรผู้ร้ายจะมีน้อยเพราะทุกคนมีกิน

---

๒๐ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๓," op.cit. หน้า ๑๕๒.

มิใช้ บ้านเมืองจะมีแต่ความสงบสุข ประชาชนนอนตาหลับ โดยไม่ต้องคอยระมัดระวังโจรกรรม

(ค) **จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ** เป็นธรรมที่ช่วยในการดำเนินกุศโลบาย และวิเทโศบาย หรือความสัมพันธ์ทางการเมือง ซึ่งได้แก่[๒๑]

(๑) การอบรมสั่งสอนให้บุคคลในปกครองรู้จักถือศีลและทำบุญ ให้ความอนุเคราะห์ ให้เงินทองเสื้อผ้า เบี้ยเลี้ยงรางวัล และลาภยศตำแหน่งหน้าที่ ตามคุณงามความดีตามกำหนดเวลา รวมทั้งให้ความคุ้มครองอันตรายแก่เขาเหล่านั้น

(๒) การผูกสัมพันธ์และแสดงไมตรีกับประเทศใหญ่น้อย ด้วยการให้ปั่นสิ่งของมีค่าเป็นมงคลบรรณาการ

(๓) ให้รางวัลอันสมควรแก่ผู้ที่มีคุณค่าเป็นพิเศษ

(๔) เกื้อกูลแก่ผู้อยู่ในปกครองและสมณะ ด้วยปัจจัย ๔ มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตามสมควรอันเป็นอุดมการณ์ของรัฐสวัสดิการ ตลอดจนการอนุเคราะห์และให้ความสนับสนุนในการเกษตร ฯลฯ

(๕) อนุเคราะห์ประชาชนให้เลี้ยงชีพเป็นสุขตามควรแก่อัตภาพ

(๖) เกื้อกูลแก่ธรรมปฏิบัติของสมณะ และขจัดบาปของตน ให้ระวังและพ้นเสียจากสันดาน

(๗) ห้ามไม่ให้มีการเบียดเบียนกันตลอดลงไปถึงสัตว์

(๘) ห้ามไม่ให้ชนทั้งหลายกระทำบาปกรรมความไม่เป็นธรรม ชักนำให้ตั้งอยู่โดยทางธรรม

(๙) ชนใดขัดสนไม่มีทรัพย์พอจะเลี้ยงชีพได้โดยสัมมาอาชีวะ ก็ให้ความสนับสนุน ช่วยเหลือ โดยไม่ต้องแสวงหาทรัพย์โดยทางทุจริต

(๑๐) เข้าหาสมณะในโอกาสอันควร ถามถึงสิ่งเป็นกุศล อกุศลมีโทษ ไม่มีโทษ มีประโยชน์ ไม่มีประโยชน์ แล้วรับเอาสิ่งที่เป็นกุศลมาประพฤติปฏิบัติ

(๑๑) ตั้งวิรัติ ห้ามจิตมิให้เกิดอธรรม ราคะดำฤษณาในที่ไม่ควร

---

๒๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๑," op.cit. หน้า ๖๒-๘๖.

(๑๒) ประหารวิสมะโลภเจตนา ห้ามจิตไม่ให้ปรารถนาลาภที่ไม่ควรจะได้

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า เป็นหลักที่อาศัยธรรมสักการะ เคารพนับถือบูชาธรรม มีธรรมเป็นธงไชย มีธรรมเป็นอำนาจ ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่มนุษย์และสัตว์ ไม่ยอมให้การกระทำอันเป็นอธรรมมีอยู่ในเขตการปกครอง

(ง) **ลิจฉวีอปริหานียธรรม ๗ ประการ** เป็นธรรมที่ทำให้มีแต่ความเจริญ ไม่มีเสื่อม เป็นหลักปกครองในระบอบประชาธิปไตย ปฏิบัติตามแบบประชาธิปไตยที่ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ และมุ่งถึงสามัคคีธรรมในการทำงาน การเคารพในตัวบทกฎหมายและเจตนารมณ์ของประชาชน ตลอดจนส่งเสริมให้คนดีมาสู่ประเทศ ดังนี้ คือ[๒๒]

(๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์

(๒) เมื่อประชุมก็พร้อมเพียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็เลิกโดยพร้อมเพียงกัน และพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจการที่จะต้องกระทำของรัฐ

(๓) ให้เคารพปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีของรัฐ ไม่เพิกถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้ดีแล้ว ไม่บัญญัติสิ่งไม่ดีไม่งามขึ้นมาแทน

(๔) เมื่อได้ตั้งใจให้ผู้ใดเป็นหัวหน้า ก็ให้เคารพนับถือ เชื่อฟังถ้อยคำของท่าน

(๕) ไม่ลุอำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น ประพฤติธรรมและให้เกียรติในสุภาพสตรี ไม่ข่มเหงน้ำใจสุภาพสตรี

(๖) สิ่งใดเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน ผู้ปกครองจะต้องเคารพนับถือในสิ่งนั้นด้วย ทั้งไม่เลิกพิธีกรรมอันชอบธรรมนั้นเสีย

(๗) กำหนดมาตรการ การคุ้มครอง ให้ผู้ประพฤติธรรมเข้ามาสู่แว่นแคว้น เมื่อเข้ามาแล้วก็ให้ความอนุเคราะห์ตามสมควร

หลักธรรมเหล่านี้ ล้วนเป็นข้อธรรมะ และรัฐประศาสนัย ที่พระมหากษัตริย์หรือนักปกครองทั่วไปได้ยึดถือปฏิบัติกันสืบมา ทั้งยังนับว่าเป็นหลักในการปกครอง และปฏิบัติราชการที่ใช้ได้ดีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองแบบใดทั้งราชาธิปไตย และประชาธิปไตย นอกจากหลักธรรม

---

๒๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๓." op.cit. หน้า ๑๕ – ๑๖,๒๑,

ส่วนใหญ่ของศาสนานี้จะมุ่งในเรื่องการปกครองตนเอง การมีสัมพันธภาพในทางที่ดีต่อกัน และมีการร่วมมือร่วมใจกันทำงานแล้ว ยังมีหลักพุทธธรรมโดยเฉพาะอยู่หลายประการ ที่สอนให้เรามีสามัคคีธรรมในการทำงาน เป็นต้นว่า

"ความพร้อมเพรียงของหมู่ ให้เกิดสุข"

"ความเพียรของผู้พร้อมเพรียงกัน ให้เกิดสุข"

"ความพร้อมเพรียงของปวงชนผู้เป็นหมู่ ยังความเจริญให้สำเร็จ"

"พึงศึกษาความสามัคคี ความสามัคคีนั้นท่านผู้รู้ทั้งหลายสรรเสริญแล้ว ผู้ยินดีในสามัคคีย่อมไม่คลาดจากธรรมอันเกษมจากโยคะ"

"ความพร้อมเพรียงของหมู่เป็นสุข และการสนับสนุนคนผู้พร้อมเพรียงกันก็เป็นสุข ผู้ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน ตั้งในธรรมย่อมไม่คลาดจากธรรมอันเกษมจากโยคะ"[๒๓]

หลักธรรมต่าง ๆ ที่นำมาพิจารณาในที่นี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งแห่งหลักธรรมในการปกครองตนเอง หมู่คณะ และสังคมในส่วนรวมเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม โดยหลักทั่วไปแล้วพุทธศาสนามุ่งเน้นในเรื่องการปกครองตนเองมากที่สุด และถือว่าผู้ที่จะปกครองหมู่คณะหรือสังคมได้ย่อมจะต้องปกครองตัวเองได้ก่อน ดังนั้น ผู้มีตำแหน่งหน้าที่ในทางปกครอง จึงต้องยึดถือและปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านั้นขึ้นมาตามลำดับ มิได้หมายความว่าจะยึดถือแต่เพียงหลักใดหลักหนึ่งแต่อย่างเดียว เพราะย่อมเป็นการยาก ที่จะแยกหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมู่คณะ และสังคม ที่มีอยู่ในบุคคลคนเดียวออกจากกันได้ การที่นำมาแยก พิจารณา ก็เพื่อประโยชน์แห่งการศึกษาวิเคราะห์ในทางวิชาการเท่านั้น ผู้ที่ใช้หลักปกครองควบคุม บังคับ ยับยั้งจิตใจตนเอง เพื่อการเอาชนะความชั่ว และชนะใจตนเองดังกล่าวนี้ ย่อมเหมาะแก่การที่จะปกครองบังคับบัญชาผู้อื่นเป็นอย่างมาก ดังมีพุทธภาษิตที่กล่าวไว้ว่า "พึงทำตนเหมือนอย่างที่สอนผู้อื่น ผู้ฝึกดีแล้วควรฝึก

---

๒๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎก ฉบับหลวงเล่ม ๒๕," op.cit. หน้า ๔๑, ๒๓๘: มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๙**, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๑). หน้า ๘๐: สมเด็จสระสังฆราช. (สา), "พุทธศาสนาสุภาษิตเล่ม ๑," op,cit, หน้า ๗๕ และ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๗," op.cit. หน้า ๒๓๘.

ผู้อื่น บัณฑิตตั้งตนไว้ในคุณธรรมอันสมควรก่อน พร่ำสอนผู้อื่นภายหลังจึงไม่มัวหมอง"[๒๔] คนเราจะสอนให้ผู้อื่นทำอะไร ตัวเองจะต้องทำได้เสียก่อนจะได้ไม่มีใครตำหนิ เมื่อบุคคลใดมีความรับผิดชอบตนเองแล้ว ความรับผิดชอบที่มีต่องานหรือหมู่คณะส่วนรวมย่อมจะเกิดขึ้นตามมา ในกรณีนี้เรามีหลักในทางรัฐประศาสนศาสตร์กล่าวว่า "การบังคับควบคุมตัวเองของนักบริหาร ย่อมเป็นวิธีที่ได้ผลดีกว่าอย่างอื่น ในการที่จะให้พวกเขามีความรับผิดชอบเกิดขึ้น การจัดระเบียบควบคุมตนเองในอาชีพ นับเป็นพลังที่ทำให้เกิดผลดี....บ้านโรงเรียน ศาสนา และความสัมพันธ์ ทั้งสิ้นซึ่งมีอยู่ก่อน ย่อมจะมีส่วนช่วยกล่อมเกลาท่าทีต่าง ๆ ในสำนักงานของเขาด้วย"[๒๕]

หลักธรรมทั่วไปในการปกครอง พิจารณาตักเตือน และปรับปรุงตนเองของพุทธศาสนานั้น อาจกล่าวโดยย่อที่สุดได้ว่า มีหลักทั่วไปอยู่สามประการคือ[๒๖] (๑) เว้นจากทุจริต ไม่ประพฤติชั่วหรือทำชั่วทั้งทางกาย วาจา ใจ (๒) ประกอบสุจริต ประพฤติชอบหรือทำความดีทั้งทางกาย วาจา ใจ และ (๓) ทำใจของตนให้หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ เช่น โลภ โกรธ หลง เป็นต้น เป็นการชำระจิตใจของตนให้ผ่องแผ้ว หลักข้อนี้แสดงว่า เพียงแต่เว้นไม่ทำชั่วไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ตนเอง และผู้อื่นยังไม่พอ ต้องทำความดีในสิ่งที่ชอบธรรม และเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นอีกด้วย และการที่จะดำรงคุณธรรมทั้งสองประการได้โดยตลอดไปนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับการชำระและทำใจของตนให้ผ่องแผ้ว เป็นประการสำคัญ ในการที่จะให้บรรลุในหลักดังกล่าว พุทธศาสนาได้วางหลักในการปฏิบัติไว้ ๓ ประการ หรือ ๓ ขั้นคือ[๒๗] (๑) ศีล การสำรวมรักษากายวาจาให้เรียบร้อย (๒) สมาธิ การรักษาหรือทำจิตใจให้ตั้งมั่น และ (๓) ปัญญา ความรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้ ในสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ตามความเป็นจริง นับเป็นข้อหรือหลักการปฏิบัติที่สูงขึ้น ตามลำดับจากขั้นต่ำถึงขั้นสูงที่สุด จากการอบรมกายวาจา มาสู่การอบรมจิต และการอบรมปัญญา ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติในขั้นสูง เป็นหลักที่เริ่มขัดเกลาความประพฤติ

---

๒๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๕," op.cit., หน้า ๓๖.

๒๕ Dimock, Dimock and Koenig, public Administration, (New York: Hol, Rinehart Aud wins.on, 1961), pp. 523–524. (แปลโดยผู้เขียน)

๒๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม** ๑๐, (พระนคร : โรงพิมพ์พาณิชศุภผล ๗๔๗๐), หน้า ๕๗ และ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๕," op. cit., หน้า ๔๐.

๒๗ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๐," ibid, หน้า ๙๕.

จากภายนอก ทางกายวาจา เข้าไปหาภายใน โดยมีสมาธิ ขัดเกลาจิตใจให้สงบระงับตั้งมั่นและมีปัญญาขัดเกลาความเห็นให้ถูกต้องตามเหตุผลที่เป็นจริง หลักธรรมในพุทธศาสนาแต่ละข้อ จึงเป็นเรื่องที่แฝงไว้ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา อย่างหนึ่งอย่างใดหรือทั้งสามประการนี้ ทั้งนี้ก็เพื่อนำไปสู่ประโยชน์คุณค่าอยู่ ๓ ขั้นคือ[๒๘] (๑) ประโยชน์ชั้นต่ำ ได้แก่การตั้งตัวได้ในทางโลกเป็นหลักฐาน (๒) ประโยชน์ขั้นกลาง ได้แก่การตั้งตัวได้ทางศีลธรรมเป็นหลักฐาน และ (๓) ประโยชน์ขั้นสูงสุด ได้แก่ การดับกิเลสเพลิงทุกข์ได้อย่างสมบูรณ์ และไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจความชั่วทางจิตใจ ดังจะเห็นได้ว่า ในหลักมรรค ๘ นั้น การมีวาจาชอบ การงานชอบ และเลี้ยงชีวิตชอบ ย่อมสงเคราะห์เข้าใจในเรื่องของศีล การมีความเพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจไว้ชอบ สงเคราะห์เข้าใจในเรื่องของจิตหรือสมาธิ การมีความเห็นชอบการดำริชอบสงเคราะห์เข้าในเรื่องของปัญญา[๒๙] เป็นต้น การปฏิบัติตามหลักธรรมจะบรรลุผลได้มากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับการเลือกยึดถือ และการเลือกนำมาประพฤติปฏิบัติด้วยตนเองตามความพอใจของแต่ละบุคคลเป็นประการสำคัญ ดังที่มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกว่า "ทรงสั่งสอนเพื่อให้รู้จริงเห็นจริง ในธรรมอันควรรู้ควรเห็น....อาจตรองให้เห็นจริงได้....ผู้ปฏิบัติตามย่อมได้ประโยชน์โดยสมควรแก่การปฏิบัติ"[๓๐]

การศึกษาในเรื่องหลักธรรมของพุทธศาสนาที่มีคุณค่าต่อการบริหารในข้อต่อไป จะทำให้เราเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นว่า พุทธปรัชญานั้นเหมาะแก่การที่จะนำมายึดถือ และใช้เป็นหลักในการทำงานอยู่อย่างไรบ้าง

ข. หลักธรรมที่มีคุณค่าในบริหาร

การศึกษาในหัวข้อนี้จะได้แยกการพิจารณาออกเป็น ๒ ประการ คือ ๑) หลักธรรมที่มีคุณค่าต่อหลักปฏิบัติราชการโดยเฉพาะ กับ ๒) หลักธรรมที่มีคุณค่าต่อการบริหารหรือทำงานทั่วไป

---

๒๘ มหามกุฏราชวิทยาลัย. "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๓." op.cit., หน้า ๒๙๔–๒๙๗ และสมเด็จพระมหาสมณะเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส **ธรรมวิภาคปริจเฉทที่ ๒** (พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์, ๒๔๖๐) หน้า ๑๑.

๒๙ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๒,"op.cit., หน้า ๒๖ และ มหามกุฏราชวิทยาลัย **พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๓๕** (พระนคร : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๙) หน้า ๓๑๗.

๓๐ มหามกุฏราชวิทยาลัย "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๐," op.cit. หน้า ๓๕๖.

จะเป็นการศึกษาวิเคราะห์ว่า มีหลักธรรมอะไรบ้างที่มีคุณค่าต่อการยึดถือ และพึงนำมาใช้เป็นหลักประพฤติปฏิบัติในการบริหารราชการ เพราะโดยปกติแล้ว หลักธรรมของพระพุทธองค์นั้น หากมีผู้เข้าใจรู้จักนำมาใช้ให้ถูกแล้ว ย่อมจะนำไปประพฤติปฏิบัติได้ตามความเหมาะสม แก่ทุกกาลทุกสมัยเสมอ

๑) **หลักธรรมที่มีคุณค่าต่อหลักปฏิบัติราชการโดยเฉพาะ** พุทธศาสนาได้บัญญัติหลักธรรมอันเป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่ราชการไว้ข้อหนึ่งเรียกว่า "ราชวสดีธรรม"[๓๑] หรือหลักปฏิบัติราชการ นับเป็นข้อปฏิบัติตามหลักของศาสนา ที่จะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ในการรับราชการหรือในการทำงานได้เป็นอย่างดี แม้จะ เป็นหลักธรรมที่ใช้สอนสำหรับข้าราชการ ในราชสำนัก ที่จะพึงปฏิบัติต่อพระราชาโดยตรง แต่ก็ย่อมจะนำมาประยุกต์ใช้กับหัวหน้างาน หรืออาจนำมาเป็นประมวลจริยธรรมประจำใจในการปฏิบัติราชการของเราได้ นอกจากนั้นหลักธรรมดังกล่าวนี้ ยังจะช่วยเสริมสร้างบุคคลิกภาพให้แก่ผู้ปฏิบัติให้มีเสน่ห์ เป็นที่พอใจรักใคร่ แก่ผู้ร่วมงานทั่วไป ไม่ว่าผู้ปฏิบัตินั้นจะเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งได้แก่นักบริหาร หลักเหล่านั้น มีดังนี้ คือ[๓๒]

(๑) เมื่อเข้ารับราชการใหม่ ๆ ยังไม่มีชื่อเสียง และยังไม่มียศศักดิ์ ก็อย่ากล้าจนเกินพอดีและอย่าขลาดกลัวจนเสียงานราชการ

(๒) ข้าราชการต้องไม่มักง่าย ไม่เลินเล่อเผลอสติ แต่ต้องมีความระมัดระวังให้ดีอยู่เสมอ ถ้าหัวหน้าทราบความประพฤติ สติปัญญา และความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว ย่อมไว้วางใจและเผยความลับให้ทราบได้ด้วย

(๓) เมื่อหัวหน้าเรียกใช้ในงานราชการ อย่าหวั่นไหวไปด้วยอำนาจอคติ พึงปฏิบัติงานราชการให้สำเร็จไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม ดุจตราชูที่อยู่ในระดับเที่ยงตรง

---

๓๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย. "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๘" hp.cit. หน้า ๓๓๙–๓๔๐.

๓๒ ข้อความต่อไปนี้ได้มาจาก พระมหาวิจิตร ติสฺสทตฺโต (แปลและเรียบเรียง). "ราชวสดีธรรมหลักปฏิบัติราชการ" **วารสารรัฐประศาสนศาสตร์**. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (กรกฎาคม ๒๕๐๕) หน้า ๘๒–๘๕ และขอได้โปรดพิจารณาเปรียบเทียบกับ Ibid. (ข้อ (๔๒) กับ (๔๓) ข้อความในวงเล็บโดยผู้เขียน)

(๔) เมื่อมีราชการเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเวลากลางวันหรือกลางคืนก็ตามที เมื่อถูกเรียกใช้พึงปฏิบัติราชการนั้น - ให้สำเร็จสมประสงค์ ไม่พึงบิดพริ้วหรือหวั่นไหวไปตามอารมณ์

(๕) ทางเดินที่เขาตกแต่งไว้เป็นราชวิถี แม้จะได้รับพระบรมราชานุญาตให้เดินด้วยก็ไม่ควรเดิน

(๖) ไม่พึงใช้ของเสมอพระราชาหรือหัวหน้า ไม่บริโภคให้ทัดเทียมกับพระราชาหรือหัวหน้า พึงปฏิบัติให้ต่ำกว่าทุกสิ่งทุกอย่าง

(๗) ไม่พึงใช้กิริยาท่วงทีวาจา อย่างดีเสมอกับพระราชาหรือหัวหน้า ต้องแสดงให้ต่างชั้นลงมา จึงจะชอบด้วยประเพณีนิยมและเป็นการรักษาตนให้พ้นราคีโทษ

(๘) เมื่อพระราชากำลังทรงสำราญอยู่ในหมู่อำมาตย์ มีพระสนมกำนัลเฝ้าแหนอยู่ ราชเสวกไม่พึงแสดงอาการทอดสนิทในพระสนมกำนัล ไม่พึงเป็นคนฟุ้งซานแสดงอาการโอหังอย่างคะนองกายคะนองวาจาให้เสียมารยาทของข้าเฝ้า

(๙) ไม่พึงเล่นหัวกับพระสนมกำนัล

(๑๐) ไม่พึงปรึกษาราชการในที่ลับ

(๑๑) ไม่พึงลักลอบเอาพระราชทรัพย์ออกจากพระคลังหลวง (ไม่คอรัปชั่น)

(๑๒) ไม่พึงเห็นแก่หลับนอนจนแสดงให้เห็นเป็นการเกียจคร้าน

(๑๓) ไม่พึงดื่มสุราจนเมามาย

(๑๔) ไม่พึงฆ่าสัตว์ที่ได้รับพระราชทานอภัย (สัตว์ที่ห้ามฆ่า)

(๑๕) ไม่พึงทะนงตนว่า เป็นคนที่พระราชาหรือหัวหน้าโปรดปราน แล้วขึ้นร่วมพระแท่นบัลลังก์ เรือพระที่นั่ง หรือรถพระที่นั่ง

(๑๖) ต้องรู้จักที่เฝ้าอันเหมาะสม อย่าให้ห่างเกินไปหรือชิดเกินไป ต้องอยู่ในที่ซึ่งพระราชาจะทอดพระเนตรเห็นถนัด หรือฟังกระแสพระดำรัสได้โดยง่าย

(๑๗) อย่าชะล่าใจ ในเมื่อพระราชาทรงกระทำพระองค์เป็นเพื่อน หรือหัวหน้ากระทำตนเป็นเพื่อน

(๑๘) เมื่อได้รับการยกย่องเชิดชู ก็อย่าทะนงตัวอวดตัวว่าเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต และไม่ควรจ้วงจาบเพ็ดทูลพระราชา หรือเรียนเสนอหัวหน้า ในลักษณะที่เป็นการเย่อหยิ่งทะนงตน

(๑๙) แม้ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เข้านอกออกในได้ ก็ไม่ควรทอดสนิท แต่ควรขอพระบรมราชานุญาตก่อนทุกครั้งไป ให้มีสติดำรงตนเป็นคนรอบคอบเสมอ

(๒๐) เมื่อพระมหากษัตริย์จะทรงยกย่องพระราชโอรสหรือพระราชวงศ์ โดยพระราชทานบ้าน นิคม รัฐ (นครรัฐ) หรือชนบทให้ครอบครอง ก็ควรนิ่งดูก่อน ไม่ควรด่วนเพ็ดทูลคุณหรือโทษ

(๒๑) เมื่อพระราชาหรือหัวหน้าจะบำเหน็จความชอบแก่ผู้ใด ไม่ควรทูลหรือเรียนขัดตัดลาภของผู้นั้น พึงรอบคอบสอบสวนให้ถ้วนถี่ มีจิตใจอ่อนโยนโอนไปในทางที่เหมาะที่ควร

(๒๒) ข้าราชการต้องเป็นคนที่ไม่เห็นแก่ได้ ไม่ยอมตนให้ตกอยู่ในอำนาจของความอยาก ต้องทำตัวให้เหมือนปลา คือ ทำเป็นไม่มีลิ้น ไม่เจรจาหาเรื่องให้เกิดความขุ่นเคืองใจแก่หัวหน้าหรือเพื่อนข้าราชการด้วยกัน

(๒๓) ไม่ใช้จ่ายเงินของแผ่นดินไปในทางฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย

(๒๔) ต้องสอดส่องรักษางานราชการให้ดี อย่าให้ผิดระเบียบประเพณีและกฎหมาย และต้องต่อสู้กับอุปสรรคข้อขัดข้องและเหตุขัดขวางเสมอ

(๒๕) ต้องไม่มัวเมาในสตรี เพราะจะทำให้เสื่อมอำนาจ และมีราคีโทษในหน้าที่ราชการ

(๒๖) ไม่ควรพูดมากเกินพอดี แต่ก็ไม่ควรนิ่งเสียเรื่อยไป

(๒๗) เมื่อถึงคราวที่ต้องพูด ให้พูดพอเหมาะพอควร และพูดอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน และให้นิ่งเมื่อถึงคราวที่ต้องนิ่ง

(๒๘) ข้าราชการต้องอดทน ไม่ฉุนเฉียว ไม่โกรธง่าย และต้องไม่พูดหรือทำกระทบกระเทียบเปรียบเปรย

(๒๙) ต้องเป็นคนมีความสัตย์จริงต่อคำพูดของตนเสมอ พูดจาให้นิ่มนวลและสุภาพ ไม่ส่อเสียดยุยงให้เกิดความบาดหมางและแตกสามัคคีกัน ไม่พึงกล่าวถ้อยคำที่เพ้อเจ้อเหลวไหลไร้ประโยชน์

(๓๐) ข้าราชการต้องบำรุงเลี้ยงดูบิดามารดาให้ผาสุก เคารพนบนอบและเอื้อเฟื้อเกื้อกูลผู้หลักผู้ใหญ่ในตระกูล

(๓๑) ต้องละอายต่อความชั่ว เกรงกลัวต่อความผิด ไม่ประพฤติละเมิดศีลธรรมและเป็นมิตรที่ดีในครอบครัว

(๓๒) ต้องมีระเบียบวินัย และมีมารยาทสุภาพงดงามเสมอ

(๓๓) มีศิลปในการปฏิบัติราชการ ให้ดำเนินไปโดยรวดเร็วและสำเร็จเป็นผลดีเสมอ

(๓๔) ต้องฝึกใจฝึกตนให้มั่นอยู่ในความดี มีอัธยาศัยอ่อนโยนไม่ถือตัวอวดดี ไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรม

(๓๕) ต้องขยันขันแข็งในหน้าที่ราชการ

(๓๖) ให้เป็นผู้มีความบริสุทธิ์สะอาดในหน้าที่การงาน

(๓๗) ให้เป็นคนเฉลียวฉลาด รู้จักฐานะอันควรและไม่ควร

(๓๘) ต้องประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน มีความเคารพยำเกรงในผู้ใหญ่เหนือตน ประพฤติตนมั่นอยู่ในความดี และมุ่งมั่นทำแต่ความดี

(๓๙) ควรปลีกตนให้ห่างจากบุคคลที่พระราชาหรือประมุขของประเทศอื่น ๆ ส่งมาสืบราชการลับ ให้จงรักภักดีแต่ในเจ้านาย และพระราชาของตนเท่านั้น ไม่ฝักใฝ่ในราชสำนักอื่น (ไม่คิดคดทรยศต่อชาติ)

(๔๐) ข้าราชการพึงใฝ่ใจเข้าไปหาสมณะและพราหมผู้ทรงศีล เป็นปราชญ์ หรือรู้หลักนักปราชญ์ดี เพื่อรักษาศีลฟังธรรมบ้างบำรุงท่านบ้าง ศึกษาถ่ายทอดเอาความรู้จากท่านบ้าง

(๔๑) ข้าราชการไม่ควรลบล้างราชประเพณี ในการบริจาคทาน ควรรักษาไว้ให้มั่นคง เมื่อถึงคราวที่จะทรงบริจาคทาน ก็ไม่ต้องกีดกันโดยประการใด ๆ ทั้งสิ้น

(๔๒) ข้าราชการต้องเป็นคนมีปัญญา มีความรู้ดี ฉลาดเฉลียวและเข้าใจในวิธีการทั่ว ๆ ไปได้เป็นอย่างดี รู้จักกาลสมัยที่ควรและไม่ควร (ตามพุทธศาสนา สุภาษิตที่ว่า "ผู้มีปัญญา ถึงพร้อมด้วยความรู้ ฉลาดในวิธีจัดการงาน รู้กาลและรู้สมัย เขาพึงอยู่ในราชการได้")

(๔๓) ข้าราชการต้องหมั่นขยันในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ ไม่เลินเล่อหละหลวม ต้องตรวจตราดูแลให้รอบคอบ ทำงานให้สำเร็จเสร็จสิ้นไปโดยครบถ้วนด้วยดีเสมอ (ตามพุทธภาษิต

ที่ว่า "ผู้หมั่นในการงานไม่ประมาท มีปัญญาเห็นประจักษ์ จัดการงานได้เรียบร้อย เขาพึงอยู่ในราชการได้")

(๔๔) ไร่นาและปศุสัตว์ ข้าวในยุ้งฉาง ควรตรวจตราดูอยู่เป็นประจำ ตลอดจนการใช้จ่ายในครอบครัว ก็พึงรู้จักกำหนดประมาณ

(๔๕) บุตรธิดาหรือพี่น้องที่ประพฤติไม่ดี ทำตนเหมือนคนตายแล้ว มีแต่คอยจะล้างผลาญ ก็ไม่ควรยกย่อง ส่วนทาสกรรมกรและคนใช้ที่ประพฤติดี มีความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่การงานโดยสม่ำเสมอ ควรยกย่องชมเชย และควรให้ความอุปการะเลี้ยงดูอย่างดี

(๔๖) ข้าราชการต้องเป็นผู้มีศีลธรรมประจำตน มีความซื่อสัตย์ ไม่เห็นแก่ได้ ไม่เข้าข้างคนผิด เป็นคนซื่อตรงจงรักภักดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๔๗) ข้าราชการต้องรู้จักพระราชนิยม ความนิยมของเจ้านายปฏิบัติให้ต้องตามพระราชประสงค์ ไม่ฝ่าฝืนขืนขัดพระราชอัธยาศัยหรืออัธยาศัย

(๔๘) เวลาผลัดพระภูษาลงสรงสนาน ราชเสวกพึงก้มศีรษะลงชำระพระบาท แม้จะถูกกริ้วกราดจนถึงต้องพระราชอาญา ก็ไม่พึงโกรธตอบ

(๔๙) ต้องสักการบูชาพระราชา ผู้ซึ่งถือกันว่าเป็นยอดปราชญ์ และเป็นผู้พระราชทานสมบัติอันพึงใจให้ทุก ๆ อย่าง

๒) **หลักธรรมที่มีคุณค่าต่อการบริหารหรือการปฏิบัติราชการโดยทั่วไป** นอกจากหลักธรรมของพุทธศาสนาจะมีคุณค่าต่อการปกครองเป็นอย่างมากแล้ว หากเราจะศึกษาวิเคราะห์กันต่อไป ก็ยิ่งจะประจักษ์ชัดขึ้นอีกว่า หลักธรรมเหล่านั้นยังจะมีคุณค่าต่อการที่จะยึดถือเป็นหลักประพฤติปฏิบัติในการบริหาร หรือในการทำงานโดยทั่วไป และมีคุณค่าต่อการดำรงชีพอย่างมีหลักเกณฑ์และมีเหตุผลอีกด้วย และโดยที่พระพุทธศาสนาเก่าแก่ มีหลักธรรมกว้างขวางสุดที่จะพรรณาได้ ภายในขอบเขตการศึกษา และระยะเวลาอันจำกัดนี้ ฉะนั้น ในที่นี้ จึงจะมุ่งเน้นเฉพาะแต่หลักเกณฑ์และแนวความคิดในทางพุทธศาสนาบางประการ ที่จะมีผลอยู่ต่อท่าทีในการทำงาน หรือการประพฤติปฏิบัติในการบริหารงานโดยตรง เพื่อให้เห็นคุณลักษณะที่ดีเด่นของศาสนานี้ ยิ่งกว่านั้นยังจะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า พุทธศาสนาที่มีหลักเกณฑ์ มีเหตุผล และอาจพิสูจน์ทดลองให้เห็นได้ด้วยการปฏิบัติตามของแต่ละบุคคล ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า หลักธรรมเหล่านั้นมีคุณค่าแก่การยึดถืออยู่อย่างไรบ้าง

ความจริงทุกศาสนาย่อมมีจุดมุ่งหมายปลายทางอย่างเดียวกัน คือ สอนให้ทุกคนเป็นคนดี มีศีลธรรม ละเว้นจากการประพฤติในสิ่งที่ชั่ว ให้ทำความดี มีใจเมตตากรุณาต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน ส่วนวิธีการที่จะให้บรรลุผลดังกล่าวได้ ย่อมจะแตกต่างกันออกไป สำหรับพระพุทธศาสนาเรานั้น เจริญยั่งยืนมาได้ถึง ๒๕๐๐ ปีเศษแล้ว นับว่า เป็นศาสนาที่เก่าแก่ศาสนาหนึ่ง ที่เข้ามามีอิทธิพลอยู่เหนือจิตใจของชาวไทยมาแต่ครั้งโบราณกาล จนกลายเป็นศาสนาประจำชาติมาจนกระทั่งบัดนี้ จึงเป็นการสมควรที่จะศึกษาพิจารณากันว่า หลักธรรมของพุทธศาสนามีคุณค่าควรแก่การยึดถืออยู่อย่างไรบ้าง และควรแก่การที่จะนำมายึดเป็นหลักในการดำรงชีพโดยเฉพาะในการบริหารงานอย่างไร ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ในลักษณะที่เป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยไม่ต้องมีความรู้สึกว่า เพียงแต่นับถือกันมาตามบรรพบุรุษ หรือทำไปพอเป็นพิธี หรือตามขนบประเพณี โดยจะพิจารณาจากหัวข้อต่อไปนี้ตามลำดับ คือ [๓๓] (ก) การถือหลักเหตุผล (ข) หลักพึ่งตัวเองในการทำความดี (ค) การถือหลักประชาธิปไตย (ง) การถือสายกลางและการประสานประโยชน์ และ (จ) หลักไม่เบียดเบียนและหลักเมตตากรุณา

(ก) **การถือหลักเหตุผล** หลักธรรมของพระพุทธองค์เกิดจากการศึกษาค้นคว้า และปฏิบัติได้ผลมาแล้วด้วยพระองค์เอง เป็นคำสั่งสอนที่เกิดจากการใฝ่หาเหตุผลและความจริงตามธรรมชาติ "พระพุทธศาสนาอธิบายเหตุการณ์ของโลกจากกฎทางธรรมชาติ มิใช่จาก....อำนาจลึกลับอันอยู่เหนือวิสัยโลก"[๓๔] เป็นศาสนาที่มีหลักเหตุผลกล่าวคือ มีหลักเกณฑ์และวิธีการที่อาจพิสูจน์ทดลอง และบรรลุผลได้ด้วยการประพฤติปฏิบัติตาม

หลักธรรมของพระพุทธองค์จึงเป็นคำสั่งสอนที่ว่าด้วย "สัจจธรรม" [๓๕] หรือเป็นธรรมที่เป็นจริงและปฏิบัติตามได้เสมอ ดังที่มีคำยืนยันไว้ในพระไตรปิฎกว่า "ทรงสั่งสอนเพื่อที่จะให้ผู้ฟังรู้ยิ่ง เห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น....มีเหตุที่ผู้ฟังตรวจตรองให้เห็นจริงได้....ผู้ปฏิบัติตามย่อมได้

---

๓๓ โปรดพิจารณาประกอบจาก สุชีพ ปุญญานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา** (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๐๐) ; สุชีโว ภิกขุ, **หลักพระพุทธศาสนา** (คู่มือผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนา) (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖) และ ท. กล้วยไม้ ณ อยุธยา, "ความดีเด่นของพระพุทธศาสนา", **นิตยสารท้องถิ่น** ปีที่ ๒ เล่มที่ ๕ (พฤษภาคม ๒๕๐๕), หน้า ๖๗–๗๗.

๓๔ หลวงปริญญาโคยวิบูลย์ **หลักพระพุทธศาสนาโดยย่อ** (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๔๙๙)หน้า ๔.

๓๕ Ibid., หน้า

ประโยชน์โดยสมควรแก่การปฏิบัติ" [๓๖] หลักธรรมของศาสนานี้ จึงเป็นหลักเพื่อการปฏิบัติ ไม่มีคำสอนชนิดที่เป็นการคาดคะเน หรือสันนิษฐานเอาว่า จะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ หากมีแต่ความจริงที่ได้ประจักษ์แจ้งแล้ว ไม่มีการสอนให้คนเชื่อตามประเพณีที่ได้ยึดถือกันมา แต่สอนให้ใช้ปัญญาพิจารณา พิสูจน์ทดลองอย่างมีเหตุผล ด้วยการลงมือประพฤติปฏิบัติ จนเห็นจริง เป็นสำคัญ ส่วนการที่จะได้ผลเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติ ว่าจะจริงจังเพียงใด เราอาจศึกษาพิจารณาถึงการถือหลักเหตุผลของพระพุทธศาสนาได้ดังต่อไปนี้

(๑) ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า พุทธปรัชญามีส่วนที่เป็นจริงและมีลักษณะเป็นแบบปฏิฐานนิยมอยู่มาก เพราะเป็นปรัชญาที่ได้มาจากประสพการณ์เกิดจากการค้นคว้า มีหลักการที่เป็นจริง มีเหตุผล และปฏิบัติตามให้บรรลุผลได้เสมอ ลักษณะของปรัชญาข้อนี้จะพิจารณาได้จากหลัก ปฏิจจสมุปบาทที่ถือว่าสิ่งทั้งหลายเกิดแต่เหตุ ทุกอย่างจะเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ย่อมมีเหตุมาก่อน มีเหตุแล้วย่อมมีผล ผลจะดีหรือเลวอยู่ที่เหตุปัจจัย หลักเบื้องต้นในเรื่องการมีเหตุและผลดังกล่าวนี้ มีอยู่ในหลักอริยสัจจ ๔ [๓๗] ซึ่งได้แก่ (๑) ทุกข์ (๒) สมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ตัณหา (๓) นิโรธ ความดับทุกข์ดับตัณหาได้สิ้นเชิง และ (๔) มรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงการดับทุกข์ หลักข้อนี้เป็นหลักสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของพุทธศาสนา โดยสอนให้รู้จักค้นหาหรือพิจารณาว่า อะไรคือทุกข์หรือปัญหา (Problem) นั่นคือ ผลที่เกิดขึ้นแล้ว อะไรคือเหตุ (cause) ที่ทำให้เกิดทุกข์หรือปัญหานั่นคือ สมุทัย เป้าหมาย (goal)ที่กำหนดหรือตั้งไว้ก็คือ การดับทุกข์หรือการแก้ปัญหา นั่นก็คือนิโรธ มรรควิธีหรือวิธีการปฏิบัติ (means) ให้บรรลุเป้าหมาย นั่นก็คือ มรรค ๘ ซึ่งสามารถปฏิบัติให้บรรลุถึงความดับทุกข์นั้นได้ แสดงให้เห็นว่าศาสนานี้มีการถือหลักพิจารณาเหตุผล และมีวิธีปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อยู่อย่างไร นับเป็นหลักแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผลที่ควรแก่การยึดถือ และนำมาใช้ในการแก้ปัญหาในการทำงาน และในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี หรืออาจพิจารณาจากหลักทั่วไปของศาสนาจะเห็นว่า หลักปฏิบัติ ๓ ขั้น ซึ่งได้แก่ศีลสมาธิ และปัญญานั้นก็คือมรรควิธี ส่วนหลักทั่วไป ๓ ประการ ซึ่งได้แก่ เว้นจากการทำชั่วให้ประกอบแต่ความดี กับทำใจของตนให้บริสุทธิ์นั้น ก็คือเป้าหมายขั้นกลาง ที่จะนำไปสู่เป้าหมายขั้นต่อไป คือ ประโยชน์

---

๓๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๐," op. cit., หน้า ๓๕๖.

๓๗ มหามกุฏราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๓๕," op. cit., หน้า ๑๒๗.๓๑๗ และมหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๒," op. cit. หน้า ๖๒.

คุณค่า ๓ ขั้น ที่ตั้งตัวได้ทางโลกเป็นหลักฐาน การตั้งตัวได้ทางศีลธรรมเป็นหลักฐาน และประโยชน์ขั้นสูงสุด ได้แก่ดับกิเลสได้สิ้นเชิง ในหลักสัปปุริสธรรม ๗ ประการนั้น นอกจากจะมีหลักที่สอนให้รู้จักพิจารณาเหตุผล รู้จักตัวเองแล้ว ยังจะสอนไว้อีกว่า การมีความสัมพันธ์กับมนุษย์นั้น เราจะต้องรู้จักผู้อื่น ตลอดจนรู้จักกาละเทศะอีกด้วย แสดงถึงการพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ที่อยู่ล้อมรอบตัวเราไว้อย่างถี่ถ้วน นอกจากนั้น หลักอิทธิบาท ๔ ยังเป็นหลักปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้ อย่างมีเหตุผลอีกด้วยเช่นกัน ศาสนานี้จึงมีหลักธรรมที่มีวิธีปฏิบัติให้บรรลุผลได้อย่างมีเหตุผล

(๒) ทฤษฎีเกี่ยวกับเหตุผลที่สำคัญอย่างหนึ่งของพุทธศาสนา ก็คือกฎแห่งกรรม ซึ่งถือว่า ผลดีและผลร้ายย่อมอยู่ที่เหตุแห่งกรรมหรือการกระทำของตนเอง ไม่ใช่มาจากอำนาจของพระผู้เป็นเจ้า หรือสิ่งอื่นใด ใครทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว ดังที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกว่า "หญิงชายคฤหัสบรรพชิต ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย เราทำกรรมอันดีไว้ก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะได้รับผลของกรรมนั้น" [๓๘] สอนว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ ซึ่งอยู่ที่การกระทำเป็นส่วนใหญ่ และถือว่าการพึ่งธรรมอย่างเดียวย่อมไม่ได้ผล ต้องมีการประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง ส่วนจะเร็วหรือช้านั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายประการ แต่อย่างน้อยผู้ที่กระทำความดีจริง ๆ ย่อมจะได้รับผลดี คือ ความสุขทางใจอยู่แล้วในขณะนั้น

(๓) พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล ไม่นับถือศาสนาอย่างงมงาย สอนไม่ให้คนเราเชื่ออะไรง่าย ๆ ที่ใดสอนในเรื่องศรัธา ในที่นั้นจะสอนให้มีปัญญาพิจารณาประกอบอยู่ด้วยเสมอ เช่น ในหลักเวสารัชชกรณธรรมกล่าวว่า ให้ถึงพร้อมด้วยศรัธา คือเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อและถึงพร้อมด้วยปัญญา รอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้ [๓๙] เพราะต้องการให้เชื่อโดยมีเหตุผล และเห็นชัดด้วยตนเองแล้วจึงปลงใจเชื่อลงไป การที่จะเชื่อสิ่งใด จะต้องลงมือพิสูจน์ทดลองให้เห็นจริง ไม่ใช่เชื่ออย่างงมงาย ทั้งให้เชื่อในปรากฏการณ์ที่สามาถพิสูจน์และทดลองได้เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกาลามสูตร มีคำสอนไม่ให้มีความเชื่อในทางที่อาจผิดพลาดได้ ๑๐ ประการ คือ [๔๐]

---

๓๘ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๒, "op.cit., หน้า ๘๑–๘๒.

๓๙ Ibid., p. 114.

๔๐ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๐," op. cit,. หน้า ๒๔๑

อย่าถือโดยฟังตามกันมา อย่าถือโดยนำสืบ ๆ กันมา อย่าถือโดยตื่นข่าวลือ อย่าถือโดยอ้างตำรา อย่าถือโดยนึกเดาเอา อย่าถือโดยคาดคะเน อย่าถือโดยตรึกตามอาการ อย่าถือโดยชอบใจว่าตรงกับความเห็นของตน อย่าถือโดยเห็นว่าผู้พูดควรเชื่อถือได้ และอย่าถือโดยนับถือว่าท่านผู้นี้เป็นครูของเรา ในเรื่องความเชื่ออย่างมีเหตุผลนี้ยังเกี่ยวโยงไปถึงเรื่องการถือฤกษ์งามยามดีอีกด้วย ศาสนานี้ถือว่า การที่จะประพฤติสุจริตหรือทำความดีในเวลาใดเวลานั้น ที่จะช่วยส่งเสริมให้บุคคลเจริญรุ่งเรืองได้ ดังที่กล่าวไว้ว่า "ประโยชน์ย่อมล่วงเลยคนเขลาผู้มัวถือฤกษ์ยามอยู่ ประโยชน์เป็นตัวฤกษ์ของประโยชน์ ดาวทั้งหลายจักทำอะไรได้....สัตว์ประพฤติสุจริตคือประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจ ในเวลาเช้า เที่ยง หรือเย็น เช้าที่ดี เที่ยงที่ดี หรือเย็นที่ดี ย่อมมีแก่สัตว์นั้น"[๔๑]

แนวความคิดตามหลักเหตุผล ที่มุ่งเน้นความมีเหตุผลของแต่ละคน ที่จะต้องพึงมีพึงยึดถือในการปฏิบัติราชการให้บรรลุเป้าหมาย นับเป็นอุดมการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของการบริหารราชการ ในกรณีนี้เราอาจยึดถือแนวความคิดในประการดังกล่าว ของพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

(ข) **หลักพึ่งตัวเองในการทำความดี** จากเหตุผลทำนองเดียวกับในข้อ (ก) (๒) นั้นเอง พระพุทธศาสนาจึงสอนให้พึ่งตัวเอง ในการประกอบความดี หรือในการยกระดับชีวิตให้ดีขึ้นสูงขึ้น ไม่สอนให้คิดแต่จะเอาดีด้วยวิธีอื่น โดยเหตุที่ถือหลักในเรื่องกฎแห่งกรรม ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วดังที่กล่าวไว้ว่า "บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น ทำกรรมดีย่อมได้ผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้ชั่ว....คนชั่วยังเห็นเป็นดีอยู่ตราบเวลาที่ความชั่วยังไม่ให้ผล เมื่อใดความชั่วให้ผลเมื่อนั้นคนชั่วย่อมเห็นความชั่ว คนดียังเป็นคนชั่วอยู่ตราบเวลาที่ความดียังไม่ให้ผล เมื่อใดความดีให้ผลเมื่อนั้นคนดีย่อมเห็นความดี"[๔๒] นอกจากนั้น ศาสนานี้ยังสอนว่า บุคคลไม่ได้เป็นคนดีคนชั่วเพราะชาติกำเนิด การกระทำของเขาต่างหาก ที่ทำให้เป็นคนดีหรือคนชั่ว สูงต่ำดังที่กล่าวไว้ว่า "บุคคลไม่ได้เป็นคนถ่อยคนดีเพราะชาติ หากเป็นเพราะการกระทำ"[๔๓] ทั้งนี้เพราะถือการประพฤติ

---

๔๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๗," op.cit., หน้า ๑๖ และ Ibid., หน้า ๓๒๘.

๔๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๕,"op.cit, หน้า ๓๓๓; มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๗," op.cit., หน้า ๘๔; มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒๒," op.cit., หน้า ๘๑ และ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๓๕," op,cit., หน้า ๓๐.

๔๓ มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๓** (พระนคร : โรงพิมพ์พาณิชศุภผล, ๒๔๗๐), หน้า ๖๔๘

ปฏิบัติของคนเป็นเครื่องวัดคุณค่าของบุคคล แสดงให้เห็นว่า ศาสนานี้สอนให้เชื่อมั่นว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุ และเหตุก็อยู่ที่การกระทำของตนเท่านั้น เป็นเรื่องของกรรมลิขิต ไม่ใช่พรหมลิขิต ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ที่ตัวเราเองทั้งสิ้น ไม่ใช่เกิดจากการดลบรรดาลของใคร ใครทำอย่างใดก็ได้อย่างนั้น สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะไม่ช่วยเลย ถ้าเราทำไม่ดี จึงต้องรู้จักควบคุมการกระทำหรือความประพฤติของตน และให้รู้จักพึ่งตัวเอง ดังนั้น พุทธศาสนาจึงสอนให้ทำตนเป็นที่พึ่งของตน ให้ช่วยตัวเองก่อนที่จะคอยคิดขอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่น เป็นหลักที่สอนให้รู้จักประกอบเหตุ ให้สมที่จะได้รับผลที่ปรารถนา ดังมีหลักธรรมที่กล่าวไว้ดังนี้

> "ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลมีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งที่ได้โดยยาก ... ความบริสุทธิ์ไม่บริสุทธิ์เป็นของจำเพาะตน คนอื่นทำให้คนอื่นหมดจดไม่ได้"
>
> "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงมีตนเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงมีธรรมเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย"
>
> "สิ่งที่สัตว์ปรารถนารักใคร่เจริญใจ ... คือ ... ยศ สุข ... เหตุความวิงวอนปรารถนา ถ้าจักได้เพราะความวิงวอนปรารถนาแล้วไซร้ ใครในโลกจะพึงเสื่อมจากสิ่งไร ... ผู้ใคร่ในสิ่งเหล่านั้นไม่ควรจะวิงวอน ... และไม่ควรทำความวิงวอนเพราะเหตุสิ่งเหล่านั้น อริยสาวกนั้นพึงปฏิบัติ ข้อปฏิบัติที่จะให้สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้น"[๔๔]

หลักพึ่งตัวเองในการทำความดีนี้ นับว่า เป็นหลักการประพฤติปฏิบัติที่มีเหตุผลอย่างหนึ่ง ที่มีคุณค่าควรแก่การนำมาใช้ในการทำงาน และในการดำรงชีพอยู่ เพื่อความก้าวหน้า และเป็นสุขได้

---

๔๔ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๕," Op. cit., หน้า ๓๖–๓๗, มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๐," op. cit., หน้า ๑๐๙ ; มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๑," op. cit., หน้า ๘๔. ; มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๑๗," op. cit., หน้า ๕๓ และ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๒," op. cit., หน้า ๕๑

(ค) **การถือหลักประชาธิปไตย** จากเหตุผลในข้อ (ก) ข้างต้น ทำให้ศาสนาพุทธถือว่า เหตุผลต้องมาก่อนความภักดีหรือศรัทธา จึงไม่บังคับให้ผู้ใดนับถือโดยปราศจากความเต็มใจ ใครเข้าใจเพียงไหน ศรัทธาเพียงใด จะปฏิบัติตามอย่างไร มีเสรีภาพในการนับถือเต็มที่ ไม่ผูกขาดให้ทุกคนเชื่อพึ่งหมด ใครเห็นดีเห็นงาม ก็นำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ประจักษ์ผลนั้นด้วยตัวเอง ถือว่าเป็นศาสนาของชนทุกชั้นวรรณะ มีธรรมตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นสูง ทุกคนสามารถรับไปปฏิบัติได้ตามควรแก่อัตภาพของตน ในการอุปสมบทไม่มีการกีดกันชาติใดผิวใดก็บวชได้

การปกครองคณะสงฆ์ การดำเนินชีวิต และการบำเพ็ญกรณียกิจของคณะสงฆ์ มีลักษณะเป็นแบบประชาธิปไตย มีหลักเกณฑ์และวิธีการทันสมัยตลอดมา "พระวินัยให้สิทธิแก่พระสงฆ์มีอำนาจในการบริหารหมู่คณะ มีสิทธิ์คัดค้านในเมื่อไม่เห็นด้วย โดยไม่มีข้อจำกัดว่าจะเป็นผู้เกิดในสกุลสูงหรือสกุลต่ำ จะเกิดในสกุลมั่งมีหรือยากจน ทุกคนเมื่อเข้ามาบวชแล้วก็มีสิทธิ์เท่าเทียมกัน และจะต้องเคารพกันตามลำดับบวชก่อนหลัง"[๔๕] ทุกคน ไม่ว่าวรรณะใดมีสิทธิเท่าเทียมกันหมด เพราะถือว่า บุคคลใดจะดีจะเลวอยู่ที่การกระทำดังกล่าวแล้ว คนทุกชั้นจึงมีสิทธิทำความดีเท่าเทียมกันหมด ดังพุทธภาษิตที่ว่า "กษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร จัณฑาล และคนงานชั้นต่ำประพฤติธรรมในโลกนี้แล้วย่อมเสมอกันในสวรรค์ชั้นไตรทิพย์"[๔๖] แสดงให้เห็นลักษณะของการยอมรับนับถือในความเท่าเทียมกันตามหลักประชาธิปไตย การดำเนินกิจการของคณะสงฆ์ถือตามเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ ในการวินิจฉัยหรือตัดสินปัญหาทั้งปวงเกี่ยวกับพระสงฆ์ และการตัดสินนั้นจะต้องเป็นไปตามธรรมนูญการปกครองของพระสงฆ์หรือพระวินัย[๔๗] ทุกคนจะมีสิทธิออกเสียงได้เท่ากัน ในการอุปสมบทก็เช่นเดียวกัน จะต้องได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมสงฆ์ของวัดนั้น ๆ ยิ่งกว่านั้น ในระหว่างการประชุม พระพุทธองค์ยังทรงปวารณาให้ภิกษุทักท้วงการกระทำทางกาย

---

๔๕ ปุญญานุภาพ, "คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา" op. cit., หน้า ๕๘.

๔๖ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม ๒" op. cit., หน้า ๑๗๕.

๔๗ โปรดพิจารณาจาก ดร. สวรบั้ลลี ราชกฤษณัน, **พุทธศาสนประวัติระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่ล่วงมาแล้ว** (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๓), หน้า ๗ (พระมหาอมร อมโรแปล) กับ ดิเรก ชัยนาม, **พระพุทธศาสนากับการปกครอง** (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๙๔), หน้า ๒๓.

และวาจาของพระองค์ได้[๔๘] นอกจากนั้น ในสมัยพุทธกาล ยังได้ยกฐานะสตรีโดยให้สิทธิทุกประการในพระศาสนาเท่าเทียมกับของผู้ชาย ตลอดจนการบวชเข้าเป็นภิกษุณี

เสรีภาพ ความเสมอภาค หรือการนับถือสิทธิมนุษยชน ของพระศาสนามีอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่เมื่อสมัย ๒๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว ในหลักอธิปไตย ๓ ย่อมแสดงให้เห็นการถือความสำคัญเกี่ยวกับการทำความดีของบุคคล กับการถือหลักเกณฑ์ และการถือสังคมเป็นหลัก ในหลักอปริหานิยธรรม การหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ แสดงให้เห็นความสำคัญของการบริหารงานแบบหมู่คณะ ซึ่งนับว่า มีความจำเป็นต่อการวางหลักเกณฑ์การแก้ปัญหาและการตัดสินใจเป็นอย่างมาก ความพร้อมเพรียงกันทำกิจการของส่วนรวม แสดงให้เห็นการเน้นถึงสามัคคีธรรมในการทำงาน การเคารพในบทบัญญัติที่วางไว้ การเชื่อฟังผู้เป็นประธานในที่ประชุม และการไม่ลุแก่อำนาจความโลภโกรธหลง เป็นการเคารพในหลักเกณฑ์และไม่ล่วงในสิทธิของผู้อื่น การเคารพนับถือในสิ่งที่ประชาชนเลื่อมใสศรัทธา แสดงให้เห็นการปกครองที่ถือเสียงความต้องการ และขนบประเพณีของสังคมเป็นใหญ่ การเชิญชวนให้ผู้มีศีลเข้ามาสู่ประเทศและให้การอนุเคราะห์ นับเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ ความสามารถเข้ามาทำความเจริญให้แก่บ้านเมือง หลักเหล่านี้ย่อมเข้าได้กับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ที่ต้องอาศัยสามัคคีธรรมของหมู่คณะเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่กำลังพัฒนา

(ง) **การถือสายกลางและการประสานประโยชน์** พระพุทธองค์ทรงสอนให้ถือหลักสายกลางในการปฏิบัติ คือ ไม่ตึงไม่หย่อนเกินไป รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว การปฏิบัติตามหลักดังกล่าวนี้เอง ที่ทำให้พระองค์สำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณ และทำให้ศาสนานี้เหมาะสม และใช้ได้ทุกกาละเทศะ หลักที่สำคัญก็คือหลักอธิปไตย ๓ ซึ่งได้แก่การถือสายกลางระหว่างความสำคัญของคน หลักการ และสังคม

ทั้งยังทรงสอนไม่ให้คนเรามีทิษฐิมานะในทางที่ผิด พระพุทธเจ้าทรงกล่าวว่า คำสอนของศาสนาอื่น ที่ตรงกับศาสนาพุทธก็มี ทรงให้ยึดความถูกต้องเป็นหลัก ใครกล่าวถูกก็ทรงยอม

---

๔๘ สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน เล่ม ๒** (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๐๒), หน้า ๖๑ กับ สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน เล่ม ๓** (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๐๒), หน้า ๙๕๒

รับว่าถูก คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าย่อมให้ความเป็นธรรมแก่ทุกศาสนาทุกลัทธิ และสอนให้ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น หลักธรรมใด ๆ ของลัทธิหรือศาสนาอื่นที่บัญญัติไว้ หรือเป็นที่เคารพนับถือกัน เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าดีมีเหตุผลก็ทรงสนับสนุน และถือว่า เป็นของดีควรนับถือ นอกจากนั้น ยังทรงกล่าวว่า ธรรมบางอย่างนั้นมีอยู่ก่อนแล้ว พระองค์เป็นเพียงผู้ชี้ทางให้เห็นเท่านั้น เช่น ศีล ๕ และทศพิธราชธรรมเป็นต้น หลักธรรมที่ยกมากล่าวทั้งสองประการนี้ เป็นของนักปราชญ์ก่อนสมัยพุทธกาล แต่พระองค์ก็ทรงรับมาไว้เป็นคำสอนในศาสนาพุทธ คำสอนของลัทธิใดที่ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริงก็ทรงแก้ไขโดยแปลความหมายเสียใหม่ เช่น ทรงเห็นว่าคนส่วนมากยังนับถือเทวดาอยู่ ก็ไม่ขัดกับความเชื่อถือของสังคมส่วนใหญ่ โดยยอมรับสถานภาพของเทวดา และทรงบรรยายถึงคุณธรรมที่จะทำให้มนุษย์เป็นพรหมหรือเทวดาได้ ด้วยการมีพรหมวิหาร ๔ อันเป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ เป็นต้น

(จ) **หลักไม่เบียดเบียนและหลักเมตตากรุณา** หลักธรรมของศาสนานี้สอนให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เบียดเบียน ไม่จองเวรต่อบุคคลและสัตว์ทั่วไป ไม่จำกัดว่าคนในศาสนาหรือไม่ สอนไม่ให้สร้างศัตรูหรือมองใครเป็นศัตรู จะเห็นว่าพุทธศาสนาวางหลักให้คนมีใจกว้างขวางเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เพื่อการอยู่รวมกันในสังคมอย่างผาสุก มีคำกล่าวว่า "ผู้อื่นทั้งหลายก็มีตนเป็นที่รักยิ่งฉันเดียวกัน ฉะนั้นผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น... เวรระงับด้วยการไม่จองเวร"[๔๙] ให้รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ไม่รังเกียจเบียดเบียน หรือจำกัดสิทธิผู้ที่นับถือศาสนาหรือลัทธิอื่นแต่ประการใด นอกจากจะไม่เบียดเบียนแล้ว กลับยังได้สงเคราะห์ต่างศาสนาอีกด้วย พุทธศาสนิกชนจึงได้รับการสรรเสริญยกย่องจากชาวตะวันตกมากในเรื่องนี้

เมตตาคือความรักใคร่ ปรารถนาจะให้ผู้อื่นเป็นสุขทั่วหน้า กรุณาเป็นความสงสาร ปรารถนาจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ คุณธรรม ๒ ประการนี้ ช่วยให้มนุษย์ในโลกเกื้อกูลและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้พ้นจากความทุกข์และมีความสุข อันอาจทำได้ด้วยกาย วาจา และใจ ธรรมะของพระพุทธองค์ที่สั่งสอนให้ผู้นับถือมีความเมตตา กรุณาต่อกัน มีอยู่หลายประการ เช่น หลักพรหมวิหาร ๔ และสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ช่วยให้เกิดความรักความเคารพ เป็นไปเพื่อ

---

๔๙ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๕," op. cit., หน้า ๑๕, ๑๕๔.

การสงเคราะห์และสามัคคีกลมเกลียวกัน[๕๐] ดังมีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกว่า "พึงแผ่ไมตรีจิตไปในหมู่สัตว์ ขอให้สัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้มีความสุข... ขอสัตว์ทั้งปวงนั้นจงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเถิด... อย่าพึงข่มเหงอย่าพึงดูหมิ่นและปรารถนาทุกข์แก่กันเลย... พึงเจริญเมตตาไปในสัตว์ทั้งปวง"[๕๑]

การถือหลักไม่เบียดเบียนจึงเป็นหลักศีล หลักเมตตากรุณาจึงเป็นหลักธรรม ที่ช่วยสนับสนุนให้ศีลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่า พุทธปรัชญามีคุณค่าต่อหลักในการปฏิบัติราชการ และมีคุณค่าต่อการยึดถือเป็นจริยธรรมในการปกครอง และการบริหารเป็นอันมาก ลักษณะอันมีคุณค่าของพุทธศาสนาเหล่านี้เอง ที่เป็นคุณธรรมส่งเสริมให้พระพุทธศาสนายั่งยืนถาวรมาจนบัดนี้ และต่อไปอีกนานเท่านาน.

---

๕๐ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม ๒๒," op. cit., หน้า ๓๒๒.

๕๑ Op. cit., หน้า ๓๕๓.

แนวความคิดในการแก้ไขปรับปรุงงานสอบสวน

โดย

พ.ต.อ. สง่า ดวงอัมพร

พิมพ์เป็นอนุสรณ์

งานพระราชทานเพลิงศพ

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี

๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๗

คำปรารภ

คณะเจ้าภาพจัดงานพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ได้ร้องขอให้กระผมนำบทความทางวิชาการตำรวจมาลงพิมพ์ในหนังสือที่จะจัดทำเป็นบรรณาการแก่ ท่านผู้มีเกียรติหลายท่านที่มาร่วมบำเพ็ญกุศลในงานนี้

กระผมมีความยินดีและรู้สึกเป็นเกียรติที่คณะเจ้าภาพได้ให้โอกาสแก่กระผม แต่เนื่องจากเป็นเวลากระทันหัน ครั้งแรกคิดว่าจะนำบทความทางวิชาการในหัวข้อเรื่อง "คำร้องทุกข์ในคดีอาญา" มาลงพิมพ์ในหนังสือนี้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งและเป็นส่วนน้อยในขบวนความรู้เรื่องหลักการสอบสวนคดีอาญาที่กระผมกำลังรวบรวมและค้นคว้าเพื่อใช้เป็นคู่มือแก่พนักงานสอบสวนในโอกาสต่อไป และเนื่องจาก ร.ต.อ. เสนาะ บำรุงเทียน ได้มาขอรับต้นฉบับในวันนี้ ซึ่งไม่มีเวลาพอที่จะแก้ไขรูปแบบและขั้นตอนของร่างเดิมให้เรียบร้อยได้ ประกอบกับเรื่องคำร้องทุกข์ในคดีอาญา มีจำนวนเนื้อหาสาระที่เขียนไว้ประมาณ ๓๕ หน้าพิมพ์ เกรงว่าเจ้าภาพจะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นและมีอุปสรรคในการจัดพิมพ์ เพราะวันกำหนดพระราชทานเพลิงศพเหลืออีกไม่กี่วัน จึงได้เปลี่ยนเรื่อง "แนวความคิดในการปรับปรุงแก้ไขงานสอบสวน" ที่จะปรากฏแก่สายตาของท่านผู้อ่านในลำดับต่อไป

ความเป็นมาของข้อเขียน เรื่องแนวความคิดในการปรับปรุงแก้ไขงานสอบสวนนี้กระผมมีโอกาสเขียนขึ้นในเวลาอันจำกัด และกระทำด้วยความจำเป็นรีบด่วนตามคำร้องขอของท่านหัวหน้ากองวิจัยและวางแผนกรมตำรวจ (พลตำรวจตรี ชวน ศรีประสิทธิ์) ในฐานะเลขานุการคณะกรรมการปรับปรุงงานสอบสวนของกรมตำรวจตามคำสั่งกรมตำรวจ ที่ ๘๗๙/๒๕๑๗ ลงวันที่ ๑๙ ก.ค. ๒๕๑๗ เพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการกำหนดหลักการพื้นฐานของการปรับปรุงแก้ไขงานสอบสวน และท่านเลขานุการปรับปรุงงานสอบสวนได้กรุณาชมเชยว่าเป็นแนวความคิดที่ดีที่สุดอันหนึ่ง ที่จะนำไปใช้ประกอบการพิจารณาเกี่ยวกับการดังกล่าวตามบันทึกกองวิจัยและวางแผนที่ ๐๕๐๙/๓๐๖๒ ลง ๒๖ ก.ย. ๒๕๑๗

ความมุ่งหมายในการนำมาลงพิมพ์ในหนังสือนี้นั้น เนื่องจากเห็นว่าเป็นข้อเขียนที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงงานสอบสวนของกรมตำรวจ ซึ่งนับว่าเป็นภารกิจพิเศษที่สำคัญที่สุด

ประการหนึ่งของกรมตำรวจในด้านการอำนวยความยุติธรรม อันจะมีผลพิทักษ์คุ้มครองหรือทำลายซึ่งสิทธิของประชาชน สุดแต่ว่ากระบวนการสอบสวนซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญอันได้แก่ โครงสร้าง, ระบบ, บุคคลที่มีหน้าที่ในการนี้จะได้กำหนดขึ้นไว้บนรากฐานแห่งความถูกต้องสมบูรณ์เพียงใดประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งเห็นว่าผู้วายชนม์เป็นข้าราชการตำรวจชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่เคารพยกย่องของข้าราชการตำรวจและประชาชนทั้งหลาย ซึ่งเคารพนับถือต่อผู้วายชนม์ที่มาร่วมในงานนี้ย่อมมีความสนใจต่อการปฏิบัติงานด้านสอบสวนอันเป็นผลต่อประชาชนโดยตรง ผู้เขียนตระหนักอยู่ว่าบรรดาผู้มีอำนาจหน้าที่ราชการในแผ่นดินของบ้านเมือง ได้ให้ความสนใจต่องานของกรมตำรวจและสนับสนุนกิจการตำรวจตามสมควร เสมือนหนึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่จำต้องกระทำเพื่อประชาชนทุกคน หากแต่อาจไม่ทราบรายละเอียดถึงอุปสรรคและปัญหาในทางปฏิบัติของพนักงานสอบสวนว่า มีปัญหายุ่งยากและไม่ได้รับความเห็นใจจากวงการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่วงการกฎหมาย องค์การขบวนการยุติธรรม และประชาชนเท่าที่ควร หากท่านผู้อ่านเป็นผู้ที่มีโอกาสบริหารราชการแผ่นดิน และเกี่ยวข้องเชื่อมโยงในการบริหารปรับปรุงงานสอบสวนแล้ว ขอได้โปรดให้ความเห็นใจและสนับสนุนให้โครงการปรับปรุงงานสอบสวนของกรมตำรวจประสบความสำเร็จและบรรลุผลตามความมุ่งหมายของกรมตำรวจ ทั้งนี้ เพื่อเป็นทางนำไปสู่เป้าหมายสำคัญที่สุดประการหนึ่งของกรมตำรวจ คือ "ตำรวจเป็นมิตรที่ดีที่สุดของประชาชนในทุกกาลและสถานที่"

อย่างไรก็ตามข้อเขียนแนวความคิดในการปรับปรุงแก้ไขงานสอบสวนนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งและอาจเป็นส่วนน้อย ที่กล่าวถึงข้อมูลในหลักการสำคัญไว้อย่างกว้าง ๆ ส่วนการปรับปรุงแก้ไขเกี่ยวกับเรื่องนี้ในรายละเอียดนั้น จะต้องดำเนินการตามขั้นตอนและลำดับความสำคัญเร่งด่วนอย่างไม่หยุดยั้ง ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องใหญ่อันจำต้องอาศัยความร่วมมือของผู้มีอำนาจในบ้านเมืองทั้งหลายเป็นประการสำคัญ

หากข้อเขียนนี้มีส่วนดีอยู่บ้างแล้ว ก็ขอให้ความดีนี้จงเป็นกุศลแก่ผู้วายชนม์ แต่ถ้ามีข้อบกพร่องด้วยประการใด ผู้เขียนขอน้อมรับผิดและขออภัยต่อท่านผู้อ่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย

พ.ต.อ. สง่า ดวงอัมพร

ผู้กำกับการ ๑ กองปราบปราม

๒๙ พ.ย. ๒๕๑๗

แนวความคิดในการแก้ไขปรับปรุงงานสอบสวน

โดย

พ.ต.อ. สง่า ดวงอัมพร

ประกาศนียบัตร ร.ร. นรต; น.บ; น.บ.ท.
ผู้กำกับการ ๑ กองปราบปราม

คำนำ

ย่อมเป็นที่ยอมรับกันว่า การสอบสวนเป็นงานเริ่มต้นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินคดีอาญา และมีผลในทางสร้าง หรือทำลายการดำเนินกระบวนการยุติธรรม สุดแต่ว่าการสอบสวนได้กระทำเสร็จสิ้นลงโดยถูกต้อง สมบูรณ์ และชอบธรรมเพียงใด อาจารย์วิชากฎหมายที่เคารพรักสูงสุดท่านหนึ่งเคยกล่าวกับข้าพเจ้าว่า "พนักงานสอบสวนเป็นต้นธารแห่งความยุติธรรม" ถ้าในชั้นพนักงานสอบสวนสามารถรวบรวมพยานหลักฐานได้ถูกต้อง ผลการดำเนินคดีในชั้นพนักงานอัยการ ตลอดจนชั้นศาล ก็สามารถดำเนินการให้เกิดความยุติธรรมแก่คู่กรณี ตรงข้ามถ้าต้นธาร คือ พนักงานสอบสวน ทำการสอบสวนไม่ดี พนักงานอัยการ และศาล ก็อาจดำเนินการให้เกิดความเที่ยงธรรมอย่างแท้จริงหาได้ไม่

นอกจากงานสอบสวนจะมีความสำคัญดังกล่าวแล้ว วิธีการสอบสวนเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริงตามความสัตย์จริงนั้น เป็นสิ่งกระทำได้ยาก เว้นแต่จะมีระบบงาน และบุคคลซึ่งได้แก่พนักงานสอบสวน รวมทั้งผู้ที่มีอำนาจเกี่ยวข้องทั้งหลายที่ดีพร้อมทั้งสองประการเท่านั้น เราจะต้องยอมรับสภาพความจริงในเรื่องนี้ว่า ทั้งในอดีตและปัจจุบัน พนักงานสอบสวนบางคนยังไม่ถึงพร้อมซึ่งคุณลักษณะของผู้ใช้อำนาจสอบสวน คือ ไม่พร้อมในด้านคุณวุฒิ หรือคุณธรรมประการใดประการหนึ่ง หรือทั้งสองประการ จนเป็นเหตุให้การสอบสวนประสบความล้มเหลว และเหลวแหลก จนบุคคลที่เกี่ยวข้องในคดีเสื่อมศรัทธา เพราะพนักงานสอบสวนไม่อำนวยความ

ยุติธรรม อันเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้เท่าที่ควร เนื่องจากการสอบสวนเป็นงานที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียดมากมาย ไม่อาจนำมากล่าว ณ ที่นี้ได้อย่างครบถ้วน ฉะนั้น การแสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ จะได้กล่าวเฉพาะข้อสารสำคัญที่ควรรีบพิจารณาแก้ไขปรับปรุงโดยเร่งด่วนเท่านั้น มิฉะนั้นผู้ที่ได้รับผลปฏิบัติจากการสอบสวนไม่ว่าผู้เสียหาย ผู้ต้องหา หรือพยานบุคคล ย่อมจะไม่ได้รับความสะดวกและยุติธรรม อันมีผลกระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชนเป็นส่วนรวม ซึ่งกรมตำรวจย่อมจะได้รับความเสื่อมเสียจากการใช้อำนาจสอบสวนของพนักงานสอบสวนยิ่งขึ้น และในที่สุดพนักงานสอบสวนของกรมตำรวจ จะไม่มีโอกาสเป็นพนักงานสอบสวนดำเนินคดีอาญาอีกต่อไป

ความหมาย

การสอบสวน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หมายถึงการรวบรวมพยานหลักฐาน และการดำเนินการทั้งหลายอื่นของพนักงานสอบสวน เพื่อทราบข้อเท็จจริง หรือพิสูจน์ความผิด และเพื่อที่จะเอาตัวผู้กระทำผิดมาฟ้องลงโทษ

จากความหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การสอบสวนเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญอย่างยิ่งของกระบวนการยุติธรรม (Due process of law) ที่พนักงานสอบสวนจำต้องยึดถือเป็นหลัก และใช้ปฏิบัติไปในทางสร้างสรรความยุติธรรม เพื่อป้องกันคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดความสงบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีของประชาชน อันเป็นนโยบายสำคัญของรัฐ ดังนั้น การสอบสวนจึงมีความสำคัญเสมือนหนึ่งเป็นหัวใจของกระบวนการยุติธรรม ในสหรัฐอเมริกา กฎหมายรัฐธรรมนูญ บัญญัติไว้ตอนหนึ่งว่า "บุคคลจะถูกล่วงละเมิดในชีวิต หรือทรัพย์สินโดยปราศจากกระบวนการยุติธรรมมิได้" (A person cannot be deprived of life, or property without due prooess of law)

สำหรับประเทศไทย โดยเฉพาะสภาพทางเศรษฐกิจสังคมการเมืองและการบริหาร ได้เปลี่ยนแปลง ทำให้ประชาชนเรียกร้องการปกครองโดยธรรม ต้องการรัฐสวัสดิการ (State welfare) และความเป็นธรรมในสังคม (Social justice) มากยิ่งขึ้น โดยเหตุนี้ทำให้หน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม ซึ่งได้กำหนดหลักการ (Principles) และวิธีการ (Methods)

ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา จะปฏิบัติหน้าที่เพียงเพื่อให้เสร็จสิ้นไปอย่างเดียว ย่อมไม่เป็นการเพียงพอ แต่จำต้องปฏิบัติหน้าที่โดยคำนึงถึงหลักการประหยัด (Economy) ประสิทธิภาพ (Efficiency) ประสิทธิผล (Effectively) ความเป็นธรรม (Equity) ความซื่อสัตย์และมีเกียรติ (Honesty and honour) ประกอบด้วยเป็นสำคัญ

ความมุ่งหมาย

ปัจจุบันสถิติคดีอาญาทั่วราชอาณาจักรมีแนวโน้มสูงขึ้น สาเหตุแห่งอาชญากรรมเพิ่มขึ้นดังกล่าว นอกจากมีสาเหตุอื่น ๆ เช่นอัตราการเกิดของประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ค่าครองชีพสูงขึ้นแล้ว ยังมีสาเหตุมาจากการสอบสวนไม่มีประสิทธิภาพด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการสอบสวนเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการยุติธรรม ซึ่งถ้าเริ่มต้นด้วยดีหรือไม่ดี ย่อมมีผลให้บังเกิดความยุติธรรมหรือความไม่ยุติธรรมแล้วแต่กรณี การสอบสวนดีก็คือ การสอบสวนที่สามารถ ให้คุณแก่ผู้บริสุทธิและให้โทษแก่ผู้ที่ทำผิดกฎหมาย ดังนั้น การที่จะให้การสอบสวนบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้นนอกจากพนักงานสอบสวนจะปฏิบัติหน้าที่โดยยึดหลัก "๔ E และ ๒ H" คือหลักการประหยัด (Economy) ประสิทธิภาพ (Efficiency) ประสิทธิผล (Effectively) ความเป็นธรรม (Equity) และความซื่อสัตย์ และมีเกียรติ (Honesty and honcur) แล้วยังจะต้องใช้ทั้ง "ศาสตร์" (Sciences) คือวิชาความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับระเบียบกฎหมาย ข้อบังคับ คำสั่ง และศิลป์ (Arts) คือการนำเอาความรู้และประสบการณ์ไปใช้ในงานสอบสวนด้วย และทรัพยากรแห่งงานสอบสวนที่สำคัญ ซึ่งควรจะได้มีการปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้การสอบสวนบรรลุเป้าหมายของทางราชการ ย่อมต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ อันเป็นหลักของการบริหารงานนั่นเอง กล่าวคือ กำลังคน (Men) เงินหรืองบประมาณ (Money) วัสดุ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ (Material) และการจัดระบบงาน (Management)

นอกจากนี้พนักงานสอบสวนพึงระลึกอยู่เสมอว่า การพิจารณาคดีศาลต้องอาศัยพยานหลักฐานที่พนักงานสอบสวนได้รวบรวมไว้เป็นหลักสำคัญ ถ้าการรวบรวมพยานหลักฐานไว้ไม่ดีพอศาลอาจยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้กับจำเลย และพิจารณาพิพากษายกฟ้องของโจทก์ปล่อยตัวจำเลยพ้นข้อหาไป ดังสุภาษิตกฎหมายกล่าวไว้ว่า "ในคดีอาญาทั้งมวล ควรจะพิสูจน์ให้ประจักษ์แจ้งยิ่งแสงตะวัน (In criminal cases the proof ought to be clear than light)

ระบบและกลไกการสอบสวน

การสอบสวน เป็นระบบราชการ (Bureaucracy) ที่มีลักษณะงานเฉพาะ (Specialization) เกี่ยวกับการใช้กฎหมาย โดยกำหนดคุณสมบัติ พนักงานสอบสวน ตามหลักความรู้ความสามารถ (Merit system) คือต้องเป็นร้อยตำรวจตรี หรือเทียบเท่าขึ้นไป หรือปลัดอำเภอ มีสายการบังคับบัญชา (Hierachy) กำหนดไว้โดยแจ้งชัด คือ หัวหน้าพนักงานสอบสวน เพื่อคอยตรวจสอบ ควบคุมสั่งการงานสอบสวน โดยเฉพาะระบบทำงานภายใต้กรอบของกฎหมาย (The legal framework) คือจะต้องยึดถือ และปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ และกฎหมาย ระบบการสอบสวนตกอยู่ในความรับผิดชอบของพนักงานสอบสวนโดยเด็ดขาด และก่อให้เกิดอำนาจ อันอาจทำลายเสรีภาพของประชาชนได้ อาทิเช่น อำนาจในการรวบรวมพยานหลักฐาน อำนาจในการออกกฎหมายเรียกอำนาจสั่งการ เพื่อปฏิบัติงานขณะทำการสอบสวน การควบคุม การปล่อยตัวชั่วคราว ฯลฯ เป็นต้น

กลไกการสอบสวนประกอบด้วยเจ้าหน้าที่สำคัญ ๓ ฝ่ายด้วยกันคือ

๑. **เจ้าหน้าที่หน่วยงานหลัก** (Line) ได้แก่พนักงานสอบสวน ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบการสอบสวนโดยตรง มีหัวหน้าพนักงานสอบสวนเป็นผู้บังคับบัญชา คอยตรวจสอบควบคุมสั่งการให้การสอบสวนดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ถูกต้องกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และคำสั่งว่าด้วยการนี้ นอกจากนี้เจ้าหน้าที่หน่วยงานหลักที่สำคัญที่สุดของกระบวนการยุติธรรมในส่วนของฝ่ายบริหาร (Executive Branch) ได้แก่พนักงานอัยการ ซึ่งทำหน้าที่เป็นโจทก์จะเป็นหน่วยงานสุดท้ายที่ตรวจสอบสำนวนการสอบสวนก่อนคดีถึงศาล และถึงแม้จะมิใช่หน่วยงานที่มีสายการบังคับบัญชาตามปรกติ แต่ในด้านเกี่ยวแก่การสอบสวน พนักงานอัยการมีอำนาจสั่งให้พนักงานสอบสวนจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกี่ยวกับการสอบสวนได้ อาทิเช่น อำนาจสั่งให้พนักงานสอบสวนดำเนินการสอบสวนเพิ่มเติม หรือส่งพยานคนใดมาให้ซักถาม อำนาจสั่งให้พนักงานสอบสวนพยายามเปรียบเทียบคดีแทนการที่จะส่งตัวผู้ต้องหาไปยังพนักงานอัยการ ฯลฯ เป็นต้น

๒. **เจ้าหน้าที่หน่วยงานช่วยทางวิชาการ** (Technical staff) หมายถึงเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือการสอบสวนในด้านวิชาการต่าง ๆ เช่น การตรวจพิสูจน์วัตถุพยาน การทะเบียน

ประวัติอาชญากรรม การชันสูตรบาดแผล การทะเบียนต่าง ๆ การแปลเอกสารต่างประเทศ และหน่วยงานดังกล่าวได้แก่ กองพิสูจน์หลักฐาน กองทะเบียนประวัติอาชญากร กองทะเบียน กองแพทย์ กองการต่างประเทศ กรมตำรวจ ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ นอกสังกัดกรมตำรวจ เช่น กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ตรวจพิสูจน์วัตถุพยานบางชนิด คือยาเสพติดให้โทษ หรือสารเคมีมีพิษต่าง ๆ ฯลฯ

๓. **เจ้าหน้าที่หน่วยงานช่วยบริการ** (Auxiliary) หมายถึงเจ้าหน้าที่เสมียนคดี ทำหน้าที่ธุรการ และอำนวยความสะดวกด้านคดีโดยเฉพาะ ได้แก่

งานสารบรรณ

ควบคุมสารบบคดี
รับ–ส่ง พิมพ์ ร่างโต้ตอบหนังสือ
พิมพ์มือ
ถ่ายรูป
ทำประวัติ

งานพัสดุ

จัดหาเครื่องพิมพ์ดีด เครื่องอัดสำเนา (โรเนียว)
เครื่องถ่ายเอกสาร
จัดหากระดาษและแบบฟอร์มการสอบสวนต่าง ๆ เก็บรักษา
ของกลาง
ยานพาหนะต่าง ๆ

งานจัดอัตรากำลัง

จัดกำลังเพื่อนำผู้ต้องหาผลัดฟ้องฝากขัง
นำตัวผู้ต้องหาฟ้องวาจา
นำตัวผู้ต้องหาไปยังสถานที่ต่าง ๆ
พลขับ

ควบคุมตัวผู้ต้องหา
ส่งของกลางหรือเอกสารไปตรวจพิสูจน์
ส่งสำนวนการสอบสวน หมายเรียกพยาน

อุปสรรคและเหตุขัดข้องในการดำเนินการสอบสวน

๑. **ด้านระบบงาน** ระเบียบข้อบังคับและกฎหมายบางฉบับล้าสมัย แต่ยังไม่ยกเลิก และระเบียบข้อบังคับที่ใช้ในขณะนี้มากเกินไป ไม่มีหน่วยงานส่วนกลางคอยรวบรวมหรือสะสางแก้ไขระเบียบต่าง ๆ เพื่อให้พนักงานสอบสวนใช้เป็นหลักฐานในการปฏิบัติหน้าที่ นอกจากนี้ ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ มีลักษณะเป็นการรวมอำนาจเกินไป จนเป็นเหตุให้พนักงานสอบสวนไม่มีอิสระและไม่มั่นใจในการปฏิบัติหน้าที่ เป็นเหตุให้เกิดความล่าช้า (Red tape) อันเป็นอุปสรรคในการดำเนินการยุติธรรม

๒. **ด้านกำลังคน** พนักงานสอบสวนยังมีจำนวนไม่เพียงพอกับงานด้านสอบสวนที่มีขอบเขตการดำเนินอย่างกว้างขวาง การเพิ่มปริมาณ รวมทั้งความยุ่งยากสลับซับซ้อนแห่งคดีที่รับผิดชอบ โดยเหตุนี้ นอกจากจำเป็นจะต้องเพิ่มจำนวนพนักงานสอบสวนและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในส่วนที่มีอยู่แล้วให้เพียงพอกับปริมาณและคุณภาพของงาน ยังจำเป็นต้องทำการปรับปรุงสมรรถภาพการทำงานให้ดีขึ้น โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับหน่วยงาน

๓. **ด้านเครื่องมือเครื่องใช้และยานพาหนะ** เครื่องมือเครื่องใช้และยานพาหนะต่าง ๆ มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าด้านกำลังคน เพราะการสอบสวนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาพยานหลักฐานในสถานที่ต่าง ๆ ฉะนั้นเครื่องมือต่าง ๆ เหล่านี้ เช่น เครื่องพิมพ์ดีด เครื่องอัดสำเนา เครื่องถ่ายเอกสาร กล้องถ่ายรูป รถยนต์ รถจักรยานยนต์ รถจักรยาน ควรมีไว้ให้จำนวนเพียงพอกับปริมาณงาน และเขตพื้นที่รับผิดชอบ แต่ปัจจุบันสิ่งอำนวยความรวดเร็วในการการสอบสวนเหล่านี้ยังไม่เพียงพอเป็นส่วนมาก

๔. **ด้านการประสานงาน** การสอบสวนเป็นกระบวนการยุติธรรมในส่วนของฝ่ายบริหาร (Executive branch) ตามข้อเท็จจริงฝ่ายนิติบัญญัติ (Legislative branch) ซึ่งเป็นฝ่ายออกกฎหมาย ในบางครั้งออกกฎหมายในลักษณะทำให้ฝ่ายบริหารได้รับความยุ่งยากในทางปฏิบัติ

เพราะเจตนารมณ์ในการออกกฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัติไม่ได้ตระหนักถึงผู้ใช้กฎหมายที่จะนำเอาไปปฏิบัติตามให้ได้ผล ดังเช่นตัวอย่างพระราชบัญญัติยึดทรัพย์ ฯ เป็นต้น นอกจากนี้ฝ่ายตุลาการ (Judiciary branch) ซึ่งเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดข้อกฎหมาย ยังมีแนวโน้มในการพิจารณาพิพากษาผู้กระทำความผิดในสถานเบา ทำให้ผู้กระทำผิดไม่เข็ดหลาบ และเกรงกลัวต่อการกระทำความผิด

๕. **ด้านความร่วมมือของประชาชน** ประชาชนยังมีความหวาดเกรงต่อการให้ความร่วมมือในการแสวงหาพยานหลักฐานเพื่อลงโทษผู้กระทำผิด เพราะประชาชนไม่มั่นใจในความสามารถของเจ้าหน้าที่ เกี่ยวกับการให้ความคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่าการเข้ามาให้ความร่วมมือกับพนักงานสอบสวนนั้นจะเป็นอุปสรรคในการประกอบอาชีพ และก่อความเดือดร้อนให้แก่ตนโดยไม่จำเป็น

การแก้ไขปรับปรุง

ตามโครงการระยะสั้น

ระบบงาน

๑. กำหนดหน้าที่จับกุมผู้ต้องหาให้แก่ฝ่ายปราบปรามเป็นผู้รับผิดชอบ แต่ไม่ตัดอำนาจจับกุมของพนักงานสอบสวน โดยมอบหมายให้เจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายรับผิดชอบโดยเฉพาะ ทั้งนี้ปรากฏว่าพนักงานสอบสวนโดยทั่วไปมีงานล้นมือ จนไม่สามารถติดตามจับกุมผู้ต้องหาที่หลบหนีได้เป็นส่วนมาก จึงควรกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบให้ฝ่ายปราบปรามโดยประสานงานกันอย่างใกล้ชิด แต่ทั้งนี้ไม่ตัดอำนาจพนักงานสอบสวนที่จะจับกุมเอง ถ้าแบ่งหน้าที่ตามวิธีการดังกล่าวนี้แล้ว เชื่อว่าการปฏิบัติงานด้านจับกุมผู้ต้องหาที่หลบหนีจะได้ผลดียิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อันเป็นผลดีในด้านการปราบปราม

๒. การแบ่งงาน (Division of work) รับคดีของพนักงานสอบสวน แยกตามลักษณะความผิดและบทลงโทษ โดยแบ่งเป็น ๓ ลักษณะความผิด คือ

๒.๑ ความผิดลหุโทษ

๒.๒ ความผิดที่มีโทษจำคุกไม่เกิน ๓ ปี หรือปรับไม่เกิน ๖,๐๐๐ บาท

๒.๓ ความผิดที่มีอัตราโทษจำคุกสูงกว่า ๓ ปี หรือปรับเกิน ๖,๐๐๐ บาท

ทั้งนี้โดยอนุวัตตามระบบศาล เป็นการแบ่งเบาปริมาณของพนักงานสอบสวนลงได้ และช่วยให้การสอบสวนดำเนินไปด้วยความรวดเร็ว ทั้งเป็นการอำนวยความสะดวกรวดเร็วให้กับประชาชนด้วย

๓. กำหนดสารบบควบคุมและแบบฟอร์มงานการสอบสวน กระจายอำนาจการสั่งการต่าง ๆ เกี่ยวกับคดีให้เจ้าหน้าที่ระดับรองมากยิ่งขึ้น

๔. เพิ่มอำนาจควบคุมของพนักงานอัยการ จัดให้พนักงานอัยการมีส่วนร่วมสอบสวนคดีที่สำคัญ หรือมีปัญหา หรือคดีที่ประชาชนร้องเรียนขอความเป็นธรรม เพื่อขจัดข้อครหาของประชาชนที่มีความในทางนิเสธ (Negative) ต่อการสอบสวนของพนักงานสอบสวนแต่ฝ่ายเดียว กับทั้งยังเป็นการให้ความมั่นใจแก่ประชาชน เกี่ยวกับการให้ความยุติธรรม และเป็นการถ่วงดุลย์ (Check and balanch) อำนาจการสอบสวน ทั้งนี้ต้องดำเนินการแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และระเบียบข้อบังคับในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไป

๕. ตั้งกรรมการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ และคำสั่งต่าง ๆ เกี่ยวกับการสอบสวนที่ไม่เหมาะสมให้สอดคล้องกับภาวการณ์ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยพยายามวางหลักการปฏิบัติให้มีความคล่องตัวและบังเกิดประสิทธิภาพสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

ตัวบุคคล

๑. การแต่งตั้งนายตำรวจ คัดเลือกผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมได้แก่ ความรู้พื้นฐาน และคุณธรรม ตลอดจนความสามารถเป็นหลักสำคัญ หากแต่งตั้งผู้ที่ขาดคุณลักษณะแล้ว ย่อมเป็นเครื่องถ่วงความเจริญก้าวหน้าของงานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม และเสี่ยงต่อความเสียหายนานาประการ

๒. เสริมสร้างสมรรถภาพการทำงานของพนักงานสอบสวน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น เจ้าหน้าที่กองพิสูจน์หลักฐาน เจ้าหน้าที่กองทะเบียนประวัติอาชญากร เจ้าหน้าที่กองการแพทย์ เจ้าหน้าที่กองทะเบียน เจ้าหน้าที่ฝ่ายคดี ด้วยการเข้ารับการฝึกอบรม (In–Service trainning) เกี่ยวกับการสอบสวน และจัดให้มีการประชุมสัมนาหาปัญหาการสอบสวนระหว่างฝ่าย

ตุลาการ ฝ่ายนิติบัญญัติ พนักงานอัยการ พนักงานสอบสวน ทนายความ และประชาชน เพื่อทราบทัศนคติและแนวความคิดของบุคคลเหล่านั้น แล้วนำข้อมูลที่ได้เสนอผู้บังคับบัญชา เพื่อหาทางแก้ไขปรับปรุง

๓. ความรู้เกี่ยวกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากพนักงานสอบสวนจะต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการสอบสวนแล้ว ควรกำหนดให้ศึกษาระบบงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการใช้อำนาจสอบสวน อาทิเช่น งานของกองพิสูจน์หลักฐาน กองทะเบียนประวัติอาชญากร กองคดีศาลแขวง กองคดีกรมอัยการ และศาล เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อพนักงานสอบสวนจะได้นำเอาความรู้นั้น ๆ มาช่วยงานด้านการสอบสวนให้สำเร็จลุล่วงด้วยดียิ่งขึ้น

๔. เสริมสร้างสมรรถภาพในด้านการประชาสัมพันธ์ และการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ

ตามโครงการระยะยาว

ระบบงาน

๑. เมื่อการปรับปรุงแก้ไขการสอบสวนตามโครงการระยะสั้นได้ผลดีแล้ว ก็ยึดถือปฏิบัติต่อเนื่องในโครงการระยะยาว

๒. กำหนดนโยบายการสอบสวนให้เป็นกิจจะลักษณะ โดยมีการวางแผนประสานงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด ระหว่างเจ้าหน้าที่กรมการปกครอง กรมอัยการ

ตัวบุคคล

๑. เมื่อการปรับปรุงแก้ไขการสอบสวนตามโครงการระยะสั้นได้ผลดีแล้ว ก็ยึดถือปฏิบัติต่อเนื่องในโครงการระยะยาว

๒. ปรับปรุงงานด้านการบริหารงาน บุคคลของกรมตำรวจให้ทันกาลสมัยยิ่งขึ้น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการบรรจุ แต่งตั้ง โยกย้าย ถอดถอน การกำหนดอัตราเงินเดือน และเงินเพิ่มพิเศษให้แก่พนักงานสอบสวน

๓. การควบคุมพนักงานสอบสวน นอกจากพนักงานสอบสวนจะถูกควบคุมโดยผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นแล้ว เนื่องจากงานสอบสวนนั้นเป็นงานที่มีความสำคัญต่อกระบวนการยุติธรรมและการรักษาความสงบเรียบร้อย ซึ่งเป็นหน้าที่ประการสำคัญที่สุดของรัฐ จึงควรจัดให้มีคณะกรรมการ และเจ้าหน้าที่ควบคุมการปฏิบัติงานสอบสวนของกรมตำรวจขึ้น เพื่อกำหนดให้มีหน้าที่เพื่อกำหนดให้มีหน้าที่คอยสอดส่องตรวจสอบการปฏิบัติงานด้านนี้ไว้โดยเฉพาะ มีอำนาจหน้าที่รับคำร้องเรียนต่าง ๆ เกี่ยวกับการปฏิบัติงานและความประพฤติของพนักงานสอบสวน การที่ต้องมีคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ดังกล่าวอีกขั้นหนึ่งนั้น เนื่องจากในปัจจุบันตามทางปฏิบัติแล้ว เมื่อพนักงานสอบสวนกระทำความผิดมีผู้ร้องเรียน ผู้บังคับบัญชาของพนักงานสอบสวนอาจดำเนินการให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้ร้องเรียนไม่เพียงพอ จึงควรตั้งคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่เพื่อการนี้ขึ้นเป็นพิเศษ อันจะเป็นหลักประกันคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนยิ่งขึ้น ทั้งทำให้พนักงานสอบสวน และผู้บังคับบัญชาเพิ่มความระมัดระวังและกวดขันความประพฤติ ตลอดจนการปฏิบัติงานของพนักงานสอบสวน ให้ประชาชนได้รับความเป็นธรรมที่สุดเท่าที่จะพึงกระทำได้

๔. การปรับปรุงอัตราเงินเดือน และเงินเพิ่มของพนักงานสอบสวนตามที่กล่าวมาแล้ว เนื่องจากพนักงานสอบสวนเป็นเจ้าพนักงานชั้นต้นในกระบวนการยุติธรรม และมีความสำคัญในการรวบรวมพยานหลักฐาน เสนอผู้ว่าคดี หรือพนักงานอัยการ พิจารณาสั่งฟ้องหรือไม่ฟ้องผู้ต้องหา พนักงานสอบสวนเป็นจุดเริ่มต้นแห่งกระบวนการยุติธรรม การดำเนินการสอบสวนเป็นการใช้อำนาจที่ยิ่งใหญ่ อันกระทบถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชน พนักงานสอบสวนมีช่วงโอกาสจะกระทำผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ได้โดยง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าพนักงานสอบสวนมีความเดือดร้อนด้านการเงินเนื่องจากเงินเดือนไม่พอกินพอใช้แล้ว ย่อมคาดหมายได้ว่าจะเกิดการทุจริตต่อหน้าที่ได้มาก จึงควรสนับสนุนให้พนักงานสอบสวนได้รับเงินเดือนสูงกว่าเจ้าพนักงานทั่วไป โดยอาจดำเนินการให้ได้รับเงินเพิ่มพิเศษของพนักงานสอบสวน ซึ่งอาจเรียกชื่อย่อว่าเป็น "พ.ส.ส." เป็นต้น โดยกำหนดอัตราสำหรับพนักงานสอบสวนตั้งแต่ชั้นรองสารวัตร และผู้บังคับหมวดขึ้นไปจนถึงผู้กำกับการส่วนชั้นรองผู้บังคับการขึ้นไปควรเสียสละ ไม่มีข้อกำหนดให้มีสิทธิได้รับเงินเพิ่มพิเศษดังกล่าวทั้งนี้เพื่อเป็นการยกระดับพนักงานสอบสวนเข้าสู่ฐานะพนักงานยุติธรรม จะทำให้พนักงานสอบสวนปฏิบัติงานโดยสุจริตยุติธรรมยิ่งขึ้น

ผลดีจากการแก้ไขปรับปรุง

ด้านประชาชน ทำให้ประชาชนมีทัศนคติถูกต้องต่อการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลที่เกี่ยวกับการให้ความเป็นธรรมแก่สังคม และการปกครองโดยธรรม ทำให้ข้าราชการโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการสอบสวนเข้ากับประชาชนได้ การประสาทความยุติธรรมช่วยให้กระบวนการรักษาความสงบจบลงด้วยดีมีประสิทธิภาพ ทำให้บ้านเมืองมีความสงบสุข ประชาชนสามารถดำรงชีวิตอยู่โดยสันติสุข

ด้านพนักงานสอบสวน เป็นการเสริมสร้างกำลังใจให้พนักงานสอบสวนที่ดี มุ่งมั่นทำแต่ความดี มีคุณธรรมเป็นหลักประจำใจ และขณะเดียวกันก็เป็นการทำลาย หรือกำจัดพนักงานที่ไร้สมรรถภาพ หรือขาดคุณธรรม จะเป็นการเอื้ออำนวยให้พนักงานสอบสวนที่ดีมีความเจริญก้าวหน้า ทั้งในส่วนตัวและในชีวิตราชการ อันเป็นการเชิดชูเกียรติของวงศ์ตระกูลแก่พนักงานสอบสวนผู้ทำความดี

ในด้านของรัฐ รัฐบาลไม่ว่ารัฐบาลใด ๆ ย่อมถือนโยบายการรักษาความสงบเรียบร้อยเป็นนโยบายสำคัญ ซึ่งการสอบสวนเป็นส่วนสำคัญในการรักษาความสงบเรียบร้อย เพราะความสงบเรียบร้อยเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับเสรีภาพและความมั่นคงของบ้านเมือง ถ้าความสงบภายในไม่มีแล้วก็เป็นการยากที่ประชาชนจะมีความผาสุกได้ และจากแนวความคิดของปรัชญาการเมืองชาวอังกฤษ โทมัส ฮอบบ์ (Thomas Hobbes) ได้กล่าวไว้ว่า "รัฐที่ขาดความสงบเรียบร้อยก็คือรัฐที่ไม่มีรัฐบาล" และการดำเนินงานพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม ก็ไม่สามารถจะดำเนินต่อไปได้อย่างราบรื่น การสอบสวนที่ดีมีประสิทธิภาพ ย่อมเป็นการช่วยรัฐประหยัดค่าใช้จ่ายเงินงบประมาณในด้านการรักษาความสงบเรียบร้อย ดังจะเห็นได้จากรัฐบาลต้องใช้งบประมาณเพื่อกิจการเหล่านี้เพิ่มขึ้นทุกปี ดังนี้

๒๕๐๗	เป็นจำนวนเงิน	๙๕๐.๓	ล้านบาท
๒๕๐๘	เป็นจำนวนเงิน	๙๒๙.๒	ล้านบาท
๒๕๐๙	เป็นจำนวนเงิน	๑,๐๔๘.๗	ล้านบาท
๒๕๑๐	เป็นจำนวนเงิน	๑,๑๙๕.๗	ล้านบาท
๒๕๑๑	เป็นจำนวนเงิน	๑,๓๕๓.๕	ล้านบาท

๒๕๑๒	เป็นจำนวนเงิน	๑,๕๒๒.๕	ล้านบาท
๒๕๑๓	เป็นจำนวนเงิน	๑,๘๔๗.๕	ล้านบาท
๒๕๑๔	เป็นจำนวนเงิน	๑,๙๔๙.๔	ล้านบาท
๒๕๑๕	เป็นจำนวนเงิน	๒,๐๕๙.๙	ล้านบาท
๒๕๑๖	เป็นจำนวนเงิน	๒,๒๙๑.๔	ล้านบาท

บทสรุปและเสนอแนะ

การสอบสวนเป็นอำนาจที่ให้คุณและให้โทษ จะมอบให้ใครมีหน้าที่รับผิดชอบโดยเด็ดขาดย่อมมิได้ เพราะผู้ที่มีอำนาจอาจใช้อำนาจเกินขอบเขต ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นได้ เว้นแต่ผู้มีคุณธรรมอันสูงเท่านั้น ที่จะใช้อำนาจสอบสวนดังกล่าว ที่จะก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่สังคม ซึ่งเป็นปัจจัยอันสำคัญอย่างยิ่งของการรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน แต่บุคคลที่มีคุณธรรมดังกล่าว จะมีจำนวนมากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับจำนวนเพิ่มลดของอาชญากรรม แต่ในปัจจุบันแนวความคิดและทัศนคติของประชาชนได้เปลี่ยนไปในทางที่เรียกร้อง และแสวงหาการปกครองโดยธรรม ค่านิยมของสังคม (Social value) ได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่จำเป็นต้องมีพนักงานสอบสวนดี มีคุณธรรมสูง และประชาชนเรียกร้องให้พนักงานสอบสวนใช้ความรู้ความสามารถ อันจะสามารถก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่สังคมได้โดยแท้จริง ส่วนของพนักงานสอบสวนที่ยังหย่อนสมรรถภาพหรือขาดคุณธรรม ถ้าหากไม่สามารถที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ทันต่อภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วนั้น การกระทำหรือการปฏิบัติหน้าที่ของพนักงานสอบสวนนั้นเอง จะเป็นเครื่องชี้ขาดอนาคตในชีวิตรับราชการ ด้วยเหตุนี้ การปรับปรุงแก้ไขการสอบสวนทั้งในระบบงานและตัวบุคคลนั้น จึงเป็นเป้าหมายอันสำคัญในอันที่จะให้ประชาชนนิยมและศรัทธาการปฏิบัติหน้าที่ไม่เพียงแต่พนักงานสอบสวนเท่านั้น หากแต่รวมถึงเจ้าหน้าที่รัฐบาลอื่น ๆ อันเป็นหลักประกันเสถียรภาพของรัฐบาลอีกด้วย

ปัจจัยสำคัญในการอำนวยการสอบสวนคดีอาญานั้น มีอยู่ ๒ ประการ คือ ระบบงานและตัวบุคคล ได้แก่พนักงานสอบสวน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการใช้อำนาจสอบสวน อุปสรรคในการอำนวยความยุติธรรม จึงอยู่ที่องค์ประกอบแต่ละประเภท หรือทั้ง ๒ ประการดังกล่าวแล้วจึงควรปรับปรุงในสารสำคัญ ดังนี้

ก. **ระบบงาน** ต้องจัดระบบงาน โดยปรับปรุงกฎหมายและระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ อันเป็นเครื่องมือของการสอบสวน ให้การสอบสวนดำเนินไปด้วยดี ดังนี้

๑. บังเกิดความสะดวกรวดเร็ว เพราะการสอบสวนล่าช้า เท่ากับเป็นการปฏิเสธความยุติธรรม (Justice delay is justice deny)

๒. มีความคล่องตัว (Flexibility)

๓. กระจายอำนาจ (Decentralization) การสอบสวนให้แก่พนักงานสอบสวนชั้นรองมีความเป็นอิสระ และมีอำนาจวินิจฉัยสั่งการ (Decision making) มากยิ่งขึ้น เช่น อำนาจการสั่งคดี อำนาจการปล่อยชั่วคราว ฯลฯ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงสภาพของท้องถิ่น การคมนาคมประกอบ

๔. สร้างระบบการควบคุม (Control system) ที่ดีเพื่อให้การสอบสวนดำเนินไปโดยสุจริตยุติธรรม เป็นผลดีแก่ประชาชน

๕. การกำหนดแบบฟอร์มที่ใช้ในการสอบสวนให้เหมาะสมรัดกุมถูกต้องกับปริมาณงานยิ่งขึ้น

๖. การกระจายหน่วยงานช่วย (Auxiliary) ในการสอบสวน เช่น จัดกองทะเบียนประวัติอาชญากร กองพิสูจน์หลักฐานประจำเขตขึ้น โดยโครงการในการก่อตั้งในระยะสั้นระยะยาวจนเพียงพอ

๗. ให้การสนับสนุนในการจัดตั้งศาลท้องถิ่น เพื่อพิจารณาพิพากษาคดีเล็กน้อย อันจะเป็นการตัดภาระในด้านการสอบสวนคดีเล็กน้อยได้เป็นอันมาก จะทำให้พนักงานสอบสวนมีเวลาสอบสวนคดีสำคัญได้อย่างเต็มที่

ข. การปรับตัวบุคคล

๑. คุณวุฒิ พนักงานสอบสวนจะต้องเป็นบุคคลที่มีคุณวุฒิ คือ พื้นความรู้เหมาะสมกับงานสอบสวน (Put the right man on the right job)

๒. คุณธรรม จะต้องพิจารณาคัดเลือกพนักงานสอบสวนที่ดี มีความซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร และมีความยุติธรรมในการปฏิบัติหน้าที่

๓. ความสามารถ นอกจากพนักงานสอบสวนจะมีคุณลักษณะตามข้อ ๑ และข้อ ๒ แล้ว ประวัติหรือประสบการณ์ในการสอบสวน ควรนำมาคำนึงประกอบด้วย โดยผู้บังคับบัญชาอาจให้คำรับรองว่า ผู้ใดสมควรเป็นพนักงานสอบสวนที่ดีได้

๔. เงื่อนไขของการเป็นพนักงานสอบสวน ควรวางระเบียบกำหนดคุณสมบัติของพนักงานสอบสวน และมีการแต่งตั้งถอดถอนโดยผู้บังคับบัญชาชั้นสูง เช่น อธิบดีกรมตำรวจ หรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย อีกชั้นหนึ่ง และวางข้อกำหนดเงื่อนไขในการสิ้นสภาพของพนักงานสอบสวนไว้ในกรณีต่าง ๆ อาทิเช่น พนักงานสอบสวนอาจถูกสั่งพักจากการเป็นพนักงานสอบสวนภายในกำหนดเวลาหรือตลอดไป ในกรณีที่ปฏิบัติงานด้านการสอบสวนบกพร่องเสียหาย หรือกระทำการทุจริต หรือกระทำการอันไม่เป็นธรรมตามความหนักเบาแห่งความบกพร่องนั้น.

พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วน ศ.ส. การพิมพ์ 260 ถนนพิบูลสงคราม กรุงเทพมหานคร โทร. 852417
น.ส. ศรีสุนทร นาคะอภิ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2517

อนุสรณ์

งานพระราชทานเพลิงศพ

พลตำรวจโท ฉัตร หนุนภักดี ป.ม.,ต.จ.ว.

๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๗